

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

BİR PLANLAMA SORUNSAĞI OLARAK KÜLTÜR VE KENT

ERHAN KURTARIR

**DOKTORA TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI**

**DANIŞMAN
PROF. DR. AYŞE NUR ÖKTEN**

İSTANBUL, 2012

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

BİR PLANLAMA SORUNSAĞI OLARAK KÜLTÜR VE KENT

Erhan KURTARIR tarafından hazırlanan tez çalışması 13.09.2012 tarihinde aşğıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ayşe Nur ÖKTEN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Ayşe Nur ÖKTEN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Zeynep ENLİL
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma ÜNSAL
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Prof. Dr. Arus YUMUL
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Tuba İnal ÇEKİÇ
Yıldız Teknik Üniversitesi

Bu alışma, TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı'nca yürütülmekte olan 2214-Yurt Dışı Araştırma Burs Programı kapsamında, uluslararası saha çalışması aşamasında, İngiltere rneği incelemesi için kurum tarafından 6 ay süresince desteklenmiştir.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının öyküsü benim ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Lisans eğitimi birinci sınıfta kültür ve alt kültür kavramı ile tanışmama ve bu kavramları sorgulamama yardımcı olan sevgili hocalarım Prof. Dr. Bozkurt Güvenç ve Dr. Sevin Osmay'a kadar geri gitmektedir. Aslında bu çalışmanın temelleri o dönemde atılmaya başlamıştır. Lisans eğitimi sonrasında Yıldız Teknik Üniversitesinde devam eden hem yüksek lisans hem doktora eğitim ve araştırma süreleri boyunca kültür kavramı ile olan ilişkim devam etmiştir.

Bu tez çalışmasında da kültür ve planlama ilişkisini ele almamda ve bu zor konuyu bilimsel bir tutumla değerlendirmemde bana en büyük desteği sunan danışmanım sayın Prof. Dr. Ayşe Nur ÖKTEN en başta teşekkür etmem gereken kişidir. Bana çalışma süresince göstermiş olduğu ilgi ve güven ile yönelttiği yapıcı eleştiriler ve yönlendirmeler sayesinde çalışmam bir anlamlı sonuca ulaşabilmiştir. Hocamın emeklerini boşa çıkartmamış ve kendisini hayal kırıklığına uğratmamış olmayı umuyorum.

Tez izleme komitemde tüm aşamalarda benim ilerlememe katkı sunan ve her zaman en zor koşulda bile desteklerini sunan değerli hocam Prof. Dr. Fatma Ünsal'a da ayrıca teşekkür ederim. Diğer tez izleme komitesi üyesi hocam Prof. Dr. Zeynep ENLİL'e de tüm desteklerinden ötürü çok teşekkür ederim. Final jürisi konusunda tüm zaman sıkıntılarına rağmen beni ortada bırakmayan ve tezimin daha anlamlı hale gelmesinde büyük destekleri olan Jürimde yer aldıkları için onur duyduğum değerli jüri üyelerim Prof. Dr. Arus YUMUL ve Yrd. Doç. Dr. Tuba İNAL ÇEKİÇ'e ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Benim bu tez çalışmam sürecinde her zaman yanımda olan, bilimsel tartışmalarda bana destek olan ve çok değerli katkılar sunan Elif BALİ, Yrd. Doç. Dr. Hakan UZBEK, Yrd. Doç. Dr. Aziz Zambak, Dr. Ayşegül ÖZBAKIR'ı ayrıca şükranla anmak isterim. Her zaman desteklerini hissettiğim arkadaşlarım Yrd. Doç. Dr. Doruk ÖZÜGÜL, Dr. Özer KARAKAYACI, Doç. Dr. Tolga İSLAM, Dr. Töre SEÇİLMİŞLER'e de katkılarından ötürü teşekkürlerimi sunarım.

İngiltere'deki saha çalışmam sürecinde beni yalnız bırakmayan, hem bilimsel katkılarını hem de dostluklarını benden esirgemeyen başta Prof. John LOVERING olmak üzere değerli dostlarım Hade TÜRKMEN, Dr. Richard GALE'e ayrıca şükranlarımı sunarım.

Sevgili ailem ve özellikle ağabeyim Ercan KURTARIR'a da gösterdikleri sabır ve destekten ötürü özel teşekkürlerimi sunarım.

Saha çalışmam benim hem mesleki hem de bilimsel alanda gelişmemde çok önemli rol oynamıştır. Bu saha çalışması sırasında görüştüğüm kişilerin hoşgörüsü, sabrı, yardımları ve güler yüzü olmasaydı bu kadar verimli ve anlamlı bir biçimde ilerleyemezdi. Bu sebeple görüşme teklifimi kabul eden tüm kurum yetkilileri ve çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim. Bu kurumlar içerisinde bazı kurum yetkilileri benimle birlikte emek harcıyıp görüşmelerimi sağlıklı biçimde gerçekleştirebilmem için bana her desteği sunmuşlardır. Bunlar arasında özellikle Alevi Vakıfları Federasyonu başkanı sayın Doğan BERMEK'e, Rum cemaati mensupları ile iletişime geçmemde yardımlarını esirgemeyen ve cemaat hakkında görüşlerinden istifade ettiğim sayın Ari ÇOKONA'ya, Ermeni cemaati tarihi ve mekanları hakkında katkılarını benden esirgemeyen sayın Vağarşag SEROPYAN'a sonsuz teşekkür ederim. Görüşme taleplerimi hem İngiltere'de hem İstanbul'da büyük bir nezaketle kabul eden ve tanışmaktan ötürü çok memnun olduğum değerli cemaat mensuplarına, benimle görüşen ve saatlerce sürse de bıkmadan mülakatı sürdüren vakıf yöneticileri ve inanç kurumları mensuplarına, İngiltere'deki ve Türkiye'deki tüm Alevi kurumlarının değerli yönetici ve çalışanlarına, çeşitli üniversitelerde ziyaret ettiğim ve birikimlerinden faydalandığım değerli akademisyen ve araştırmacılara tüm desteklerinden, sıcak ve güler yüzlü karşılamalarından ve katkılarından ötürü çok teşekkür ederim. Umarım bunca emeği boşa çıkarmamış, bana ve çalışmama destek olan kişi ve kurumları mahcup etmemişimdir.

Ağustos, 2012

Erhan KURTARIR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KISALTMA LİSTESİ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÇİZELGE LİSTESİ	xi
ÖZET	xiii
ABSTRACT	xv
BÖLÜM 1	17
GİRİŞ	17
1.1 Tezin Amacı	20
1.2 Literatür Özeti	23
1.3 Hipotez:.....	26
BÖLÜM 2	29
KÜLTÜREL KİMLİK VE MEKÂN / SİYASAL ERK VE PLANLAMA	29
2.1 KÜLTÜR ve KİMLİK.....	29
2.2 KÜLTÜREL KİMLİK, KAMUSAL ALAN ve DEVLET	43
2.3 Toplumsal Çeşitliliğin ve Kimlik Algısının Modernleşen Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Sürecinde Anadolu'daki Serüveni ve Alt Kültür Gruplarının Konumları	58
2.4 Bir Kültürel Kimlik Bileşeni Olarak İnanç Kimliğinin Sürdürülmesi Konusunda Yasal Düzenlemeler.....	59
2.5 DİASPORA: Kültürel Sürdürülebilirlik Sorunsalının Öteki Yüzü	71
2.6 Kültürel etkileşim biçimleri ve Temel Korku: Asimilasyon.....	74
2.7 Kutsal Mekân ve İbadethane Kavramsallaştırması:	74
BÖLÜM 3	84
ÇALIŞMA ALANI VE YÖNTEME İLİŞKİN BİLGİLER	84

3.1	Kapsam.....	84
3.2	Kısıtlar	85
3.3	Yöntem.....	86
BÖLÜM 4		91
KÜLTÜR VE MEKÂN İLİŞKİSİ AÇISINDAN İSTANBUL'DA GÖZLEMLER		91
4.1	Anadolu'da Nüfus ve Kültürel Çeşitlilik.....	91
4.2	Türkiye'de Azınlık ve Alt Kültür Grupları ve Kimlik Sorunsalı	104
4.3	İstanbul'da Cemevleri/İbadethane Sorunsalı Bağlamında Alevi Kimliğinin Örgütlenmesi ve Mekânsallaşması	108
4.3.1	Alevi İnancı ve Mekân İlişkisi.....	109
4.3.2	İstanbul'da Günümüz Alevi Örgütlenmesi ve Cemevleri.....	115
4.3.3	Cemevleri ve Dergâh Kurma ve Yeniden İnşa Etme Deneyimleri Örnekleri	128
4.3.3.1	Beyoğlunda Alevi Bektaşî Kültürü Korunması Girişimi	128
4.3.3.2	Küllerinden Doğan Bir Dergâh; Karaağaç Bektaşî Tekkesi.....	130
4.3.3.3	Karaca Ahmet Sultan Dergâhı.....	135
4.4	Gayrimüslim Cemaat Vakıfları ve Azınlık örgütlenmesi.....	140
4.5	İstanbul'da Rum Ortodoks Kimliğinin Mekânsal İzleri.....	149
4.5.1	İstanbul'un Rum Ortodoks Mekânları	149
4.6	İstanbul'da Ermeni Ortodoks Kimliğinin Mekânları.....	157
4.7	Değerlendirme; İstanbul'da Alevi, Rum ve Ermeni Mekânsallaşma Süreçlerinin Değerlendirmesi.....	166
BÖLÜM 5		173
GURBETTE ÖTEKİLER; İNGİLTERE'DE TÜRKİYE KÖKENLİ ALEVİLER VE SÜNNİ CEMAATLER		173
5.1	İngiltere'de Din ve Devlet İlişkisi	173
5.2	İngiltere'de Saha Çalışması ve Temel Gözlemler	175
5.3	İngiltere ve Göç	181
5.4	Türkiye Kökenli Göçmenlerin Kimlik İnşa Süreçleri ve Kurumları; Dini Hayır Kurumları (Vakıflar) ve İbadethaneler:	188
5.5	İngiltere'de Türkiye Kökenli Nüfusun İnanç Temelli Vakıfları ve İbadethaneleri	197
5.6	Türkiye Kökenli Camiler ve Vakıflar:	198
5.6.1	Muradiye Camisi ve Londra Türk İslam Cemiyeti	198

5.6.2	Ramaz-ı Şerif Camisi (Shacklewell-Lane Camisi)	199
	Büyük Britanya Türk İslam.....	199
5.6.3	Aziziye Camisi	202
5.6.4	Şeyh Nazım El Hakkani Dergâhı.....	204
5.6.5	Süleymaniye Camisi (UK Turkish Islamic Cultural Centre and Trust)	205
5.6.6	Mevlana Rumi Camisi ve Diyalog Merkezi (Anatolian Muslims Society)	207
5.6.7	İngiltere Türk Diyanet Vakfı.....	209
5.7	İNGİLTERE’DE ALEVİLER VE CEMEVLERİ.....	210
5.7.1	İngiltere’de Alevi Kültür Merkezleri ve Cemevleri	212
5.7.1.1	İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi	213
5.7.1.2	Glasgow Cemevi; İskoçya Alevi Bektaşî Kültür ve Korporasyon Toplum ve İletişim Merkezi.....	218
5.7.2	Kamusal Alanda Aleviler	220
5.8	İngiltere’de İnanç Gruplarının Mekânsallaşma Süreçlerinin Değerlendirmesi.	223
	BÖLÜM 6.....	228
	SONUÇ VE ÖNERİLER	228
	KAYNAKLAR.....	240
	ÖZGEÇMİŞ.....	249

KISALTMA LİSTESİ

ABF	Alevi Bektaşî Federasyonu
ADF	Alevi Dernekleri Federasyonu
AABF	Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AVF	Alevi Vakıfları Federasyonu
BM	Birleşmiş Milletler
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
İAKM	İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
UK	United Kingdom / Birleşik Krallık
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2-1	Doğu ve Batı kiliseleri coğrafi ayrımı.	49
Şekil 2-2	Hristiyan mezheplerinin ayrılması ve kiliselerin oluşması.	50
Şekil 2-3	İslam mezhepleri ve yorumları ayrışması	51
Şekil 4-4	Cemevi mekânsal işlev-anlam ve hizmet katmanları.....	124
Şekil 4-5	İstanbul’da Cemevlerinin dağılımı ve yoğunlaştıkları ilçeler.	127
Şekil 4-6	İstanbul Tarihi Yarımada ve Beyoğlu bölgesindeki Rum Ortodoks kiliseleri	155
Şekil 4-7	İstanbul Prens adalarındaki Rum Ortodoks kiliseleri.....	155
Şekil 4-8	İstanbul Boğaziçi alanında Rum Ortodoks Kiliseleri.....	156
Şekil 4-9	İstanbul’da Ermeni Kurumlarının mekânsal dağılımı.....	161
Şekil 4-10	İstanbul’da ilçelerde cemevleri ve kiliselerin dağılımı.....	168
Şekil 4-11	İstanbul’da merkez ilçelerde cemevleri ve kiliselerin dağılımı.....	169
Şekil 5-12	Türkiye doğumlu Müslümanların Londra’daki dağılımı.....	183
Şekil 5-13	İnanç Kurumlarının Mekâna Eklenme Sürecinin Yansıması Olarak Ortaya Çıkma Etkenleri.	192
Şekil 5-14	İngiltere’de Türkiye Kökenli Nüfusun ibadethanelerinin dağılımı.....	193
Şekil 5-15	İngiltere’de Türkiye Kökenli Nüfusun ibadethanelerinin kentler arasındaki dağılımı.....	194
Şekil 5-16	Türkiye Kökenli Nüfusun ibadethanelerinin Londra’daki dağılımı.	194
Şekil 5-17	Londra Türk İslam Cemiyeti / Muradiye Camisi Londra	199
Şekil 5-18	Ramazan-ı Şerif Camisi içeriden görünüm.....	200
Şekil 5-19	Ramazan-ı Şerif Camisinde kıblenin diyagonal olması.	201
Şekil 5-20	Ramazan-ı Şerif Camisi dışarıdan görünümü ve Cami levhaları	202
Şekil 5-21	Aziziye Camisi	203
Şekil 5-22	Şeyh Nazım Dergâhı, Londra. Solda dergâh içinde faaliyet gösteren İslami eğitim okulu tabelası. Sağda dergâhın dışarıdan görünümü.	205
Şekil 5-23	Birleşik Krallıkta Süleymaniye Kültür Merkezi Şubelerinin dağılımı.	206
Şekil 5-24	1990’da Valide Sultan Camisi ve 2011’de Süleymaniye Camisi görünümleri.	207
Şekil 5-25	Süleymaniye camisi minaresi ve Cami içi görünümü.	207
Şekil 5-26	Edmonton Mevlana Rumi Camisi ve Diyalog Merkezi.....	208
Şekil 5-27	İngiltere’de Cemevleri dağılımı.	213

Şekil 5-28 İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi Binası önünde biriken kalabalık bir cenaze ritüelinden henüz ayrılmaktadır.	217
Şekil 5-29 İAKM Cemevinin bulunduğu bina dıştan görünümü.	217
Şekil 5-30 İAKM Cemevinin bulunduğu binadaki bazı semboller.....	218
Şekil 5-31 Glasgow Cemevi dışarıdan görünüm.....	219
Şekil 5-32 Cemevinde Kurban bayramı sebebiyle verilen kurban yemeği.....	220
Şekil 5-33 Londra Hackney’de Pir Sultan Abdal Anıtı Açılışı.....	221
Şekil 5-34 William Patten Okulu dış duvarında okul öğrencilerinin adadillerinde yazılmış “merhaba” kabartmaları.	222

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 2-1	Kültürel Süreçlerin Tanımları 32
Çizelge 2-2	Çeşitli İnançlarda Kutsallık Örnekleri 55
Çizelge 2-3	Mülakat yapılan etnik grupların zaman ve duygu parametresi özeti. 74
Çizelge 2-4	Kutsal ve Kutsallık anlamlı kavramların farklı dillerdeki karşılığı. 76
Çizelge 4-5	1914 Osmanlı Nüfus Sayımı Verilerine Göre Etnik ve Dini Grupların Genel Nüfus Tablosu 94
Çizelge 4-6	İstanbul Nüfusunun Etnik Dağılımı, 1897 96
Çizelge 4-7	1897 de Osmanlı’da Dini Cemaatlerin Nüfusu..... 97
Çizelge 4-8	1927 nüfus sayımında Dinler 99
Çizelge 4-9	1945 – 1955 – 1965 Nüfus sayımlarında Din tasnifi ve nüfus büyüklükleri. 100
Çizelge 4-10	Andrews’ın [93] Türkiye’de etnik Grupları sınıflandırması. (alfabetik) 101
Çizelge 4-11	Andrews’ın [93] Gayrimüslim etnik grup sınıflandırması. 103
Çizelge 4-12	Bektaşî Tekkelerinde kullanılan bölümlerin babaları ve mekanların temel işlevleri 111
Çizelge 4-13	Alevilede Kutsal ziyaret yerleri ve kutsal günler..... 114
Çizelge 4-14	İstanbul Bektaşî Dergâhları ve durumları. 120
Çizelge 4-15	Günümüzde İstanbul’da Cemevlerinin İlçelere göre dağılımı. 126
Çizelge 4-16	Vakıflar Genel Müdürlüğüne Bağlı Cemaat Vakıfları 145
Çizelge 4-17	Vakıflar Genel Müdürlüğüne Bağlı İstanbul’daki Cemaat Vakıfları 147
Çizelge 4-18	İstanbul Metropolitlikleri..... 150
Çizelge 4-19	İstanbul’daki Rum kiliseleri 152
Çizelge 4-20	Ermeni kilise bölgeleri ve kiliseleri..... 158
Çizelge 4-21	Ermeni Cemaati Faal Okulları 162
Çizelge 4-22	İstanbul’da Bulunan Ermeni Mezarlıkları 164
Çizelge 4-23	Ortak Ermeni Vakıfları ve Kurumları 165
Çizelge 4-24	İstanbul’da Bulunan Ermeni Dernekleri..... 165
Çizelge 5-25	Büyük Britanya’da 2001 Nüfus Sayımı Din Sorusuna Verilen Yanıtlara Göre Nüfus Dağılımı 175
Çizelge 5-26	1987-1995 yılları arasında kabul edilen sığınmacı başvuruları..... 184
Çizelge 5-27	1997-2010 yılları arasında İngiltere’ye yapılmış sığınma başvuruları. . 184
Çizelge 5-28	Kıbrıs doğumlu Müslümanların ülkedeki dağılımı 185
Çizelge 5-29	Türkiye doğumlu Müslümanların ülkedeki dağılımı 185
Çizelge 5-30	2001 İngiltere Nüfus sayımı sonuçlarında etnik gruplar..... 187

Çizelge 5-31 Türkçe konuşan göçmenlerin kurduğu hizmet vakıflarından (charity), tüzüklerinde faaliyet olarak “Dini aktiviteler” olan hayır kuruluşları	195
--	-----

BİR PLANLAMA SORUNSAĞI OLARAK KÜLTÜR VE KENT

Erhan KURTARIR

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe Nur ÖKTEN

Mekan ve kültür ilişkisi ya da planlama ve kültür ilişkisi çok çeşitli açılardan farklı disiplinler tarafından değerlendirilmektedir. Fakat planlama, mekan ve kültür ilişkisi ise çok az sayıda eserde birlikte ele alınmıştır. Özellikle Türkiye’de inanç-mekân-planlama ilişkisini konu eden yazına rastlanamamaktadır. Bu tez çalışmasında değerlendirilen bir kültür bileşeni olarak inanç, bir kimlik sorunsalı olarak ele alınmıştır. Öte yandan mekân ve yer kavramlarının içerdiği siyasa sebebiyle konu kentsel siyaset açısından da tartışılmıştır. Kültür, inanç ve kimlik kavramları, mekân, siyaset ve insan hakları boyutlarıyla değerlendirilmiştir.

Kültürel kimliğin devamlılığı açısından mekanın rolünü, inanç gruplarının mekan oluşturma ve anlam yükleme pratikleri üzerinden değerlendirmiştir. Çalışma, temel olarak kültür ve mekân ilişkisini inanç, kutsal mekan ve kavramsallaştırması içinde ele almaktadır.

Bu aşamada da “kültürel kimlik” olgusunun insan hakları bağlamındaki önemine ve sürdürülebilmesi için vazgeçilmez olan mekân ve örgütlenme bileşenlerinin neler olduğuna İstanbul’da ve İngiltere’de gerçekleştirilen saha çalışmaları ve tespitler üzerinden değinilmektedir. Saha çalışmalarında incelenen kültürel inanç grupları İstanbul’da Rum Ortodokslar, Ermeni Ortodokslar ve Alevilerdir. İngiltere’de incelenen gruplar ise Türkiye’den göç etmiş inanç grupları olan Aleviler ve Sünni cemaatlerdir. Derinlemesine mülakatlarla ve katılımcı gözlemlerle keşfedilmeye çalışılan iki farklı ülkedeki beş farklı inanç grubunun mekânsal düzenlemeleridir. Saha çalışmasında elde edilen kendi anlatımları ve söylemleri incelenerek yorumlayıcı bir bakışla kültürel sürdürülebilirlik açısından mekan oluşturma süreçleri ele alınmıştır. Tez çalışması, hedef inanç gruplarının coğrafyasının tespit edilmesi konusunda alanında öncü bir

çalışmadır. Özellikle günümüz Alevi-Bektaşî kültürünün mekansallaşması konusunda, seçilmiş coğrafyalarda tespitlerde bulunan alanında ilk çalışmadır.

Bu tez çalışması, açtığı tartışma ortamı ile meslek alanı dışında kalan disiplinlere de katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Planlama mesleği kimlik çatışmaları, kültürel hak mücadeleleri, demokratik bir toplum kurulması süreçleri ve demokratik rejim özlemi gibi sosyal konularda etkin rol üstlenebilmelidir. Ayrıca mekân kültürel kimliğin vazgeçilemez bir parçasıdır. Bu sebeplerle bu tez çalışması planlama mesleğinin ve disiplininin edilgen rolünün dışına çıkabilmesine katkı sağlamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel politika, kültürel kimliğin sürdürülmesi, mekân ve yer, azınlık, diaspora.

AS AN URBAN PLANNING PROBLEMATIC CULTURE AND CITY

Erhan KURTARIR

Department of Electronics and Communications Engineering
PhD Thesis

Advisor: Prof. Dr. Ayşe Nur ÖKTEN

Space and culture relation or planning and culture relation are being evaluated by different disciplines from different perspectives. However, planning, space and culture relation has been discussed by few studies. Especially, there are not any studies, which discuss faith-place-planning relation, in Turkey. Faith, evaluated as a component of culture, discussed as identity problematic. Additionally, because of their implicit political characters, space and place concepts have been discussed by urban policy perspective. Culture, faith and identity concepts have been evaluated with space, policy and human rights dimensions.

Role of place, in terms of sustaining cultural identity, has been discussed by faith group's "place making" and "meaning making" practises. It has been discussed, culture and place relation, in the field of "faith", "sacred place" and "place of worship" concepts, in this study. The importance of cultural identity phenomenon in the context of human rights and for the sustainability of cultural identity what are the inevitable spatial and organizational components have been evaluated by the fieldworks and observations in İstanbul and United Kingdom. Focus groups are Armenian Orthodox, Greek Orthodox and Alevi-Bektashis in İstanbul and Turkey origin Sunni faith groups and Alevis in UK. With the evaluation of in-depth interviews and participant observations, these five different religious group's place making practises tried to be explored in two different countries. Spatial adjustments of these groups, in order to sustain their cultural identity, have been analysed within their narratives and discourses by interpretive approach. This dissertation is a pioneer study to explore focused faith group's geography, in its field. This study is the first study that has

identified geographical distribution of Alevi-Bektashi culture in the selected geographies.

This study is targeting to contribute the other disciplines with open discussion platform. Planning can take an active and positive role in social issues, like identity conflicts, cultural rights struggles, establishing democratic society processes and longing for democratic regime issues. In addition, it should have understood that place is the inevitable component for cultural identity. Because of these reasons, this dissertation seeks to exit out of the passive role of planning discipline and profession.

Key words: Urban policy, sustaining cultural identity, space and place, minority, diaspora.

GİRİŞ

Kentlerin ortaya çıkışından beri, kaçınılmaz olarak ve hatta varoluşsal bir gerçeklik olarak kentsel mekânlar, kavramsal, sosyal ve fiziksel alanlarda hızlı dönüşümler geçirmektedirler. Bu değişimlere doğal iç etkenler sebep olduğu gibi, bazı dış etkenler de değişime ve dönüşüme sebep olabilmektedirler. Özellikle küreselleşme ortamının yarattığı nüfus hareketleri, ulus aşırı göçler, post-kolonyalizm ve gittikçe önemi ve etkisi artan “sivil toplum” hem kent gündemini hem de kente ilişkin uzmanlık alanlarının gündemini değiştirmiştir. Toplum gittikçe çeşitlenmekte ve “toplumun tümü için tek bir doğru” belirleme alışkanlıklarından vazgeçilme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Çeşitlenme ve farklılaşma artık her alanda eskisinden daha fazla hissedilir hale gelmektedir. Özellikle öne çıkan farklılaşma alanları dil, din, yaş grupları, engellilik ve yapabilirlik, cinsel tercihler ve eğilim, sınıf, etnisite farklılıkları olarak karşımızda durmaktadır. Böylesi bir toplumsal yapıda, geçmiş Modernist yaklaşımların çeşitlenen toplumsal talepler karşısında yetersiz kalması hem planlama hem de tasarım alanında “çeşitlilik”, “farklılık” ve “eşitlik” konularının daha ön plana çıkmalarını ve kentsel politikaları belirleyen disiplinlerde yeni bir yaklaşıma doğru geçilmesini hızlandırmıştır (Sandercock [1]; Thomas, [2]).

Burada en önemli nokta, bu değişim ve dönüşüm ortamında, hem kurumlar, hem uzmanlar, hem de toplumsal bileşenler olarak bu değişime ve sebep olan dinamiklere ne kadar hakim olduğumuz ve genel olarak ne yönde değiştiğimizdir. Ayrıca bu dinamiklerin ne kadarını bizlerin yarattığı, bizleri nasıl etkilediği ve sonunda kayıpların mı kazancın mı bizi beklediği soruları gittikçe önem kazanmaktadır. Çünkü hem kent konusunda uzmanlaşan meslek insanları, hem kent yöneticileri, hem de kentliler bu değişimin hem öznesi hem de nesnesi olmaktadır. Değişimden bahsederken sadece

iç/yerel dinamiklerin sebep olduğundan söz etmenin de anlamsız bir çaba olacağı açıktır. Burada küreselleşme gibi ekonomik, kültürel ve sosyal boyutları içeren dış dinamiklere de yer vermek gerekmektedir. Toplamda bu değişim ve dönüşüm, kaybeden ve kazanan gruplar ortaya çıkarmaktayken bu değişimin güçlü aktörleri ve iktidarları da bu sürecin politikasını belirleyen temel etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşanan bu değişim ve dönüşüm süreçlerin yerel bir yansıması olarak toplumlar gittikçe farklılaşan, çeşitlenen ve daha karmaşıklaşan bir yapıya dönüşmektedir. Bu sebeplerle uluslararası alanda da kültürel çeşitlilik, ortak miras, insan hakları gibi alanlarda yürütülen tartışmalar artmaktadır. Bütün bu değişim ve dönüşüm süreçleri özellikle kentlerde gittikçe hızlanmaktadır. Özellikle Londra ya da İstanbul gibi küresel önemi eksilmeyen tarihi kentler için kültürel çeşitlilik bir temel özellik haline gelmiştir. Bu özelliğin yarattığı siyasal ve sosyal atmosfer de buna göre şekillenmektedir. Bütün bu değişim karşısında kent bilim ya da kent planlama disiplinin değişen atmosfere cevap üretebilen ve kentlinin evrensel haklarını koruyan, çeşitlenen nüfusuna hizmet sunabilen bir uğraş alanı haline gelmesini sağlamak bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

Toplumsal değişimin ve dönüşümün yönü ve hızı, toplumun kültürel birikimleri ve eğilimleri ile çok ilişkilidir. Burada temel belirleyici olan ve dönüşümün yönünü bize gösteren olgu olarak da Gramsci'nin [3] "hegemonya" kavramında bahsettiği "kültürel hegemonya" kavramı ile durumu değerlendirmek mümkündür. Devlet ve üretilen politikalar karşısında toplum ve topluluklar ya da alt gruplar bu hegemonik ilişkinin kendilerine gösterdiği yönde ilerlemek zorunda kalan ve bunu çoğu zaman farkında bile olmadan yapan aktörler haline gelebilmektedirler. Kamusal alan ve kentsel ortak mekânlar da hegemonik kültürel etki alanının nesnesi haline gelmekte ve bu aşamada kentsel imaj da iktidarın ya da dönüşüm süreçlerinin kazanan gruplarının ortaya koyduğu değer sistemlerinin sembol yerleştirmeleri ile dönüşmektedir. Özellikle kamusal alanda söz sahibi olan iktidar, mekânsal dönüşümün hızını ve biçimini belirlerken seçkin bir tavır içine girebilmekte ve öne çıkardığı değer sisteminin ürünlerini görünür kılmaktadır. Bununla birlikte egemen siyasal ve kültürel bakış

tarafından “makbul” kabul edilmeyen kültürel öğeler de kamusal alandan dışlanma sorunuyla karşılaşabilmektedir.

Kamusal alandaki sembolik atmosferi yönlendiren ve buna biçim kazandıran temel aktör her zaman dönemin egemen iktidarı ve devlet olgusunun kendisi olmuştur. Bunu mekân üzerinden örneklendirmek için her ülkenin başkent oluşturma süreçlerine bakmak ve bu kentlerin kamusal alanlarının tasarlanma ideolojisi ve kamusal sembolleri yerleştirme tercihleri ile örneklemek mümkündür. Bu açıdan hemen akla gelebilecek çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Örneğin, Bizans’ın ve Osmanlı’nın, dinsel olanın ve iktidarın gücünü yansıtan, kutsal anıt eserleriyle donattığı başkenti olan İstanbul’da, Brasilia’nın Le Corbusier’in öğrencileri tarafından planlanan kent tasarımı (Berman, [4]), Hitler’in mimarı Speer’in 1937 tarihli Berlin kenti planı ve tasarımı (Karabaş, [5]), yeni Cumhuriyetin başkenti seçilen Ankara’nın Herman Jansen tarafından hazırlanan kent planı ve kamusal mekân tasarımı görmek mümkündür. Bütün bu ve benzeri tasarımlarda iktidarların tercihleri doğrultusunda, kamusal alan kimi zaman dini, kimi zaman siyasi, kimi zaman da ulusal otoriteyi ve dolayısıyla iktidarı temsil eden, ulus olma bilincini hatırlatan, ortak mitleri ve kutsal kabul edilen değerleri hatırlatan kamusal sanat objeleri ile bezenen kamusal alan tasarımlarına sahiptirler. Bu tasarımların ve tasarımda kullanılan plastik sanat ürünlerinin tercihi iktidarın ideolojik tercihlerine göre farklılaşmaktadır.

İktidarın kamusal alanı dönüştürme eylemleri örneklerine büyük kentlerin yeniden imar çabalarında ya da kamusal alanda sembol değiştirme ve yeni sembol oturtma eylemlerinde de rastlanmaktadır. Örneğin, Napolyon III emriyle Haussmann’ın Paris’i hem kanallarla temizlerken hem de daha sonraları “faşist planıcı” olarak suçlanmasına yol açacak [6] ve toplumsal ayaklanmaların engellenmesine hizmet eden biçimde tasarladığı ışınsal geniş bulvarlı kent imar sürecinde, Adnan Menderes’in İstanbul’u Haussmann metoduyla yeniden imar etme çabasında, Bedrettin Dalan’ın İstanbul’daki buldozer operasyonları olarak anılan müdahalelerinde, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanının parklardaki plastik sanat eserlerini müstehcen bulup kaldırırken “böylesi sanata tükürmesinde” ya da Ankara’nın kadim amblemi olan Hitit Güneşini değiştirip Kocatepe Camisi imgesi ve hilal içeren yeni amblem belirleme isteğinde ve açık alanlardaki kamusal sembolleri değiştirme uğraşında, Türkiye Cumhuriyeti

Başbakanı'nın kendince, İstanbul üzerinde çılgın kentsel projeler geliştirmesinde, Uzun sürelerce devam eden Taksim meydanına cami ya da kışla yapıp yapılamayacağı tartışmalarında, Çamlıca tepesine her yerden görülebilecek büyük bir "selatin cami" projesinin başbakan tarafından halka ilan edilmesinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Göztepe parkına cami inşa edilmesi gerektiği söyleminde, Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmeyip yargı ya da belediyeler eliyle yıkılma tehdidi alması ve kamusal alandan dışlanmasında, Erzurum'daki İnsanlık ve Barış Anıtı'nın başbakan tarafından bir ucube olarak değerlendirilmesi ve yıkılması emri verilmesi sürecinde ve daha birçok örnekte görmekteyiz.

Gittikçe uzayan bu liste aslında kamusal alan üzerinde devam eden bir müdahalenin ve mücadelenin tarihçesi gibidir. Özellikle kentsel ortak kullanım alanları üzerinde devam eden bu mücadele, tez çalışmasının sürdürülebilirlik çerçevesinde ele aldığı ana tartışmalarının odaklandığı temel konudur. Geniş ölçekte ele alınabilecek bu konu tez çalışmasının sağlamlığı açısından daraltılarak dezavantajlı durumdaki kentsel alt kültür gruplarının kültürel kimliklerini sürdürebilecekleri mekânları üretme, görünür kılabilmek ve anlamlandırma çabaları üzerine odaklanmıştır. Çünkü bu konu, kentli hakları ve insan hakları açısından ele alındığında, özellikle, çeşitli açılardan dezavantajlı olan grupların çok ciddi bir dışlanma ve ihmal edilme politikalarıyla karşılaşabildiği ve bu sorunun da en çok "özel alan" dışında kalan ortak kullanım alanları olan "kamusal alanlarda" hissedildiği görülmektedir.

1.1 Tezin Amacı

Bu tezin önemli bir amacı, Planlama disiplininin uğraş alanı olan mekânın insan faktöründen kopmadan kültürel kimlik olgusuyla da bir bütün içinde değerlendirilmesi gerektiğini mekânın farklı kültürel gruplar tarafından farklı anlam kümeleri üzerinden bakılarak değerlendirilebileceğini göstermek ve literatürde devam eden bu tartışmaya yerel deneyimler ve gerçeklikler üzerinden katkıda bulunmaktır. Özellikle, planlama disiplininin kültürel çeşitlilik ve kültürel kimlik konusunda farklılıklara "gözü kapalı" tutulmaya çalışılan ama bu kapalılık neticesinde kamusal alanda alt kültür gruplarının ve azınlıkların dışlanmasına da gözünü kapatan bir bilim alanı olmaktan çıkıp

gerçekliklere ve kültürel zenginliğe hizmet sunan bir bilim ve uğraş alanına evrilmesine katkı sunmaktır.

Bunu hedeflerken kaçınılan en önemli nokta da, derinlemesine mülakatlarla örtük bilginin alınmaya çalışıldığı kültürel grupların bu tez kapsamında “tanımlanmaya çalışılması” meselesidir. Bu gruplar, kendi kimlik tanımlarını çeşitli biçimlerde hem yapılan görüşmelerde hem de kendi ürettikleri yayınlarda ve çalışmalarda defalarca ifade etmişlerdir. Burada her alt grubun kendi tanımına saygı gösterilerek “doğru” kabul edilmesi prensibiyle yaklaşmıştır. Bunun ayrıca belirtilmesinin temel sebebi de literatürde yer alan incelemeler, araştırmalar ve üretilen çeşitli çalışmalarda sıklıkla her bir grubu belli bir tanım içerisine hapsetme özensizliği ile karşılaşılmış olmasıdır. Bu çalışma bu noktada sınırlarını bilen bir yaklaşımla, her gruba kendi ifade ettiği kimlik ve mekân algısı üzerinden tarafsız kriterlerle yaklaşmaya önem vermektedir. Bu noktada hem resmi söylemlerden hem de literatürdeki çeşitli eksik, hatalı ifadelerden ya da art niyetli nefret söylemlerinden kaçınılmaya çalışılmıştır. Bu yönden bakıldığında tez, derinlemesine mülakatlar yapılan Alevi, Sünni, Ermeni Apostolik, Rum Ortodoks gibi çeşitli inanç gruplarının kültürel kimliklerini sürdürebilmek için mekân ile kurdukları etkileşimlerine odaklanmaktadır. Daha başka bir ifadeyle, örneğin bu tez; bir inanç hakkında değil, inanç gruplarının kutsal mekân inşa etme ve bu mekânlarını anlamlandırma süreçleri hakkındadır.

Bu kaygı ifade edildikten sonra, konuya nasıl yaklaşıldığının netleşmesi için mekân ile inanç ilişkisini hangi noktada iç içe geçtiğinin açılması gerekmektedir. Özellikle, farklılığını ifade edebilme ya da gösterebilme özgürlüğünün gittikçe daha fazla tartışıldığı kentsel yazında, kamusal alanın dinamiklerinin anlaşılması gerekmektedir. Devlet, bir düzenleme aygıtı olarak, kamusal alanlarda kendi sembollerini, kabul ettiği ortak değerleri ve izin verdiği farklı kültürel grupların sembollerinin yer almasını sağlamıştır. İktidarın değiştiği dönemlerde bu sembollerin de değişmesi bizlere aslında kamusal alan üzerinde yürütülen hegemonik mücadele hakkında fikir de vermektedir. Bunu aslında kamusal alanların ve kamusal sembollerin yönetilmesi meselesi olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu nokta “kültür ve mekân ilişkisinin yönetimi ve sürdürülmesi” meselesini gündeme getirmektedir. Çünkü yukarıda değinildiği gibi devlet, kamusal ve ortak mekânlardaki kültürel değerleri yönetmek ve yönlendirmek

konusunda temel otoritedir ve her kültürel değerin ve sembolün *görünür olabilmesi* için “devletin filtresinden” geçmesi gerekmektedir. Bu filtreler zaman zaman farklı grupların haklarını korumak için üretilmiş olsalar da ağırlıkla egemen olanın lehinde ve dezavantajlı olanların aleyhinde işleyen mekanizmalara dönüşmüşlerdir. Planlama olgusu ise bu filtre belirleme ve yönetme ortamının temel araçlarından birisi olarak karşımızda durmaktadır. Bu açılardan bakılınca bir kez daha ortaya çıkıyor ki, planlama mesleğinin neye hizmet ettiği ve toplum ya da kamu yararı çerçevesinde nerede durduğu, özellikle kentsel dönüşüm yasaları eliyle barınma ve mülkiyet haklarını ihlal edecek biçimde ve tepeden inme yöntemlerle hayata geçirilebildiği bir ortamda, tekrar tekrar tartışılması gereken, meslek ve bilim alanı açısından önemli bir varoluşsal problematiktir.

Tezin üzerinde durduğu ve tartıştığı temel nokta da bu erkin ve yönetilen ortak sembollerin ve ortak kullanım alanlarının kültürel haklar, insan hakları açılarından ve kültürel çeşitliğin sürdürülmesi gibi sorunsallar açısından çeşitli örnekler üzerinden mekânsal bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu sayede günümüzde en çok kullanılan ve suiistimal edilen kavramlardan birisi olan “demokrasi” olgusu mekân üzerinden tartışılabilir hale gelmektedir. Bu değerlendirmenin doğru yapılabilmesi için tezde, egemen olan grupların mekânı nasıl kullanabildikleri ya da yönlendirebildiklerini incelemek yerine, bilinçli bir tercihle, azınlık ve alt kültür konumundaki dezavantajlı kültürel grupların durumlarının incelenmesi tercih edilmiştir.

Bu tez çalışması sürecinde bir doktora tezinden beklenen temel katkıların karşılanması amacıyla odaklanarak çeşitli sorular sorulmuş, çalışmalar başlatılmış ve saha üzerinde tespitler sürdürülmüştür. Temel katkı alanları, bilindiği gibi bilim alanına ve meslek alanına bilimsel bir katkı vermeyi hedefleyen, Şehir Planlama disiplini açısından çok fazla derinlemesine çalışılmamış bir sorunsalı “kültür ve mekân” ilişkisini çeşitli alt kültür kümelerinin, özelde inanç gruplarının, ortak mekânlarını anlamlandırma bu sayede kültürel kimliklerini yeniden inşa etme süreçlerini keşfetmeye odaklanmıştır. Öte yandan, toplumsal bir olgu olan alt kültür gruplarının varoluşsal sorunlarını, mekânsal düzenlemelerdeki insan hakları sorunsallarını yine mekân ve kültür ilişkisi üzerinden hatırlatmaya çalışan bir kaygıyla kaleme alınmıştır.

1.2 Literatür Özeti

Kültürel kimlik ve mekân ilişkisi ya da çeşitlilik politikaları bütün kentler için geçerli ve vazgeçilmez olan önemli tartışma sahalarıdır. Literatür taramasında öne çıkan bazı isimler bu tezin probleminin belirlenmesi ve tartışılabilmesi için yol gösterici olmuşlardır. Tezde değerlendirilen ve öne çıkan çalışmaların bir kısmı İngiltere temelli (RTPI [7] [8] [9] [10], Comedia [11] vb.) olmakla birlikte Kıta Avrupa'sında ya da Kuzey Amerika'da da kültürel kimlik ve mekân ilişkisi ya da çeşitlilik konusuna vurgu yapılan ve kültürel haklar ekseninde konuyu tartışan örneklerle karşılaşmıştır.

Çalışma sürecinde öne çıkan kültür, yer/mekân, politika, kimlik, kutsal/seküler mekân, entegrasyon, dışlanma, çeşitlilik, çok kültürlülük, kültürlerarasılık, milli kimlik, milliyetçilik, ırkçılık, insan hakları gibi anahtar kavramlar doğrultusunda Planlama, Sosyoloji, Antropoloji, Coğrafya, Teoloji, Siyaset bilimi ve Hukuk gibi disiplinlerden yararlanılmıştır. Her disiplinin kendi alanında kavramları yeniden ve farklı bakışlarla yorumlaması sebebiyle bu farklı alanlardaki okumalar bir planlama ve kent sosyolojisi bakışı kaybedilmeden yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bu tezin daha başlangıcında çeşitli sorular etrafındaki ilk formülasyonunda büyük payı olan ve hiç atlanmaması gereken önemli bir akademisyen Leonie Sandercock'tur. Özellikle "Towards Cosmopolis" [12] isimli kitabında kentlerdeki alt kültürlerin kentsel mekândaki varoluşunu ve görünürlüğü konusunu tartışmaya açmış ve planlama literatürüne kazandırmış başlıca akademisyenlerdendir. Bunun devamında "Cosmopolis II Mongrel Cities in the 21st Century" [13] isimli bir derlemesi daha yayınlanmıştır ama ilk çalışması planlama literatüründe gerçek anlamda bir köşe taşı vazifesi görmüştür. Sandercock [1] Kanada örneğini anlattığı bir makalesinde kentsel ortamda farklı etnik grupların kendi yaşam kültürlerini nasıl ortaya koydukları ve var olan yapının bu gösterilen yeni sosyal kurguyla olan ilişkisini ve çatışmasını örneklendirmektedir. Bu yazıya temel olan önceki eserlerinde de Sandercock kentin heterojen yapısı ve kentin görülmeyen ya da görülmek istenmeyen kimlik çeşitliliğinin altını çizirken aslında planlama teorisinde ve mesleğinde önemli bir kırılma ve yeniden yapılanmanın da kapısını aralamaktadır.

1983 yılında Büyük Britanya Kraliyet Planlama Enstitüsü (RTPI) ve Irklar Arası Eşitlik Komisyonu ortaklığıyla hazırlanan "Çok-ırklı Britanya için planlama" (*Planning for a*

Multi-racial Britain) raporu ırk ve planlama ilişkisini tartışmaya açan önemli bir adım olarak planlama literatürüne katkı sunmuştur (Thomas, [7]: 78–81). Planlama profesyonelleri için uzun süre üzerinde çalışılması gereken ırklar arası eşitlik konusuna önemli bir katkı sunmuştur.

Türkiye’deki popüler tartışma sahasında dönüm noktasını yaratan bir çalışma da Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu, Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Alt Komisyonu’nun 01.11.2004 tarihinde onaylanan ve çok yankı uyandırıp uzun süre tartışılan Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu’dur [14]. Komisyon üyelerinden Baskın Oran bu konuda önemli bir literatür oluşmasına destek vermiştir. Binnaz Toprak’ın “Türkiye’de Farklı Olmak” [15] isimli araştırması ve benzeri araştırmalar da alt kültür gruplarının hakları ve hak ihlalleri konusunda önemli tartışmalar yaratmışlardır.

Sandercock gibi Post Modern eleştirel kuramcıların Modernist rasyonel planlama anlayışına yönelttikleri eleştirilerin ve geliştirdikleri kuramların önemli bir yeri vardır. Buradaki eleştirilerin odaklandığı nokta planlama disiplininin bir arada yaşam kültürünü besleyecek ve çeşitliği yok etmeyecek kentsel politikaların ve mekânsal düzenlemelerin neler olduğuna ve nasıl uygulanacağına dönük sorgulamaya ve çabalamaya girmesi gerektiğidir.

Planlama eyleminin baş aktörü olarak iktidar ve devlet kavramlarının da *mekânın oluşumu* ve *dönüşümü* sürecindeki pozisyonu netleştirilmelidir. Devlet, çeşitli görevlerle tanımlanmış bir sistem kurucu/koruyucu olarak, toplumun kaderini ve yaşamını yönlendiren en kapsamlı aygıttır. Bu yapı içinde bireyler çeşitli kimlik tanımlamalarının yanı sıra *vatandaş* olarak bu sisteme bağlı kabul edilmektedir. Vatandaşlığın temel yapıtaşı da eşitlik ve adalet olgularının işlerliğinde yatmaktadır. Devletin vatandaşına karşı ayrımcı olmayan ve eşitlikçi tavrı birey-devlet ilişkisinin mesafesini ve bağlılığını tayin eden temel olgudur. Toplumsal adalet ve eşitlik duyguları da vatandaş ülke ve devletine bağlayan temel duygulardır. Sistemin bu gibi duyguların zarar görmemesi için hukuk normlarını ve yasal düzenlemeleri evrensel standartlara ve insan haklarına saygılı bir çizgide tutması bir zorunluluktur. Türkiye’de de bu konularda

adımlar atılmaya çalışılmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği uyum paketleri¹ [16] çerçevesiyle yasal sistemdeki bir takım eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Bundan önce de çeşitli uluslararası anlaşma metinleri imzalanarak insan hakları konusunda devletçe çeşitli sorumluluklar alınmıştır.

Türkiye’de halen eşit vatandaşlığı ve insan haklarını güvence altına alan hukuk çerçevesi oluşturulmaya ve geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu konulardaki mevzuat oldukça eklektik bir yapıya sahiptir ve zaman zaman işlerliğini yitirebilmektedir. Bu konuda atıfta bulunulabilecek bir söz de rahmetli Uğur Mumcu’nun bir Köy Enstitüleri panelinde kullandığı ve gülmece dergisinden aldığını ifade ettiği esprili ama gerçekliği olan Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı tanımıdır. Bu tanımın içerdiği ironi, tez içerisinde çeşitli bölümlerde ayrıca ele alınacaktır.

“Türk vatandaşı; İsviçre medeni kanununa göre evlenen, İtalyan ceza yasasına göre cezalandırılan, Alman ceza mahkemeleri usulü yasasına göre yargılanan, Fransız idare hukukuna göre idare edilen ve İslam hukukuna göre gömülen kişidir.” Uğur Mumcu [17] (Köy Enstitüleri Konuşması)

Devlet-vatandaş ilişkisinin ölçülebileceği çeşitli alanlardan söz etmek mümkündür. Bunların başında, vatandaşın kimliğini ve bunun için de alt kimlik öğelerini yaşaması ve sürdürmesinin koşulları gelmektedir. Devletin vatandaşa bu alanda tanıdığı özgürlük ve haklar bireyin kimliği üzerinde etkili olmakta ama daha da önemlisi devletin adını koymakta ve yapısını (kalitesini) tanımlamaktadır. Baskıcı, özgürlükçü, adil, demokratik, otokratik, faşist, liberal veya ilerici olup olmadığı hep bu ilişki üzerinden tanımlanmaktadır. Öte yandan, özellikle batıda geleneksel devletlerin geçirdiği Aydınlanma ve Ulus Devlet yaratma süreçleri vatandaş kavramının tanımlanmasını sağlamış ve bireyin konumu yeniden kurmuştur. Modern Devlet ya da Ulus Devletin yeni seküler (profan) tavrı hem mekânda hem kurumlarda hem de toplumda etkisini hızla göstermiştir. Bu etkinin her zaman başarılı sonuçlar doğurduğunu söylemek hatalı olacaktır.

¹ Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Altıncı Uyum Paketi), Kanun numarası: 4928, Kabul tarihi: 15 Temmuz 2003, Resmi Gazete tarihi: 19 Temmuz 2003, Resmi Gazete sayısı: 25173.

Planlama sistemi de toplumun kültürel yapısını şekillendirdiği mekânı dönüştürmekte ve dolayısıyla da toplumu dönüştürmektedir. Bu dönüşüm sonucunda mekânsal kurgular asimilasyon ya da entegrasyon gibi süreçlere hizmet edebilecek yapılar ortaya koyabilmektedirler. Toplumsal çeşitliliğin arttığı toplumlarda ve özellikle Avrupa ülkelerinde kültürel hakların insan hakları çerçevesinde Avrupa Birliği güvencesine alındığı görülmektedir. Özellikle İngiltere Kıta Avrupa'sından farklılaşarak toplumsal grupların inanç eksenli kurgularını kendilerine terk etmiş ve önlerindeki engelleri yasal düzenlemeler eliyle kaldırmıştır. Bu bağlamda İngiltere'de kent planlarının, mekânsal kurguda, daha çok işlevsel ve niceliksel doğrulara odaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte saha çalışması sırasında “kutsal yapıların” da işlevsel özellikleriyle kentsel mekânda tanımlandığı görülmüştür. Bunun en iyi örnekleri de İngiltere'de oluşturulmuş Hristiyan olmayan inanç gruplarının ibadethanelerin bir kısmının kiliselerden dönüştürülebilmiş olmasıdır.

1.3 Hipotez¹:

Kentsel Planlar ve üretilen Mekânsal Politikalar kentlerin sahip olduğu kültürel çeşitliliğin yaşatılması veya yok olması konusunda etkin roller üstlenmektedirler. Planlama politikaları ve tutumları sebebiyle kentler daha homojen ve demokratik olmayan bir yapıya dönüşebilmektedir. Azınlık olan ve dezavantajlı konumdaki gruplar egemen grupların filtre sistemlerinden geçemedikçe (makbul olamadıkça) kamusal alanlardan dışlanmaktadırlar. Bu gibi sebeple de mekânsal planlar kültürel hakların ihlaline hizmet eden bir araç haline gelebilmektedirler. Öte yandan, kültürel kimlik, mekân üzerinde yaşatılan sosyal ve siyasal bir varoluş ifadesidir. Bu açıdan kültürel kimliğin yaşatılması ya da korunabilmesi için mekânsal düzenlemelere ve örgütlenmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktadan hareketle tez çalışması kapsamında kültürel kimliğin devamlılığında mekanın rolünün ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

¹ Bu çalışma aslında araştırma sorusu belirlenerek yürütülmüştür ve yorumlayıcı sosyal bilim bakışıyla ele alınmıştır. Bu sebeple başlık olarak uygun olan “Araştırma Sorusu” iken YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü kuralları gereği hipotez olarak değiştirilmiştir.

Kültürün bir alt katmanı olan “inanç” açısından mekân incelendiğinde çeşitli mekânsal kurguların ve anlamlandırma biçimlerinin, inanç coğrafyasını tanımlar biçimde karşımıza çıktığını görürüz. Aslında dünyevi ve kutsal olan ayrımlarının bir yansıması olarak seküler bir mekân tasarımı oluşturulabileceği gibi kutsal kabul edilen ya da böyle bir anlam yüklenen ya da zaman içinde kutsallaştırılan mekânların da tarih boyunca kültürel gruplar tarafından üretilebildiklerine tanık olmaktayız. Bu tarz mekânlar, ilgili kültürel grubun kendini tanımlamada, kimliğini ifade etmede ve hatıralarını yaşatmada kullandıkları temel unsurlardır.

Kutsallık atfedilen mekânlar doğadaki bir köşe, bir dağ, bir ağaç ya da bir kaya olabileceği gibi insan yapısı bir anıt eser, bir mabet, mezarlık, evde düzenlenmiş bir tapınma köşesi ya da ikona olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutsallaştırılan mekânlar sadece dinsel içerikli ya da mistik bir kurguyla ortaya çıkmazlar. Aynı zamanda bir ulusun veya etnik grubun kimliği ve tarihi açısından önem arz eden belli başlı hatıraların hatırlandığı bir anıt ve tarihi alan olarak da karşımıza çıkabilmektedirler.

Hem mistik hem işlevsel anlamlar yüklenen ve kutsallaştırılan mekânlardan olan ibadethaneler de sadece kutsal birer mabet değildirler. Aynı zamanda kültürel, milli ve hatta etnik anlamlar içerebilen sosyal bir organizasyon merkezi işlevlerini yerine getirebilmektedirler. Bu sebeple birden fazla anlamı ve birden çok işlevi olabilen mekânlardır. Kutsallık, simgesellik, temsiliyet ve aidiyet gibi anlamlar içerebilen bir mekânsal göstergedir. Özellikle diaspora ya da azınlık gruplarda rahatlıkla gözlenebileceği gibi işlevsel açıdan, sürdürülebilir bir kültürel kimlik hedefine hizmet eden temel bir sosyalleşme ve toplum merkezi haline gelmektedir.

Sonuçta, toplumsal bellek ve kimlik ifadesi açısından varoluşsal bir öneme sahip olabilen bu tür mekânlar planlama disiplini gibi mekânsal politikaların düzenleyici araçlarının müdahale alanına girmektedirler. Artık seküler bir kurguya sahip planlama disiplini ile içerik ve anlam açısından mistik ve kutsal değer sistemleri ile tanımlanmış mekânsal kurgular karşı karşıya gelmektedir. Bu karşılaşmanın yıkım ile mi yoksa üretken bir tutumla mı sonlanacağı önemli bir sorunsaldır. Dolayısıyla kendini bu tip mekânlarla tanımlayan kültürler de mekânlarına yapılan müdahalelerden etkilenmekte, bu süreçler boyunca bir tavır geliştirmekte ve ortaya çıkan sonuçlardan etkilenerek

değişime uğrayabilmektedirler. Mekânlar eliyle canlı tutulabilen ortak değerler, bu tür mekânların yok edilmesiyle kolektif kültürel bellekler de silinmektedirler.

Bu işlevsel ve sembolik anlamları sebebiyle kutsallaştırılmış mekanların alt kültür grupları olan azınlık inanç gruplarının kimliklerinin sürdürülmesindeki işlevi ve anlamı keşfedilmeye çalışılacaktır. Bu tarz simgeselleştirilmiş mekanların başında gelen ibadethanelerin yasal, sosyal, sembolik, işlevsel, tarihsel ve dinsel anlamları keşfedilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın planlama disiplininin yola çıkarak bir “kent okuması” yapılarak kültürel kimliğin sürdürülmesi sorunsalının mekânsal boyutu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, mülakatlar sayesinde, kültürel kimliğin görüşülen gruplarca nasıl ifade edildiği, nasıl korunduğu, hangi organizasyonlara, hangi kurumlara ve hangi mekânlara ihtiyaç duyulduğu araştırılmıştır. Bu görüşmelerde tespit edilen, öne çıkan kurumlar ve mekânlar, planlama disiplininin ilgi ve etki sahasında kalan boyutlarıyla tartışılacaktır.

KÜLTÜREL KİMLİK VE MEKÂN / SİYASAL ERK VE PLANLAMA

2.1 KÜLTÜR ve KİMLİK

Kimlik kavramı özünde kim olduğumuzu ya da kim olmadığımızı ifade ederken kullandığımız özelliklerimizin, hassasiyetlerimizin ya da değerlerimizin tamamı ya da bir kısmıdır. Güvenç (2008) [18] yalın bir tanımlamayla kimliğin, kişilerin, toplum veya toplulukların “Kimsiniz? Kimlersiniz?” sorularına verdikleri yanıt ya da yanıtlar olduğunu ifade etmektedir.

Bu noktada birçok bileşenin yanı sıra önemli bir kimlik ifadesi de bireyin adıdır. Çünkü isimler etnik aidiyetten, dilden, inançlardan ve hatta aile mesleklerinden izler taşıyan kimlik göstergeleridirler (Güvenç [18], Bilgin [19]). İnsanın birden çok kimliği olduğu için kimlik ifadesi için seçilmiş çeşitli katmanlar ve aidiyetler bulmak mümkündür. Bu katmanlar hem ölçek olarak hem de içerik olarak farklılaşabilmektedirler. Bu çok bileşenli katmanları ifade edebilmek için çeşitli bakışlarla kimlik olgusunu sınıflandırmak mümkündür. Güvenç [18] de kimlik türlerini farklı sosyal ölçeklere göre gruplamaktadır:

- Bireysel Kimlikler: Kişiyi ötekilerden ayırmak için kurumlarca verilmiş belgeleri bireysel kimlik olarak adlandırmaktadır.
- Kişisel Kimlikler: Kişilerin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar, dernekler, kulüpler ve okullar ile gönüllü, duygusal veya mesleki ilişkilerini gösteren psiko-sosyal ve kişisel kimlikleridir. Resmi bir belgesi olmayabilir.

- Ulusal-Kültürel Kimlikler: Örneğin pasaport gibi belgelerdir, kişiye özgü ad cins, evlilik, askerlik, sabıka bilgilerini ya da nüfus kütüğündeki soy sop ilişkilerini bir araya getiren kimlik türleridir.

Bu sınıflamada yer verilmeyen ya da eksik bırakılan kimlik çeşitleri de sosyal ve kolektif kimlik çeşitleridir. Bilgin [19] sosyal ve kolektif kimliğin özelliklerine şu alıntılarla değinmektedir;

- Sosyal kimlik: Kimliğin kişiler arası düzeydeki ifadesidir. Benliğimizin belirli bir sosyal gruba ait olduğumuz hakkındaki bilgi veya bilincimize dayanan kısmıdır. Öte yandan Bilgin, sosyal kimliğin insanlar arasındaki etkileşimler esnasında sergilenen bir rol olarak da görülebileceğini ifade etmektedir.
- Kolektif Kimlik: Sosyal kimliğin topluluklar düzeyindeki ifadesi olarak adlandırılmaktadır. Bu kimlik türü, sınırları belli bir alanda (territory) belirli bir kültürel topluluk tarafından taşınan kimlik olarak tanımlanmaktadır. Bilgin, etnik, dinsel ve ulusal kimliklerin bu kimlik tanımının çeşitleri olduğunu ifade etmektedir. Aslında bu kimlik çeşidi ilgili alt grubun diğer kültürel gruplardan farklarını ortaya koyduğu bir kimlik ifade üslubu vardır. Bilgin, kolektif kimlikte güvenlik duygusu verme, harekete itme, objektif ve sübjektif özellikleri birleştirme, süreklilik sağlama, dönüştürme ve territory tarif etme gibi bileşenleri olduğunu belirtmektedir.

Güvenç [18] bireyin ya da kültürel bir grubun diğer bireylerle ya da toplumla ilişkilerinde ortaya koyduğu bir role sahip olduğu ve bunun karşı taraftan *imaj* olarak algılandığını ifade etmektedir. Bu noktada üzerinde durmak istediğim konu daha çok kimlik ifadesinin nasıl ortaya çıktığı ya da nasıl isimlendirildiği meselesidir. Burada konu edilen imaj algısı ve bunu adlandırma çabası iki yönlüdür. Bazen ilgili kültürel grup kendi adını benimser ve ifade ederken çoğunlukla diğer kültürel gruplar bu kimlik ifadesini benimser ya da kendileri bir şekilde adlandırarak ilgili kültür grubuna bir isim atfederler. İmaj kavramsallaştırması bu açıdan önemli bir katkı sağlamaktadır. Çünkü birey ya da grup tarafından tek başına bir isim belirlenmesi yeterli bir çaba değildir. Bunun karşı taraftan da nasıl algılandığı ve isimlendirildiği önemlidir. Ayrıca bireyin ya da ilgili kültürel grubun kendi adını saptadığı bu çaba “ötekiler” tarafından da onaylanmadıkça boşa harcanmış bir çaba olabilmektedir. Bu noktada bu tez

kapsamında görüŖülen kültürel grupların isimlendirme süreçleri oldukça ilgi çekicidir ve imaj kavramsallaŖtırması ile açıklanmaya çalışılan durumla birçok açıdan örtüşmektedir.

Öte yandan, Tok (2003) [20] kültür ve kimlik ilişkisini bir varoluŖ sorunu olarak tanımlamakta ve iki temel grup içinde ele almaktadır. Kültür, kimliğin ifade edilebilmesi için gereken kaynaktır. Ayrıca, kimiksiz bir kiŖi de olamayacağı için kültür olmadan kiŖinin var olamayacağı belirtmektedir. Bu varoluŖsal açıklamasıyla kültürel kimlik olgusunun gerçekte kiŖilerin zorunlu bir unsuru olduğunu ifade etmektedir. Özgürlük ve kimlik bağlamında açıkladığı Kültür'ü Seçme Bağlamı Olarak Kültür ve Kimlik Bağlamı Olarak Kültür olarak iki grupta ifade etmektedir.

- Seçme Bağlamı Olarak Kültür: Siyasal toplum üyelerinin, eşit yasal hak ve özgürlüklere sahip olarak, yaşamları için elzem olan gelir, refah, fırsat, meslek ve güç gibi değerlere erişmeye çalıştıkları alandır.
- Kimlik Bağlamı Olarak Kültür: Üyeleri, ortak tarihi deneyim ve değer verilen (inanç, yaşam biçimi, gelenekler, dil ortak vatan gibi) kültürel özelliklerin bir bileşimine dayanan ortak bir kimliğin sürekliliğı duygusunu paylaşan ulusal etnik ve dini grupların kültürüdür.

Bir toplum, her birinin kendine has düşünüş ve eylem tarzı olan birçok alt grubu kapsamaktadır. Kültürlerin içinde yer alan bu kültürler, alt kültür olarak adlandırılır (Jenks, 2005 [21]).

Yaşam boyunca, içine doğduğumuz kültürel ortam ya da içinde yer almayı tercih ettiğimiz kültürel atmosfer bizim kültürel kimliğimizin inşa edildiğı ortamı oluşturmaktadır. Kimlik olgusu bu çok katmanlı yapısı sebebiyle bakış açısına göre farklı disiplinler tarafından ele alınmakta ve çalışılmaktadır. Bu katmanların ya da farklılıkların her toplumda eşit ve özgür biçimde yer alabildiğini iddia etmek imkânsızdır. Çünkü kültürel atmosfer olarak içinde yer aldığımız *bütün*, bireylerin kimlik ifadelerinin “seçkin bir filtreden” geçerek kamusal alana çıkarmasına izin vermektedir. Özgürlük kamunun çizdiği sınırlar dahilinde ve çoğunlukla özel mekânda yaşanan bir olgu haline gelmektedir.

Bütün bu etkileşim süreçleri tarih boyunca toplumların kültürel etkileşimleri içinde yaşanmıştır. Günümüzde de insan hakları konusunda uzlaşmış değerlerin başında gelen kimliğini koruma ve ifade etme özgürlüğü bu kültürel etkileşim süreçlerinde çeşitli yollarla zaten değişime uğramaktadır. Kültürleşme sürecinde bulunan toplumlar çeşitli süreçlerden geçerek kültürel değişimlere uğramaktadırlar. Genel olarak kültürel süreçler sekiz farklı başlıkta ele alınmaktadır:

Çizelge 2-1 Kültürel Süreçlerin Tanımları¹

Süreçler	Tanımlar
Kültürleme (<i>Enculturation</i>)	Doğumdan ölüme kadar bireyin toplumun istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilenmesi ve değiştirilmesi, Eğitim.
Kültürel Yayılma (<i>Diffusion</i>)	Belli bir toplumda dıştan içe ya da içten dışa maddi manevi öğelerin sürekli olarak yayılması
Kültürleşme (<i>Acculturation</i>)	Başka kültürden bireylerin kültürel yayılma sonucunda kültürel etkileşime girmeleri ve her ikisinin de değişmesi.
Kültürlenme (<i>Culturation</i>)	Belli bir toplumun alt kültürlerinden ya da farklı toplumlardan kopup gelen birey ve grupların buluşması ve bir etkileşim süresi sonunda asıl kültür ve alt kültürde bulunmayan yepyeni bir bileşime varılması.
Kültür Şoku (<i>Culture Shock</i>)	Bir kültürden başka bir kültüre giden bireylerin yeni kültüre uyum yapmakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntı ve bunalımlar, gösterdikleri tepkiler.
Zorla Kültürleme (<i>Trans Culturation</i>)	Bir kültüre mensup birey ve grupların başka bir kültür tarafından zorla değiştirilmesi.
Kültürel Özümseme (<i>Assimilation</i>)	Bir kültürel sistemin başka bir kültürel sistemi, giderek kendine benzetmesi ve kültürel egemenliği altına alması.
Kültürel Değişme (<i>Cultural Change</i>)	Kültürel süreçlerin ve diğer kültürel etkenlerin bileşkesi olarak, toplumun bütünüyle veya bazı kurumlarıyla değişmesi ya da değişikliğe uğraması.

¹ Güvenç; 1999, [22]

Burada verilen tanımlar içinde bazı süreçler saha çalışması sırasında karşılaşılan örnekler tarafından da desteklenmektedir. Tespit edilen örneklerden yola çıkarak denilebilir ki “Kültürleme” (*Enculturation*) süreci, her etnik grubun kendi kimliğini sürdürebilmek ve topluluğa yeni katılan, yeni doğan bireyleri topluluk ferdi yapabilmek için işlettikleri sürece verilen isimdir. Bu sürecin asıl teması da “eğitim”dir ve oluşturulmuş simgeselleşmiş bir mekânda yürütülen ritüeller sayesinde birey, topluluğa kabul sürecinde ilk adımlarını atmaya başlar. Topluluk da kültürleme sürecini deneyimler.

Kültürleşme süreci ise daha çok İngiltere’de karşılaştığım Kıbrıs kökenli göçmenlerin durumu örnek olabilir. Görüşülen kişiler¹ Kıbrıs kökenli ailelerin çocuklarının artık Türkçe bilmeme oranının arttığı ve çocukların kendilerini daha çok İngiliz olarak hissettiklerini belirtmektedirler. Bir anlamda Kıbrıslılık değişime uğrarken tam anlamıyla Britanyalı olma da sağlanmamıştır.

Öte yandan Britanya kültürü de ulus aşırı göçler ve özellikle de post kolonyal dönem göçleri sebebiyle değişime uğramaya başlamıştır. Bunu da en çok yemek kültüründe gözlemlemek mümkündür. Hint usulü sosla bezenmiş ve Pakistan usulü pişirilmiş yemekler Birleşik Krallıkta yerel melez yemekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan Türkiye ya da Kıbrıs kökenliler de sundukları gıda ürünlerinde yeni bir sunum ve pişirme metoduna geçmişler ve ne doğdukları toprakta ne de yerleştikleri ülkede olmayan yeni melez bir yemek kültürü yaratmışlardır².

Zorla kültürleme konusunda Güvenç [22], Osmanlı Enderun okuluna alınıp devşirilen Gayrimüslim çocukları örnek olarak vermektedir.

Diğer bir kültürel değişim biçimi de Türkçe’de de sıklıkla İngilizce kökenindeki gibi “asimilasyon” olarak kullanılan “kültürel özümsemedir”. Saha çalışması sırasında da

¹ Hem Kıbrıs hem Türkiye kökenli aileler bu durumu aynı şekilde ifade etmektedir. Asimilasyon korkusu ve çekincesi yüksek olan gruplar Kıbrıs kökenli ailelerin yeni kuşağının asimile olduğunu düşündüğünü sıklıkla ifade etmektedir.

² Cardiff’te bir Türk Restoranında memleket lezzetlerini özlediğim için ısmarladığım “imambayıldı” zaten çokça bilinen “kültürler arası” hibrit üretim durumunun benim için somutlaşmasında önemli bir paya sahiptir. Çünkü imambayıldı hiç Türkiye’dekine benzememektedir. Ana malzemesi patlıcan olan zeytinyağlı imambayıldı; brokoli, karnabahar, lahana, havuç ve daha birçok sebzenin ve biraz da patlıcanın olduğu kaşarlı beşamel sosla kaplanmış bir “çok katlı” sebze yemeği olarak tamamen yabancılaşmış biçimde servis edilmiştir. Sebebini sorduğumda restoranın işletmecisi de ülkedeki beğeniye ve damağa hitap etmek için değişiklik yaptıklarını ifade etmiştir.

görüştüğüm alt kültür gruplarının üyelerinin en çok çekindikleri ve sıklıkla bahsettikleri konu asimilasyon konusudur. Çünkü baskın kültürün, bu alt grupların kültürlerini kendisine benzeterek yok etmesinden ve toplulukların bireylerinin kimliksizleşerek egemen kültür tarafından dönüştürülmesinden korkmaktadırlar. Bu korku da kültürel kimlik eksenli yürüttükleri etkinliklerine ve kurdukları örgütlerine daha sıkı sarılmalarına sebep olmaktadır. Ortak değerlerini ve kimlik öğelerini de ürettikleri sembollerle, ürettikleri mekânlarda hem topluluk üyelerine hem de geniş topluma yansıtmaya çalışmaktadırlar. Bu yansıtma, toplumun demokratik yapısı geliştikçe görünür hale gelmekte, demokrasi kayboldukça görünürlükleri de azalmaktadır [23]. Varoluş için vazgeçilemez olan kültürel kimliklerin sürdürülmesi mücadelesi, ortak değerleri ve kutsallaştırılan ortak mekanları da uğrunda mücadele edilen asıl alanlar haline gelmektedir.

Tez çalışması kapsamında öne çıkan kavram Kültürel Kimlik olgusu ve bunun içinde de inanç gruplarının kültürel kimlik algılarıdır. Bu amaçla hedef grupların birer inanç grubu olarak kültürel kimliklerini nasıl sürdürebildikleri ve nasıl mekânsallaştırdıkları incelenmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan çeşitli kaynaklarda ve incelenen örneklerde görülmüştür ki *topluluk kimliğinin* sürdürülebilmesi ve geliştirilebilmesi çevresel faktörlere bağlıdır. Bu çevresel faktörlerden en önemlileri mekân ve örgütlenme becerisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu kimlik oluşturma ve muhafaza etme süreci, içinde siyasal bir eylemi barındıran sosyal bir olgudur. Planlama mesleğinin bu konuyla olan ilişkisi de bu sosyal ve antropolojik ilgi sahasındaki olgunun mekâna yansıması sürecinde ortaya çıkan siyasaların yönlendirilmesi ve bir yönetime oturtulması meselesidir.

Etnik grupların isimlerinde, diğer grupların o gruba bir ismi uygun görmesi ve kullanmasıyla yaygın hale geldiği ve kanıksandığı görülmektedir. Bu tez kapsamında incelenen etnik gruplar olan Rum Ortodokslar, Ermeni Ortodokslar, Aleviler ve İngiltere’de varlığını sürdüren Türkiye diasporası grupları olarak Aleviler ve Sünni cemaatler ile bu konu görüşüldüğünde, isimlendirmelerinde genellikle takip ettikleri yol veya onlara atfedilen isimlerin tarihçesinden bahsetmişlerdir. Bu aşamada, bu isimlerin dışında bir de resmi organların bu gruplara bakışı ve isimlendirmesi karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada daha çok resmi bakışın yaklaşımı, ilgili grupların kültürel

kimliklerini sürdürebilmeleri açısından önem taşımaktadır. Çünkü örneğin, bazı mahkeme kararlarında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan azınlıklar için sehven de olsa “yabancı” ifadesi kullanıldığı bilinmektedir¹ [24]. Öte yandan inanç grupları konu edildiği için teolojik açıdan bir inanç grubunun bir başka inanç grubunu “sapkın” olarak nitelendirilen ve bu sebeplerle ötekileştirilen yaklaşımlarına da rastlanmaktadır. Bu yaklaşımlar tarihsel geçmişi olan ve günümüz insan hakları ilkeleri, eşitlik ilkeleri ve demokrasi ilkeleri ortamında, nefret söylemlerinin oluşmasına zemin hazırlayan tavırlar olarak karşımızda durmaktadır [25].

Kültürel kimlik olgusunu anlamak için her görüşme grubu üyesine kimlik, mekan ve örgütlenme konularında sorular yönelttim ve konuya nasıl baktıklarını anlamaya çalıştım. Bu açıdan, Rum kelimesinin kökenine ilişkin yönelttiğim sorulara aldığım cevaplar çeşitli başlıklar altına toplanabilir. Mülakatlar içinde Patrikhane yetkilisi, çeşitli Rum okulları öğretmenleri, vakıf yöneticileri, Rum medya çalışanları, araştırmacılar ve akademisyenler olmak üzere çeşitli katmandan Rumlar vardır. Özet olarak şu cevap çeşitlenmesi ortaya çıkmıştır:

- “Rum aslında Romalı demektir, Doğu Romalılar anlamında Türkler tarafından kullanılmıştır. Romios’dan türetilmiştir.”
- “Bizanslı demektir, Bizans’ın devamı demektir.”
- “Ortodoks olana Rum denir.”
- “İstanbul Patrikliğine bağlı Ortodoks ahalidir.”

Bu konuda önemli bir tartışma alanı açan tarihçi Dimitri Kitsikis [26] “Türk Yunan İmparatorluğu” isimli eserini Osmanlı İmparatorluğu’nun Yunanlılar için 400 yıllık bir kölelik dönemi değil tam tersine, Yunan kültürünün kesin katkıda bulunduğu ve Yunanlıların övünç duyması gereken evrensel tarihin görkemli bir yapıtı olduğunu göstermeye adanmıştır. Kitsikis [26] bu eserinde “Bizanslı” teriminin batı ürünü

¹ Oran (2012) İstanbul Rumları – Bugün ve Yarın isimli konferansta yaptığı konuşmanın metninde bu konuya bir örnek vermektedir. Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 06.07.1971 tarihinde aldığı 4449 E, 4399 K sayılı kararın gerekçesinde “Görülüyor ki Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin gayrimenkul iktisapları men edilmiştir.” ifadesinin Ortodoks dininden Türk vatandaşları tarafından kurulmuş ve yönetilmekte olan Balıklı Rum Hastanesi Vakfını “yabancı” kategorisinde değerlendirdiğini ve hata yaptığını belirtmektedir. 1975 yılında alınan bir kararda Yargıtay’ın “... yabancıların Türkiye’de taşınmaz mal edinmelerini yasaklayan yasalardan söz edilmesi bir yanlış sonucudur” diyerek hatasını düzelttiğini ama kararını değiştirmedğini vurgular. (Zoğrafyon Lisesi Mezunları Derneği, 2012; s:115)

olduğunu ifade eder. İlk olarak da 1562 yılında Alman tarihçi Hieronymus Wolf tarafından İmparatorluk tarihini anlatırken İstanbul'a verilen isimden alıntılanarak kullandığını belirtir. Bizans İmparatorluğunun ise kendini hep Roma yani Rum olarak ifade ettiğinden bahsetmektedir. Kitsikis [26] batıda Türk ve Müslüman terimlerinin karıştırılarak kullanıldığını bu sebeple Türklüğü anlamak için İslam'a bakmaya kadar ileri gidildiğini ya da İslam'ın ayrıcalıklı halkı olan Araplar ile Türklerin karıştırıldığını ifade etmektedir. Araplarda da Türk kelimesi bir aşağılama içerdiğini bu nedenle Osmanlı Yönetici sınıf geleneğinin 20. yy'a dek kendini Türk'ten çok Rum saydığını ifade etmektedir. Kitsikis genel olarak Elen, Rum, Grek ve Yunanlı olmak üzere yaygın olarak kullanılan 4 farklı ifadeden bahsetmektedir;

- Romaio: Romalı, Rum, çoğulu Romaioi;
- Graikos: Grek, çoğulu Grakoi;
- Hellen: Elen, çoğulu Hellenes;
- Byzantinos: Bizanslı, çoğulu Byzantinoi olarak geçmektedir.

Kitsikis [26] ayrıca Rum ifadesinin Ege denizinin iki yakasında uzanan coğrafyayı ifade eden bir kavram olduğunu ve bu sebeple Osmanlıda kişilerin (örneğin: Mevlana Celalettin'i Rumi) ve kurumların (örneğin; Osmanlı İmparatorluğu içi Diyar-ı Rum ya da Osmanlı İmparatoru için Sultan-ı Rum ifadeleri kullanılması gibi) Rum sözcüğünü kullandığını belirtmektedir. Atina'da artık halk kültürünü nitelemek için Hellenismos yerine Romiosini (Rumluk) resmi dil için Hellenika (Yunanca) yerine Romaika (Rumca) ve Hellen (Yunanlı) yerine Romios (Rum) sözcüğünün tercih edildiğini belirtmektedir. Ayrıca, Romios sözcüğünün dinci gelenekçiler tarafından özellikle benimsendiğini ve onlara göre ana dili ister Arapça, ister Bulgarca, ister Arnavutça olsun Rum Ortodoks dinine mensup oldukça herkesin Romios olduğunu kabul ettiklerini belirtmektedir.

Bu içine girdikçe karışan durum karşısında kimlerin Rum olarak anıldıklarını anlamak için saha çalışmam sırasında yaptığım görüşmelerde en geniş tanımlamayı patrikhanede yaptığım görüşmede aldım:

Rum Ortodoks ana başlığı altında kaç farklı etnik gruptan bahsetmiş oluruz?

Çok farklı... Evet, şimdi bunları sayalım birer birer, biz Osmanlı İmparatorluğunu Tanzimat'a kadar olan zamanı içerisinde Rum derken Arnavutlar vardı, Bulgarlar vardı, Sırlar vardı, Eflak'tan ve Bağıdandan gelenler vardı ve Yunanistan'dan gelenler de vardı tabi. Ondan sonra

Doğuya kaçarsak Kapadokya'dakiler de Rum'du. O pek güzel olmayan kelime, fakat bu kelimeyi kullanmaya mecburuz; Pontus'takiler de Rum'du. Ondan sonra Antakya bölgesinde Suriye'de yaşayanlar da Rum'du ve Osmanlı İmparatorluğunun büyüme devresine bakarsanız İskenderiye Patrikhanesi yani Mısırdaki yaşayan Hristiyan Ortodokslar da Rum idi. Demek ki coğrafyası büyüktür ve alt grupları da bu bahsettiklerimdir.

Burada müthiş bir etnik zenginlik var Rum tanımının altında. Peki, bugün İstanbul'u düşünürsek bugün nasıl bir yansıması var.

Günümüze gelmeden Tanzimat'a bir bakalım. Çünkü Tanzimat'ta bunlar değişiyor. Çünkü Tanzimat'tan sonra Abdülhamit'in Sultanlığına kadar yavaş yavaş bu arazi Coğrafyası şu şekilde değişiyor:

Bulgarlar kendilerine Rum denmesini istemez, kendileri Bulgar Ortodoks kilisesini kurarlar, Sırlar ve Arnavutlar da aynı durumdadır. Balkanlardakiler kendi kiliselerini kurarlar, kendilerine "otosefali" diyoruz, müstakil kilise, kendi kendilerini idare ederler buna otosefali denir, "kendi başına buyruk" demektir. *Oto* kendi kendine, *sefalıs* baş'tır.

Fakat bu bahsettiğim gelişme Doğuda görülmez. Doğuda Osmanlı topraklarına bağlı olan ve Ortodoks Hristiyanlarının yaşadığı bölgeler Osmanlı İmparatorluğuna bağlı olduğu müddetçe Rum Ortodoks'tur ve bugün mesela, bahsettiğim Osmanlı imparatorluğunun son yıllarında, Mısır bize bağlı değildir ama oradakilere Türkler hala Rum Ortodoks gözüyle bakarlar. Bugün Mısır kaynaklarına bakarsanız Mısır İskenderiye Rum Ortodoks Patrikhanesi olarak geçer. Rum Ortodoks kelimesi Osmanlı İmparatorluğunun doğu topraklarında bugüne kadar kalmıştır. Tabi Ermeniler buna dahil değildir. Onlar başkadır.

Cumhuriyet kurulur ve artık burada bir millet başılığı problemi yoktur. Eskiden bütün bu Ortodoks cemaatlerin başı vardı. Buna millet başı denirdi. Bu, Fatih Sultan Mehmet zamanında verilmiş bir terimdir. Maalesef bu bize çok problemler yaratmış bir terimdir ama değiştiremeyiz, yaratmıştır napalım... Milletbaşılığı lağvedilir Türkiye artık laik bir ülkedir ve Lozan Anlaşmasına göre Türkiye'de kalanlar artık bir azınlıktır. Eskiden bir azınlık kelimesi yoktu hepsi Sultanın tebaasıydı. Bu artık, Rum Azınlığı olarak, tarihe geçer ve bu Rum azınlığın içinde kim vardır?

Şu anda Rum azınlığı içerisinde Rumca konuşan, anadili Yunanca olan kimseler vardır, ondan sonra bu karışık aileler vardır mesela karısı Sırp kendisi Rum, bu kadında Rum'dur. Kapadokya'dan gelenler de Rum'dur, onu da unutmamak lazım. Şu anda İstanbul'da bulunan 2500 kişilik Rum cemaati içinde, Rumlarla kaynaşmış çok az Sırlar vardır, Bulgarlar vardır, Arnavutlar vardır, Romenler vardır. Fakat bunların kültürü Rum kültürüyle kaynaşmıştır. Şu anda İstanbul'da Ortodoks bir Arnavut cemaati veya Ortodoks Arnavut Cemaat Kültür Derneği de yoktur. Bunlar hep bize gelirler bizimle beraber karışmıştır ve mühim olan birşey daha var evet bunların hepsi Rumca konuşur fakat iyi Rumca konuşmayanlar da vardır. Bunlarla münasebetimiz Türkçe oluyor. Bazı durumlarda ortak dil Türkçe de oluyor. Rum Ortodoks olup evde eşiyle Türkçe konuşanları da vardır.

Peki, Arap Ortodokslar?

Onlar bizimle kaynaşmıştır diyemem. Arapça konuşan Ortodoks cemaati dini idare yönünden tabi Patrikhaneye bağlıdır çünkü İstanbul Patrikhaneye bağlıdır ama onların esas merkezi Antakya Patrikhanesidir. Ancak Antakya'da artık Patrikhane yoktur. Bunun tarihi adı Antakya veya Aniokhia Patrikhanesidir. Bu patrikhane 19. yy sonlarına doğru Şam'a taşınmıştır ve şu anda da Şam'dadır.

Bu Arapça konuşan Ortodoksların yeni neslinin Arapçası da çok zayıftır. İstanbul'da yaşıyorlar. Bunlardan bazıları aşağı yukarı 500 kişinin çocukları bizim Rum okullarına geliyor. Rumlaşıyor demek değildir fakat Rumca konuşuyor. Rumcayı kullanabiliyor. Dolayısıyla ilerdeki yıllarda İstanbul'da Rumlarla kaynaşmış olan bir Arapça ve Rumca konuşan cemaatler oluşacaktır. Şu anda bunlar bizimle beraber bir kilisededir veya bir cemaattedir, beraberiz.

Tez çalışmasının bir diğer hedef grubu olan Ermenilerin tarihi ve isimlerinin kökeni ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bebiroğlu [27] [28] Anadolu'da Ermeni varlığının MÖ. 5. yy'a kadar gittiğini ifade eder. Ayrıca Ermeni tarihçilerin soylarını Urartulara dayandığını fakat Türk tarihçilerin ise bu iddiaya katılmadıklarını ve gerekçe olarak Ermenicenin Ural-Altay dil grubundan olmadığı Hint-Avrupa kökenli olduğunu gösterdiklerini belirtir.

Bournoutian [29] Ermenilerin kökeni ile ilgili görüşleri 3 ana grupta değerlendirir; Yunan yorumları, Ermeni yorumları ve güncel akademik yorumlar. Geleneksel Ermeni yorumları açısından en eski Ermeni kaynaklarında, Ermeni halkının, Nuh Peygamberin oğlu Yafes'in soyundan geldiğinin ifade edildiğinden bahseder. Ermeni milletini kuran ilk hükümdar olarak kabul edilen Hayg'ın da Yafes soyundan geldiği ve Ermenilere uzun süre Hayg'ın oğullarının öncülük ettiğinden bahsedildiğini aktarır. Öte yandan akademisyenler arasında da ayrımlar olduğunu belirtir. Batılı tarihçilerin Ermenilerin Trakya ve Frigya'dan geldiklerini kabul ederken, Ermenistan tarihçilerinin milliyetçi bir ifadeyle, Ermenilerin tarihi Ermenistan'ın yerlileri olduğunu savunduklarını ifade eder.

Ermenilerin MS 60-70 yıllarından itibaren İsa Mesih'in öğrencilerinden Aziz Bartolomeus ve Aziz Thaddeus tarafından Hristiyanlaştırılmaları sebebiyle Ermeni kilisesi Apostolik (Resuli) yani İsa'nın resulleri tarafından kurulan kiliselerden kabul

edilmektedir¹. Bir diğerk önemli tarihi bilgi de Ermeni kralı Drtat'ın 301 yılında Hristiyanlığı kabul etmesiyle Hristiyanlığı kabul eden ilk devlet olmalarıdır².

Apostolik Ermeni kilisesi de Ermeni kimliği tanımlanırken önemli bir boyuttur. Çünkü Ermeni kilisesi kuruluşundan beri yalnızca Ermenilerin kilisesi olmuş, başka bir etnik grubu temsil etmemiştir. Apostolik ermeni kilisesi bu yönüyle de en eski ve sürekli ulusal kiliselerden biridir (Yumul'dan aktaran Özdoğan vd., [30]).

Bir inanç grubu olarak Ortodoks olan Ermeniler için kullanılan Gregoryen ifadesi de Aziz Gregor'un öğretisini takip eden Ermenilere diğerk etnik gruplar tarafından atfedilen bir isimdir. Bu isimlendirme Ermeniler arasında kullanılır olsa da Patrikhanede yaptığım mülakatta bu ifadenin benimsenmediğı, hatta hakaret kabul edildiğı ifade edilmiştir.

1461 yılında ayrı bir Millet olarak kabul edilen Ermeniler için bir Patrikhane kurulmuş ve Patrik olarak Bursa Metropoliti Ovakim tayin edilmiştir. Ayrıca Süryani, Habeş ve Kipti kiliseleri de Ermeni Patrikhanesine bağlanmıştır. Rum Ortodokslara tanınan hakların aynısı Ermenilere de tanınmıştır. (Karataş, [31])

Öte yandan Özdoğan vd. [30] Ermeni kimliği ve toplumsal kültüründe kendine ait bir kiliseye sahip olmasının yarattığı birleştiricilik kadar anadil Ermenicenin korunması için verilen mücadelenin de etkili olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca Özdoğan vd. aydın bir din adamı olarak nitelenen Mesrob Maştotz tarafından 405 yılında yaratılan Ermeni alfabesinin Ermeni halkının bir anlamda yeniden doğuşu olarak kabul edildiğini belirtmektedirler. Görüşmelerim sırasında önemli bir kültürel mirası sürdüren bir Ermeni gazetesi editörü "Ermeni alfabesinin dünyadaki nadir, özgün 14 alfabeden biri" olduğunu ifade etmiştir. Geçmişten beri çok önemli bir kimlik elemanı olan "dil"in toplulukların tanınmasında ayrıştırıcı ya da birleştirici etkisinin güçlenmesi aslında 19. yy. milliyetçilik akımları sürecinde yaşanmıştır. Her topluluk kendi tarihini, dilini ve milli değerlerini daha belirgin ve farklı hale getirmeye özen göstermiş ve bunu bir siyasi tanımlama aracı olarak kullanmıştır.

Rum ve Ermeni kültürlerinin bugün halen etkin biçimde geleneğini sürdürebilmesinde hem kurumsallaşma geleneğinin hem de sürdürülen dil faktörünün ön plana çıktığını

¹ Bebiroğlu, M. (2003). [27]

² Bournoutian, G. A. (2011). [29]

görüyoruz. Anadilde ibadet eden Rum ve Ermeni inanç gruplarından sonra yine anadilde ibadet eden Alevi-Bektaşilere bakılacak olursa, kurumsal ve kültürel mirasın kesintiye uğradığı ve toplumsal dışlanma sebebiyle kapalı bir kültür olarak varlığını sürdürebilen bir grup haline geldiği görülür. Yazılı mirası olmayan, var olan yazılı eserleri ve kurumları da Yavuz Sultan Selim ile başlayarak ve II. Mahmut dönemlerinde devam ederek yok edilen Alevi-Bektaşiler için tarihsel süreç Rum ve Ermenilere oranla çok daha sıkıntılı biçimde işlemiştir.

Aleviler hakkında önemli bir niteleme Londra'daki İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi, Alevilik hakkında dersler veren bir araştırmacı yazar tarafından çarpıcı biçimde ortaya konulmuştur. Dersler esnasında şu şekilde bir tespitte bulunmuştur: "Aleviler tarih boyunca yasaklı bir kültür olmuşlardır ve yasaklı kültürlerin dilleri de sembolleridir. Alevilerin hem ritüellerinde hem de iletişiminde semboller çok önemli yer tutar."

Merkezi kurumsal yapısı dağıtılmış, kültürel birliği devlet tarafından güvence altına alınmamış, egemen durumdaki Sünni İslam iktidarları tarafından ya asimile edilmiş, ya yok edilmiş, ya da dışlanmış bir kültür grubu olarak Alevi-Bektaşiler, yöresel özellikleri farklılaşan, birbirinden kopuk yaşamış¹ ve gittikçe çeşitlenen bir kültürel gruba dönüşmüşlerdir. Bu durumu en iyi özetleyen deyiş yine Aleviler tarafından görüşmelerde sıklıkla tekrarlanmıştır: "Yol bir, süre bin bir". Bu özlü söz, hepsi aynı felsefeye sahip çıkan, aynı yolun yolcusu olan ama farklı usullerde ritüellerini gerçekleştiren ve yaşamlarını sürdüren Alevi ve Bektaşi gruplarının özde bir, görüntüde ise çok çeşitli olabildiğini ifade etmektedir. Bu doğal bir durum olarak değerlendirilmesi gerekirken iktidarlar tarafından Alevilerin bu çeşitlenmiş ve zenginleşmiş kültürel birikimi bile ayrımcılık söylemlerine maruz kalmıştır.

Alevi çalıştayları sırasında Alevilere dönük yöneltilen en sık eleştirilerden birisi Aleviler daha kendi arasında anlaşıyorlar ki, önce onlar bir aralarında anlaşsınlar sonra haklar konusunda masaya otururuz." denilmiştir.

¹ İngiltere'de Londra Harrow cemevindeki Sivas ve Maraş kökenli Alevilerle mülakatlarım sırasında Tahtacıları ve Çepnileri tanımayan ve bilmeyen Aleviler ile karşılaşmam bu düşündürücü iddianın geçerliliğini bir kez daha göstermiştir.

“Alevi topluluk Kılıcdaroğlu'nu destekliyorlar olabilir, destekleyebilirler tabii ama biz istiyoruz ki hizmet politikası prim yapsın. Ama genelde kendilerinden olanı destekliyor halkımız. Benim bildiğim Alevilik Hz. Ali'yi sevenlerdir. Eğer Alevilik Hz. Ali'yi sevmekse ben en büyük aleviyim ama günümüzde Alevilik böyle yaşanmadığını görüyorum. Aleviliğin kendi içinde parçalandığını görüyorum. Aleviler Müslümandır diyenler var, Aleviler Müslüman değildir diyen var ve bunların içinde ateist olan da var. Biz Müslümansak ibadethanesinin tek olması gerektiğini düşünüyorum yoksa bu ayrımcılık olur. Cemevi bir ibadethane değil Cemevi kültürel etkinliklerin yapıldığı bir merkezdir.” [32]

Alevi kelimesi de Ali yolunda olan kişilere verilmiş bir isim olarak ifade edilmektedir. Bektaşî ise, Hacı¹ Bektaş'ın öğretisini benimsemiş kentli Alevileri ifade eder. Kızılbaş terimi ise Şah İsmail'in başlarında kızıl başlıklar olan askerlerinden esinlenilerek “kızıl başlıklı” anlamında, diğer gruplar tarafından verilmiş bir isim olduğu ifade edilmektedir. Melikoff [33] Kızılbaş adının aslında Alevilerin tarihsel adı olduğunu belirtir. Osmanlı belgelerinde Kızılbaşlar'dan Zındık, Rafizi, Şii, ve Mülhid olarak söz edildiğini ve “zındık asi” anlamında kullanılarak aşağılandığı belirtmektedir. Melikoff bu aşağılama anlamı sebebiyle, Kızılbaş teriminin terkedilerek Alevi adının Türkiye'deki Heteredoks grupların ismi haline geldiğini ifade eder [33] [34].

Buna ek olarak Aleviliğin tanımı konusu bu tezin kapsamına girmese de Alevilerin anlaşılabilmesi açısından Yaman [113] önemli ve geniş kabul gören bir tanımlamaya çekinceleri ve uyarıları ile birlikte işaret etmektedir:

“Anadolu'da Alevîlik-Bektaşîlik konusu ancak, Türk kitlelerin anayurtlarında, göç etmeleri sırasında ve son olarak geldikleri Küçük Asya'da yani Anadolu'da karşılaşmış bulundukları, dinsel ve kültürel akımlar anlaşılacak suretiyle ele alınabilir. Demek ki Anadolu'da Alevîlik-Bektaşîlik'in kökenini, sadece Sünnî-Şîî bölünmesine kaynaklık eden olaylarda aramak tarihsel ve sosyolojik olarak hiçbir geçerliliğe sahip bulunmamaktadır. Konu üzerinde yerli-yabancı bilimsel araştırmaların bugün ulaştığı sonuç budur. Türk kitlelerin yüzyıllara yayılan zaman sürecinde ve farklı coğrafyalarda, farklı inançlara ve kültürlere sahip halklarla ilişkide bulunmaları sonucunda oluşan bu dinsel ve kültürel senkretizm Alevîliğin anlaşılabilmesinin yegâne anahtarıdır.” [113]: 192

Bu tanımlama ile aslında “kültür” olgusunun özü vurgulanmaktadır. Çünkü kültürler etkileşim içine giren, gelişen, başkalaşan ve hatta ölen bir yapıya sahiptirler. Birçok

¹ Bu ifadede geçen “Hacı”nın yanlış olduğu ve aslının Hacı olması gerektiği çeşitli Alevi araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir.

kültür bileşeni gibi din de toplulukların kültürlerini tamamen yok edip üzerine kendi öğretisini inşa etmemiştir. Her dini cemaat önceki inanışlardan, kültürel bellekten çeşitli izler taşımakta ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak sürdürmektedir. Bu bakışa değerlendirildiğinde tıpkı Alevilikte olduğu gibi hem Hristiyanlıkta hem de Sünni İslam'da pagan gelenekler ve toplumsal kültürel geleneklerin yaşadığı görülmektedir. Bu sebeple de aynı dinsel mezhep içerisindeki gruplar ülkeden ülkeye ya da kültürden kültüre çok farklılaşabilmektedirler.

Cumhuriyetin ilanı, hilafetin kalkması, iktidardaki Sünni hâkimiyetin görece azalması Alevilerin de hem Cumhuriyete, hem laiklik idealine, hem de Atatürk'e bağlılık duymalarını pekiştirmiştir. Baki Öz [35] "Çağdaşlaşma Açısından Tarikat ve Tekkelerin Kapatılma Olayı" isimli çalışmasında Alevilerin bu yönünü daha ileri bir noktaya taşımıştır. Alevi ve Bektaşilerin Tekke ve Zaviyelerin kapatılması gerekçelerini benimsediklerini ve örneğin Erikli Baba Dergâhının öncülük ederek postnişin Naki Baba'nın imzaladığı 12 Eylül 1925 tarihinde bir bildiri yayınlayarak dergâhlarını kapadıklarını belirtmektedir. Bu uyumluluk ve benimseme anlayışının arkasında da Alevi-Bektaşilikteki "mehdi kültü" ile "tenasüh/ruh göçü" inancının büyük rol oynadığını, Alevi-Bektaşilerin Mustafa Kemal'i Hacı Bektaş'ın yeniden doğuşu olarak düşünmüş ve değerlendirmiş olduklarına inandığını ifade etmiştir. Bu iddianın Aleviler arasında da tartışıldığı bilinmektedir. Fakat baskılar sebebiyle kapalı grup haline gelen simgeler ve sembollerle iletişimini arttırmak zorunda bırakılmış olan Alevilerin Cemevlerinin duvarlarında özellikle Hacı Bektaş, Hz. Ali ve Mustafa Kemal Atatürk Posterleri genellikle dedenin oturduğu bölümde ve görünür biçimde duvarda yer almaktadır. Bu sembol gösteriminin dışına çıkan cemevleri de vardır. Bazı cemevlerinde topluluk açısından öne çıkmış önemli ozanlar ve veliler de duvarlarda sergilenmektedirler. Pir sultan Abdal da önemli bir figür olarak cemevlerinde yer verilmektedir. İngiltere'de Alevilerin kurumsallaşmasında önemli katkısı olan Âşık Mahsuni de hem Glasgow hem Londra Cemevlerinde büyük boy posterlerle Cemevi duvarlarında sergilenmektedir. Anadolu'da yaptığım çeşitli ziyaretlerde de Âşık Mahsuni'nin özel bir yeri olduğu ve diğer önemli figürlerin yanında görünür bir noktada yerini bulduğunu gözlemledim.

2.2 KÜLTÜREL KİMLİK, KAMUSAL ALAN ve DEVLET

Kültürel kimliğin oluşması ve sürdürülebilmesi için özel yaşamın dışında toplumsal/kamusal alanda ve yerlerde de ilan edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda dini kimliğin ayırt edici özelliğini görünür hale getirebilmesi için kutsallaştırabildikleri bir kamusal mekâna ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca bu tip bir kutsal mekân, topluluk üyelerinin kendilerinden olanlarla iletişim kurmaları için; toplumsal belleğin tazelenmesi ve dolayısıyla kültürün sürdürülebilirliği için de gereklidir. İşte bu noktada da kaçınılmaz devreye giren düzenleyici güç olarak devlet kural koyucu ve denetleyici bir rol üstlenmektedir. Bu noktada devletin toplumu tanımlama ve yönetme biçimi bu süreçlerdeki ilişkiyi de şekillendirmektedir.

Modernizm eleştirileri, devlet aygıtının toplumu tanımlama ve bireye müdahale biçimleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu da toplumun hayatını düzenlediği alanlarda ortaya çıkan durumlar üzerinden yorumlanmaktadır. Toplumsal yapıyı devletin ana kimlik (üst kimlik) kurgusuna oturtan ve farklılıkları bu “ulvi” hedef doğrultusunda şekillendiren devlet algısı hem eleştirilmekte hem de toplumsal itirazlar yoluyla değişime zorlanmaktadır. Toplumu biçimlendirme ve kabul edilmiş hedefe yönlendirme dürtüsü iktidarlar değişse de yeni gelen tarafından aynı söylem kullanılmaya devam edilmiştir. Türkiye’de de hükümetlerin bu yöndeki tavırlarını çeşitli periyotlarla görmekteyiz. Türkiye’de bu sürece örnek olabilecek son dönem tartışmalardan birisi de “dindar nesil yetiştirme” ülküsü ve buna dönük itirazlar ile kendini göstermektedir. Yakın süreçte yaşanmakta olan “Arap Baharı” ya da 2011 yazında İngiltere’de birkaç şehirde birden yaşanan “isyan rüzgarı” ya da Wall Street’i / Londra’yı işgal et sloganı ile başlayan toplumsal itirazlar özgün itici sebeplerle ortaya çıkmış olsalar da bu tepeden inme ve baskıcı tutumun toplumda yarattığı huzursuzluk etkisiyle güçlenmiş ve hızla yayılmıştır.

Daha önce de değinildiği gibi toplumsal sorunlara ve gelişmeye yön vermek için üretilmiş yöntemlerden birisi de “planlama” disiplini. Aslında İlhan Tekeli’nin deyimiyle “aydınlanmanın çocuğu” [36] olan planlama olgusu, iktidar ve hegemonik değer sistemi doğrultusunda karar üreten bir sistem olarak sunulmuş ve yaşanmıştır. Fakat özellikle 1960’lar sonrasında gittikçe artan, 1970’ler ile birlikte şekillenen sorgulamalarla ve günümüz gerçekleri ve değerler sisteminin ortaya koyduklarıyla

klasik yaklaşımın artık değişmesi gerektiği sıklıkla dile getirilir olmuştur. Özellikle Post-Kolonileşme ve küreselleşme sonrasında nüfusunda öngörülemeyen bir çeşitliliğe sahne olan merkez ülkeler çeper ülkelerden gelen bu büyük akın karşısında ister istemez sistemlerini yenilemek zorunda kalmışlardır. Çünkü artık toplum çeşitlenmiş ve ihtiyaçlar da buna paralel olarak çeşitlenmiştir. Artık hizmet sunarken sadece baskın bir kültürel grubun olmadığı, birçok farklı kültürel alt grupların toplumda var olduğu gerçeği ile hizmet sunumları çeşitlenmektedir. Avrupa'daki bu değişimi özellikle Avrupa Birliği seviyesinde kabul edilen insan hakları düzenlemeleri, anlaşmaları ve yasaları ile gözlemlemekteyiz. AB ülkeleri temel insan hakları konusundaki bu üst yasaları tanımaya başladılar (Davie, [37]).

Bu durumu gözlemleyebilmek için bakılabilecek önemli bir belirleyici unsur kamusal alandır. Kamusal alan, imajının hangi güç ve değişkenler eliyle şekillendiği hem devletin hem de toplumun yapısı hakkında fikir verebilecek bir konumdur. Kamusal alanda görünme hakkı kazanan topluluk ya da birey, özgürleşme yolunda da adım atabilmektedir. Ama baskıcı ve hegemonik ilişkilerin var olduğu ülkelerde toplum ne kadar çeşitli olursa olsun kamusal alan tekdüze kalmaya devam etmektedir. Çeşitliliğin olduğu katılımcı ve demokratik bir toplumda kültürel sembollerin kamusal alanlarda görünürlüğü bir mücadele konusu değil estetik konusu haline gelmiştir.

Iris Marion Young (1990, [38]) ideal toplum kurgularını tartıştığı Adalet ve Farklılık Siyaseti isimli çalışmasında kent tanımını önemli bir içerikle ele almaktadır. Young'a göre [38] kent, yabancıların birlikte olduğu yerdir ve tekil hayatlar ve küçük topluluklar onun yaşam enerjisinin kaynağıdır. Doğası gereği çeşitliliğe sahip yerleşimde farklılığın siyasetinin üretilmesinin gerektiğinin altını çizmekte ve sosyal adalet, çeşitlilik ve güçlendirme stratejilerini de bu politika ile ilişkilendirmektedir.

Kültürel çeşitliliğin içselleştirilebildiği toplumlarda ortak kullanılan mekânlarında kentteki çeşitliliğin sergilenebildiğini görmekteyiz. Birmingham kent yönetimi İngiltere'de Müslümanların kendi ibadethanelerini inşa etme ve örgütlenmeleri açısından ilk yasal düzenlemeleri gerçekleştirmiş kenttir [39]. İngiltere'deki çeşitlilik politikasında asıl uygulayıcıların yerel yönetimler oldukları düşünülürse sadece yasal çerçevenin oluşturulmasının yetmediği aynı zamanda bunu ortaya koyacak iradenin de gerektiği görülmektedir. Sonuçta gittikçe artan bir hızla evlerde mescit gibi toplu

ibadetlerini yerine getiren Müslümanlar yasal düzenlemelerle birlikte kamusal alanda daha fazla görünür hale gelmiş ve sayıları gün geçtikçe artmıştır. Gale [39] cami sayılarının 1970’te 2, 1980’de 13, 1990’da 47 ve 1998’de 73 olarak aktarmaktadır. Bugün Birmingham’daki cami sayısı “Muslims in Britain” portalında 162 olarak verilmektedir. Yerel yönetimin mekan pazarlama stratejileri de, camilerin kentteki hoşgörü ortamını yansıtan ve çeşitliliği gösteren temel göstergeler olarak ülkeler arası platformda kullanılan kentsel elemanlar olduğunu göstermiştir.

Kentin imajı olarak değinilebilecek bu sosyal çeşitlilik elemanları ve görüntüleri sadece bir kentsel siyaset ürünü mekânsal yansıma değil aynı zamanda İnsan Hakları ilkeleri ve özgürlükler ile de son derece ilişkilidir. Çünkü toplumu oluşturan alt kültür grupları ve bireyler kendi kimlik algıları doğrultusunda mekânla ilişki kurmakta hatta bu algıları üzerinden mekânı anlamlandırmaktadırlar. Aksi taktirde kimliği yaşayamayan her birey ve küme, bir travma geçirmekte ve imkânı olduğunda kendini var edebileceği bir başka mekâna göçmektedir. Özellikle *diaspora* üzerine yoğunlaşan sosyal ve antropolojik incelemeler göstermektedir ki; göçteki itici güçlerin önemli bir unsuru da bu özgürlük hissinin kalmaması ve kimliğin yok olması tehlikesidir.

Tez çalışması kapsamında İngiltere’ye Türkiye’den gelen göçmenlerle yaptığım görüşmelerde topluluk içinde büyük bir oranın sığınma talebiyle göç etmiş mültecilerden oluştuğunu öğrendim. Bunların büyük bir kısmının ekonomik çekici güçler sebebiyle ya da terör olaylarına bağlı itici güçler sebebiyle etmiş olduğu ifade edilmiştir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti İngiltere Konsoloslugu’nda yaptığım görüşmelerde ve diğer toplumsal konularda çalışan uzmanlar da dahil olmak üzere görüşülen her kesimde, oran olarak tamamını kaplamasa da¹, kimlik yitimi tehlikesi ve kültürel hak ihlallerinin yarattığı ortam sebebiyle göç etmiş grupların da olduğunu ifade etmektedir.

Mekân üzerine yapılan tartışmalar literatürde çeşitli disiplinlerce tekrarlanmakta ve açıklanmaktadır. Bu tartışmaları geniş bir bakışla ele alan Gieryn [41] özellikle *mekân*

¹ Konsoloslukta yaptığım görüşmelerde gözlemleri ve temaları sonucunda ortaya tahminlerine göre mülteci statüsündekilerin büyük çoğunluğu ekonomik nedenlerle göç etmeye karar vermiş ama siyasi ya da kültürel hak ihlallerini sebep olarak gösterdiği ifade edilmiştir. Fakat her durumda da en az %10 kadarının ciddi hak ihlalleri ile karşılaştığını belirtmektedir.

ve *yer* kavramsallaştırmalarının literatürdeki ele alınış biçimlerine yer vermekte ve bu iki kavramın aynı olmadığını altını çizmektedir. Gieryn [41] *yer'i* (place) üç temel özelliği ile tanımlanmaktadır.

- Coğrafi konum
- Fiziksel biçim
- Anlam ve değer

Yer, uzayda bir konuma sahip olan sandalyeden başlayıp bir oda, bina, mahalle, şehir, bölge, devleti kıta ve hatta gezegene kadar genişletilebilen bir kavramsallaştırmadır. Bu anlamıyla hem yapılı çevreyi hem de doğal çevreyi içeren geniş bir soyutlamadır.

Yer'in bir diğer özelliği de fiziksel bir forma sahip olmasıdır. Sosyal yaşamın içinde aktığı ve inşa edilmiş ya da doğada bulunan fiziksel çevre ile tanımlanmaktadır.

Gieryn [41], yer kavramsallaştırmasının üçüncü özelliği olarak da anlam ve değer içeren yönüne vurgu yapmaktadır. Yer'in bir adının olması gerektiği, yorumlanabilen, anlaşılan, hissedilen ve hayal edilen bir olgu olduğu vurgulanmaktadır. Uzaydaki fiziksel bir konumun ancak bir tarihsellik ve ütopya, tehlike ve güvenlik, kimlik ya da hafıza gibi olguları kazanınca *yer* haline gelebileceği ifade edilmektedir.

Bu anlamları ile *yer* kavramı ele alındığında Türkçede sıklıkla eş anlamlı gibi kullandığımız mekân kavramının farklılaştığını görmek mümkündür. Çünkü bu yönleriyle Gieryn [41] *yer'i* aslında *mekân*'ın insanlar, yaşam pratikleri, nesneler, temsil biçimleri ile doldurulmuş hali olarak tanımlamaktadır.

Bu kavramsal tespitler bizi mekân ve yer üzerinde devam eden karşıtlığa ve çatışmaya getirmektedir. Çünkü sosyal ekosistem içinde birey topluluk ile etkileşime geçtiği andan itibaren kendi alanını aramaya ve devamlılığını sağlayabilmek için kimliğini yeniden inşa edebileceği *yer'i* yaratmaya çabalar (Cresswell, [42], Paksoy, [43]) Tarih boyunca bu inşa süreci devam etmiş ve mekân üzerinde bir egemenlik mücadelesi haline gelmiştir. Özellikle devlet kurgusu, mekânsal düzenlemeleri domine eden bir yapıyla kimliği yeniden inşa etmeye ve mekânsal örüntüleri bu doğrultuda değerlendirmeye başlamıştır. Bu yapıyı Modern Ulus Devlet inşası süreci ve mekânsal yansımalarıyla örneklemek mümkündür. Devlet, kamusal alanı bir ortak mekân kurgusu içinde ele almakta ve ulus devletin ortak ideallerinin ve ülküsünün simgesel biçimde anlatıldığı

başkent kurgularına girişmiştir. Bütün başkent kurgularında tarihsel algı ve aktarılacak istenenler ortak kullanım alanlarına çeşitli simgesel araçlarla yansıtılmıştır.

Bu durumu tüm diğer benzer kentler için örneklendirilebileceği gibi Ankara'nın inşası ve kamusal alanda kullanılan sanatsal öğelerinde de görmek mümkündür. Ankara'da bu mekânsal kurgu ve tasarımları cumhuriyetin ilanı ile başlamış ve sonrasında da devam etmiştir. Özellikle erk değişimi arifesi ve sonrasında yani yerel seçim süreçlerinde belediye yönetiminin el değiştirmesi ile bu sembol sistemlerinin zaman zaman daha güçlü ifade kazanabildiği gibi zaman zaman da yönetim eliyle değiştirildiği gözlenebilmektedir. Ankara'da son üç dönemin Belediye başkanı Melih Gökçek tarafından Sıhhiye'de Ankara'nın tarihsel gelişimi boyunca içinde yer aldığı medeniyetlere gönderme yapan sembolik anıtın kaldırılması, belediyenin de sembolü olan Hitit Güneşinin değiştirilmesi, parklardaki heykellerin müstehcen bulunarak kaldırılması bu duruma gösterilebilecek önemli örneklerdir.

Öte yandan, Anadolu birçok din ve inanışların çeşitli yorumlarının ya da mezheplerinin ortaya çıktığı ve bu özelliği sebebiyle çok farklı kültürel grupların paylaştığı çok kültürlü bir coğrafya olarak tarihte yer almıştır. Bu konuda önemli göstergeler de tarihsel nüfus bilgileri ve daha da önemlisi geçmiş dönemlerden kalan anıt eserlerdir ya da inanç merkezleri niteliğindeki mabetlerdir. Bu mabet ve anıt eserler içinde Urfa'daki Göbekli Tepe'nin çok önemli bir yeri vardır. Çünkü burada yapılan kazılarda ortaya çıkarılan ve "bilinen en eski mimari eser" olduğu tespit edilen yapı bir "tapınak"tır [44] [153].

Kitabi inanışlar için de önemli bir coğrafya olan Anadolu birçok inanç grubunun dini merkezi konumunda olmuştur. Örneğin bilinen ilk kilisenin Antakya'da bir mağara olması, Urfa'nın Peygamberler diyarı olarak anılması inançlar açısından önemini göstermektedir. Öte yandan çeşitli Hristiyan Ortodoks Patrikliklerin merkezleri de Anadolu'dur; İstanbul'da Rum Ortodoks Patrikhanesi, Ermeni Patrikhanesi, Antakya Ortodoks Patrikliği, Antakya Süryani Ortodoks Patrikliği önemli dinsel merkezlerdir. Öte yandan Turabdin bölgesi Süryaniler için kutsal sayılan ve kültürel önemi olan bir coğrafyadır. Ermeniler için geçmişte Sis ya da Ahtamar yine önemli inanç merkezleridir. İslam'ın özgün bir yorumu olan Bektaşiler ve Aleviler için Nevşehir Sulucakarahöyük Hacı Bektaş Dergâhı, İstanbul'daki Şahkulu Dergâhı, Karaca Ahmet Sultan Dergâhı ya da Antalya Elmadağ'daki Abdal Musa Dergâhı önemli inanç odaklarıdır. Mevleviler için de

Konya'nın ve İstanbul'un önemli Mevlevihaneleri de bu inanç için önemli bellek noktalarıdır. Bu sıralamayı çeşitli tarikatlar ya da kitabi olmayan dinler için uzatmak mümkündür. Burada üzerinde durulması gereken nokta, bu çok etnikli ve çok kültürlü toplumun bugün ne durumda olduğu ve buna ülkedeki hakim sosyal politikalarının nasıl yön verdiği.

Bu noktada Durkheim'ın [45] belirttiği ikiliğe atıfla mukaddes olanın tanımlandığı din ve seküler sistemin tanımladığı dünyevi profan sistemler modern ulus devlet sistemlerinde yan yana ve iç içe hareket etmek zorundadır. Burada İktidarın ve sembollerinin tercihleri önem kazanmaktadır. Çünkü siyasi tercihler bu iki alan arasında geçişi hızlandırmakta ve kamu politikalarında birinin diğerini yok etme sürecine gelebilmektedir. Bu noktada çok daha eski olan din ve iktidar ilişkisinin daha detaylı incelenmesi gerekmektedir. Din birçok yönüyle iktidar olgusuyla içkin olan ve aslında mutlak kudreti sembolize eden bir yapı taşımaktadır. Tarih boyunca önemli önderlerin egemenlik kurma mücadelesi her seferinde Tanrı kavramı ile sonlanmıştır. Bazen de bu mücadelede kudreti temsil eden Tanrının yeryüzündeki eli olma özelliği ile kulları üzerinde egemenlik kurmuştur. Kilise ve Papanın rolü de bu etkiyi hatırlatmaktadır. İslam'daki halifelik ve Müslümanların imamı olgusu bunu Osmanlıda Yavuz Sultan Selim ile birlikte kurumsallaştırmış ve İslam ile devlet kavramını iç içe geçirmiştir.

Din ve devlet ilişkisi her alanda gözlemlenebilecek ve dinin evrenselliğini yeniden düşünülmesini gerektirecek kültürel bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuda sayısız örnek verilebilir.

Bu tez çalışması kapsamında karşılaştığım somut bir örnek de ziyaret ettiğim İngiltere'deki cami cemaatlerinin cami kavramsallaştırma biçimleri ve kullanımlarıdır. İngiltere'de Camilerin Milli ve Etnik kimlikleri ön plandadır, her ulusun camisinin de kendi özel cemaatleri vardır, her cemaat kendi camisini oluşturmuş durumdadır ve bir diğerine zorunlu olmadıkça gitmemektedir. Bunun böyle olmasının doğal sebepleri de vardır. Çünkü bu ibadethaneler aslında birer vakıf statüsündeki "toplum merkezi / community centre" olarak kurulmuş yapılardır ve bu kurumlar devlet eliyle değil yerel topluluk eliyle kurulmaktadır. Her topluluk da hem maddi hem manevi olarak masraf ettiği bu kurumları kendi kimlik gereksinimleri doğrultusunda şekillendirmekte ve kendi sembolleri ile bezemektedir.

Öte yandan Dinler tarihine bakıldığında hem mezhep hem yorum hem de millet olarak dinlerin tarihsel süreç içinde ayrılmaya uğradığını ve çeşitli ulusal ya da topluluk organizasyonlarına dönüştüğünü görürüz. Örneğin Kilise kurumsallaşması tarih içinde ele alındığında dönemin merkezi otoritesinin belirlediği mekânda alınan kutsal meclis kararlarının bölünmelere yol açtığını sonraları ise ulusçuluk ve milliyetçilik akımlarının etkisi ile kiliselerin baştaki etkisinden daha da keskin biçimde milli kurumlara dönüştürüldüğünü görürüz.

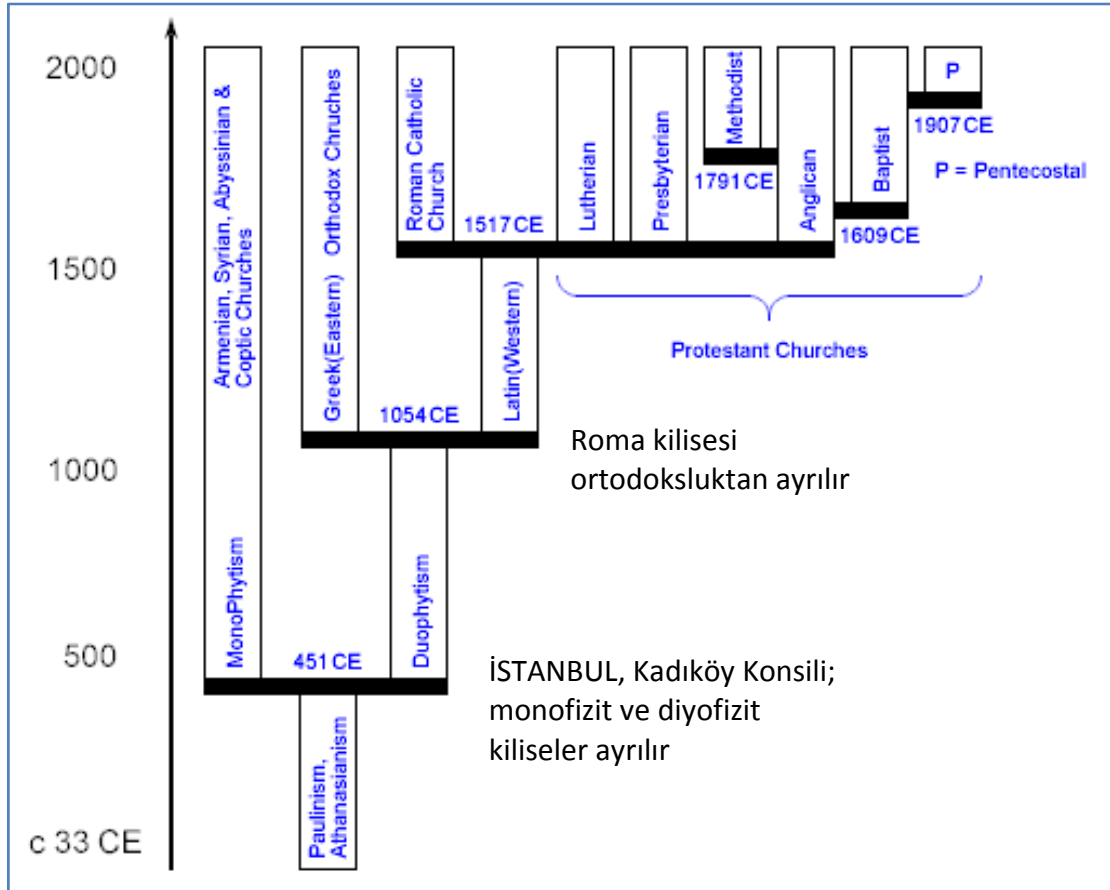

Şekil 2-1 Doğu ve Batı kiliseleri coğrafi ayrımı¹.

Doğu ve Batı kiliseleri coğrafi etki alanlarına bakıldığında Kilise merkezlerinin batıda Roma ve doğuda İstanbul olarak öne çıktığı görülür. Bu merkezler aslında siyasi merkezler olmaları sebebiyle öne çıkmış ve güçlenmişlerdir. Dönemin iktidarlarının önemli bir iktidar aracı olarak dinin etki alanının yayılması fikrini destekledikleri bilinmektedir. Fakat bu kiliseler de kendi içinde homojen değildirler. Özellikle merkez açısından siyasi ve kutsal merkezleri ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Öte yandan, çeşitli tarihlerde bu merkezi iktidar kiliselerinden kopmalar yaşanmış ve teolojik açıklama farklılıklarına ulaşılmıştır. Doğu kiliseleri arasında yer alan ve Ortodoks geleneğini başından beri sürdüren Ermeni Ortodoks ve Rum Ortodoks kiliseleri özellikle

¹ [46]

Osmanlı İmparatorluğu döneminde merkezi ve idari yapısını netleştirmiştir. 451 Kadıköy konsülünde Monofizit görüşü savunan Ermeni, Süryani, Kıpti ve Habeşler aforoz edilmişler ve ayrılıp kendi kiliselerini kurmuşlardır. Burada diğer bir bakışla bu kiliselerin de Kadıköy Konsülü sonrasındaki konsülleri tanımadığını belirtmek mümkündür. Merkezi kiliseleri Anadolu’da yer alan bu kiliseler Osmanlı döneminde başkent İstanbul’un alınmasıyla birlikte diyo fizit kiliselerin Rum Patrikliği’ne Ermenilerin de dahil olduğu monofizit¹ kiliseler ise Ermeni Patrikliğine bağlanmışlardır. Seyfeli, Ermeni Patrikliği yetkisine bağlanan otosefal Süryani, Mısır Kıptileri ve Habeş monofizit kiliselerine ek olarak Keldanilerin ve Gürcülerin de dahil edenler olduğunu belirtilmektedir [128].

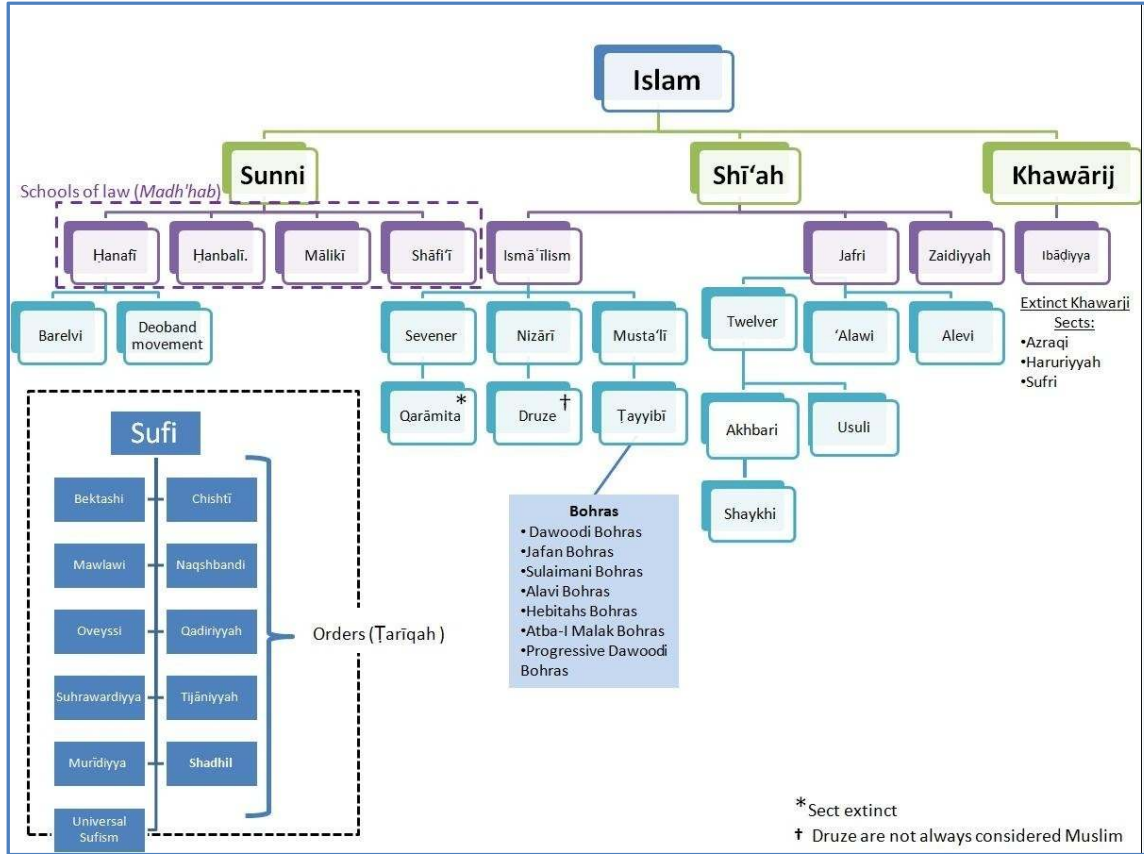

Şekil 2-2 Hristiyan mezheplerinin ayrılması ve kiliselerin oluşması².

¹ Monofizitizm “tek tabiatçı” demektir ve İsa’nın doğasının hem ilahi hem de insani yönünün bir arada olduğu ve tek tabiatı olduğunu savunan görüştür. [128] [83]

² [46].

Bu tarihsel ayrımı İslam içinde de göstermek mümkündür. İslam içinde daha çok mezhepler ve İslam'ın yorumu ve kuralları (Amentüsü) açısından ayrımlar göze çarpmaktadır. Fakat aslında Halifelikle birlikte siyasi bir mücadele zemini de açılmış ve peygamberin ölümünü takip eden süreçte bu mücadeleler hem devletlerin çatışmasına hem de İslam yorumlarının millileşmesine yol açmıştır.

Şekil 2-3 İslam mezhepleri¹ ve yorumları ayrışması²

İnançtaki bu ayrımlar ve yorum farklılıkları uygulamada ve mekânsallaşmada da kendini göstermektedir. Artık ayrılmış bu kiliseler kendi kilise mimarisini, sembol sistemlerini ve ritüel mekânlarını kurmuşlardır. Bununla birlikte, sosyal yaşam kurgusu hükmeden din olgusunun her coğrafya da kültüre göre yeniden yorumlandığını görmekteyiz.

¹ Klasik bir hatadır, Alevilerin açıklamalarına göre; Anadolu Aleviliği, Şiiğin bir alt kolu değildir ve özgün bir Anadolu kültürü/inancı olarak yorumlanmalıdır. Bu açıdan Aleviliği Şiiğin ya da Caferiliğin bir alt kolu olarak göstermek çok yaygın bir yanlış gösterimdir.

² [47]

Burada mezhep ve yorum farklılaşması üzerinde, bu kültürel farklılıkların etkisinin olduğu çok açıktır.

Tarihsel birikimi farklılaşmış ve sosyal kurgusu farklılaşmış bu cemaatlerin, toplulukların, mezheplerin ve milletlerin kendi özgün sembolleri, kendi özgün mekânları üretilmiş ve kullanılmıştır. Bu sembolik eserler kamusal alanlarda sergilenen anıt eserlerle hem kültüre, hem inanca, hem de millete gönderme yapan birer ikon haline gelmişlerdir.

Tez çalışmasının odak grubu olan inanç grupları ve kültürel kimlik inşa süreçlerini anlamlandırabilmek için disiplinler arası bir bakış gerekmektedir. Özellikle Sosyoloji, Antropoloji, Kültürel Coğrafya ve Siyaset bilimi alanları çalışma sırasında sıklıkla başvurulmuş temel alanlardır. Bu çalışma esnasında Alt grupların anlam kümelerinin keşfedilebilmesi için etnoloji, dinler tarihi gibi alanlardan da yararlanılması gerekmiştir.

Holloway ve Valins [48] dini inançların, gündelik basit (yemek yemek, giyinmek, ibadet gibi) temel ihtiyaçlardan hayati (doğum, ölüm, evlilik gibi) eylemlere kadar birçok konuda insanların yaşamsal pratikleri ve kimliklerinin inşası açısından merkezi bir role sahip olduğunu belirtmektedirler. Tez kapsamında incelenen örnek gruplarda da saptanmıştır ki ilgili alt grupların kimlik ifadelerinde inanç ve din önemli bir tanımlayıcı olmakta ve yaşamsal pratiklerin ortaya konmasında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Zaten bir olgu olarak din; yaşam kuralları ve hukuku (şariat) içinde barındıran bir sosyal organizasyon biçimi tanımlamaktadır. Modern ve Seküler devlet ile din ve inanç çatışmasının temelinde de bu iki farklı kurgunun çatışmasının yattığı görülmektedir. Toplumsal gerçekliğe bu doğrultuda bakılırsa Holloway ve Valins'in [48] altını çizerek belirttikleri, günümüz ve geçmiş toplumları şekillendiren ya da şekillendirmiş; ötekileşme, farklılaşma, kimlik, melezleşme gibi sosyolojinin temel sorunsallarını açmada din coğrafyası araştırmacılarının anahtar bir rol üstleneceği saptaması oldukça önem kazanmaktadır.

Din ve İktidar ilişkisini açıklarken Balandier¹ [49] kutsallık kavramına yer vermekte ve yorumuna eklemektedir. "Kutsal siyasal alanın boyutlarından birini oluşturur; din, bir iktidar aygıtı olabileceği gibi, iktidarın meşruluğunun bir teminatı siyasal rekabet

¹ Balandier, G. (2007), p: 116.

çerçevesinde başvurulmuş araçlardan biri de olabilir.” Bu açıdan değerlendirildiğinde özellikle çalışmanın ikinci aşaması olan İngiltere saha çalışması aşamasında kutsal mekânların işlevsel anlamda ortaklaştığı ama sembolik anlamda tamamen ayrılan ve milli bir yapıya dönüşebilen ya da daha alt ölçekte cemaat gibi alt gruplara dahi ayrışabilen bir görünüme kavuştuğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda her kültürel alt grubun kendi kamusal mekânını, kendi kutsal alanını inşa ettiği ve bu yönüyle de diğerlerinden ayrıştığı söylenebilir.

Balandier¹ [49] Kutsal ile devletin ilişkisini açıklarken kutsal olanı ve ataların sözlerini yaşayanlara taşıyan ve yaşayanlarınkini de atalara taşıyan araçlardan bahseder. Bu yer yer bir şeftir. Kutsal olan ile siyasal olanın iç içe geçtiği noktanın burası olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu çözümlemeyi günümüz toplumlarına şu sözlerle taşımaktadır. “Laikleşmiş modern toplumlarda da bu bağ hala görünür durumdadır; iktidar, artık indirgenmiş ve gizli olmakla birlikte mevcut olan dini içeriğinden asla tamamen soyunmuş değildir.” Herbert Spencer’den alıntıyla “... sivil toplum kurulduğunda bile, devlet uzun bir laikleşme sürecinden geçiyor olsa bile daima kilise karakterinden bir parça muhafaza eder.” demektedir. Buradan yola çıkarak dinler tarihi çalışmalarının Siyaset Biliminin doğmasında rol aldığını belirtmektedir. İktidar toplum ilişkisini Avustralya totemleri ve kabile ilişkisi analojisiyle ifade etmektedir. İktidarın kutsallaşmasına sebep olan duygular her toplumda rastlanabilen benzer korkularla açıklamaktadır.

Bu noktada, yaşam sürecinin çeşitli adımlarında toplum iktidar ilişkisinde öne çıkan bazı dinsel ve mistik temelli aşamalar vardır. Bu en genel haliyle Doğum, Evlilik ve Ölüm ritüelleriyle kendini göstermektedir. Bunlar haricinde çeşitli kutlamaların modern toplumda da sürdürüldüğünü ve bazı din kökenli kutlamaların günümüzde devlet tarafından organize edildiğini görmekteyiz.

Her toplumun bu anlamdaki ritüellerini, kendi çeşitlilik yapısı içinde, egemen kültürel kurgusuna göre ifa etmektedir. Bazı toplumlarda çoğunlukta olan bir kültürel grup baskın hale gelerek hem kamusal alanı hem de ortak kutlamaları yönetmektedir. Bu noktada Kong (2001) [50] özellikle ibadethanelerle örneklenebilecek (cami, kilise,

¹ age. s: 100

sinagog vb) mekânsal bir kavram olarak “resmi kutsal” (*officially sacred*) tanımını ortaya atmaktadır. Aslında devletin kutsal tanımına oturttuğu bu mekânlar kendi topluluk kutsallığı dışında kalan sivil toplum tarafından da kutsal kabul edilmeye başlanmış olmaktadır. Bu aşamada politik atmosferin yeri de önem kazanmaktadır. Çünkü egemen olan siyasal ve kültürel atmosfer, bu “resmi kutsal” olgusunun içini seçkin bir tavırla doldurabilmektedir.

Connerton (1999) [51] “Toplumlar Nasıl Anımsar?” isimli eserinde bu tez için de hayati önem taşıyan ve konuyu anlamak için sorulması gereken “İnsan gruplarının belleği nasıl taşınır ve nasıl korunur?” sorusunu okuyucularıyla paylaşıyor. Bu sorunun cevabı hatırlama ve unutmama için gereken düzenlemeleri tanımlamamıza yardımcı olacaktır. Yazar bu soruda geçen grup ifadesiyle hem yerel toplulukları hem de üyelerinin birbirlerini görme şansı olmayan ulus devlet ya da dünya dinleri mensupları gibi geniş bir kesimi içerdiği uyarısını yapmaktadır.

Bu sorunun cevabı aslında Jan Assmann’ın (2001, [52]) Kültürel Bellek isimli çalışmasında yer almaktadır. Assmann kültürel grup ve mekânın bir arada sembolik bir ortak yaşam kurduğunu, kültürel grubun kendi mekânından ayrı düşse de bu birlikteliği kutsal mekânları sembolik olarak yeniden üreterek yaşadığını ifade etmektedir. Buradaki temel itki de toplulukların kendilerini sağlamlaştırmak için sadece içsel iletişim biçimlerinin sahnesi olarak değil aynı zamanda kimliklerinin sembolü ve hatıralarının dayanak noktası olarak çeşitli özgün mekânları yaratmak ve garanti altına almak istediklerini belirtmektedir. Assmann¹ [52] özetle; “belleğin mekâna ihtiyacı vardır, mekânsallaşma eğilimi içindedir” demektedir.

Mülakatlar sırasında karşılaştığım, bellek ve mekân ilişkisini açıkça ortaya koyan bir tespit de mezarlık kelimesinin karşılığı yunanca bir ifadenin de aslında hafıza ya da hatıra anlamındaki “mnimi” kelimesi olduğunu öğrendim. Mezarlıklar bir toplumun geçmişini hatırlatan önemli hatıra mekânlarıdır. Her kültürde mezarlık kullanımı farklılaşmaktadır. Bazı kültürler bir park alanı haline getirip gündelik yaşamın tamamen içine sokarlarken bazıları gündelik yaşamdan uzaklaştırıp yerleşim alanı dışına itmiştir.

¹ Assmann, J., (2001) Kültürel Bellek, Ayrıntı, İstanbul, ss: 139

Bunda sadece kültürel değil aynı zamanda sıhhi gerekçeler olduğu da aşikârdır ama anlam olarak mekânın anlamını o toplumun kültürel birikimi vermektedir.

Çizelge 2-2 Çeşitli İnançlarda Kutsallık Örnekleri¹

İnanç Grubu Kutsal	Sunni İslam	Alevi-Bektaşî	Ortodoks	
	Resmiyet kazanmış kutsallar	Alevi İslam, Heteredoks Alevi ve Nusayriler	Ermeni	Rum
Kutsal Kentler	Mekke, Medine	Kerbela, Hacıbektaş, Horasan, Sulucakarahöyük, Ocakların köyleri, Elmalı Tekke Köyü,	Kudüs, İstanbul Patrikliği, Sis/Kilikya (Beyrut), Eçmiadzin, Ahtamar vb.	Kudüs, İstanbul, Antakya, İskenderiye,
Kutsal Yapılar	Camiler, Türbeler	Dergahlar, Türbeler, Cemevleri, Hacı Bektaş Dergahı, Şahkulu Dergahı, Karaca Ahmet Dergahı, Abdal Musa Dergahı, Şücaattin Veli, Hacım Sultan vb.	Eçmiadzin Katedrali (Ana Kilise/Üç kilise), Patrikhane, Kiliseler, Manastırlar, Sis, Ahtamar, Sulu Manastır vb.	Fener Patrikhanesi, Kiliseler, Antakya Patrikliği, Sümele Manastırı, Büyükkada Manastırı, Ruhban Okulu Ayasofya, Hac mekânları vb.
Kutsal mezarlar	Mezarlar, Türbeler	Mezarlar, önemli önderlerin mezarları ve türbeleri (H. Bektaş, Pir Sultan, Abdal Musa vb.)	Mezarlıklar, Azizlerin mezarları vb.	Mezarlıklar, Azizlerin mezarları vb.
Doğadaki Kutsal Alan Örnekleri	Hira Dağı ve Mağarası	Bütün Doğa, Dağlar (Kaz Dağları), Ağaç, Taş, Su, vb doğal çevre	Ağrı Dağı, Ani vb.	Manastırlar, Ayazmalar vb.

¹ Mazumdar ve Mazumdar, 2004'de yer alan kutsal mekan karşılaştırmalı tablosundan esinlenilerek çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. [53] [54] [55] [56] [57] [59] [129]

Çizelge 2-2 devamı

Ritüelleri yöneten yönlendiren kişiler, kutsallaştırılan ünvanlar, toplumsal önderler	DİB, imam, Tarikatlarda şeyhler, cemaat önderi	Dedeler, Babalar (Muhammed, Ali, Ehlibeyt, 12 İmam, Hacı Bektaş, Pir Sultan, Abdal Musa, Çeşitli Ocakların Pirleri)	Gatoğigos, Patrik, Piskopos, Başrahip (Vartabed), Başpapaz (Avakerets), Papaz (Yerets), Diyakos (Sargavak), Diyakos Yardımcısı (Tbir), (Kutsal Üçleme, Azizler, 12 Havari, Önemli din adamları)	Patrik, Metropolit, Papazlar, (Kutsal Üçleme, Azizler, 12 Havari, Önemli din adamları)
Sosyalleşme sürecinde kutsallaşmış toplumsal kurumlar	Külliyeler, Camiler, Dergâhlar, Vakıflar, Cemaat ve tarikatlar, DİB vb.	Cemevleri, Dergâhlar. Dernekler, Federasyonlar ve birlikler, Medya organları vb.	Patriklik (Etnark), Vakıflar, Okullar, Hayır Kurumları, Hastaneler, Ermenice medya vb.	Patriklik (Etnark), Vakıflar, Okullar, Hayır Kurumları, Hastaneler, Kültür dernekleri, Rumca medya vb.
Özel Günler	Ramazan Orucu ve Bayramı, Kurban Bayramı, Mevlit Kandili, Hıdrellez, Nevruz, Regaip Kandili, Miraç Kandili, Berat Kandili, Kadir Gecesi,	Muharrem Orucu, Hıdrellez, Nevruz, Abdal Musa Anma Törenleri, Gadir Hum, Res-ül Sene, Hızır Orucu (Roje Xiziri), Cejna Heftemal, Pir Sultanı Anma Törenleri, Hacı Bektaş Veli'yi Anma Törenleri, Aşure Günü,	Paskalya, Vaftizler, Kutsama Törenleri, Gağant, Dzinunt, Aracavorats Bakh Orucu, Surp Sarkis, Vartanants, Pun Paregentan, Dearnıntaraç, Dzağgazart, Avak Şapat, Surp Zadik, Hampartsum, Vartavar, Surp Asdvadzadzin, Haçverats, Tarkmançats vb.	Paskalya, Vaftizler, Kutsama Törenleri, Protohronia, Analipsi, Theofania, Ton Psihon, Apokria, Tessarakosti, Vaioforos, Zoodohos Pigis, Ayios Yeorgios, Pentikosti, Ayia Efimia, İlyas Peygamber Yortusu, Metamorfosis, Kimisis theotoku, Ayia Thekla, Hristuğenna, Ayios Stefanos vb.
Ritüel alanları¹	Camiler, Türbeler, Dergahlar vb.	Cem alanı, Cenaze mekânı, Lokma/Aşure dağıtımı	Patrikhane, Özel kilise günleri vb	Patrikhane, Haliç, Ayazmalar, Kilise özel günleri, Adalar

¹ Alan kavramı Bourdieu'nün kullanımındaki alan kavramıdır [58].

Yukarıdaki listede yer alan kutsal alanlar bir deneme niteliğinde görüşmelerde ve katılımcı gözlemler esnasında tespit edilen öne çıkan özelleşmiş kutsal mekân, gün, kurum, bina gibi kavramsallaştırmaları göstermektedir. Bu liste daha detaylı bir alan incelemesiyle genişletilebilir niteliktedir. Burada bahsedilen bazı ritüeller ya da mekânlar aslında sadece belli bir grubun uyguladığı pratikler veya kullandığı mekânlar değildir. Bunlar ortak eylemler, ortak günler, ortak mekânlar olarak kullanılabilir. Örneğin, Balat Ermeni Kilisesi Müslümanlar tarafından da ziyaret edilen, bazı rahatsızlıklara mistik biçimde iyi geldiği düşünülen bir yer haline geldiği görüşmelerim sırasında hatırlatılmıştır. Öte yandan, Hasluck [59], Hacıbektaş'ı Veli Dergâhının Hristiyanlar tarafından da ziyaret edilen kutsal kabul edilmiş bazı önemli şahsiyetlerin mezarlarının da orada bulunduğu inancı ya da doğrudan Hacı Bektaş'a olan saygı ve sevgi gereği kutsallaştırılmış bir yer haline geldiğini ifade etmektedir. Başka bir ortak kullanım da ritüellerde yaşanmaktadır örneğin Hıdrellez, Nevruz gibi kutlamalar doğu toplumlarının öne çıkan ortaklaşmış mevsim dönümü kutlamalarıdır. Bir diğer eski gelenek de kurban âdetidir. Çoğu inanç gruplarının çeşitli sebeplerle kurban kültürü yarattığı ve uyguladığı bilinmektedir. Bu adetler ve ritüeller her etnik grup tarafından birbirinden etkilenecek ve zaman zaman benzeşerek ya da ayrılarak sürdürülmektedir. Bazı yöresel adetler ve kutlama tipleri artık orijinali bilinmeden diğer bir etnik ya da dinsel grup tarafından sahiplenilmiş ve sürdürülmektedir. Örneğin, "gemi" çok eski bir inançsal simge olarak eski Mısır'da da karşımıza çıkar, Güney Fransa'da Marsilya'da Türkiye'nin Karadeniz kıyısında Sinop'ta karşımıza çıkar ve kutlamalarda kullanılır¹. Gemi simgesinin çeşitliliğini ölüm ve cenaze ritüellerinde

¹ "Sinop'a özgü önemli bir gelenek Ramazan ayında "sellime çıkma" ya da diğer adıyla "Helesa" dır. Ramazanın 15'inden itibaren gençler akşamdan hazırladıkları süslü kayıklarla sellime çıkarlar. Kayıklar birkaç kişinin taşıyacağı büyüklüktedir. Son derece güzel süslenirler, fenerlerle, mumlarla ışıklandırılırlar. Akşamları iftardan sonra gençler bu süsledikleri kayığı omuzlarında taşıyarak bir mahalleye gelirler. Kayığı her ev tarafından görülecek bir yere koyarlar ve evlerin kapılarına gidip helesanın bir bölümünü söyleyerek bahşiş isterler. Bahşişler bir mendile sarılarak ve düştüğü yer görülsün diye mendilin ucu yakılarak helesacılara atılır." [60]

sıklıkla karşılaşılmaktadır. Gemi simgesi “Ölümünden sonraki yaşam” anlayışı¹ ve “öteki dünyaya” yolculuk amacıyla ölenle birlikte gömülen önemli bir kültürel semboldür.

2.3 Toplumsal Çeşitliliğin ve Kimlik Algısının Modernleşen Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Sürecinde Anadolu’daki Serüveni ve Alt Kültür Gruplarının Konumları

Özellikle 19. yy sürecinde yaşanan siyasal ve yönetsel değişimler, Osmanlının toprak kayıpları ve yeni yönetim modelleri Osmanlıda Modernleşme adımlarının atılmasına sebep olmuştur. Bunda ilk hamleler hukuk sistemi, millet tanımı, vatandaşlık tanımları, üst kimlik tanımlama arayışları, Avrupa’da başlayıp yayılan milliyetçilik akımları, ekonomik politikalarındaki değişimler, yeni ortaya çıkan düşünce akımları etkili ve belirleyici olmuşlardır. Osmanlı’dan miras alınan toplumsal etnik çeşitlilik Cumhuriyet’e geçiş süreci içinde değişime ve modern kurgu içinde üst kültür yaratımlarında dönemin popüler homojenleştirici söylemlerine muhatap olmuştur [61] [68]. Türk İslam sentezi bir yeni Osmanlı ortaya çıkmıştır bu yapı Cumhuriyet’te de korunmuştur. Özellikle 1924 Anayasasında geçen “Devletin dini İslam’dır” ifadesi sebebiyle Müslüman tebaa vurgusu etkisini sürdürmüştür [68]. 1930’lar sonrasında Türklük vurgusu öne çıkarılmıştır. Teşkilatı Esasiye’nin 2. Maddesinde geçen “Türkiye Devletinin dini, din-i İslam’dır; resmi dili Türkçedir; makkarı Ankara şehridir” ifadesi 1222 sayılı 10.04.1928 günlü kanunla değiştirilerek “Türkiye devletinin resmi dili Türkçedir; makkarı Ankara şehridir” olarak ifade edilmiştir. Teşkilatı Esasiye’nin 16, 26 ve 38’inci maddeler de değiştirilerek, din üzerine yemin, yasama organının şeriat ile ilgili görevleri ve şeriata uyma zorunluğu da kaldırılmıştır. Bu değişiklikler yasal zeminde yapılmıştır fakat Türk-İslam-Hanefi çizgisi bütünleştirici bir unsur olarak çoğunluğun kimlik ifadesinde etkin biçimde sürdürülmüştür. (Kaya [61], Mardin [66] [67], Karpat [62] [63] [64] [65], Yıldız [68])

Osmanlının geçirdiği sosyal değişimde de göçlerin de önemli bir yeri vardır. Artık vatan kavramının ön plana çıktığı ve belli bir etniklik yapısının belirginleştiği bir süreçtir bu. Yeni sosyal yapıyı kurgulamak ve buna göre idari sistemi yürütmek eski usullerin

¹ Bu örneklerin (ölüm ritüeli sembolleri, gemi tavrileri gibi) çeşitliliği açısından “British Museum” çok zengindir ve ziyaret edilmelidir.

yenilenmesini gerektirmiş ve Osmanlıda modernleşme sürecini yaratmıştır. Öte yandan, bu gibi dönüşüm ve değişim süreçlerinin toplumsal yansıması da bir “entegrasyon” problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Assmann [52] bu sorunsalın kökenine ilişkin önemli bir saptamada bulunmaktadır. Assmann’a göre etnik gruplar daha büyük bir etno-politik yapıda birleştiklerinde ya da göç, geçiş veya fetih yoluyla başka bir etno-politik yapıya katılmak zorunda kaldıklarında kültürlerarası entegrasyon sorunu ortaya çıkar. Hakim kültür, hakim etnik grubun kültürü, kültür ötesi bir geçerlilik kazanır ve etkisi altına aldığı kültürleri marjinalleştirerek üst kültüre dönüşür (Assmann, [52], s: 144). Burada üzerinde özellikle durulması gereken nokta üst kültür ve alt kültür ilişkisidir. Alt kültürler üst yapıdaki değişim ve dönüşümden etkilenerek hem kültürlerinde, hem kimlik tanımlarında hem de mekânsal yansımalarında dönüşümler geçirmektedir.

2.4 Bir Kültürel Kimlik Bileşeni Olarak İnanç Kimliğinin Sürdürülmesi Konusunda Yasal Düzenlemeler

İnsan hakları, kültürel hak ve özgürlükler açısından temel güvencelerin neler olduğu değerlendirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti’nde temel esaslar Anayasa’da ortaya konulmaktadır. Anayasa’nın 10. Maddesinde “kanun önünde eşitlik” ilkesi düzenlenmiş ve inanç gruplarının kanun önünde eşitliği belirtilmiştir. Ayrıca Anayasa’da 24. Maddede “Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.” yazmaktadır [69].

MADDE 10- Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

MADDE 24- Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî ayin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut

nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.

Temel hak ve hürriyetler ile ilgili esaslar Anayasa’da ilkesel biçimde belirtilmiş ve inanç özgürlüğü ile ilgili düzenleyici bir madde olarak temel hak ve hürriyetlerin “kötüye kullanılamaması” ya da ülkenin bölünmez bütünlüğünü bozmayı amaçlamaması” ilkelerine yer verilmiştir [69].

MADDE 14- (Değişik: 3/10/2001-4709/3 md.)

Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

Türkiye’deki inanç gruplarının kültürel hakları ile ilgili konularda temel koruyucu ve düzenleyici çerçeve için milletlerarası antlaşmaların da değerlendirilmesi gerekmektedir. Anayasa’da Milletlerarası Antlaşmaları Uygun Bulma ile ilgili 90. Maddede yerel yasalardaki uyuşmaz ifadelerde uluslararası antlaşmaların geçerli olacağı ayrıca ifade edilmektedir [69].

Madde 90: ... Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.

İnsan hakları ve inanç özgürlüğü konularında Türkiye’yi de kapsayan çeşitli sözleşmeler inanç grupları açısından yegâne güvencedir. Bu metinler her zaman etkin biçimde taraf devletlerce uygulanmasalar da ülkelerdeki yerel hak ihlallerinde yine bakılacak temel çerçeve bu metinler tarafından tanımlanmaktadır.

İnanç özgürlüğü kavramı hem yasal düzenlemelerde hem de antlaşmalarda sıklıkla yer verilen genel ifadedir. İnanç özgürlüğü, ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi temel siyasi

hakları işlevsel ve uygulanabilir kılan bir niteliğe sahiptir (Özenç, [70]). Özenç, burada inanç özgürlüğü ifadesiyle kastedilenin, sadece dinsel içerikli olmayan aynı zamanda din dışı görüş, düşünce ve kanıları da güvence altına alan bir ifade olduğunu belirtir. Ayrıca güvence altına alma sebebini de hem devlet kurumlarından hem de özel kişilerden gelebilecek dayatma ve telkinlerden bireyleri korumayı amaçladığını ifade etmektedir.

Bu konuda tartışmalar günümüzde halen devam etmektedir. Özellikle 2001'deki 11 Eylül saldırıları sonrasında "inanç özgürlüğü" ve "ulusal güvenlik" kavramlarını savunan taraflar arasında gerilim gittikçe artmıştır. Özellikle Amerika'da kamu kurumları ulusal güvenlik amaçlı bir dizi değişiklik yapmıştır. Bu değişikliklerin hem özgürlükleri kısıtlamak hem de toplumları denetim altında tutmak için üretilen ve artan biçimde kullanılan "önleyici tedbirler" için meşrulaştırma zemini veya tutumu olduğu bir çok eleştiride ileri sürülmüştür.

Bu konunun mekânsal bir yansıması da Newyork'ta terör saldırısıyla yıkılan ve yaşanan acı sonrasında kentliler tarafından önemli bir bellek noktası haline getirilerek "kutsallaştırılan" bir alan olan Dünya Ticaret Merkezi'nin birkaç blok ötesine cami ve "İslami toplum merkezi" inşa edilecek olması büyük bir tartışma yaratmıştır [71]. Lisa Miller [72] imzasıyla Newsweek dergisi 15 Ağustos 2010 sayısında "New York'ta cami kavgası" başlığıyla çarpıcı biçimde konu tartışılmıştır. Alt başlık, durumu daha da net biçimde ortaya koymaktadır; "Sıfır noktasında savaş, Cami projesi Amerikan hoşgörüsünün sınırlarını test ediyor". Tartışma sebebiyle toplum taraflara ayrılmış ve muhafazakâr gruplar buraya cami projesi önermenin ölenlerin anısına bir saygısızlık ya da kutsallaştırdıkları mekâna karşı bir meydan okuma olduğunu; diğerleri ise burada "gerçek İslam'ın" ve "gerçek Müslümanların" bir merkezine yer verilmesinin hem Amerika'nın ulusal değerlerine yakışacağı hem de teröristlere iyi bir cevap olacağını ifade etmişlerdir. Projeyi destekleyen belediye başkanı Bloomberg'de [72] *"Müslümanlara farklı davranırsak değerlerimize ihanet etmiş ve düşmanlarımızın eline koz vermiş oluruz"* diyerek proje hakkındaki olumlu tavrını ortaya koymuştur. Mekan üzerinde yürütülen bu tartışma, tez çalışmasında da odaklanılan önemli bir sorunsal işaret eden ve aslında üst kimlik eksenli "ulusal değer" ve "kutsal mekan" ile alt kültürlerin "kutsal mekan" ve "kültürel değer" sistemlerinin konu edildiği önemli bir

örnektir. Amerika'daki, yakın tarihli bu tartışma aslında "özgürlükler" ve "güvenlik" gibi kavramların çatışmasını çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. Bu tartışmada önemle üzerinde durulması gereken nokta, kentsel projelerin ve mekânsal donatıların sadece fizik elemanlar olarak değerlendirilmesinin kısır bir yaklaşım olacağı noktasıdır. Çünkü bu örnekteki gibi, üretilen veya kutsallaştırılan mekânlar anlamları ile bir bütündür ve asıl tartışmalar da bu özellikleri üzerinden ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada hem mevzuat hem de bu mevzuatı kullanarak mekân tasarımı yapan uzmanlar mekanın anlam boyutunu da hesaplarına katmak zorundadırlar.

Yerel kararlar ve düzenlemeler zaman zaman evrensel değerleri görmezden gelerek, özel yasalar ve düzenlemeler ile özgürlükleri kısıtlayabilmektedirler. Bu duruma birçok ülkede rastlanmaktadır. Özgürlükler açısından tez çalışmasının hedef grupları olan inanç gruplarını ilgilendiren yasal metinler hem ulusal hem de uluslararası mevzuatta yer almaktadır. Bu konuda öne çıkan anlaşmalar ve sözleşmeler çeşitli uluslararası kuruluşların kontrol ve etki sahasına girmektedir. Bu antlaşma metinlerinin ilgili maddeleri şu şekilde sıralanmaktadır [73]:

Birleşmiş Milletler Çerçevesi: BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
Madde 18

1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kendi tercihiyle bir dini kabul etme veya bir inanca sahip olma özgürlüğü ile tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu bir biçimde, aleni veya özel olarak, dinini veya inancını ibadet, uygulama, öğretim şeklinde açığa vurma özgürlüğünü de içerir.
2. Hiç kimse, kendi tercihi olan bir dini kabul etme veya inanca sahip olma özgürlüğünü zayıflatacak bir zorlamaya tabi tutulamaz.
3. Bir kimsenin dinini veya inancını açığa vurma özgürlüğü ancak kamu güvenliği, kamu düzeni, sağlık veya ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla, hukuken öngörülen ve demokratik bir toplumda gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir.
4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, anne-babalar ile, mümkünse vasilerin kendi inançlarına uygun biçimde çocuklarına din ve ahlak eğitimi verilmesini isteme özgürlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ederler.

1981 Din veya İnanca Dayanan Her Türü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Bildirge: Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 14

1. Taraf Devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.

2. Taraf Devletler, anne-babanın ve gerekiyorsa yasal vasilerin; çocuğun yeteneklerinin gelişmesiyle bağdaşır biçimde haklarının kullanılmasında çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine, saygı gösterirler.

3. Bir kimsenin dinini ve inançlarını açıklama özgürlüğü kanunla öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yalnızca kamu güvenliği, düzeni, sağlık ya da ahlakı ya da başkalarının temel hakları ve özgürlüklerini korumak gibi amaçlarla sınırlandırılabilir.

Avrupa Konseyi Çerçevesi: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 9

1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.

2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, ancak kamu güvenliğinin, kamu düzenin, genel sağlığın veya ahlakın, ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlandırılabilir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1. Protokol Madde 2¹

Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.

Avrupa Birliği Çerçevesi: AB Temel Haklar Şartı Madde 10

1. Herkes, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, din veya inancını değiştirme özgürlüğünü ve din veya inancını tek başına veya topluluk halinde, aleni veya gizli olarak ibadet etme, öğretme, uygulama ve gereklerine uyma şeklinde açığa vurma özgürlüğünü içerir.

2. Bu hakkın kullanılmasına ilişkin ulusal mevzuata uygun olarak dini nedenlerle askerlik görevini yapmayı reddetme hakkı tanınmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti yukarıdaki antlaşmalara taraf ülke konumunda olduğuna göre ülkede inanç özgürlüğü alanına girecek sorunların yaşanmaması beklenir. Hele ki bu sorunların mekâna yansması pek beklenmez. Bu açıdan ilgili özgürlük sahasının mekanla kurduğu ilişkide de göz atılması gereken yasal metinler vardır. Bu açıdan planlama ve imar mevzuatı için önemli bir nokta da kültürel grupların ve inanç gruplarının varlığını görünür kılan mekânsal düzenlemeleri önündeki yasal kısıtlardır.

¹ Türkiye 1954'te onaylamıştır. Türkiye 2. Madde'ye çekince koyarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu kurallarının saklı tutulduğunu belirtmiştir. (agk)

Yasal çerçevede “ibadet yeri”¹ ve inanç gruplarının mekânsal düzenleme hakları uzun süre tartışılmıştır ve bu tartışmalar halen sürmektedir.

Özellikle imar mevzuatındaki eksiklerin yakın zamanda AB uyum paketi çerçevesinde ele alınarak düzenlendiği görülecektir [16]. 2003 yılında 6. uyum paketi çerçevesinde 3194 sayılı İmar Kanunu’nda değişikliğe gidilerek “cami” yerine “ibadethane” “müftülük” yerine de “mülki amir” ifadeleri getirilmiştir [16] [74].

1. İmar Yasası

- a. (Değişik üçüncü fıkra: 3/12/2003-5006/1 md.) Düzenleme ortaklık payları, düzenlemeye tâbi tutulan yerlerin ihtiyacı olan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilk ve ortaöğretim kurumları, yol, meydan, park, otopark, çocuk bahçesi, yeşil saha, **ibadet yeri** ve karakol gibi umumî hizmetlerden ve bu hizmetlerle ilgili tesislerden başka maksatlarla kullanılamaz.

2. İmar Ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun

Protestan Kiliseler topluluğunun değerlendirme raporları bu noktayı işaret etmektedir.

“Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşması’nda belirtilmese de dini azınlıkları Rum, Ermeni ve Yahudi olarak tanımlamıştır. Bunlar dışında kalan dini grupların hukuki bir statüsü bulunmamaktadır. Ancak bu gruplar da dahil olmak üzere bütün gayrimüslim grupların, yakın bir geçmişe kadar yeni ibadet yeri yapmaları yasal olarak mümkün değildi. Çünkü 2003 yılında değişene dek var olan 3194 sayılı İmar Kanunu sadece cami yapılmasını düzenliyordu.” [74]

İbadethane genellemesine bazı yasalarda geçiş yapılsa da halen sorunlu gözükten ifadelerle metinlerde rastlanmaktadır. Bu konuda öne çıkan önemli yasalar Köy Kanunu, Orman Kanunu gibi daha çok kırsal ifade eden yasalardır. Köy kanununda köy tanımı yapılırken caminin belirleyici bir unsur olarak yasada yer verilmesi özellikle kırsaldaki farklı inanç gruplarını ve cami dışında ibadethane kullanan inanç gruplarını rahatsız etmektedir. Örneğin, Alevilerin özellikle kırsalda yaşayan bir topluluk olduğu düşünülürse bu durumun yaratacağı sıkıntılar daha net anlaşılabilecektir.

¹ Kanunda yer aldığı haliyle değişiklik ifadesi: “Bu Kanunda yer alan “cami” ibareleri, 3/12/2003 tarihli ve 5006 sayılı Kanunun 2 nci maddesiyle “ibadet yeri” olarak değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.”

Köy Kanunu [75], Madde 2 – Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler.

Mevzuatta ibadethane kavramını “cami” ile ifade eden başka yasa, yönetmelik ve tebliğlere rastlanmaktadır [76].

- Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasası Kanunu Ve Elektrik Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
- İmar Kanununun 18 inci Maddesi Uyarınca Yapılacak Arazi ve Arsa Düzenlenmesi İle İlgili Esaslar Hakkında Yönetmelik¹.
- Mezarlık Yerlerinin İnşası İle Cenaze Nakil Ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmelik²
- Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Yönetmeliği
- Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Yönetmeliği³
- Sınır Anlaşmazlığı, Mülki Ayrılma Ve Birleşme İle Köy Kurulması Ve Kaldırılması Hakkında Yönetmelik
- Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği
- Kurban Hizmetlerinin Uygulanmasına Dair Tebliğler
- Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği⁴.

Bu konu sadece Gayrimüslim grupların karşılaştığı bir sorun değil aynı zamanda Alevi ve Bektaşî topluluklar gibi cami eksenli inanç mekânsallaşması kurgulamayan grupları da ilgilendirmektedir. Alevilerin Hükümet tarafından yürütülen Alevi Çalıştayları’nda da değindikleri gibi Alevi köylerine ve yerleşimlerine Cami inşa etme girişimlerinin

¹ İlgili Madde 4, Tanımlar: b) Düzeleme Sınırı: Düzenlenecek imar adalarının imar plânına göre yol, meydan, park, genel otopark, yeşil saha gibi umumi hizmetlere ayrılan ve tescile tâbi olmayan alanlar ile cami ve karakol yerlerini çevreleyen sınırdır. Ayrıca madde 4 h bendi, madde 6, madde 32.

² Cenaze yıkama, kefenleme ve tabutlama yerleri hakkındaki madde13’te cenaze hazırlama yeri olarak sadece Cami ifadesi geçmektedir. Hâlbuki bu ifadede geçen sadece mekanın adı değil aynı zamanda usulü hakkında da kültürel farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin ülkemizde Krematoryum yoktur. Bütün cenaze işleri ve örgütlenmesi (diğer uygulamalar yasak olmamakla birlikte) Sünni İslam esaslarına göre belirlenmiştir.

³ İlgili Madde 313: ... Cenaze merasimine katılanların camiden mezarlığa gidip dönmeleri için mümkün olduğu takdirde garnizon komutanlığına araç tahsis edilir.

⁴ Dini hizmetlerin ifasına mahsus ve umuma açık bulunan cami, mescit, kilise ve havra gibi ibadethanelerde; milletlerarası panayır, sergi ve fuarlarda, bunların giriş yerlerinde, mal teşhir edilen ve satılan pavyonlarda ve doğrudan doğruya elektrik ve havagazı üreten dağıtım ve istihsal müesseselerinde tüketilen elektrik, elektrik ve havagazı tüketim vergisinden müstesnadır.

asimilasyon amaçlı girişimler olarak algılanması arkasında imar mevzuatındaki eksikliklerin de yattığı görülmektedir. Çünkü İbadethane olarak ülkedeki faal ibadethanelerin tümü kabul edilmemiş ve seçkin davranılarak sadece ana / “makbul” grupların ibadethaneleri yasal açıdan kabul görmüş durumdadır.

Resmi açıdan ibadethane sayılamayan inanç grupları mabetleri sorununun aşılabilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisinde değişik zamanlarda Cemevlerinin de ibadethane sayılması için girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerden en yenisi CHP İstanbul Milletvekili Ali Özgündüz ve İstanbul Milletvekili Celal Dinçer tarafından hazırlanan ve toplamda 72 CHP’li milletvekilinin imza attığı “İbadet Yerlerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi” TBMM Başkanlığı’na sunulmuştur. Temel gerekçelerini açıklarken aşağıdaki ifadeleri kullanmışlardır;

“Alevi yurttaşlarımızın inanç ve ibadetlerini yaşamalarına ilişkin mevcut sorunları uluslararası kuruluşların gündemine alınarak tartışılmakta, Avrupa Birliği (AB) İlerleme raporlarında ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarında bu sorunlar ülkemizin altına imza attığı uluslararası sözleşmelerle korunan ‘din ve inanç hürriyeti hakkının’ ihlali olarak görülmektedir. Bu durum ülkemizin uluslararası arenada imajına ciddi zararlar vermektedir. Alevi yurttaşlarımızın inanç ve ibadetlerini yerine getirdiği cemevlerinin bir ibadet yeri olarak tanınmaması; Anayasanın gerek 24. maddesine ve gerekse 90. maddesine aykırı olduğu gibi, iç hukukumuzun üstünde yer alan insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelere de aykırıdır.” (Radikal Gazetesi, 30.11.2011)

Kanun teklifinde mevcut ibadethaneler arasına Cemevi ifadesinin eklenmesi istenmektedir. Bu teklifin yasalaşmasıyla Aleviler açısından var olan eksiklik giderilmekte ama nerenin ibadethane olacağı konusunda karar verici merci devlet kurumları olduğu için gerekli adımlar yeterince atılmamış olmaktadır. Profan bir bakışla kutsal olan olguyu tanımlarken böylesi eksikliklerin ortaya çıkması doğaldır. Örneğin, bir Sih ya da Budist tapınağı hakkında bu yasa teklifi halen yetersizdir.

İbadet Yerlerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi

MADDE 1- Geçmişten beri ülkemizde yaşayan Semavi dinlere mensup olanların inançları doğrultusunda ibadetlerini yerine getirdikleri mekanlar olan Cami, Mescit, Cemevi, Kilise ve Sinagoglar ibadethane olarak adlandırılır.

Yürürlükte bulunan mevzuatta yer alan “ibadethane”, “ibadet yeri” ve “mabed” ifadelerinden; Cami, Mescit, Cemevi, Kilise ve Sinagoglar anlaşılır.

MADDE 2- Bu kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren en geç 4 ay içinde yürürlükte olan tüzük ve yönetmeliklerde kanuna uygun gerekli değişiklikler yapılır.

MADDE 3- Bu kanun yayımlandığı tarihte yürürlüğe girer.

MADDE 4- Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

Bir diğer sorun da yeterli talebin oluşabilmesi için yeterli sayıya ulaşma ölçütüdür. Mevzuatımızda ve uygulamalarda yer alan “belli bir sayının üzerinde cemaat olma” koşulu beklenmekte ve daha küçük gruplar için böylesi hakları arama zemini güçlendirilmemektedir. İbadethane yeri sorununun açıklandığı Türkiye Protestan Kiliseleri Birliği’nin raporunda bu konuya ilişkin bir örnek yer almaktadır:

“Ankara Presbiteryen Kilisesi, Ankara Yenimahalle Belediyesi’ne başvurarak ilçe sınırları içinde ibadet yeri için ayrılmış alanlardan birini kilise inşa etmek için seçip Valiliğe başvurduğunda, Valilik muhtarlık kayıtlarına göre mahalle sınırlarında Hristiyan yaşamadığını öne sürerek talebi reddetmiştir.” [74]

Lozan Antlaşmasının ilgili hükümleri Türkiye’deki Azınlık grupları hakkında koruyucu hükümler içermektedir. Fakat Lozan hükümlerinin uygulanmasında bazı sıkıntılar yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Başlangıçta Azınlık tanımı içine sadece Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler alınmış ve Süryaniler, Keldaniler, Gürcüler, Yezidiler gibi diğer azınlık gruplar bu azınlık tanımı dışında bırakılmıştır. Hâlbuki Lozan hükümleri [78] de göstermektedir ki antlaşmanın inanç esaslarını ve azınlık haklarını temel alan hükümleri oldukça geniş ve kapsayıcıdır. Türkiye’de oturan herkes güvence altına alınmıştır. Bu anlamda antlaşma maddelerine bakmak yerinde olacaktır:

BARIŞ ANDLAŞMASI¹ (Traile de Paix) Lozan, 24 Temmuz 1923

KESİM: III, AZINLIKLARIN KORUNMASI

Madde 37 Türkiye, 38 inci Maddeden 44 üncü Maddeye kadar olan Maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiç bir kanunun, hiç bir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiç bir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiç bir kanun, hiç bir yönetmelik (tüzük) ve hiç bir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

Madde 38 Türk Hükümeti, Türkiye’de oturan herkesin, doğum, bir ulusal topluluktan olma [milliyet, nationalité], dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı, yükümlenir.

¹ Reyna Y., Zonana, E. M. [78]

Türkiye'de oturan herkes her inancın, dinin ya da mezhebin, kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Müslüman-olmayan azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan ve Türk Hükümetince, ulusal savunma amacıyla ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolasım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır.

Madde 39 Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık [medenî] haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'de oturan herkes din ayırımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit olacaktır.

Din, inanç ya da mezhep ayrılığı, hiç bir Türk uyruğunun, yurttaşlık haklarıyla [medenî haklarıyla] siyasal haklarından yararlanmasına, özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükseltme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından, bir engel sayılmayacaktır.

Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır.

Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.

Madde 40 Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden [garantilerden] yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Madde 41 Genel [kamusal] eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman-olmayan uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilkokullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukların önemli bir oranda bulundukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, Devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliğe uygun ölçülerde katılacaklardır.

Bu paralar, ilgili kurumların (établislements et institutions) yetkili temsilcilerine teslim edilecektir.

Madde 42 Türk Hükümeti, Müslüman-olmayan azınlıkların aile durumlarıyla [statüleriyle, aile hukukuyla] kişisel durumları [statüleri, kişi halleri] konusunda, bu sorunların, söz konusu azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri almağı kabul eder.

Bu tedbirler, Türk Hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel Komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst-hakem atayacaklardır.

Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır isleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiç birini esirgemeyecektir.

Madde 43 Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmamaları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir.

Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

Madde 44 Türkiye, bu Kesimin bundan önceki Maddelerindeki hükümlerin, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyetinin güvencesi [garantis] altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça, değiştirilemeyecektir. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon Hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliği reddetmemeyi, işbu Antlaşma uyarınca kabul ederler.

Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin, bu yükümlerden herhangi birine aykırı herhangi bir davranışı ya da böyle bir davranışta bulunama tehlikesini Meclise sunmağı yetkili olacağını ve Meclisin, duruma göre, uygun ve etkili sayacağı yolda davranabileceğini ve gerekli göreceği yönergeleri [talimatı] verebileceğini kabul eder.

Türkiye, bundan başka, bu maddelere ilişkin olarak, hukuk bakımından ya da uygulamada, Türk Hükümetiyle imzacı öteki Devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisine üye herhangi bir başka Devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa, bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti Misakının 14'üncü Maddesi uyarınca uluslararası nitelikte sayılmasını kabul eder. Türk Hükümeti, böyle bir anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, Milletlerarası Daimi

Adalet Divanına götürölmesini kabul eder. Divanın kararı kesin ve Milletler Cemiyeti Misakının 13 üncü maddesi uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değesinde olacaktır.

Madde 45 Bu Kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman-olmayan azınlıklarına tamınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.

2.5 DİASPORA: Kültürel Sürdürülebilirlik Sorunsalının Öteki Yüzü

Diaspora kelimesi ilk olarak Yahudiler için kullanılmış Yunanca dağılma/yayılma anlamındaki kelimedenden türetilmiştir (Belge, [79]). Diaspora kavramı açısından klasik örnekler Yahudi, Rum ve Ermenilerdir. Kaya [61], diasporaların karakteristik özellikleri arasında, içinde yaşadıkları toplumla aralarında belirgin toplumsal ve kültürel sınırların olduğunu belirtmektedir. Bu noktada eski ve yeni ya da klasik ve modern olmak üzere iki tür diaspora oluşumundan bahsedilmektedir (Cohen [81], Kaya [61]). Kaya, ilk tür olarak Klasik Diaspora ikinci tür olarak Modern Diaspora tanımını kullanmaktadır. İki tür arasındaki ayrım daha çok anayurdundan ayrılma nedenlerinde yatmaktadır.

Belge [79], Diaspora olmak ile göçmen olmak arasında farklar olduğunu ifade etmektedir. Diasporaların belirli bir kimliği koruyarak var olmaya çalışan topluluklar olduğunu ifade etmektedir. Çünkü diasporaların anavatandan kopma sebepleri bir zorlamaya dayanmaktadır. Ama göçmen gruplar için bu zorlamanın olmadığını belirtmektedir.

Bu açıdan tez çalışması kapsamında değerlendirilen İngiltere'deki topluluklardan Kıbrıs kökenlilerin ve Sünni Türkiye kökenlilerin Belge'nin ortaya koyduğu ölçütler gereği diaspora tanımına uymadıkları fakat Türkiye kökenli Alevilerin büyük kısmının diaspora tanımına uyduğu söylenebilir. Çünkü Kıbrıslılar Belgenin de bahsettiği gibi İngiltere'ye gelmeyi tercih etmiş, buradaki kültüre uyum göstermiş ve zamanla buradaki üst kültürü benimsemiştir. Öte yandan Aleviler, anavatanda karşılaştıkları siyasi ve kültürel baskı sebepleriyle sığınma talebiyle İngiltere'ye gelen önemli bir çekirdek nüfus barındırmaktadır. Burada bir noktayı belirtmek gerekir, siyasi sığınma taleplerinin hepsinin yaşanmış ciddi baskılarla ilişkilendirilemediği, bir kısmının ekonomik kaygılarla ya da aile birleşimi sebebiyle İngiltere'ye göç edebilmek için sığınmacı statüsüne başvurma yolunu seçtikleri görüşmeler sırasında hem konsoloslukta hem de topluluk üyeleri tarafından ifade edilmiştir. Yani bütün bir Alevi nüfusunun bu şekilde göçtüğünü belirtmek hatalı olacaktır. Fakat kitlesel göç sürecinde itici göç sebeplerinin Aleviler için bir zorunluluk yarattığı da bir gerçektir. Ada'ya ilk göç eden Aleviler buraya para

kazanıp dönmek üzere Türkiye’den gelen konfeksiyon işçileridir¹. Sığınma taleplerinde özellikle 1980’li yılların ikinci yarısında ve 1990’ların ilk yarısında büyük oranda rastlandığı ifade edilmiştir. İngiltere Alevilerinin geldikleri bölge olan Maraş, Sivas, Kayseri, Malatya ve Tunceli’yi kapsayan ve 1985 sonrası bu bölgeyi de etkileyen terör olayları ya da Alevilere dönük 1978 Maraş, 1980 Çorum ve 1993 Sivas katliamları gibi etkenlerin anavatanından kopuş sürecinin tetikleyici sebepleri olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan Aleviliğin resmi biçimde bir inanç olarak tanınmaması ve ibadethanelerinin ve diğer farklılıklarının devlet tarafından Sünni İslam ana potası içinde eritilmek istenmesi de sığınma başvurularının kabulünde önemli bir etkindir. İngiltere’de yaşayan Alevilerin büyük çoğunluğunun Kürt olması, sığınma taleplerinde önemli bir etken olan anadil kullanımının kısıtlandığı iddiasının da sığınma taleplerinin olumlu karşılaşmasında başka bir etken olduğu ifade edilmiştir. Kısaca, Solcu, Kürt bir Alevi’nin sığınma taleplerinin, bahsi geçen dönemde kolaylıkla karşılığını bulmuştur. Bu durumu keşfeden bazı ülkücülerin de kendilerini solcu, Kürt ya da Alevi olarak tanıtarak İngiltere’den sığınma talebinde bulundukları, İngiltere’deki ülkücü bir dernekte ifade edilmiştir².

Diaspora tanımı da zaman içinde evrim geçirmiş ve genişleyen bir kullanım sahasına sahip olmuştur. Dufoix’in [80] aktardığına göre kapalı bir Diaspora tanımı yapan Cohen William Safran’ın diaspora ile ilgili 5 kriterine ek yaparak 9 kritere ulaşır.

- Ülke dışında en az iki coğrafyaya yayılmış bir topluluk olmak
- Ana yurt ile ilgili kolektif bir belleğin korunması
- Ev sahibi ülkeden kabul görmelerinin imkansızlığı
- İdealize edilen ana yurtlarına geri dönüş niyetinin korunması,
- Köken ülkenin varlığını koruması, yenilenmesi ya da güvenliği için kolektif yükümlülüğe inanç
- Uzun soluklu ve dayanıklı bir etnik bilinç

¹ Bu durum Türkiyeden ilk göçenlerle yaptığım mülakatlar sırasında sıklıkla ifade edilmiştir. Ayrıca Atay [82] da aynı tespiti aktarmaktadır.

² Aynı saptamalar Tayfun Atay’ın 2003 yılında gerçekleştirdiği ve 2006 yılında basılan çalışmasında [82] da vardır.

- Bir yaratıcılığın ortaya çıkışı ve başka ülkelerde bulunan soydaşlarla empati ve dayanışma duygusu
- Gönüllü göç (ticaret, çalışma veya sömürgeleştirme için)
- Köken ülkeyle bireysel ya da kolektif ilişkilerin sürdürülmesi

Ölçütlerde ifade edilen “geri dönme isteği” günümüzde, kalma süresi ilerledikçe azalan bir dürtü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu saptamayı Kaya [61] da belirtmektedir. Belge [79], diaspora topluluklarını önemli bir özelliği olarak, değişmeme, kimliğini koruma yönünde bir iradesi olduğundan bahsetmektedir. Bu toplulukların, yeni geldikleri yerin yerlilerinden farklı kalmayı istediklerini ve bunu seçtiklerini ifade etmektedir.

Toplumsal bellek diaspora toplulukları için öne çıkan bir kavramdır. Bu topluluklar yakın zamanda ya da atalarının yaşadığı travmaları unutmama ve gelecek kuşaklara aktarma yolunu seçmektedirler. Belge’nin üzerinde durduğu bu karakteristik, Alevilerin kültürel miraslarına bakış ve bunu yeni nesillere aktarış ritüellerini hatırlatmaktadır. Çünkü Kerbela şehitlerini anan, Muharrem matemi tutan, katledilmiş pirlerini eserleriyle yaşatan, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki katliamları unutturmamak için örgütlenen ve ritüellerine taşıyan, bu uğurda mücadele eden ve etkinlikler düzenleyen bir kültüre zaten sahiptir. İngiltere’deki Aleviler de özellikle Hackney, Haringey ve Enfield ilçelerindeki yoğunluklarını gittikçe arttırmış ve Kuzey Londra’da bir Türkiye mahallesi kültürü yaratmışlardır. Bu ortam içinde, dış dünya ile etkileşimleri az olan¹ ve çoğunlukla kurdukları emek yoğun işlerle Londra’ya tutunmaya çalışan bir görüntü çizmektedirler. Topluluğun İngilizce bilme oranı gençler ve çocuklarla birlikte her geçen gün artsa da eski nesil halen bir dil bilene bağımlı yaşamaktadır. Kurdukları kurumlar aracılığıyla, geniş toplumla etkileşim açığı da günden güne azalmaktadır. Fakat saha çalışmasında sıklıkla rastladığım İngiltere’deki genel motto Alevi kurum liderleri tarafından, Türkiye’deki hassasiyetlerini hatırlatır biçimde, “Asimile olmadan entegre olmak” şeklinde dillendirilmektedir.

¹ Görüntü olarak Londra bir azınlık mahalleleri kompozisyonu sergilemektedir. Gittikçe gettolaşan ve özel alt bölgeler kurmuş alt kültür ilçeleri ve mahalleleri Londra’nın her yerinde görülebilmektedir.

2.6 Kültürel etkileşim biçimleri ve Temel Korku: Asimilasyon

Azınlık kavramı ve kimlerin azınlık olarak tanımlanabileceği konusunda Baskın Oran literatürde ve uluslararası kuruluşlarca kabul edilen ön koşulları sıralamaktadır ve bir noktanın altını çizmektedir. Bir grubun azınlık olarak kabul edilebilmesi için kendi farklı ya da özgün kimliği hakkında bir koruma güdüsüne ve iddiasına sahip olması önkoşuludur. Burada önkoşulun gerekçesi aslında grubun ya da kişinin üst kimlik ekseninde *asimile olma* ya da *kültürel kimlik genişlemesine*¹ uğramış olmaması noktası gibi görünmektedir. Aksi takdirde mücadelesi yürütülen ve korunmaya çalışılan bir kültürel referans noktası kalmamaktadır.

Özellikle Alevi ve Bektaşiler en çok “asimilasyon” çekincesini ifade etmektedirler. Bu korku her görüşmede ifade edilen temel çekince olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle devlet ve Sünni egemen grupların Alevileri asimile ettiği şüphesi ve çekincesi grup içi çatışmalarda da öne çıkan başlıca sebep olarak görülmektedir. Çünkü Alevi gruplardan farklı tutum sergileyen ve Aleviliği farklı anlatan organizasyonlar birbirlerini Aleviliğin asimile edilmesine ve özünden uzaklaştırılmasına yol açacak faaliyetler yürütmekle suçlamaktadır.

Çizelge 2-3 Mülakat yapılan etnik grupların zaman ve duygu parametresi özeti.

Dünü yaşatan olaylar	Bugün algılanan ortam	Yarın için duyulan kaygı
Bellek	Çatışma	Asimilasyon korkusu
Ritüel ve tekrarlar	Baskı altında olma hissi ve dışa kapalılık	Kimliğin kaybı, yok olma korkusu.

2.7 Kutsal Mekân ve İbadethane Kavramsallaştırması:

“Laik” bir devlet kurgusunda “kutsal olanın yönetimi” ifadesinin seküler algıyla çeliştiği ve garip bir ifade olduğu düşünülebilir. Fakat kutsal mekânların yönetimi ve kontrolü meselesi başta kültürel bir olgu olmakla birlikte iktidar ile yakından ilişkili bir siyasa da içermektedir. Bu tür mekânların görünür kılınması ya da yok edilmesi süreçleri önemli bir toplumsal mücadele ortamı doğurmaktadır. Egemen kültürel hegemonyanın kültür

¹ Bu genişleme durumunu, hibrit bir kültürel kimlik tanımına geçiş şeklinde yorumlamak da mümkündür.

politikaları ekseninde bu kutsal mekânlar varlığını sürdürebilmekte ya da yok olmaktadır. Özellikle koruma politikaları bu anlamda oldukça seçkin bir tavır sergileyebilmektedir. Kurulan her devletin yaratılması sürecinde tarih bilincini yönetme anlayışlarının mekân üzerinden de bir politika yürüttüğü bilinmektedir. Bu, “toplumsal kimlik yönetimi” politikaları kutsal sayılan mekânları da etkilemiştir.

Ortak mekânların üzerinde yürütülen siyasetin devlet ve organlarının genel olağan bir tutumu olduğu bilinmektedir. Fakat bu tutumun niteliği devletin yönetim prensibini de tanımlamaktadır. Bu tutum mekân üzerinde bir kültürel sembolü ya da yaşanmışlığı “yok eden” olabileceği gibi “yaşatan veya geliştiren” bir politika da olabilir.

Bu açıdan ayrıca değinmek gerekirse, “mekân” hangi paradigmayla tanımlandığına göre, farklılaşan anlamlar içeren bir bütündür. Bu noktada her kültürel bakış açısının mekâna kendince bir anlam yüklediğini ve böylelikle aynı mekânın birden fazla anlam içeren bir bütün haline geldiğini ifade etmek gerekir. Mekânın kutsallık kazanması da aslında ona yüklenen anlamla ilişkili bir kültürel tanımlama eylemidir.

Dinler tarihi incelendiğinde yaşayan her inancın aynı zamanda ibadet ritüeli de içerdiği görülmektedir. Küçük vd. [83] dinlerde yer alan ibadetleri yerine getirme arzusunun ibadetlerin yapılabileceği bir yeri/mabedi de ortaya çıkardığını belirtmektedirler. Yaşayan dinlerin bazılarında ibadet yerinin olmadığı, bazılarında mabede bağlı olduğunu, bazılarında ise bireysel ibadet yerine toplu ibadetin teşvik edildiğini belirtmektedirler. Yazarların belirttiği önemli bir nokta da dünyadaki tüm inançlarda yüce varlık ile insanlar arasında manevi yakınlaşmayı sağlayan çeşitli ibadet şekillerinin olduğu ve bütün bu ayinlerin örgütlendiği ve gerçekleştirildiği mekânın kutsal kabul edildiğidir. Dinlerde mabetlerin tanımına bakıldığında mabetlerin ya asli görevi/tanrının evi olma vazifesini yerine getirdiği, ya bir toplanma yeri olduğu, ya tanrının buyurduğu yer veya sadece dini liderlerin heykellerinin toplandığı bir “put evi” olduğunu ifade etmektedirler. Yazarlar mabetlerin “Allah’ın emriyle yapılan” ve “sonradan yapılanlar” olarak ikiye ayrıldığını belirtmektedirler.

Kutsallaştırma ve mekânı kutsal kabul etmeye İstanbul’dan bir örnek olarak, Köse ve Ayten [84] türbeleri inceledikleri çalışmalarının girişinde önemli bir saptamaya yer vermektedirler. “Denizciler, İstanbul Boğazı’nın dört manevi bekçisi olduğuna inanırlarmış. İki yakaya ikişerli gruplar halinde yerleştirmişler bu manevi bekçileri.

Marmara denizi girişinde, Üsküdar’da Aziz Mahmut Hüdai ve Beşiktaş’ta Yahya Efendi. Karadeniz girişinde, Beykoz’da Yüşa hazretleri, Sarıyer’de Telli Baba”. mekânın koruyucusu olduğuna inanılan bu türbeler gibi dünyanın çeşitli yerlerinde mezarlar, mabetler ve kutsal sayılan yerlerle karşılaşmak çok mümkündür.

Çizelge 2-4 Kutsal ve Kutsallık anlamlı kavramların farklı dillerdeki karşılığı¹.

Kullanılan Kültür (dil, coğrafya)	Kullanılan ifade
Hint-Avrupa	Sak
Latince	sanctum ve sacrum
İtalyanca ve İspanyolca	santo
Fransızca	saint
İtalyanca	sacro
İngilizce	sacred ve holy
Almanca’da	kültle ilgili / sakral İngilizce holy için “heilig”
Kuran ve Arapçada	"k-d-s": Kuddüs, mukaddes "h-r-m": harem, haram "b-r-k": tebareke, mübarek

Bu kavramsallaştırma içinde kültüre göre yüklenen anlam ve içerik değişebilmektedir. Fakat genel olarak dinler açısından Güç [85] iki türlü kutsal ve kutsallık kullanımı olduğunu vurgulamaktadır. Bizzat Tanrı tarafından kutsal olduğu kabul edilen yer, mekân veya nesneler ile insanlar tarafından kutsallık atfedilenler olarak ikiye ayrılmaktadır.

Durkheim’ın önemli bir katkısı olarak kutsal/*sacred* ve dindışı/*profan* karşıtlığı çözümlemesi Eliade [150] [151] tarafından da yorumlanmış ve mekân kuramlarına da katkı sunabilecek bir kapı aralamışlardır. Kutsal kelime anlamı olarak karşıtı olan Profan (dünyevi) ile mekânsal kullanım açısından da ayırım halindedir. Bu bağlamda çeşitli inançlarda “kutsal alana” girişin belli bir ritüeli vardır. Güç (1998) dini yönden temiz

¹ Güç, A. [85]

olmayan, yani profan dokunma için tehlikeli olan ve "tabu" ile kuşatılmış olmayı gerekli kılan bir objeyi de akla getirdiğinden bahsetmektedir. Bundan dolayı da ilkel kabile dinlerinden milli ve evrensel dinlere kadar, pek çok dinde Kutsal'a yaklaşımdan veya kutsal bir nesneye dokunma ya da kutsal bir mekâna girmeden önce çeşitli törenlerin veya temizlenme ayinlerinin yapıldığı ifade etmektedir. Bu aşamada sadece temizlenme ile kalınmadığı aynı zamanda kutsal mekâna girerken çeşitli özel kıyafetlerin giyildiği ya da çıkarıldığından bahsetmektedir. Din görevlilerin giydikleri dini kıyafetler ya da mekâna geçişte çıkarılan baştaki şapka bunlara örnek olarak gösterilebilmektedir.

Kutsal mekanlar olan ibadethane ya da mabed kavramları tez kapsamında değinilen tüm inançlarda ortak bir anlam ifade etmektedir. Kilise, Sinagog, Cami ya da Cemevi gibi ibadethanelerin her birinin anlamı toplanmak, bir araya gelmektir. Daha geniş bir tanımlamayla tapınak; "Tanrı adına inşa edilmiş yapı, Tanrı evi ya da inanların tapınma amacıyla toplandıkları kutsal yer" olarak tarif edilmektedir [153]. Bu toplanmada temel amaçlar hem kutsal ritüellerin yerine getirilmesi hem de sosyal organizasyonun ve kimliğin devamlılığı için hayati önem arz eden "hatırlatma", "eğitme", "tekrarlama" gibi eylemlerin birlikte gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu açılardan bakılınca Tapınaklar aslında birden fazla işlevleri yerine getiren mekanlar olmuşlardır. Erkızan da yapılan arkeolojik kazı bulgularından yola çıkarak tapınakların işlevleri arasında dini ritüeller dışında siyasi ve sosyal işlevleri de saymaktadır;

- Ülke yönetiminin örgütlendiği yerlerdir
- Şehir devlet, site ve krallıklarda öğretim kurumlarıdır.
- Ülke ekonomisinin merkezidir,

Kutsal mekan yer yer bir şehir de olabilmektedir. Bu açıdan tüm tek tanrılı dinler için kutsal kabul edilen Kudüs kenti en önemli örnektir. Her üç din için de kutsal bir yer ve bir tapınaklar kenti olmuş ve bu sebeple de tarih boyunca paylaşılammıştır. Kudüs Yahudilerin kiblesi konumundadır ve İslam'ın da ilk kiblesidir. Bunun sebebi de Mescid-i Aksa'nın (Harem-üş Şerif ve Beytül Mukaddes olarak da anılan Kral Süleyman'ın tek tanrı adına inşa ettiğine inanılan ilk mabedin) burada olmasıdır. Hicretten 1,5 yıl sonra bir vahiy ile kiblenin Mekke, Mescid-i Haram, olması peygambere iletilir. [153]

Erkızan [153] tek tanrılı dinler tarafından kutsal kabul edilen ve her üç dinin de mabetleriyle süslü Kudüs'ün anlamlarını da şu şekilde sıralamaktadır:

- Yahudiler için: Tek tanrılı dinlerin öncüsü sayılan Hz. İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban etmeye kalktığı bir şehir. Efsanevi Süleyman Mabedinin inşa edildiği bir yer.
- Hristiyanlar için: Tanrının oğlu Hz. İsa'nın halkı için çarmıha gerilerek öldürüldüğü yerdir
- Müslümanlar için: Hz. İbrahim'in diğer oğlu İsmail'i kurban etmeye kalktığı bir şehir, Hz. Muhammedin kanatlı atı Burak ile gece yolculuğu yaparak Medine'den gelip Tanrı katına çıktığı (miraç) kutsal yerdir.

Kilise kavramının kelime kökeni Grekçe "ekklesia"dan gelmektedir [86] [87]. Mekândan bağımsız olarak topluluk (cemaat)-toplantı anlamına gelmektedir. Grekçeden Türkçeye "kilise" olarak geçmiştir. Türkiye'de kilise denildiğinde oluşan imge genellikle "tarihi ve çan kulesi olan bir bina" olmaktadır. Kilise bir kurum olarak toplumsal rolleri açısından özellikle din devletlerinde en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Giddens [152] kiliselerin genellikle resmi, bürokratik bir yapısı ve hiyerarşisi olduğundan ve mevcut kurumsal düzenle bütünleştiği için de dinin tutucu yüzünü temsil ettiğinden bahseder.

İlam açısından da mabed aslında bir toplanma yeridir ve Kuran'da cami terimine rastlanmamaktadır. Cami ve Cemevi kelime kökleri de Arapçadan gelmekte ve kilisede olduğu gibi "toplanmak" anlamındadır. Aslen aynı kökten türetilmiş bu kavramlar günümüzde kimlik tanımlama aracı olarak kullanılmakta ve iki farklı inanç yorumunun mekânları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Burada fikir ve sistem farklılığı olan inançların ibadet mekânlarının farklılaşması da son derece anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü tanımı ve geçirdiği tarihsel süreç gereği mabetler ve kutsal yerler hem öğretiden gelen doğruları hem de kültürden gelen değerleri yansıtan kutsal kabul edilen mekânlar olmuşlardır. Aslında Türkiye dışında diğer Müslüman ülkelerde Cami kelimesi kullanılmamaktadır. Kuranda yer aldığı gibi Mescit kelimesi kullanılmaktadır. Mescit de secde ile aynı kökten gelmektedir ve "dik durmak, eğilmek, baş eğmek, alını yere koymak" gibi anlamlara gelen bir mekân ismidir. (Hançerlioğlu, [86] [87]; Küçük, Tümer, Küçük [83], Erkızan [153])

Sonuçta tüm bu tanımlar toplanma ve bir araya gelme gibi bir eylemi ifade eden kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde ise bu kavramlar bir organizasyon ve örgütlenme yapısı sergilemektedir. Ayrıca birer kurum olarak da modern devletin tanımları içinde yeniden tanımlanmakta ve çeşitli toplumsal roller üstlenmektedirler. Dönemin iktidarlarına göre bu kurumlar çok çeşitli toplumsal rolleri de üstlenmekte ve hem anlamları hem de işlevleri genişleyebilmektedir.

Örneğin Osmanlıda 19. yy'da belirlenen Azınlık Nizamnameleri azınlıkların kurumları olan patriklikler ve dini merkezlerin bu rollerinin düzenlenmesi açısından önemli göstergelerdir¹.

Çok sayıda etnik grubu bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti'nin 1299 yılındaki kuruluşundan, Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1839 tarihine kadar, Osmanlı Millet Sistemi içinde 'zımmi' statüsünde varlıklarını sürdüren gayrimüslimler, Tanzimat dönemiyle birlikte kişilik hakları, vergi ve ceza gibi konularda Müslüman Osmanlı vatandaşlarıyla eşit duruma geldiler.

Batılı devletlerin Osmanlı hükümetinden Hristiyanlara yeni haklar tanınması, kilise onarım ve yapımına izin verilmesi, mezhep değiştirme yasağının kaldırılması gibi taleplerde bulunmalarının ardından, 1856 tarihinde Islahat Fermanı yayımlandı.

Temel amacı Müslümanlarla gayrimüslimler arasında eşitlik sağlamak olan fermanın en önemli sonuçlarından biri, Patriklerin dünyevi işlere müdahale etmelerinin engellenmesi, din dışı konuların ise karma ya da sivil meclisler tarafından yürütülmesine imkân sağlaması oldu.

Osmanlı Devleti, Rum Ortodoks, Ermeni ve Süryani Patrikhaneleri ile Musevi Hahambaşılığına birer talimatname göndererek Tanzimat ve Islahat Fermanlarının getirdiği düzenlemeleri yapacak komisyonlar kurmalarını istedi.

Komisyonlar kendi anayasa taslaklarını hazırladılar ve bunlar, onaylandıktan sonra yürürlüğe girdi.

19. yüzyılın ortalarından Cumhuriyet dönemine kadar azınlık cemaatlerinin nasıl yönetileceğini belirleyen nizamnameler, gerek bu toplumların yaşam biçimi ve değer yargılarının, gerekse Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan tarihsel sürecin anlaşılmasında büyük bir öneme sahiptir. (Bebiroğlu, [28]: 15)

Genel olarak ibadethaneler ve geniş anlamıyla inanç kurumları, din olgusunun içinde barındırdığı sosyal yaşama dair bir yaşam modeli sunması açısından zaman zaman devlet ile ilişkide gerilim yaşamaktadır.

Dinsel kuralların sunduğu model, özünde sosyal yaşamı düzenleyen ve “kamil insanı” hedefleyen bir amaç olsa da izlediği yol bakımından ve sosyal haklar bakımından

¹ Nizamnameler aslında bir toplumsal grubun iç denetimi ve yönetimi açısından etraflıca hazırlanmış bir yasal sistemdir. Azınlıkların kendi kendilerine yönetecekleri sistemi tanımlayan ve öte yandan da vatandaş tanımını ve sivil görevleri ortaya çıkaran bir düzenlemedir.

modern devletin ve günümüz insan hakları ilkelerinin gerekliliklerini her zaman tam olarak karşılayamamaktadır. Bu konuda kürtaj tartışmalarını, evlilik ve miras hukukunu ya da dinlerin toplumsal cinsiyet yaklaşımlarını ve iktidar ve halk arasındaki ilişkilerde¹ farklılaşan yorumlarını hatırlamak gerekecektir. Eğer bir din devletinden bahsedilmiyorsa görülecektir ki suç ve günah kavramları asla tam olarak örtüşmemektedirler. Bu sebeple de günümüzde de tıpkı tarihte olduğu gibi gittikçe siyasallaşan bir din ve toplum algılarından veya hareketlerinden söz edebilmekteyiz.

Bu çatışma ve ikilem mekân üzerinde de devam etmekte ve yukarıda da bahsedildiği gibi her alt kültürel grup kendi kültürel kimliğini yeniden üretebileceği mekânsal, kurumsal düzenlemeyi yaratma çabası içine girmektedir. Kendi kimliğini üretebileceği, sürdürebileceği ve toplumsallaştırabileceği bu Yer'e ulaşmak için temel hak ve özgürlüklerin çizdiği sınırlar dahilinde hareket etme zorunluluğu vardır.

Öte yandan devlet de bireyi vatandaşa dönüştüreceği aygıtları kurumsallaştırmış ve örgütlemiş bir yapıya sahiptir. Hem kamusal ortak mekânları hem de ortak kurumları bu amaç çerçevesinde görevlendirmiş ve ortak vatandaş tanımı çevresinde tanımlamıştır. Eğitim faaliyeti ile ülkesine faydalı yeni bireyler üretme derdinde olan devlet kurgusu bazen egemen kültürel grubun tercihlerinin daha ön plana çıktığı bir atmosfere bürünebilmektedir. Bu doğrultuda geliştirilen eleştiriler millet kurgusu, milliyetçilik algısı, üst kimlik ve alt kültür kavramlarıyla literatürde yer alabilmektedir. Devletin koruduğu, ürettiği ve amaçladığı kimlik üst kimliğin kurgusuna hizmet eden bir yapıya sahiptir. Bireyden ve alt gruplardan da bu üst kimlik kurgusuna saygı duyulması ve ayak uydurulması beklenmektedir.

Demokratik ve özellikle katılımcı demokrasiye önem verilen çoğulcu toplumlarda farklılıklar bir tehdit olarak tanımlanmaktan vaz geçilmiş, zenginlik olarak tanımlanmaya çalışılmaktadır. İngiltere örneğinde de görebileceğimiz gibi toplumdaki alt grupların genel doğrular ve kurallarla çelişmediği ve başkalarının haklarına zarar vermediği sürece kendi toplulukları içinde kendi kurgularını ve mekânlarını yaratmaları

¹ Giddens [152] bu konuda kölelik ve kolonizasyon sürecinde özellikle batıda kiliselerin, köleliği ve kolonizasyonu destekleyen görüşlerini örnek olarak vermektedir. Öte yandan İslam içinde ortaya çıkan çatışmalar ve mezhep önderi imamlarının çoğunun dönem iktidarlarına karşı çıktıkları için katledilmesi de örnek olarak verilebilir. İmam-ı Azam ya da Hallacı Mansur'un başına gelenler hatırlanmalıdır. Günümüzde din adına olduğu savıyla katliamlar yapan gruplar da uç örnekler olarak verilebilir.

desteklenmekte ve müsaade edilmektedir. Devlet her haliyle kendi üst kimliğine uyan birey, uyan mekân doğrultusunda hareket eden bir organizasyondur ve bu sebeple sıklıkla alt kültürler bu üst kültür söylemlerinden rahatsız olmakta ve çatışmaya girmektedirler.

Bu sebeple şu hipotez doğrulanmaktadır; “Kimlik özel alanda özgür fakat kamusal alanda hegemoniktir ve dışlayıcıdır.”

İbadethane kavramı çeşitli dinlerde ortak anlamlarla ifade edilebilmektedir. Özellikle tez çalışması kapsamında incelenen hedef grupların ibadet mekânlarının isimleri eşanlamlıdır. Her biri için tanımları incelenecek olursa:

Cemevi kavramı: “Alevilerde Cemevine bazı yörelerde Meydanevi, Dergah, Cemaatevi, Yolevi gibi isimler de verilir. Cemevi, bir ailenin evinin uygun bir odası da olabilir. Köylünün bu amaçla yaptığı bir ev de olabilir. Alevilerin İbadet yeri olan cemevinin tarihi, İslam tarihi kadar eskidir. Cemi din adamı olarak Dede yürütür.”¹

Cemal Şener cemevlerinin tarihselliğini cem ayini ve mekânın toplumsal işlevi üzerinden tanımlıyor. Bu sebeple Osmanlı döneminde ve öncesinde kurulmuş dergahların bugünkü cemevlerinin ataları olduğunu ve Diyanetin ya da çeşitli mahkeme kararlarının “Cemevi İslamda yoktur” ifadesini şiddetle reddetmektedir. Öte yandan hem Şener hem de Alevi Vakıfları Federasyonu Başkanı mimar Doğan Bermek İslamda mabedin (mescidin) ilk formunun da bugünkü camiden çok cemevi ve dergah biçimi ve işlevleriyle örtüştüğünü ifade etmektedirler. Şener [56], Türkiye’de 800-900 yıllarından buyana 502 adet Dergâh Cemevi kurulduğunu belirtiyor. Bunların da 258 adedinin Anadolu’da ve 26 tanesinin İstanbul’da olmak üzere 41 Trakya, 27 Bulgaristan, 49 Yunanistan, 7 Girit, 4 Mısır, 63 Arnavutluk, 6 Romanya, 20 Yugoslavya, 1 Macaristan-Budapeşte’ye yayıldığını belirtmektedir. Günümüzde İstanbul’da Şahkulu Sultan Dergahı, Karaca Ahmet Sultan Dergahı, Karaağaç Bektaşî Dergahı, Erikli Baba Dergahı, Garip Dede Türbesi ve Dergahı gibi dergahların Alevilere hizmet verdiklerini ve hükümetlerin ve mevzuatın yarattığı çeşitli sıkıntılara rağmen Alevilerin örgütlenme sürecinde merkezi roller üstlendiklerini görmekteyiz.

¹ Şener, C. [56]:239

Genel olarak kültürel temsiliyetin ve kimliğin dışavurumu konularında bakılabilecek temel elemanlar bir tersten okuma ile kriz dönemlerinde saldırıya uğrayan öğeler olarak da adlandırılabilir. Örneğin 6/7 Eylül olayları sırasında saldırılan yapılar tamamen o kültürün temsil edildiğine inanılan semboller ve mekânlardır. Öte yandan Taliban'ın Afganistan'da Buda heykellerini yıkması, Sırp'ların Bosna'da mezarlık ve Camilerini hedef alan saldırıları, Ankara Belediyesinin yönetim değişikliği sürecinde Melih Gökçek tarafından önce ambleminin sonar da kamusal alanda yer alan sembollerini kaldırıp yerine başka sembolleri getirmesi bu konudaki kimlik temsiliyet biçimleri hakkında bakılması gereken öğeleri göstermektedir. Mısırdaki Mübarek, Irak'ta Saddam'ın heykelinin yıkılması ve parçalanması, Terör saldırılarında ikiz kulelerin Yahudilerin Sinagoglarının ve İngiliz Konsolosluğu'nun hedef alınması

Mekânı anlamlandıran bir başka boyut da süreç içinde kullanımının devam ettirilerek gelecek nesillere aktarılabilme şansının olmasıdır. Bu anlamda birey istediği kadar Seküler ya da dinsiz olarak tanımlasın kendini ölünce gömüleceği yer ya bir Gayrimüslim ya da Müslüman mezarlığıdır. Çünkü Türkiye'de mezarlık din alanının kontrolünde olan bir mekânsal kurgudur. Ölüm her kültürde üzerinde en çok tartışılan ve tanrı kavramsallaştırmasının da en çok güç aldığı sorgulama olmuştur. Fakat bunun yorumlanması kültürden kültüre değişmekte kimi bunu öte dünyaya yolculu ve başka bir mukaddes mekâna geçiş olarak düşünür kimi kültürler de bu dünyadaki döngüde bir başka varoluş olarak yorumlar.

Burada üzerinde durulması gereken bir nokta da İslam'da olmasa da Hristiyanlıkta olan doğum ritüeli yani vaftiz uygulamasıdır. Bir kayıt altına alma ve o cemaate girme adımı olarak da görülebilecek bu ritüelde birey yine dinsel bir tercih yapmadığı halde kutsal bir mekânla iç içedir.

Bir diğer önemli nokta da yaşamda bireyin din ile ilgili mesafesini aşabilen nokta evlilik ritüelidir. Evlenen bireyler özellikle Türkiye'de Azınlık cemaatlerine mensup ise kilisede nikah yaparak cemaatin sosyal bir eylemini ama aynı zamanda inancın kutsal bir adımını gerçekleştirmektedir. Dini nikah Türkiye'de resmi olmasa da inanmayan bir birey de eşi ya da ailesi sebebiyle ve içinde yer aldığı çevre (mahalle baskısı) sebebiyle bu dini ritüeli yerine getirebilmektedir. Bu da kutsallaştırılmış mekân için bir sosyal işlev daha kazandırmaktadır. Öte yandan İngiltere'de dini nikah da resmi nikah olarak

kabul görmektedir ve Türkiye kökenli topluluk sadece Camide ya da Cemevinde bir sertifikalı (registered) din önderi karşısında resmi dini nikah kıyabilme hakkına sahiptir. Resmîyeti, nikahın kıyıldığı kurum ve ilgili din adamı tamamlayabilmektedirler. Öyle ki boşanma ve miras gibi alanlarda İngiliz mahkemeleri Şeriat hükümlerine göre karar veren Müslümanlar için oluşturulmuş danışma konseylerinin kararlarını kabul etmektedirler.

ÇALIŞMA ALANI VE YÖNTEME İLİŞKİN BİLGİLER

3.1 Kapsam

Tezin sorun ve araştırma sorusu tanımı aşamasında temel kavram olarak tartışılan “kültürel kimlik” olgusu, bir planlama sorunsalı olmadan önce, kimliğin mekâna yansıtılması meselesi olarak ele alınmıştır. Burada söz konusu olan bir “toplumsal mekân” yaratma ve sürdürülebilirlik becerisidir. Günümüzde kültürel haklar ve kültürlerin devamlılığı meseleleri açısından mekan olgusunun da vazgeçilmez bir kültürel öge olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bakışla sorunsalın tanımlanabilmesi ve değerlendirilebilmesi için özellikle dezavantajlı konumda bulunan azınlık grupları ile görüşülerek içinde bulundukları durum ve mekânsal anlam kümeleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu doğrultuda tez kapsamında, İstanbul’da yaşayan, azınlık inanç grupları olarak İstanbullu Ortodoks Ermeniler ve Rumlar ile yine İstanbul’da yaşayan Alevilerin kültürel kimliklerinin sürdürülebilmesi için mekân yaratma ve üretme pratikleri incelenmiştir. Bu grupların, mekânı kültürel birikimler ekseninde anlamlandırma biçimleri keşfedilmeye çalışılmıştır. Bir diğer çalışma grubu olarak da İngiltere’de yaşayan Türkiye’den göç etmiş Alevi ve Sünni inanç grupları seçilmiştir. Bu grupların göç ettikleri mekanda azınlık inanç grubu olmaları sebebiyle, diaspora ortamında kültürel kimliğin sürdürülmesine imkan sunacak biçimde örgütledikleri mekânları ve kimlik inşa süreçleri keşfedilmeye çalışılmıştır.

Görüşülen gruplardan seçilen kişiler ağırlıklı, kültürel kimlik konusunda örgütlenmeye önem veren ve ilgili grupların kültürel kimliğinin korunması, sürdürülmesi, görünür

kılınması ve gelişmesi amacıyla kurulan örgütlerde ve kurumlarda görev almış, kanaat önderi ya da topluluk önderi misyonlarını benimsemiş kişilerdir. Öte yandan bu kişilerin önerdiği ilişki ağı içinde öne çıkan kişilerle görüşmelere devam edilmiştir. Bu çalışma

3.2 Kısıtlar

Çalışmanın hem İngiltere hem de Türkiye ayaklarında, ilgili gruplarla temasa geçmede “güven” ilişkisinin kurulması bir ön koşul olarak çalışmaya yön vermiştir. Görüşme yapılacak kimi gruplarla iletişime geçmeden önce güvenilebilecek bir aracı kişi tespit edilmiş ve o kişinin referansı ile ilgili odak gruba ulaşılmış ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Daha sonrasında da kartopu metoduyla yeni görüşülecek kişilere ulaşmaya çalışılmıştır. Hem İngiltere’de hem Türkiye’de bu güven ilişkisinin önemi çok fazla hissedilmiştir.

Çalışmanın literatür taraması açısından önemli kısıtlarından birisi de literatürde yer alan çok sayıda eserin bir “önyargı” temelinde kaleme alındığının görülmesi olmuştur. Özellikle, daha kapalı olan topluluklar ve kültürel gruplar literatürde sıklıkla bir yönleriyle ya da yaygınlaşmış yanlış kanılarla yaftalanmış ve çalışmalarda bu şekilde yer almışlardır. İlgili grupların kapalı yapıları sebebiyle de bu “kasıtlı”, “tarafı” ya da “hatalı” çalışmalar bir düzeltme baskısıyla karşılaşmadan literatürde yer alabilmişlerdir.

Bu literatür “kirlenmesi” hem İngiltere örneğinde hem de Türkiye örneğinde karşımıza çıkmıştır. Tezin çalışma grupları içinde olan Aleviler hakkında İngiltere’de hem İngiliz akademisyenler arasında hem de Türkiye kökenli Alevi olmayan nüfus arasında çeşitli önyargılara dayalı ve bilgi eksiği olan yakıştırmalara rastlanmaktadır¹. Örneğin İngiliz akademisyenler arasında Aleviliği, ne ritüel, ne coğrafi ne de kültürel farklarını görme gereği duymadan, Şiiliğin bir alt grubu olarak görme ve gösterme eğilimi hakimdir. Aleviliği Şiiliğin bir alt kolu olma tanımını hem İngiltere’de hem Türkiye’de Aleviler reddetmektedirler. Öte yandan, her iki inanç grubunun ritüellerinin ve toplumsal yapılarının biraz gözlenmesi bile iki farklı kültürel yapıya sahip olduklarını anlamaya yetecektir. Özellikle Anadolu Aleviliği farklı bir kültürel tabana sahip olan, geçmişi ve

¹ Örneğin Antropoloji ve Sosyoloji alanlarında çok önemli isimler olan Bozkurt Güvenç’in Aleviliği Caferiliğin bir alt kolu olarak belirtmesi ya da Sencer Ayata’nın Aleviliği Şiiliğin bir alt kolu olarak değerlendirmeleri diğer alışılmış yüzlerce hatalı ve eksik değerlendirmenin (Sünni İslam yazarlarının çoğunluğunun ve Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları gibi) yanında, beni şaşırtan başlıca örneklerdir.

gelişimi farklı olan bir özgün kültürel değer sunmaktadır. Günümüzde Alevilikle eş değerlendirilen Bektaşilik hem dünyevi hem kutsal merkez olarak, öğretinin kaynağı Hacı Bektaş-ı Veli'nin yerleştiği ve takipçisi Balım Sultan'ın kurumsallaştırdığı dergâhın yer aldığı Nevşehir'in ilçesi Hacıbektaş'ı almaktadır. İbadetini Türkçe yapmaktadır. Duaları olan deyişleri Türkçe yazılmış ve söylenmiştir. Kadın ve erkek aynı mekânda birlikte ibadet etmektedir. Şiilikle aralarındaki kültürel farklılıkların örneklerini arttırmak mümkündür.

İngiltere'de karşılaştığım az sayıdaki Alevilik hakkındaki yazılardan bazılarında Aleviliği Kürt kimliği üzerinden tanımlayan hatta Alevi kelimesini Kürtçe olduğunu ifade eden çalışmalarla da karşılaşmıştır¹. Alevilerle yaptığım görüşmelerde ırk esaslı etnik kimlik vurgusunun Alevilik kimliğinin önüne geçirilmesinin anlamsız ve hatalı olacağı, Alevilik felsefesiyle örtüşmeyeceği de ifade edilmiştir.

İngiltere çalışmasında genel çerçeveyi anlamak için bağlantıları oluşturmak ve görüşmelere başlamak zaman almıştır. Saha çalışmasının ilk etabında genel yasal ve yönetsel çerçeveyi ve durumu anlamak üzere hem literatür taraması hem de ilgili araştırmacılar ve akademisyenlerle görüşmeler yapılmıştır. İnanç grupları olan alt kültür gruplarının genel vaziyeti hakkında bilgi alınmış ve sorun ve durumları hakkında üretilmiş çalışmalar araştırılmıştır. Bu süreçte özellikle alt kültür gruplarından olan Türkiye ve Kıbrıs kökenli göçmenler hakkında yetersiz kaynak olması sebebiyle bu küme üzerine üretilmiş tüm çalışmalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Diaspora ortamında varlığını sürdürmeye çalışan bu grup hakkında bilgi alabilmek için topluluğun üyelerinin kurdukları kendi öz kurumları ve özellikle inanç kurumları tespit edilmiştir. Görüşülecek kişiler bu kurumlarda aktif rol alan ya da topluluğun genel kültürel kimlik konularında çalışmalar yapmış ya da bu konuda kaygıları olan bilgi ve ilgi sahibi kişilerden seçilmiştir.

3.3 Yöntem

Çalışma yöntemi temel olarak yorumlayıcı sosyal bilim yöntemlerini ve yaklaşımlarını esas almıştır. Bu bağlamda, genel olarak katılımcı gözlemlere ve saha araştırmasına

¹ Bu hatalı yaklaşıma bir örnek olarak: Geaves, R. (2003), [88] gösterilebilir.

önem verilmiştir. Saha çalışması aşamasında hedef gruplarla birlikte vakit geçirilebilmesi için özellikle İngiltere’de yaşam alanları ziyaret edilmiş ve bir süre bu alanda kalınmıştır. Ritüel ve kutsal alanlarındaki çeşitli etkinliklerine katılmış sosyal etkinliklerde gözlem yapılmıştır. W. L. Neumann’da [89] yorumlayıcı sosyal bilim esaslarını açıklarken katılımcı gözlemin ve saha araştırmasının önemine değinmekte ve özellikle de pozitivist sosyal bilim yaklaşımları ile olan farklılıklarına değinmektedir.

“Pozitivist bir araştırmacı binlerce insan hakkında seçilmiş nicel ayrıntıları kesin biçimde ölçüp istatistik kullanırken yorumlayıcı bir araştırmacı gündelik yaşamda nasıl anlam yarattıklarına dair derin bir anlayış kazanmak için büyük miktarda ayrıntılı nitel veri toplamak üzere bir yıl boyunca bir düzine insanla birlikte yaşayabilir.” [89]: 131

Neumann’ın bahsettiği bir yoğunlukta iki farklı ülkede toplam beş farklı inanç grubu ile yerelde yarattıkları mekanlar, bu mekanların ilgili grup için anlamı, kültürel kimliklerinin devamlılığı için öngörüler ve organizasyon çeşitleri hakkında daha çok nitel veriye ulaşabilmek için 2 yıl boyunca saha çalışmaları sürdürülmüştür.

Saha çalışmaları Türkiye’de İstanbul genelinde, İngiltere’de de ülke genelinde hedef grupların yaşam alanları olan kentlerde sürdürülmüştür. Bu bağlamda, İngiltere’de Türkiye kökenli nüfus en çok Londra’da yaşadığı, ilk önemli kurumlarını burada kurduğu ve bu kurumların halen merkezi bir yapıda tüm İngiltere’ye yayılmış Türkiye diasporasına hizmet sunduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple İngiltere genelinde sürdürülen saha çalışmaları sırasında en fazla Londra ziyaret edilmiştir. İngiltere’de ayrıca Cardiff, Glasgow, Bristol’de de görüşmeler yapılmış ve bilgiler alınmıştır.

Neumann’ın belirttiği bir diğer önemli husus da yorumlayıcı araştırmacılar için toplumsal araştırmanın hedefinin toplumsal yaşama dair bir anlayış geliştirmek ve insanların doğal ortamlarında nasıl anlam oluşturdıklarının keşfedilmesidir. Bu anlayış saha çalışmam sırasında peşinde olduğum temel sorularla da örtüşmektedir. Geriye dönülüp bakıldığında İstanbul’da 45 derinlemesine mülakat kayıt altına alınmış ve birçok ritüele, grup içi sohbete ya da konu ile ilgili sempozyuma iştirak edildiği görülür. Öte yandan, İngiltere’de sürdürülen saha çalışması sürecinde de kodlanmış veriye ulaşma sıkıntısı olması sebebiyle, saha çalışmasının payı beklenenden de daha fazla

artmış ve 50 mülakat kayıt altına alınmış¹, İngiltere’de Türkiye kökenliler tarafından kurulmuş bütün cami ve cemevlerine ulaşılmış, birçok defa sohbetlere ve çeşitli ritüellere katılmış, Türklerin yoğun yaşadığı mahallelerde, iş yerlerinde ve konutlarında katılımcı gözlem yapılmış, düzenledikleri çeşitli sempozyum ve paneller takip edilmiş, özellikle Türkiye kökenli kurumların toplantı, eylem ve kültürel etkinliklerinde gözlemler yapılmıştır.

Bulundukları yerde azınlık konumundaki bu kültürel gruplarla görüşmeler yapabilmek için kartopu örneklem tercih edilmiş ve görüşülen kişilerin tavsiye ettikleri ilgili yetkililer ve topluluk üyeleri ziyaret edilmiştir. Bunun dışında doğrudan gidilerek ya da dilekçeyle başvurularak görüşülmeye çalışılan kimi durumlarda daha görüşme gerçekleşmeden ret cevabı alınmıştır. Bu sebeple güven ilişkisinin kurulabildiği aracı kişiler sayesinde görüşme yapılması tercih edilmiştir.

Saha çalışması kapsamında yapılan çalışmanın bir doktora tez çalışması olduğu her görüşmeciye ifade edilmiştir. Görüşmeler yarı yapılandırılmış bir kurguyla ele alınmıştır ve görüşmenin ana hatları çeşitli sorularla görüşülen kişiye anlatılmıştır. Öne çıkan soru kümelerine bakılacak olursa sırasıyla aşağıdaki anahtar soruların görüşmelerde kullanıldığı ortaya çıkar:

- Görüşülen kişinin kimliğini nasıl ifadelendirdiği,
- Kimliğin yaşanması adına ne gibi sorunlarla karşılaşıldığı
- Ait hissettiği kültürel inanç grubunun kültürel kimliğini korumak ve sürdürmek için nelere (kurum, organizasyon ve mekân gibi) ihtiyacı olduğu,
- Topluluğun kültürünü nasıl mekânsallaştırdığı,
- Bireyin yaşadığı ortamda kendisini eşit ve özgür bir vatandaş olarak görüp görmediği,
- Bir yerleşmede, ilgili kültürel grubun üyelerinin yaşadığının nasıl anlaşılabilceği,
- Ortak mekânlarında ne gibi olayların, duyguların ve konuların paylaşıldığı hakkında sorular sorularak mülakat sürdürülmüştür.

¹ Bu mülakatlar haricinde, kayıt altına alınmayan ya da sesli veya yazılı kayda izin verilmeyen görüşmeler de yapılmıştır.

Görüşme esnasında görüşülen kişinin anlatımlarına izin verilmiş ve genel olarak sohbet etrafında görüşme devam etmiştir. Yukarıdaki sorulara değinilmiş fakat sohbetin götürdüğü noktada yeni sorular eklenerek görüşülen kişinin mekan üzerinden oluşturduğu hem topluluk hem de kendi anlam kümesi ve sembolleri keşfedilmeye çalışılmıştır. Görüşme süreleri genellikle en az 20 - 25 dakika ve en çok 3,5 - 4 saat sürmüştür. Bu limitlerin dışına çıkan az sayıda görüşme de olmuştur. Özellikle İngiltere’de gün boyu birlikte vakit geçirilen görüşmeciler olmuştur.

Mülakata katılanlara, isimlerine metinde yer verilmeyeceği beyan edilmiştir. Görüşülen kişinin görüşme esnasında rahat edebilmesi için gerekli görülmüş bir ön kabuldür. Görüşmelerde izin istenerek ses kaydı alınmış bunu kabul etmeyenlerde de sadece notlar alınmıştır. Not almanın da kabul edilmediği iki görüşmede görüşülen kişi dinlenmiş ve görüşme sonrasında önemli kısımlar not alınmıştır.

Katılımcı bir gözlem tekniği ile görüşülen grupların sosyalleşme mekânları, ibadethaneleri, ritüelleri ziyaret edilmiş, çeşitli etkinliklere iştirak edilmiştir. Sosyal paylaşım ortamlarında sohbetlere katılarak ilgili kültürel grubun o güne kadar geçirdiği genel süreçler ve kendileri ve çevreleri hakkında oluşturdukları/korudukları kimlik algıları hakkında gözlem yapılmıştır.

Türkiye örneği incelenirken kimlik olgusundaki dönüşüm anlaşılmaya çalışılmış ve Osmanlıda Yavuz Sultan Selim ile değişen hakim mezhep ve üst kimlik ilişkisi, II. Mahmut döneminde Yeni Çeri Ocaklarının Kaldırılması, Tanzimat döneminde değişen kimlik kurgusu ile millet olgusundan uzaklaşılarak seküler “vatandaş” tanımının belirmeye başlaması, Azınlık Nizamnameleri ile azınlıkların resmi alt kültür kurumlarına ve organizasyonlarına sahip olmaları, Osmanlıda Modernleşme denemeleri ile geleneksel yaklaşımdan koparak “kamu”nun yaratılma süreci, Cumhuriyet ile birlikte yeni üst kimlik kurgusuna geçiş süreci incelenmiştir. Günümüz resmi söylemi değerlendirilirken de özellikle merkezi hükümet ve ilgili liderler (Başbakan ve Bakanlar), Diyanet İşleri Başkanlığı, yerel idareler ve uygulamaları, mülkiyet ilişkileri ve örgütlenme açısından Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yargı organları ve kararları incelenmiştir.

Uluslararası ölçek incelenirken Avrupa Birliği ve Hukuku, Birleşmiş milletler düzenlemeleri, uluslararası sözleşmeler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları incelenmiştir.

İngiltere örnekleri incelenirken Yerel idarelerin düzenleyici kararları, politikaları ve uygulamaları, örgütlenme açısından Vakıflar/Hayır Kurumları Komisyonu (*Charity Commission*) yapısı, yerel toplulukların kurdukları sosyal ve siyasal kurumları ve genel olarak bu grupların toplanma mekânları incelenmiştir.

Bütün bu yazılı ve sözlü tespitler ışığında hedef grupların kendi mekanlarını oluştururken ihtiyaç duydukları temel kaynaklar, kurdukları mekanların kültürel kimliklerinin devamlılığı açısından önemi ve kimlik ile mekan arasında kurulan anlam ilişkisi keşfedilmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

KÜLTÜR VE MEKÂN İLİŞKİSİ AÇISINDAN İSTANBUL'DA GÖZLEMLER

4.1 Anadolu'da Nüfus ve Kültürel Çeşitlilik

Çalışmanın hedef grupları olan inanç gruplarının genel durumlarının tartışılabilmesi için ülkedeki azınlık atmosferinin yapısı anlaşılmalıdır. Bu amaç doğrultusunda yani azınlıkta kalan inanç grupları ile ilgili güvenilir ve kullanılabilir bir veri bulabilmek oldukça zordur. Çalışma esnasında kullanılabilir veri bulabilmek amacıyla çeşitli kaynaklar taranmış ama en önemlisi, doğrudan bu gruplarla görüşülerek onların tahminlerine ve ellerindeki verilere ulaşmaya çalışılmıştır.

Nüfus verilerinin çalışma açısından bir diğer önemi de bir ülkedeki çeşitlilik hakkında fikir verirken aynı zamanda siyasi Erk'in nüfusu tasnif etme politikası, azınlıkta kalan gruplara bakışı ve farklılıklara olan duyarlılığı hakkında da fikir veriyor olmasıdır. Eşit vatandaşlık ilkesini kendi kamu politikalarında yer veren ve demokratik bir yönetime sahip olan ülkelerde, önemle üzerinde durulan temel politikalardan birisi de ülkedeki etnik ve inançsal çeşitlilik yapısının nasıl korunabileceği sorunsalıdır. Çünkü son derece kırılgan olan azınlık kümeleri ve diğer dezavantajlı sosyal gruplar, pozitif haklar sağlayan politikalarla desteklenmedikçe yok olma tehlikesi altındadırlar.

Türkiye'nin de bulunduğu geniş coğrafyanın geçmişinden miras kalan etnik çeşitlilik yapısı gittikçe azalmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma döneminde, Cumhuriyet ile Ulus-devlete geçiş sürecinde ve sonrasında miras kalan çeşitlilik yapısının gittikçe güdükleştiği ve ülkenin önemli alt kültür gruplarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı önemli bir sorunsal gerçektir.

Çeşitlilik yapısının tarihi hakkında incelemelere 19. yy sayımlarından başlatılması yerinde olacaktır. Osmanlı İmparatorluğunda 19. yy'a kadar nüfusun toprakla ilişkisini tespiti amaç edinmiş sayımlara rastlanmaktadır. Her 30 yılda bir toprak yazımı yapılmaktadır (Dündar, 1999, s: 14). Dündar, bu süreçte, fethedilen yerlerdeki toprak ve nüfus yapısının profilinin çıkarıldığını ve ihtiyaca göre bu bölgelere nüfus transferi yapıldığını belirtmektedir. Nüfusu tespit amaçlı yapılan ilk sayımın da 1831 yılında yapıldığı ifade edilmektedir. Fakat Dündar 1927 yılında Türkiye Cumhuriyetinin yaptığı ilk sayıma kadar yapılan Osmanlı sayımlarını bir nüfus sayımı olarak değil nüfus yazımı olarak değerlendirmek gerektiğini belirtmektedir [90].

Nüfus sayımları, esasında, ülkedeki nüfusun çeşitliliği hakkında fikir verebilecek temel göstergelerdir. Fakat hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemi nüfus tasniflerinde gerçeği yansıtmaktan uzaklaşan bir takım işlevsel sınıflamalara rastlanmaktadır. Buradaki temel dürtü de sayımın yapılma gerekçesinde yatmaktadır. Çünkü iktidarlar görmek istedikleri ve öne çıkarmak istedikleri tespitleri yayınlayarak bir siyasi ya da ekonomik tercihlerde bulunmaktadırlar. Dündar [90], geçmişten beri iktidarların sayımlara hep ideolojilerini taşıdıklarını ifade etmektedir. Örneğin, dine dayanan imparatorlukların dinsel farklılıkları tespit ettiğini, etnik esaslara dayalı ulus devletlerin ise anadile dayalı ve çok amaçlı sayımlar yaptıklarını belirtmektedir.

Hem İngiltere hem de Türkiye'de yürüttüğüm saha çalışması sırasında ihtiyacım olan dinsel ve etnik azınlık nüfus verilerine ulaşamamış olmamın arkasında da her iki ülkedeki hakim nüfus tasnif sistemi ve politikaları yatmaktadır. Örneğin İngiltere'de, eski koloni ülke kökenlilerle (Hindistan, Pakistan, Karayip gibi) ilgili nüfus verilerine rahatlıkla erişilirken Türkler ya da Türkiye kökenli diğer etnik gruplar hakkındaki detaylı verilere ulaşamamaktadır. Çünkü nüfus sayım formlarında bu kökenden olanlar, eğer özel çaba harcıyıp formda açıklama için bırakılan yere kendi etnik ya da dinsel kimliği hakkında bilgi eklemese, kendilerini "diğer" (other) olarak gösterebilmektedirler. Türkiye'deki durumda ise 1965 sayımlarından sonra etnik ve dinsel nitelikli veriler yayınlanmadığı için dinsel ya da etnik azınlık nüfuslarına zaten hiç ulaşamamaktadır. Bu veriler hakkında, tıpkı İngiltere'deki Türkiye kökenlilerde olduğu gibi, sadece tahminlerle yetinmek gerekmektedir.

Verilerin güvenliği de nüfus sayım sistemleri konusunda dikkat edilmesi gereken bir başka önemli boyuttur. Örneğin McCarthy [91], Osmanlı nüfus sicillerindeki yanlışların başında, kadın ve çocukların yazımdan geçirilmemesinden ve hesaplanan genel sayım içinde yer verilmemesinden bahsetmektedir. McCarthy'nin bahsettiği bir diğer önemli eksiklik de nüfus tasnifinde ana kümelerin inanç ve din eksenli oluşudur. Örneğin, Osmanlı devleti Anadolu'daki Müslüman nüfusun soy açısından kendi içinde birlik ya da homojenlik gösteren bir yapıda olmadığını bildiği halde, resmi tutumunda, bu etnik farklılıkları görmezden gelmektedir. McCarthy "Osmanlı nüfus sicili görevlilerinin gözünde sadece Müslümanlar vardı, asla Türkler, Kürtler ya da Araplar yoktu." diyerek durumu ifade etmektedir (McCarthy, [91]: 6). Bir diğer örnek olarak da Ortodoks Arapları göstermektedir. Çünkü kayıtlarda Rum olarak geçmektedirler. Mülakatlarım sırasında görüştüğüm bir Antakyalı Ortodoks, kimliğini Rum olarak tanımlama konusunda netti. Anadili Arapça olan bu kişi kendisini zaman içinde Araplaşmış Rum olarak ifade etmektedir. Türkiye'deki Lozan temelli genel politikaya göre Rum azınlık nüfusu bir homojen grup gibi tanımlanmakta ve bu alt farklılaşma kümelerine özgü özelleşmiş düzenlemelere yer verilmemektedir.

Bu durumla ilişkili bir saptama, yazılı eser taramalarımda karşılaşmadığım ilginç bir bilgi, mülakatlar sırasında karşıma çıkmıştır. Lozan Antlaşması ile kararlaştırılan mübadele sırasında Anadolu'daki Rum Ortodokslar, Karaman bölgesindeki Türkofonlar da eklenerek, Yunanistan'a gönderilirken Mersin-Adana yöresindeki Arap-Ortodokslar mübadeleye dahil edilmemişlerdir. Bu konudaki görüşmelerimde karşılaştığım mantıklı bir tahmine göre, İstanbul Fener Rum Patrikhanesi tebaasının etnik farklılıklar ne olursa olsun mübadeleye konu edildiği ama Antakya Patrikhanesinin tebaası olan Arapça konuşan Ortodoksların bunun dışında bırakıldığı düşüncesidir.

Bu sınıflama mantıkları aslında dönemin iktidarının toplumu tanımlama ya da kısmen ötekileştirme yaklaşımını da göstermektedir. Çünkü bazı gruplar iktidarcı, hiç ait olmadıkları daha büyük bir grubun alt kümesi gibi gösterilmekte ya da hiç yer verilmeyerek kimliğinin görünürlüğünü ortadan kaldırmaktadır.

Bütün eksikliklerine rağmen, toplumsal ve kültürel çeşitliliği algılayabilmek için, geçmiş nüfus sayımlarının ve elimizdeki diğer verilerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Osmanlı'daki nüfus çeşitliliğini gösteren önemli sayımlardan birisi 1914 tarihli sayımdır.

McCarthy bu sayım verilerinde 22 etnik ve dini farklı alt kültür grubunu tespit etmiştir. Bu sayıma göre Müslüman, Rum ve Ermeni cemaatleri, sadece Bitlis hariç, Anadolu'nun her yerleşiminde varlıklarını sürdürmektedirler (McCarthy, [91]: 104).

Çizelge 4-5 1914 Osmanlı Nüfus Sayımı¹ Verilerine Göre Etnik ve Dini Grupların Genel Nüfus Tablosu

Etnik/İnançsal Topluluk	Toplam Nüfus	Toplam Nüfusa Oran	İstanbul Nüfusu
İslam	15.044.846	0,81	560.434
Rum	1.729.738	0,09	205.375
Ermeni	1.161.169	0,06	72.962
Musevi	187.073	0,01	52.126
Ermeni Katolik	67.838	0,03	9.918
Protestan	65.844		1.213
Rum Katolik	62.468		387
Süryani	54.850		562
Marunî	47.406		0
Latin	24.845		2.905
Bulgar	14.908		3.339
Keldani	13.211		476
Kıpti	11.169		280
Nesturi	8.091		0
Dürzi	7.385		0
Yezidi	6.957		0

¹ Sakin, [92]

Çizelge 4-5 devamı

Yakubi	6.932		0
Süryani Kadim	4.133		0
Kazak	1.006		0
Samiri	164		0
Ulah	82		0
Sırp	1		1
TOPLAM	18.520.016	1,00	909.978

19. yy nüfus yapısı hakkındaki tespitler, kullanılan veriye göre değişebilmektedir. Çünkü hiçbiri tam olarak güvenilir değildir ve uzmanlar çeşitli tahminler ve matematiksel yöntemler kullanarak birbirinden farklılaşan sonuçlara ulaşabilmektedirler. Bu sebeple dönemlere ilişkin bu veriler kullanılırken kaynağın belirtilmesi ayrıca önem taşımaktadır. Karpas [65] orijinal sayımda etnik dağılım bilgisi olmadığı halde, 1897 yılı İstanbul Nüfusunun Etnik dağılımı ile ilgili derlemesinde nüfusu 8 ana gruba ayırmıştır.

Çizelge 4-6 İstanbul Nüfusunun Etnik Dağılımı, 1897¹

Etnik Grup	Sayı
Türkler	597.000
Rumlar	236.000
Ermeniler	162.000
Yahudiler	47.000
Arnavutlar	10.000
Kürtler	5.000
Sırp lar	1.000
Hristiyan Araplar	1.000
Toplam	1.059.000

Öte yandan Karpāt [65] dini cemaatlerin 1897 nüfusunu 13 alt grupta vermektedir. İlk üç kültürel grup diğer sayımlarda da hiç değişmemektedir ve bu sıralama aynen İstanbul’da da geçerlidir. Karpāt’ın 1885 yılı nüfus sayım derlemesine göre İstanbul’da 384.000 Müslüman, 359.000 Gayrimüslim, 129.000 yabancı olmak üzere toplam 873.565 kişi yaşamaktadır.

¹ Karpāt, [65]

Çizelge 4-7 1897 de Osmanlı'da Dini Cemaatlerin Nüfusu¹

	Nüfus			
Cemaat	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzde
Müslümanlar	7.499.798	6.612.147	14.111.945	74,08
Rumlar	1.341.049	1.228.863	2.569.912	13,49
Ermeniler	546.030	496.344	1.042.374	5,47
Bulgarlar	449.286	380.903	830.189	4,36
Yahudiler	117.767	97.658	215.425	1,13
Katolikler	65.912	54.567	120.479	0,63
Protestan	22.963	21.397	44.360	0,23
Eski Suriyeliler	19.500	16.054	35.554	0,19
Marunîler	15.262	17.154	32.416	0,17
Latin	12.280	10.055	22.335	0,12
Gayrimüslimler	10.309	9.241	19.550	0,10
Keldaniler	3.866	1.902	5.768	0,03
Çingeneler	-	-	-	-
Toplam	10.104.022	8.946.285	19.050.307	100

Sayımlardaki tasnifler açısından temel ölçütlerin değişimi açısından DüNDAR ([90]: 27), Osmanlı'nın, İslami fütuhatin egemen döneminde yapılan toprak sayımlarında, Müslim-Gayrimüslim ayrımı varken, son döneminde ve ulus devletin kuruluşuyla birlikte nüfus tasniflerinde anadil ve etnik aidiyetin ön plana çıktığını belirtmektedir. Osmanlı'da İttihat ve Terakkinin iktidara gelmesiyle birlikte artık etnik aidiyet soruları da nüfus tespitlerinde sorulmaya başlanmıştır. 1. Dünya savaşı sonrasında Müslimlerin cins ve mezhebi de, "Türk, Kürd, Arab, Çerkez, Lezgi, Çeçen, Asetin, Abaza, Arnavut, Boşnak ve

¹ [65]

sair ırklar¹” olarak, gruplandırılmış ve tespit edilmiştir. Fakat bu veriler yayınlanmamıştır. Dündar, Türkiye Cumhuriyetinde ilk nüfus sayımının arka planında ülkenin savaş sonrası ve büyük nüfus mübadelesi sonrası ne oranda “Türk olunduğunun” tespiti amacının yattığını belirtmektedir. Takip eden dönemde de 1985 nüfus sayımlarına kadar, Uluslararası İktisat Kongresi ve Birleşmiş Milletler İstatistik Komitesinin tavsiyeleri gereği, anadil, ikinci dil, din ve tabiiyet sorularının sorulmuştur. (Dündar, [90])

Cumhuriyetin Nüfus sayımlarında 1950 sayımı hariç 1965’e kadar dinler itibariyle nüfus tespiti yapılmıştır. Burada İslam mezhep belirtmeksizin sorulmuş ve gruplanmış, Museviler Musevi olarak yer almış, Hristiyanlar ise mezhepleriyle sayımlarda yer almışlardır. Süreç içinde dikkat çeken bir nokta da azınlık nüfuslarının Anadolu’da da çeşitli yerlerde yaşamlarını sürdürmekte iken gittikçe artan bir hızla İstanbul’da yaşayan azınlık nüfusunun tüm ülke dağılımındaki oranının artmasıdır. Genel olarak sayımlarda din ve inanç kategorileştirmelerinde Hristiyanlığın ilk üç sayımda mezheplerinin ayrı ayrı gösterildiği, sonraki sayımlarda Hristiyanlık ana başlığı altına alındığı göze çarpmaktadır. İlk sayımda Ermenilik bir inanç kategorisi olarak yer alırken ikinci sayımda hem Ermenilik hem de Gregoryen kategorileri yer almıştır. Sayımlarda üç ana dinin dışında “bilinmeyen” ve “diğer” kategorileri de yer almaktadır. Yezidiler, Nasturiler, Keldaniler ve Kadim Süryaniler tasnif dışı bırakılmıştır. İslam’ın bir yorumu olarak görünen Aleviler ve Nusayriler de tasnif dışı kalan inanç gruplarıdır. İslam’ın mezhepsiz tasnif edilmesi emredildiğinden, Şafii, Hanefi vb. mezhepsel ayrımlar da tasnif dışı bırakılmışlardır (Dündar, [90]).

¹ Bu ifadeler orijinal kaynaktaki ifadelerdir ve yazım hatası değildir. Dündar, [90]

Çizelge 4-8 1927 nüfus sayımında Dinler¹

	İstanbul	<u>Yüzde</u> İstanbul/Türkiye	Diğer iller	Türkiye Toplam
İslam	547.126	0,04	12.722.480	13.269.606
Ortodoks	100.214	0,91	9.691	109.905
Ermeni	53.129	0,69	24.304	77.433
Musevi	47.035	0,58	34.637	81.672
Katolik	23.930	0,61	15.581	39.511
Hristiyan	16.696	0,69	7.611	24.307
Protestan	4.421	0,66	2.237	6.658
Sair Dinler	1.229	0,07	16.265	17.494
Dinsiz veya Meçhul	664	0,25	2.038	2.702
Toplam	794.444		12.834.844	13.629.288

Son olarak yayınlanan 1965 tasnifine göre, İslam homojen bir inanç grubu, Hristiyanlık 3 ana mezhep dışında Ortodoks Ermeniler Gregoryen olarak gösterilmiş ve diğer kategorisi ile birlikte 5 alt grupta gösterilmiştir. Musevilik yine bir homojen inanç grubu olarak yer alırken Yezidilik gibi dinlere ya da inanmayanlara yer verilmemiştir.

¹ Dündar [90]'dan derlenmiştir.

Çizelge 4-9 1945 – 1955 – 1965 Nüfus sayımlarında Din tasnifi ve nüfus büyüklükleri¹.

Din Tasnifi	1945		1955		1965	
	İstanbul Sayı/yüzde	Toplam	İstanbul Sayı/yüzde	Toplam	İstanbul Sayı/yüzde	Toplam
İslam	870.166 0,05	18.497.801	1.353.122 0,06	22.804.048	2.133.179 0,07	31.129.854
Gregoryen	51.219 0,85	60.260	51.822 0,86	60.071	61.215 0,88	69.526
Ortodoks	76.844 0,74	103.839	67.550 0,78	86.655	47.207 0,64	73.725
Katolik	14.099 0,64	21.950	12.780 0,59	21.784	11.559 0,45	25.833
Protestan	2.222 0,43	5.213	2.996 0,33	8.952	4.872 0,21	22.983
Diğer Hristiyanlar	3.822 0,35	10.782	7.276 0,23	31.405	2.498 0,17	14.758
Musevi	49.952 0,65	76.965	36.914 0,80	45.995	30.831 0,81	38.267
Sair Dinler	432 0,03	12.582	410 0,15	2.746	2.016 0,14	14.661
Dinsiz	44 0,08	561	101 0,16	613	231 0,02	11.212
Meçhul	109 0,49	221	351 0,14	2.494	0,36	602
Toplam	1.068.909 0,06	18.790.174	1.533.322 0,07	23.064.763	2.293.823 0,07	31.401.421

Andrews ise Türkiye’de etnik gruplar üzerinde yaptığı önemli araştırmasında 47 alt kültür grubundan bahsetmektedir. Grup kimliği Andrews’a göre din, dil ve aşiret

¹ Dündar, [90]’dan derlenmiştir.

örgütlenmesi (soy/ırk) üzerinden görülebilmektedir. Grup kimliğinin şu ölçütler üzerinden sağlanabildiğini ifade etmektedir:

- Din olmaksızın dil ile. (Müslüman Gürcüler ya da Lazlar)
- Din olmaksızın dil ve aşiret organizasyonu. (Çerkezler ve Abhazlar)
- Dil olmaksızın din ile. (Alevi Türkler ve Arap Hristiyanlar)
- Din ve Aşiret örgütlenmesiyle. (Alevi Türkmenler)
- Aşiret örgütlenmesi olmaksızın dil ve din ile. Yahudiler, Ermeniler, Rum Hristiyanlar ve bazı Süryani Ortodoks Hristiyanlar)
- Dil, din ve bazen aşiret örgütlenmesi ile. (Şafii ve Alevi Kürtler)
- Dil ve Din olmaksızın aşiret örgütlenmesiyle. (Sünni Türkmenler ve Yörükler)

Andrews'ın [93] dil, din ve soy ayırımına göre gruplandığı etnik kümeleri din ana başlıkları altında gruplandırarak olursak öne çıkan 12 inanç kümesi altında da 78 farklı etnik gruptan bahsedildiğini görürüz.

Çizelge 4-10 Andrews'ın [93] Türkiye'de etnik Grupları sınıflandırması. (alfabetik)

MÜSLÜMAN					
SÜNNİ				Şii	ALEVİ
Hanefi		Hanbeli	Şafii		
Alman (evlilikle)	Kırım Tatarları	Azeri Türkleri: Karapapak	Kumuklar	Azeri Türkleri: Şii	Türkler: Alevi
Araplar	Kumuklar		Dağıstanlılar	Azeri Türkleri: Terekemeler	Tahtacılar: Alevi
Arnavutlar	Kürtler: Sünni		Kürtler: Sünni		Abdallar: Alevi
Balkan Göçmenleri	Lazlar		Zazalar: Sünni		Türkler: Alevi-Yörük
Balkarlar ve Karaçaylar	Nogay Tatarları		Araplar		Türkmenler: Alevi
Bulgaristan Göçmenleri	Ossetler		Çingeneler: Mıtırblar		Bulgaristan Göçmenleri

Çizelge 4-10 devamı

Çeçenler ve İnguşlar	Özbek Tatarları				Balkan Göçmenleri
Çerkesler ve ilişkili gruplar	Özbekler				Sudanlılar
<i>Çingeneler: Poşalar</i>	Pomaklar				Kürtler: Alevi
Dağıstanlılar	Rumca Konuşan Müslüman (Pontus)				Arnavutlar (Bektaşî)
Gürcüler	Türkler: Sünni				Zazalar: Alevi
Hemşinliler (Armeni)	Türkler: Sünni-Yörük				Araplar: Nusayri (Alawi)
Kazaklar	Türkmenler: Sünni				<i>Çingeneler: Cuki</i>
Kırgızlar	Uygurlar				Giritli Bektaşîler
	Zazalar: Sünni				Araplar

Çizelge 4-11 Andrews'ın [93] Gayrimüslim etnik grup sınıflandırması.

Hristiyan					Yahudi	Yezidi
Ortodoks		Katolik	Protestan	Pruigunui		
diofizit	monofizit					
Rumlar	Ermeniler	Ermeniler	Alman	Ruslar: Molokanlar	Kırım Tatarları (Karaim)	Kürtler: Yezidi
Sırp	Süryaniler	Polonezler	Ermeniler		Seferadik	
Kuban Kazakları (Rus Ortodoks)		Keldaniler: Doğu Suriye Hristiyanları	Estonlar: Evangelik		Ashkenazic	
Çingene: Tokat		Süryaniler	Süryaniler		Karaite	
Arap: Hristiyan (Nasrani)		Nasturiler				
Gagauzlar		Arap: Melkitler				
Gürcüler						

Aslında Andrews'ın [93] sıraladığı bu çeşitli alt grupları da farklı alt kümeler bölmek ve çalışmanın yapıldığı gündeki bu kültürel farklılaşmaya günümüzde, küreselleşen işgücü akışının da katkısıyla, yeni kültürel gruplar eklemek ve bahsi geçen bazı grupları artık çıkarmak mümkündür. Çok acı ama artık Malakanlar, belki yakın gelecekte de günümüzde nüfusu çok azalmış olan Ezidiler ve Rumlar bu listede yer alamayacaktır.

Bir diğer önemli nokta da, çeşitlilik olgusundan bahsedilirken atlanan, aslında çeşitlilik içinde çeşitlilik olduğu saptamasıdır. Çünkü etnik ya da inançsal azınlık kümeleri tasnif edilirken, günümüzde resmi eğilim de bu yöndedir, ana başlıklar altında kültürel alt grupları sınıflayarak bunlar içindeki çeşitliliğe yer vermeden kurgusal bir “uyum” veya “bütünlük” duygusu yaratmaktadır.

Bu çeşitlilik içi çeşitlilik olgusuna inanç grupları içindeki çeşitli tarikatları örnek olarak gösterebiliriz. Aynı inanç ana kümesindeki Sünni Hanefi tarikatların arasındaki farklılıklar, farklı camileri sahiplenmelerine ve diğer grubun kullandığı mekânı kullanmamaya kadar ileriye gidebilmektedir. Bir diğer çeşitlilik kümesi de Alevilerde

görülmektedir. Aleviler içinde de Aleviliği aynı şekilde tanımlamayan farklı alt gruplara rastlamak mümkündür. Bütün bu farklılaşmalar insanın doğası gereği çok olağan gerçekliklerdir. Aleviler, bu durumu “yol bir, süre bin bir” deyişi ile özetlemektedirler. Bu çeşitlilik durumu Rum ve Ermeniler için de geçerlidir. Rumların içinde farklı etnik alt gruplara rastlamak mümkündür. Örneğin henüz Rum ana kimliği ile tam olarak kaynaşmamış olan, Arapça konuşan Antakyalı Ortodokslar buna bir örnektir. Tıpkı diğer inanç gruplarında görülebildiği gibi, hem Rumlar hem Ermeniler içinde, farklı Hristiyan mezheplerine sahip olanları ya da ateistleri görmek mümkündür. Mülakat yaptığım ve kendisini ateist olarak tanımlayan bir Ermeni kimliğini “inanç açısından ateist, kültürel açıdan Ortodoks” olarak tanımlamıştır. Çünkü bu kişi, kilisede vaftiz edilmiştir, kilisede evlenmiştir ve büyük ihtimalle cenazesi de kiliseden kalkacaktır. Çünkü dışarıdan bakışla sadece ibadet ve ritüel kurumları olarak görülen kiliseler ve diğer kutsallık atfedilen mekânlar aslında aynı zamanda bir sosyal paylaşım ve kültürel aidiyet mekânlarıdır.

4.2 Türkiye’de Azınlık ve Alt Kültür Grupları ve Kimlik Sorunsalı

Türkiye’de Azınlık kelimesi neredeyse gayrimüslimle eş anlamlı kullanılır haldedir. Bunun sebebi de Lozan Anlaşması sırasında Türk heyetinin yorumuyla tanımın bu yönde yapılması ve sonrasında Türkiye Cumhuriyetinde yaşayan gayrimüslim Rumlar, Ermeniler ve Musevilerin bir takım pozitif haklara sahip olmalarının yasalarla da düzenlenmesidir. Bu anlaşma ile aslında azınlıktaki alt kültür gruplarının korunması hedeflenmiş olsa da süreç içerisinde toplumsal ayrım belirgin hale gelmiştir. Diğer taraftan anlaşma metnine göre aslında azınlık tanımına uyan pozisyonadaki etnik ya da inançsal gruplar da, azınlık kelimesine yüklenen negatif anlam sebebiyle bu ifadeyi reddetmektedirler.

Bu konuda benzer bir hassasiyetle ilgili bir deneyimi bir cemevinde yaşadım. Katılımcı gözlemde bulunduğum cem ayini sonrasında, sohbet esnasında, Alevi dedeler ilginç bir uyarıda bulundular. Çalışmanın, “kültür ve mekan ilişkisini araştırdığını ve neden cemevinde bulunduğumu” anlatırken, bir dede “biz kültür değil, inanç grubuyuz!” uyarısında bulunmuştur. O ana kadar farketmediğim önemli bir hassasiyete işaret eden bir uyarıydı bu. Çünkü bu itiraz, resmi kurumların, cemevlerinin ibadethane olduğu

konusu gündeme geldiğinde, bu yerlerin ibadethane olarak kurulamayacağı, bunun yerine birer dernek veya vakıf statüsündeki “kültür merkezi” olarak kurulabileceği telkinine ve baskısına karşı çıkış niteliğindeki bir itirazdı.

Azınlık dışındaki alt kültür grupları kendilerini azınlık olarak değil, asli kurucu unsur olarak ifade etmektedirler. Öte yandan Baskın Oran¹ da [94] aslında Lozan anlaşmasının sadece mevcut algıdaki azınlık statüsündeki gayrimüslimleri hedeflemediğini belirtmektedir. Anlaşma ile tanımlanan daha genel bir hedef durum olduğunu hatırlatmaktadır. Oran, Lozan anlaşmasının tanımladığı grupları şu şekilde sıralamaktadır [94]:

- A Grubu: Gayrimüslim TC. Vatandaşları
- B Grubu: Türkçe ’den başka dil konuşan TC. Vatandaşları
- C Grubu: Tüm TC. Vatandaşları
- D Grubu: Türkiye’de oturan herkes

Baskın Oran, bu gruplardan sadece üç büyük geleneksel azınlık grubu olan Rum, Ermeni ve Musevilerin azınlık olarak sayılması ve diğer gayrimüslimlerin ya da alt kültür gruplarının bu tanımın dışında bırakılması konusunda tarihsel, siyasal ve ideolojik sebepler² sıralamaktadır. Aslında bu sıralanan sebeplere günümüzde ekonomik ve kültürel başka sebepler de eklenebilir görünmektedir.

1. Tarihsel: Türkiye Cumhuriyetinin birçok açıdan Osmanlı İmparatorluğunun devamı niteliğinde olmasının toplum kurgusunu da belirlemesi. Osmanlıdaki Millet Sistemi algısının toplumu etnik ya da dilsel farklılıklara göre değil dinsel ve mezhepsel farklara göre tanımlama alışkanlığı getirdiğini ifade etmektedir. Osmanlı’da toplumun Ümmet ya da İslam Milleti olarak tanımlanmış olmasının, “toplumun bütününden farklı olan” için Gayrimüslim algısının ortaya çıkmış olmasını göstermektedir. Bu algı sebebiyle toplumsal gruplardaki ayrıştırıcı ifadenin daha çok din ve mezhep ayrılığını çağrıştırdığını belirtmektedir. Bu ayrımın hem sosyal hem de hukuki alanlarda yansımaları görülmektedir. Azınlıkların özel ihtiyaçlarının yönetilmesi hedefiyle çıkarılan nizamnamelerin bu yönde özel hukuk sistemi ve özerk yapı tasarladığı görülmektedir.

¹ Oran, B. (2008): 72–73

² Oran, B. [94]: 47-49

2. Siyasal: Oran, Türkiye’deki Hristiyan azınlığın dinsel farklılık dışında Avrupa ülkeleri tarafından korumaya alınması sebebiyle de ötekileştirici bir etki yarattığını ifade etmektedir. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da bu toplulukların ilişkide olduğu akraba devletlerin varlığı ve güçlü diaspora grubunun varlığı da etkili olmaktadır. Bu “dış destek” farklılaşmasını, azınlık statüsüne alınmamış Süryani, Ezidi ya da Keldani gibi topluluklarla karşılaştığında görmek daha kolaydır.

3. İdeolojik: Baskın Oran bir korkuya da işaret etmekte ve 1923’te kurulan Cumhuriyetin de tıpkı Osmanlı gibi dağılabileceği korkusu ve yükselen Türkçü Milliyetçiliğin etkisi ile Türkleri Müslüman ve diğerlerini gayrimüslim olarak gören ayrımın keskinleştiğini ifade etmiştir.

Oran’a göre [94] devlet, Lozan’ın getirdiği bazı koruyucu hükümleri uygulamamaktadır. Hem gayrimüslimlere getirilen hakların tam uygulanmadığı hem de kimi gruplara da haklar geldiği halde bunların da verilmediği ya da uygulanmadığını ifade etmektedir. Burada belirtilen haklar sadece üç büyük geleneksel azınlık grubuna uygulanmış geri kalan gruplara uygulanmamıştır. Oran, örnek olarak Süryaniler, Keldaniler, Nasturiler veya Yezidiler gibi küçük gayrimüslim grupların Lozan’ın 40. maddesindeki okul kurmak, yönetmek, denetlemek, buralarda kendi dillerini kullanmak gibi haklardan yararlanamadığını belirtmektedir. Öte yandan, bir başka örnek olarak da bu grupların, çocuklarına resmi dil Türkçe dışında ana dillerinde isim verememeleri gösterilmektedir.

Burada belirtilmesi gereken bir konu da bu alt kültür gruplarının ayrı ayrı azınlık olarak sayılması ve pozitif hakların verilmesi gerekliliği değil, her ülke vatandaşının insan hakları ekseninde kendi kültürel kimliğini sürdürebileceği bir zemine duyduğu ihtiyaçtır. Fakat burada çeşitli güvenlik sorunları sebep gösterilerek hem azınlık hakları hem de insan hakları konusunda tartışmalı birçok sorun ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Azınlık tanımları açısından Oran [94] iki temel açıdan konuyu ele almaktadır:

1. Geniş/Sosyolojik: Bir topluluktaki sayısal olarak az olan, başat olmayan, büyük gruptan farklı nitelikleri olan gruba azınlık denilmektedir. Oran, bu genel tanıma örnek olarak eşcinsellerin de verilebileceğini ifade eder.

2. Dar/Hukuksal: Oran Birleşmiş Milletler raportörü F. Capotorti’nin azınlık tanımından yola çıkarak azınlık sayılmanın ön koşulu olan şartları açıklamaktadır:

- a. Etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren
- b. Sayısal olarak daha az olan,
- c. Baskın olmayan, sayısal olarak az olan ama yönetimde olan Güney Afrika'daki Beyazlar ya da İsrail hükümetleri bulunduğu coğrafya daki çoğunluk olan öteki grupları ezebilmektedir.
- d. Vatandaş olmak, bireyin vatandaş olmaması hukuki statüyü değiştirmektedir.
- e. Bu nesnel ölçütler dışında öznel bir koşul olarak ayrıca azınlık bilincinin varlığı gerekmektedir. Açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan gruplar için azınlık ifadesini kullanılmaktadır. Örneğin çoğunluğa gönüllü olarak asimile olmak isteyen kişi ve grup azınlık sayılmaz.

Türkiye genelinde inanç hizmetleri açısından Azınlık durumunda bulunan inanç gruplarının inançları ile ilgili hizmet almaları için örgütlenmiş bir kamusal, merkezi kurum bulunmamaktadır. Laik olduğu iddia edilen bir devlet kurgusu içinde mantıklı bir tutum olarak yorumlanabilir. Fakat genellikle azınlıklar ya da “öteki” inanç biçimleri konuşulduğunda resmi söylemin genel cümlesi “ülkenin laik bir ülke olduğu” ve din işlerine karışmaması gerektiğidir. Bunun yanı sıra Diyanet İşleri Başkanlığı Sünni Hanefi mezhebi başta olmak üzere diğer Sünni grupların ihtiyaçları konusunda devlet organı olarak kuruluş yasası gereği düzenleyici ve denetleyici roller üstlenmektedir. Özellikle İbadethanelerin denetimi, görevli imamların atanması ve gerekli ritüellerin düzenlenmesi konusunda çeşitli görevler üstlenmektedir. Bu görev anlayışı yerel yönetimlere de yansımakta ve sunulan çeşitli dinsel nitelikli hizmetler Sünni İslam anlayışı çerçevesinde sunulmaktadır. Bunun en güzel örneği de cenaze hizmetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Belediyeler cenaze hizmetlerini ücretsiz sunmaktadırlar ama Sünni bir anlayış ve Sünni-İslam ritüelleri dizgesi çerçevesinde bu hizmet yerine getirilmektedir. Sunulan hizmetler, yasal düzenlemeler ve ortaya çıkan tablo göstermektedir ki kamusal alandan dışlanan ve bir anlamda ötekileştirilen, inançsal azınlık grupları karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda saha çalışmasında görüşmelerle üzerinde odaklanılan grupların sosyal çevrede karşılaştıkları zorluklar ve dış etkenler tarafından siyasileştirilen süreçler açısından aşağıdaki biçimde yeniden isimlendirilmesi mümkündür:

- Türkiye’deki Aleviler; *Bizim ötekiler*
- Gayri Müslim Azınlıklar; *Yerli ötekiler*
- Diasporada Türkiyeliler; *Gurbetteki ötekiler*

4.3 İstanbul’da Cemevleri/İbadethane Sorunsalı Bağlamında Alevi Kimliğinin Örgütlenmesi ve Mekânsallaşması

Alevi ve Bektaşî kimliğinin tarihsel süreç içinde varlığını sürdürmesine yardımcı olan temel organizasyonlar ve kurumlar, süreç içinde çeşitli baskılara maruz kalsa da, yeni nesillere ortak mekânları, örgütlenme yapıları, ortak değerleri, sözlü kültürel aktarımları ve ritüelleri sayesinde aktarılabilmektedir.

Bir diğer önemli nokta da kültürel açıdan dışlanmaya maruz kalan Alevilerin tehdit algısının devamlılığı da organizasyon biçimini ve kurumsal yapısını önceleri gizlenmesine son dönemde de güçlenmesine sebep olmuştur. Bu tarz toplumsal refleksler asimilasyona karşı birlikte mücadele kültürü oluşturmaktadır. Bunun en güzel yansımasını kurdukları vakıf ve derneklerde ve söylemlerinde gözlemlemek mümkündür. Asimile olmuş Aleviler için kullanılan, “aslını unutma” tanımlaması beraberinde resmi din politikasının müdahaleleriyle karşılaşıldığında, ilk ortaya çıkan tavır; “bizi de kimliğini unutmuş Aleviler gibi asimile etmeye çalışıyorlar” itirazıdır. Mekânsal yansımaları da olan bu savunma ve kültürü koruma eyleminin kırsalda ve kentlerde farklı şekillerde ortaya çıktığı görülebilmektedir.

1978’de yüzden fazla kişinin öldüğü Kahramanmaraş olayları, 1980’de en az 25 kişinin öldüğü Çorum olayları meydana gelmiştir. 1980 askeri müdahalesinden sonra dernek kurma çalışmalarını artıran Aleviler özellikle 37 kişinin öldüğü Sivas olayları ile 1995’te 18 kişinin ölümüne yol açan İstanbul’da Gazi Mahallesi olaylarından sonra “yok edilme tehdidinin iyice görünür hale gelmesiyle” birlikte, örgütlenmeye eskisinden daha fazla önem ve hız vermişlerdir. Bu süreçle birlikte hızlanan örgütlenme biçiminin temel farklılığı; artık kentlerde de görünür olma aşamasına geçilmiş olmasıdır [95] [96] [97] [98] [99] [100].

Öte yandan, Resmi otoritelerce üretilen, Alevi kimliğini ötekileştirme söylemleri, devletin Sünnileşmesinden ya da Hanefileşmesinden beri, hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğundaki önemli dönüm noktası görüşülen Aleviler tarafından, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran savaşı sürecinde Anadolu Kızılbaşlarını katletmesi süreci ile tanımlanmaktadır. II. Mahmut iktidarı döneminde 1821'de Yeniçeri Ocaklarının ve Bektaşî dergâhlarının kapatılması ile Alevi-Bektaşî kurumsal hafızasının yok edilmek istendiğinde hemfikirdirler. Bunların haricinde Osmanlı içinde diğer Sünnî, özellikle Nakşî, tarikatlarla girişilen mücadelelerde de iktidara yakın olan tarikatların dezenformasyonu ile Aleviler hakkında çeşitli yaftalar yayılmış ve bu kimliğin ötekileştirilmesi süreci iyice pekiştirilmiştir [95] [96] [97] [98] [99] [100].

4.3.1 Alevi İnancı ve Mekân İlişkisi

Alevi mekân algısında doğa kavramsallaştırmasının yeri çok ön plandadır. Bunun temelinde tarih boyunca doğa ile etkileşim içinde olan Alevi yerleşimlerinin kırsal karakterini korumuş olmasının büyük payı vardır. Bu konuda İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevinde gençlere Aleviliği anlatmak ve dersler vermek için Türkiye'den davet edilmiş bir Alevi yazar ve düşünür ile Alevilikte mekân anlayışı üzerine yaptığımız konuşmada önemli bilgiler aktarmıştır:

“Mekânın değişmez öğeleri vardır; Ağaç, Su ve Kaya, Ağaç bekçidir ve mekânı korur içeri girerken ondan niyaz alırsın, Kaya toprağı ve yaşamı simgeler ve kutsaldır, Su da eski bir inanıştan geldiği gibi kutsal olan bir elemandır. Mekân algısının değişmez üç elemanı bunlardır.” demiştir.

Bir diğer kutsal doğa elemanı da Ateş'tir ve diğer birçok inanışta da bu doğa elemanları kutsal kabul edilmektedir. Alevi mit'inde sıklıkla adı geçen “Rıza Kenti Ütopyası”; İmam Cafer buyruğudur. Şeyh Bedrettin'in mücadelesini özetleyen Nazım Hikmetin destanındaki “Yârin yanağından gayrı her şeyde ve her yerde hep beraber diyebilmek için verdiler 10 binler 8 binini...” ifadesi Rıza kenti ütopyasında yaşanmaktadır. Çünkü

bu kent, ideal bir paylaşım ve hoşgörüye sahip “kamil insanların” yaşadığı bir ütopyadır. Bir dönem Hacıbektaş’ta bunun başarıldığına inanılır¹.

Aleviler hem İslam öncesi kültürlerini korumuş olmaları, hem iktidarlar tarafından uygulanan baskılar ve dışlanma sebebiyle, merkezle ve iktidarlara bir mesafe içinde olmuşlardır. Kültürün aktarımı sözlü olması sebebiyle eski geleneklerini ve inanışlarını koruyarak yeni eklemeler yapmışlar ve güncelliğini ve canlılığını korumuşlardır. Kırsal ve Ormanlık alanlarda bulunan Alevi köyleri bazen uğraştıkları işler sebebiyle lakaplar almışlardır. Örneğin ağaç işleriyle uğraşan Yörükler Tahtacı ismiyle anılmışlardır [101].

1960’larda Ankara’da Hacı Bektaş adı altında biri Hacı Bektaş Turizm ve Tanıtma Derneği, Hacı Bektaş Kültür, Kalkınma ve Yardım Derneği olarak öncü iki derneğin olduğunu bilmekteyiz. Yaman [113] Aleviler’in 1990’lardan önce daha çok “köy dernekleri” ve “koruma, onarma, yaptırma dernekleri” biçiminde örgütlendiklerini ve bu derneklerin daha çok yöresel/yerel gereksinimleri doğrultusunda köylerinin insanların kentlerde de biraraya gelmeleri ve dayanışmalarını sağlamak amacıyla şekillenmiş oluşumlar olduklarını ifade etmektedir.

Kentli Alevi kültüründen bahsederken Bektaşiliğin ön plana çıktığını görmekteyiz. Özellikle Osmanlı’da II. Mahmut’a kadar askeri sistemin merkezindeki yeniçeri ocaklarının bağlılıklarını sunduğu Hacı Bektaş dergâhı kırsal Alevi ya da Kızılbaş kültürünün de merkezi konumundadır [99]. Kentte ortaya çıkan kurumsallaşmış ve bir nevi resmîleşmiş Alevilik olarak Bektaşilik ve teşkilatı Alevi kültürel mirası için önemli izler taşımaktadır.

Bektaşî Tekkeleri Osmanlı İmparatorluğunun yayılma döneminde Ö Lütü Barkan’ın ifadesiyle “kolonizatör dervişler olarak” [103] Osmanlı egemenlik alanının değişik bölgelerine yayılmışlardır. Bugün de varlığını sürdüren en önemli Bektaşî dergâhlarını Kocadağ [102] önem sırasıyla aşağıdaki gibi sıralamıştır:

1. Hacı Bektaş-ı Veli / Kırşehir
2. Seyid Abdal (Kızıldeli) / Dimetoka
3. Kerbela Dergahı / Necef

¹ Saha çalışması sırasında, Karaca Ahmet Sultan Dergâhında yazar, araştırmacı, antropolog Cemal Şener ile yapılan mülakat notu.

4. Şahkulu Sultan Dergahı / İstanbul – Merdivenköy
5. Abdal Musa Dergahı / Antalya – Elmalı
6. Kaygusuz Abdal Dergahı / Mısır
7. Arnavutluk Dergahı / Arnavutluk

Bu hiyerarşik sıralama birbirine uzak yerleşmiş bölgelerdeki halife ve babaların makama geçişleri konusunda başvuracakları bölge kurumları olarak işlemiştir. Fakat Halife-Babalık makamı için mutlaka Hacı Bektaş Dergâhından geçilmesi ve buradaki çeşitli aşamalara tabi tutulmaları gerektiği ifade edilmektedir. [102] Bölgesel idari bir sistem sunan bu hiyerarşik yapının tıpkı gayrimüslim gruplardaki gibi coğrafi idari sisteme benzeştiği görülmektedir. Öte yandan Dervişliğe giriş aşamaları ve Babalığa yükselene kadar 6-12 yıl süren bir eğitim ve pişme süreci gerekmektedir. Tekkelerde farklı işlevlere sahip olan bölümler aynı zamanda tekke babalarının görev alanlarıdır ve unvanlar olarak kullanılmaktadır [102].

Çizelge 4-12 Bektaşî Tekkelerinde kullanılan bölümlerin babaları ve mekanların temel işlevleri¹

Babalık Makamı	Makamın mekânındaki temel işlevler
Kiler Evi Babası	Tekkenin yönetim merkezidir. Dedebaba köşkü de bu bölümde bulunur. Kıymetli eşyalar ve kutsal emanetler bu bölümde saklanır.
Aş Evi Babası	Tekkenin mutfak, yemekhane ve erzak depolarını içeren bölümdür. Muharrem orucunun 10. Günü Aşure de burada dağıtılır. Ziyaretçileri de alacak büyüklüktedir.
Ekmek Evi Babası	Tekkenin günlük gereksinimleri karşılanır. Tekkenin dervişleri de bu yapı içinde kalmaktadırlar. Tekkede kalan kadın dervişler de bu bölümde kalmaktadırlar.
Mihman Evi Babası	Gezgin dervişlerin konaklaması için ayrılmış bölüm.
At Evi Babası	Konukların hayvanlarının da barındırıldığı bölüm.
Hanbağı Babası	Tekkelerin günlük gereksinimlerinin karşılandığı bir nevi çiftliklerdir.

¹ Kocadağ, [102]'den derlenmiştir.

Çizelge 4-12 devamı

Dedebağı Babası	Bektaşilikte tekkeye girmek isteyen derviş adayının karşılıksız hizmet sunması gereken böylelikle ilk deneme ve sınamadan geçirildikleri bölümlerdir.
Balım Evi Babası	Bektaşiliğin kurumsallaşmasını sağlayan ikinci Pir kabul edilen Balım Sultan adına kurulmuş özel bir yapıdır. Mücerred (evlenmemiş ve kendini tarikata adanmış) dervişlerin kullanımına sunulmuş bölümdür.

Bektaşî dergâhlarında kutsal törenlerin yapıldığı “meydan evi” ve “Kırklar Meydanı” bölümleri ve bunların içinde de çeşitli anlamlar yüklenerek kutsallaştırılmış simgesel yapı elemanları vardır. Ayin-i cem boyunca çeşitli aşamalarla ve özgün bir mantıksal sıra içerisinde bu sembollere niyaz edilir ve ritüeller gerçekleştirilir (Doğan’dan aktaran Kocadağ [102]).

Eşik: Meydan evine açılan kapı Bektaşilikte Hz. Ali tarafından temsil edilir. Zahiri âlemden Batini âleme geçişin sağlandığı bölümdür. Kapının Hz Ali tarafından temsil edilmesi eşiğin kutsallaştırılmasına sebep olmuştur. Eşik hiçbir zaman çiğnenmez ve niyaz edilerek basılmadan geçilir.

Dar (Dar-ı Mansur): Meydan evinin tam ortasıdır. Tanrı ile birleşme makamıdır. Tanrının görünümünün ve gerçek varlığının kavrandığı yer olan Sırat-ı Müskimin’e işaret eder. Meydanın merkezine atfedilen kutsallıktan ötürü buradan geçerken niyaz edilir ve hürmetle durularak ayak mühürlenir (sağ ayak sol ayağın üzerine bırakılır).

Taht-ı Muhammed: Meydan giriş kapısının tam karşısında, üzerinde on iki imamı temsil eden ve ayin sırasında belli bir seremoni ile yakılan çerağların (mum) bulunduğu kerevete verilen isimdir. Çerağ insanı karanlıktan kurtaracak, aydınlatacak ışık (nur) olarak insanlığı aydınlatacak Hz. Muhammed’e ithafen sembolleştirilmiştir.

Horasan Çerağı: Taht-ı Muhammed’in önünde ayak kısmı 4 bölümlü yukarısı 12 dilimli büyük bir çerağ yer alır. Bu çerağ 3 fitilli bir zeytinyağı kandilidir. Fitiller Allah, Muhammed ve Ali’yi temsil ederler. Kanun çerağı olarak da adlandırılan bu kandil meydandaki diğer bütün çerağlardan önce yakılır.

Sırac-ı Münir: Hz Aliyi simgeleyen Taht-ı Muhammed’in karşı tarafında bulunana ve Çerağcı tarafından ayinlerin başlamasından önce uyandırılan kandildir.

Cihar Kuşe-i Post: Meydanda dört köşeye yerleştirilmiş dört kutsal post bulunur. Tahtı'ı Muhammaed'in solunda Hacı Bektaş makamını simgeleyen Horasan Postu, Seyyid Ali makamını simgeleyen Sultan Postu, Hz. Ali makamını simgeleyen Rehber Postu ve Kaygusuz makamını simgeleyen Nakip postlarıdır.

Mürşid Postu ve Babalar Postları: Meydanın etrafını çevreleyen on iki post; Mürşid Postu, Kilerci Postu, Aşçı Postu, Mihmancı Postu, Atçı Postu, Nakip Postu, Meydancı Postu, Türbedar Postu, Kahveci Postu, Kurbançı Postu, Ayakçı Postu olarak tekke'deki babalara ayrılmış postlardır.

Peymençe: Bektaşiliğe girmek isteyen talibin, ikrar ayininde mürşid tarafından telkin verildikten sonra rehber tarafından götürülerek ilkeleri benimseyeceği ve girdiği yoldan dönmeyeceğine dair and içtikleri yerdir.

Küre: Meydanın bir duvarında yer alan ocak, küre olarak adlandırılır. Hem meydanı ısıtır hem de kutsallaştırılarak Hz. Muhammedin torunları Hasan ve Hüseyin'in makamı olarak kabul edilir.

Bu simgesel Bektaşî tekkeleri mimari kullanımları dışında, Bektaşilik ve Alevilikte 4 kapı ve kırk makam olarak adlandırılan öğretî aşamaları vardır. Bu aşamalar/kapılar sırasıyla ([102] [34] [96]);

1. Şeriat Kapısı: Yolun başlangıcıdır, talip manen ölmüş, dış benliğinden sıyrılmış ve yeniden doğarak hakikate giden yolculuğuna başlamıştır.
2. Tarikat Kapısı: Kıyamet günü insanların tekrar toplanıp dağılmaları olayını kasteden eylemlerin yer aldığı kapıdır.
3. Marifet Kapısı: Kemale ermiş kişinin vardığı makamı simgeler meydanın kuzey yönüdür.
4. Hakikat Kapısı: Gerçeğin kavrandığı Hak'ka (hakikate) ulaşılan sır makamıdır.

Her inanç grubunda karşılaşılan bir kutsal mekan tarifine Alevilerde de rastlanmaktadır. Alevilerin önemli saydıkları ve özel günlerde ziyaret ettikleri çeşitli mekânlar vardır. Karaca Ahmet Sultan cemevinin web sayfasında bu konu ile ilgili öne çıkan mekânlara yer verilmektedir.

“Anadolu Alevileri, İslam dininin en önemli ziyaret merkezi sayılan Mekke'deki Hac ziyaretine de saygı duyarlar. Ama Hac'ca gitmeyi İslam

olmanın beş şartından biri saymazlar. Bu anlayışı HacıBektaş Veli şöyle ifade etmiştir: “Hararet nardadır, sacda değildir. Keramet baştadır, taçda değildir. Her ne arar isen kendinde ara, Mekke’de, Kudüs’te Hac’da değildir.” Hac işlevi için değil ama sevip saydıkları için Kâbe dışında, Hz. Ali’nin Hz. Hasan’ın, İmam Hüseyin’in ve diğer İmam’ların Arap coğrafyasındaki mezarlarını ziyaret ederler.” [105]

Çizelge 4-13 Alevilede Kutsal ziyaret yerleri ve kutsal günler¹.

Ziyaret yeri veya kutsal günü	Ziyaret noktası ve zamanı	Zamanlama ve içerik
Hacıbektaş Kasabası	Hacıbektaş Dergâhı	Her yıl Ağustos ayında törenler yapılır
Antalya - Elmalı Tekke Köyü	Abdal Musa Sultan Türbesi,	Her yıl haziran ayında törenler yapılır
Sivas - Yıldızeli, Banaz Köyü	Pir Sultan Abdal geleneksel kutlamaları	Her yıl temmuz ayında
Eskişehir-Seyitgazi	Seyyit Battal Gazi ve Kalenderi dervîşi Külliyesi olan Sücaettin Veli törenleri	Her yıl haziran ayında
Isparta-Senirkent’e bağlı Uluğbey beldesinde	Veli Baba Sultan Törenleri	Yaz aylarında
İzmir-Kemalpaşa	Hamza Baba törenleri	Yaz aylarında
Tokat	Keçeci Baba ve Hubyar Sultan törenleri	Temmuz ayında
Erzincan, Kemaliye	Hıdır Abdal Sultan Törenleri	Temmuz ayında
Macaristan-Budapeşte	Gülbaba	muhtelif
Bulgaristan	Sarı Saltık, Otman Baba, Demir Baba	muhtelif

¹ [106]’dan derlenmiştir.

Çizelge 4-13 devamı

Dergahlar ve Cemevleri	Aleviler'in belli günlerde bir araya geldikleri, acılarını ve sevinçlerini paylaştıkları ortak mekanlardır. Örneğin: Muharrem Orucu	12 İmamlar aşkına tutulan 12 gün oruçtan sonra 12 çeşit gıdadan oluşan Aşure kaynatılıp dağıtılır. Bunu kesilen kurbanlar ile yapılan Cem törenleri izler.
Hızır Orucu (Hızır Nebi, Hızır İlyas, Hıdırellez)	Üç gün tutulan bu oruçta kurtarıcı, yol gösterici ve ölümsüzlük sırrına ulaşmış bir eren Dede olan "Hızır" anılır.	Muhtelif, 13-14-15 Şubat olarak tutanlar vardır.
Nevruz	Yılbaşı, baharın başlangıcı, Hz. Ali'nin doğum günü olarak kutsanır. Kurbanlar kesilir, lokmalar dağıtılıp, cemler yapılır.	Genellikle 21 Mart

4.3.2 İstanbul'da Günümüz Alevi Örgütlenmesi ve Cemevleri

İstanbul'da Alevilerin örgütlerini kurmaları ve ibadethanelerini inşa etmeleri Karaca Ahmet Sultan Dergâhı ve Şahkulu Dergâhlarının yeniden inşası sonrasında yeniden oluşturulmuş ve temel ritüeller toplu halde yapılabilir hale gelmiştir. Alevi dernekleri ve kuruluşlarının örgütlenmesi ise özellikle Sivas katliamı sonrasında hızlanmıştır.

Saha çalışması sırasında İstanbul'da kurulan ilk cemevinin günümüzde Pendik ilçesi içinde kalan Esenyalı Seyit Seyfi Cemevi olduğu ve 1986 yılında faaliyetlerine başladığı öğrenilmiştir.

Alevi Örgütlenmesinde de diğer topluluklarda olduğu gibi çatı federasyonlar ve bunlara bağlı dernek ve vakıflar vardır. Ayrıca bu federasyonlar dışında kalan, içlerinde cemevlerinin de olduğu yöre dernekleri gibi bağımsız kuruluşlara da rastlanmıştır. Günümüzde en kapsamlı çatı Alevi örgütleri, ulusal ve uluslararası iletişim ağına da sahip olan üç ana federasyondur. Bu federasyonlar dışında diaspora da örgütlenmiş Alevi kurumları bulunmaktadır. Bunların başında da Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu ve ülke federasyonları gelmektedir. Diğer topluluklarda olduğu gibi Alevi örgütleri

arasında fikir ayrılıkları olsa da ortak mağduriyetler sebebiyle zaman zaman iletişim ve işbirliği kurulabilmektedir. Türkiye’deki temel federasyonlar şunlardır:

1. Alevi Vakıfları Federasyonu: 27 MART 1995’te kurulan Cem Vakfı, 3 OCAK 2003 tarihinde vakıflaşan Gazi Kültür Vakfı (Gazi Cemevi¹) gibi önemli ve öne çıkan 12 vakıf AVF’na bağlıdır. Bunun altında Cem vakfına bağlı 17 cemevi şubesi ve Gazi Cemevine bağlı 3 şube bulunmaktadır.
2. Alevi Bektaşî Federasyonu: Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleri ve Alevi Kültür Dernekleri gibi üye sayıları çok olan birlikler de bu federasyona bağlıdır.
3. Alevi Dernekleri Federasyonu: Federasyon yöneticileri ile yaptığım görüşmede, kurulan bu federasyonun daha çok dergâhlar arası iletişimi arttıran ve birlikteliğini güçlendiren bir örgütlenme olduğunu ifade etmiştir. İstanbul’daki Alevi-Bektaşî örgütlenmesinin öncü kurumları olan Şahkulu Sultan Dergahı, Karacahmet Sultan Dergahı bu federasyonun öncü üyeleridir. Federasyona bağlı bileşenler; Karcaahmet Sultan Derneği, Şahkulu Sultan Vakfı, Erikli Baba Kültür Derneği, Hacıbektaş Veli Kültür Tanıtma Derneği- İstanbul, Samandıra Yunus Emre Cemevi ve Kültür Derneği, Sucaattin Kültür Derneği, Derince İmam Hüseyin Cemevi ve Kültür Derneği, Eskişehir Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği, Kâğıthane Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği, Seyit Hacı Hasan Efendi Kültür Derneği olarak belirtilmektedir. [107]

Bu farklı örgütler arasında zaman zaman farklılaşan söylemlere rastlansa da temel talepler ve Alevilerin eşit vatandaşlık talepleri konularında ortak söylemleri ve özellikle Aleviler arasında işbirliği girişimleri artmıştır.

Temel ayrım noktası, devlet ve Aleviler ilişkisinde kurulacak sistemin yapısı ile ilgilidir. Örneğin Cem vakfı web sayfasında ilan edilmiş olan “Cem vakfının devletten istekleri” başlıklı talepler arasında sisteme Alevi İslam inancının da diğer inançların da eklenmesi talepleri öne çıkmaktadır. Cem Vakfı 03.01.2012 tarihinde, TBMM Başkanı Cemil

¹ Kuruluşun isim sorunu çok yaygın bir sorun olarak yaşanmakta ve isimde geçen Alevi ifadesinin kabul edilmemesi sebebiyle çeşitli dernek girişimleri kurumsallaşamamıştır. Vakfın Facebook tanıtım sayfasında da ifade edildiği biçimiyle kuruluş süreci daha eskilere gitmektedir. “İlk olarak 1989 yılında “Alevi Kültürünü Tanıtma Derneği” olarak tüzük çalışmalarına başlanmış fakat tüzük kabul edilmemiş, yeni isim altında ve yeni bir tüzük olarak “Alevi Bektaş-i Kültürünü Tanıtma Derneği” adı altında başvuruda bulunmuş fakat bu tüzük de kabul görmemiştir. İkinci isim de kabul görmemesinden dolayı tekrar yeni bir isim altında ve yeni bir tüzükle “Hacı Bektaş-i Veli Kültürünü Tanıtma Derneği” adı ile 1993’de kabul edilmiştir. Ancak 2003 yılından bu yana “Hacı Bektaş Veli Gazi Kültür ve Cemevi Vakfı” olarak faaliyet göstermektedir.”

Çiçek'in, sivil toplum kuruluşlarının da yeni Anayasa hazırlık çalışmalarına katılması isteği doğrultusunda; Alevi İslam düşüncesini benimseyen vatandaşların, Din ve Vicdan Özgürlüğünün yeni anayasada ne şekilde yer alması gerektiğine ilişkin düşüncelerini meclise iletmışlerdir. Bu doğrultuda Cem Vakfı, Alevi Vakıfları Federasyonu, Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı, Alevi Bektaşî-Mevlevî-Nusayrî-Dede ve Babaların isteklerini temsilen, Prof. Dr. İzzettin Doğan tarafından kaleme alınan bir mektup TBMM Başkanı ve Yeni Anayasa Hazırlık Çalışmaları Komisyonu Başkanı Cemil Çiçek'e gönderilmiştir [107] [108]. Bu görüşler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Yeni Anayasanın başlangıç kısmında devletin üzerine bina edildiği dört nitelikten Demokratik, Laik, Sosyal bir Hukuk Devleti olduğu vurgulanmalı ve 'Laik' kelimesi hemen başlangıç kısmında açık ve berrak bir şekilde 'Devletin tüm inançlar karşısında tarafsız davrandığı ve inançlar arasında ayırım yapmadan eşit hak ve borçlara sahip kılındıkları' ifade edilmelidir.
- Din ve vicdan özgürlüğüne ayrıca bir madde tahsis edilerek Devletin tüm kurumları ve organlarının başlangıçta tanımlanan 'Laik'lik tanımına uygun olarak yeniden yapılanacakları belirtilmelidir.
- Yeni yapılanmada din ve vicdan özgürlüğünün kişisel ve kamusal örgütlenmesi evrensel insan hakları özellikle Avrupa İnsan Hakları Temel Hakları ve Özgürlükler Antlaşması'nın hüküm ve içtihatlarının ruhuna uygun olarak düzenleneceği vurgusu yapılmalıdır.
- Genel olarak tüm hak ve özgürlüklerin Avrupa İnsan Hakları Temel Özgürlükler Antlaşması'yla bağlantısı ve hukuk hiyerarşisi içindeki yeri açıkça belirtilmelidir.
- Mahkemelerce bu esaslara aykırı hiçbir yorumun yapılamayacağı açık bir hüküm olarak yer almalıdır.

Öte yandan diğer bir Alevi federasyonu olan ABF devletin Alevi inancını belirlemekte etkin rolünün azalması gerektiğini, hatta laiklik ilkesi gereği bu alana hiç girmemesi gerektiğini belirtmiştir. ABF'nin temel talepleri ise kendi iletişim portalında şu şekilde yer almaktadır:

- Alevi kimliğini resmen tanınmalıdır.
- Türkiye gerçekten laik bir ülke olmalıdır. Devlet din içinde değil, din dışında kalmalıdır.

- Diyanet İşleri Başkanlığı kaldırılmalıdır. Çünkü laiklik ilkesi ihlali olan bu kurum gericiiliği ve siyasal İslam'ı besliyor.
- Zorunlu Din Dersleri Kaldırılmalıdır. Çünkü Alevi çocukları ve diğer farklı inanç sahibi çocuklara zorla Sünnilik eğitimi almak istemiyor. AİHM kararı bunu bir insan hakları ihlali olarak karara bağlamıştır
- Alevi köylerine cami yaptırma politikalarından vazgeçilmelidir. Bugüne kadar yapılan camiler derhal bir kararname ile cemevine çevrilmeli ve bu köylerdeki imamlar derhal geri çağrılmalıdır.
- Cemevlerimize derhal "ibadet yeri" statüsü verilmelidir. Bu yıllardır gasp edilmiş bir haktır. Derhal düzeltilmesi gerekir.
- Nüfus cüzdanlarındaki din hanesi tamamen çıkartılmalıdır. Çünkü bu uygulama ayrımcılık üretmekte olup, Yasalarla bireylere dinsel kanaatlerini açıklama zorunluluğunun getirilmesi, din ve inanç özgürlüğünün özünü zedelemektedir.
- Radyo ve televizyonlardaki tek yanlı yayınlara son verilmelidir. Tek yanlı yayınlar, "ötekiler" yaratarak, egemen dinin sosyal baskı mekanizmalarını üreterek, farklı olanlarını kendisini tanıtmalarını kamu hizmeti adına engellemektedir.
- Ders kitapları, sözlükler, ansiklopediler ve Milli Eğitim Bakanlığınca önerilen yardımcı kitaplardaki, Aleviliği aşağılayan; tanımlamalar düzeltilmelidir.
- Basın ve yayın organları, dinsel hoşgörüsüzlüğü kışkırtan haber ve yayınları engellemek için öz denetim mekanizmalarını işletmelidir.
- Hacı Bektaş Dergahı'nın Yönetim ve Bakımı Alevilerin kurumlarına ya da yerel yönetime bırakılmalıdır.
- Alevilere karşı yapılan ayrımcılık ve haksızlık derhal düzeltilmelidir. Kanunlarda ve yasalardaki tüm ayrımcılık içeren maddeleri ayıklanmalıdır.
- Alevi eşitlik haklarından yararlanmak istiyorlar. Bu nedenle yasalar ve uygulamasında fiili eşitlik yaratılmalıdır.
- Uluslararası belgelere, insan haklarına ve temel özgürlüklere dayalı, bir toplumsal mutabakat sözleşmesi olan eşitlikçi, özgürlükçü, katılımcı ve çoğulculuğu esas alan demokratik bir Anayasa istemektedirler.

- Alevi kimliğinin tanınmasını, kendi özgünlüklerini yaşamak ve kendilerini, kendileri tanımlamak istiyorlar.
- Devlet “Alevilik” hakkında tanım getirmek ve Aleviliği devletleştirme projesinden vazgeçmelidir.

Genel olarak Alevi örgütlerinin talepleri temel hak ve özgürlükler ekseninde, “tanınma”, “asimilasyon” olarak tanımlanan müdahalelere itirazlar ve “eşitlik” ilkelerini içeren biçimde laik bir hukuk sistemine duyulan yoğun taleplerle birlikte ortaya konmaktadır.

Öte yandan, kimliğin ve kültürün devamlılığı düşünüldüğünde Alevi kimliği tüm alt unsurları (etnik, siyasi ya da coğrafi) içeren bir topluluk üst kimliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı dönemi değerlendirmelerinde Aleviliğin “Köy Bektaşiliği” olarak adlandırıldığı görülmektedir (Melikoff, [33]). Günümüzde ise bu kimlikler artık bir bütün olarak düşünülmekte ve etnik ya da kültürel farklılıklar Alevi üst başlığı altında değerlendirilmektedir. Saha çalışmaları sırasında mülakatlarda Alevi kuruluşların üye ve yöneticileriyle yaptığım görüşmelerde, etnik temelleri vurgulayan görüşlerle karşılaşmış olsam da genel olarak Alevi felsefesinin bu alt unsuru öne çıkarmadığı ve Aleviliği bütün kültürel ve etnik farklılıklara aynı gözle bakan bir üst inanç kimliği olarak tanımlandığı görülmüştür. Bu bağlamda günümüz Alevi kurumları olarak Tekkeler ya da Cemevleri değerlendirilirken farklı kurumlar olarak ele alınmamalı, aynı amaca ve aynı topluluğa hizmet eden temel kurumlar olarak görülmelidir.

Bu bağlamda günümüzde İstanbul’da Aktif dergâhlarının, cemevlerinin, dernek ya da vakıflarının sayısının 80’i aştığı söylenebilir. Bunlar arasında periyodik biçimde cem yapılan kuruluş sayısı 58 adettir. Geri kalan kuruluşlar dernek faaliyetlerini sürdüren kültürel kimliğin gerektirdiği diğer alanlarda (eğitim, hayır işleri, medya ve iletişim, örgütlenme gibi) görev alan kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aktif 4 adet dergâhtan Şahkulu Sultan ve Karaca Ahmet Dergâhları İstanbul’daki Alevi kimliğinin Cumhuriyet döneminde yeniden inşası sırasında başat roller üstlenmiş öncü dergâhlardır. Diğer dergâhlar 1826’da Yeniçeri Ocaklarının kaldırılması sebebiyle Sultan II. Mahmud döneminde kapatılmış, yıkılmış ya da el değiştirmiştir. Günümüzde birçoğu ya harap haldedir ya da yok olmuştur. Bunlardan izine ulaşılmış olanların bazıları aşağıdaki ilgili tabloda yer almaktadır.

Çizelge 4-14 İstanbul Bektaşî Dergâhları¹ ve durumları.

	Dergâhlar	Bulunduğu İlçe	Yapının Durumu	1826'da yıkılma ya da kapanma
1	Abdullah Baba Tekkesi	Topkapı	Kapalı	kapandı
2	Akbaba Dergâhı	Beykoz	Nakşî tekkesine dönüştü	yıkıldı
3	Bandırmalı (İnadiye) Tekkesi	Üsküdar	Celvetî tekkesi olarak kurulur ve Bektaşîlik eklenir. Çift tarikatlı biçimde devam eder.	
4	Ciğerci Baba Tekkesi	Fatih	Yalnızca türbesi kalmıştır.	Yıkıldı
5	Daver Baba (Başbüyük) Tekkesi	Kartal	Ahiler tarafından kurulmuş sonradan Bektaşî Tekkesi halini almıştır. Türbe olarak varlığını sürdürür.	Yıkıldı
6	Durmuş Dede Dergâhı	Bebek	1826 sonrası Halvetî Tekkesine dönüşür.	Kapandı
7	Emin Baba (Valide Sultan) T.	Edirnekapı	1867 yılında Valide Sultan yaptırır. Emin Baba vefatından sonra Nakşî Şeyhi atanır. Uzun süre harap kalır İBB tarafından 1997'de onarılır.	1826'dan sonra inşa edilmiştir.
8	Erdi Baba (Örük Baba) Tekkesi	Fatih	Nakşîliğe sonra da Kadiriliğe dönüşür. Bina ayaktaadır.	El değiştirdi

¹ [35] [102] [110] [111] [105] [112]'den derlenmiştir.

Çizelge 4-14 devamı

9	Eryek/Erikli Baba (Perişan Baba) T.	Kazlıçeşme	Bektaşî tekkesi olarak kurulmuş sonradan Nakşîliğe ve Kadiriliğe dönüşmüştür. 1996'da yeniden inşa edilerek açılmıştır.	Kapandı
10	Garip Dede Türbesi	Küçükçekmece	1994 yılında kurulan dernekle birlikte yeniden açılmıştır.	yıkıldı
11	Istıranca (Ağlamış Baba) Tekkesi	Sarıyer	Türbe halen ayaktaadır.	yıkıldı
12	İvaz Fakih Dergâh	Büyükçamlıca	yok	yıkıldı
13	Kara Mustafa Paşa Tekkesi	Kâğıthane	yok	yıkıldı
14	Karaağaç Tekkesi	Kâğıthane	Süreç içinde yıkıldı ve yeniden inşa edildi	kapandı
15	Karaca Ahmet Sultan Dergâhı	Üsküdar	1969 yılında kurulan dernekle birlikte 1973 yılında onarılarak faaliyetlerine başlar. 1994 yılında İbb tarafından yıkılma tehlikesiyle karşılaşır.	işlevsizleşti
16	Karyağdı / Hafız Baba Tekkesi	Eyüp.	Haraptır, bir kısmı mesken olmuştur.	kapandı
17	Kumkapı Tekkesi	Kumkapı	yok	yıkıldı
18	Mürüvvet Baba Tekkesi	Üsküdar	yok	yıkıldı
19	Nur(i) Baba Dergâhı	Üsküdar	yok	yıkıldı
20	Seyyid Haşim Efendi Tekkesi	Kasımpaşa	b/kadiri	
21	Sütlüce (Münir Baba) Tekkesi	Sütlüce	cerrahi/b	yıkıldı

Çizelge 4-14 devamı

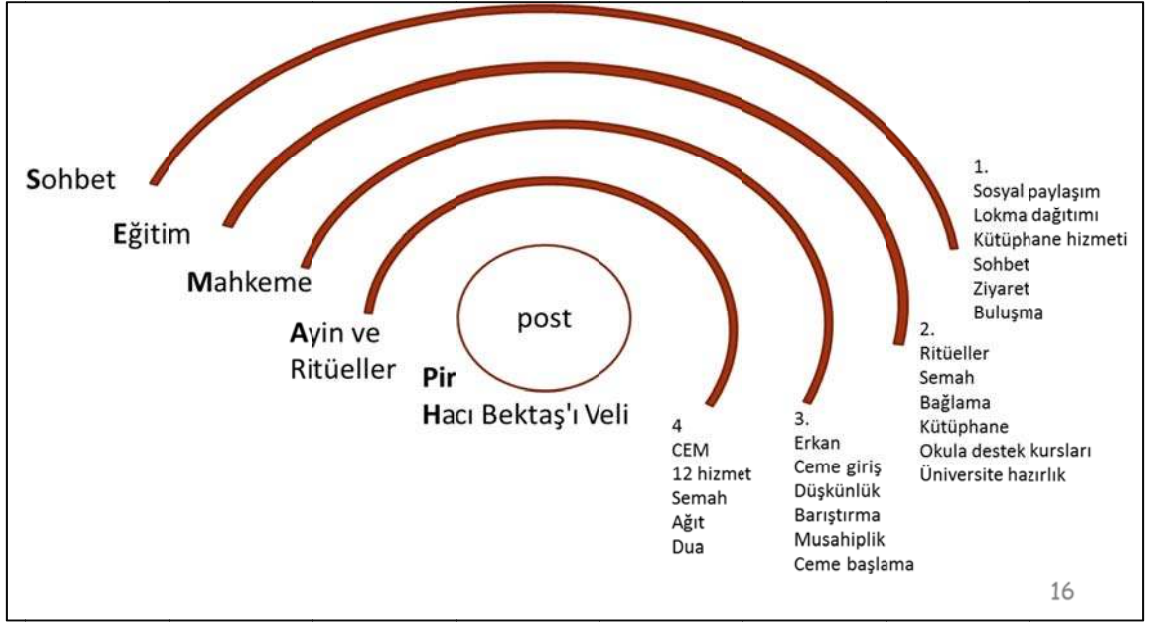
22	Şah Kulu Sultan Dergâhı	Merdivenköy	Ahi - Bektaşî – Nakşî ve Bektaşî dönemleri geçirmiştir. 1994'te yeniden tüzel kişilik kazanmıştır.	kapandı
23	Şehitlik (Nafi Baba) Tekkesi	Rumelihisarı	kullanılmamaktadır	kapatıldı
24	Tahir Baba Dergâhı	Üsküdar	1826 sonrası Nakşî Dergâhı olarak açılır.	kapandı
25	Yarımca Baba (Öküzlimanı/ Paşa Limanı) Tekkesi	Üsküdar	Yok 1826 sonrası Kadiri Dergâhı olarak açılır.	kapandı

Bektaşî dergâhları Kentli Alevilerin örgütlendikleri ve organizasyon olarak medrese ve manastır sistemini oturtabilmiş temel kurumlardır. Hem eğitim hem de üretim mekânları olarak kültürel bellek açısından önemli bir konuma sahiptirler. Fakat özellikle 1960 sonrası kente göçen Alevilerin İstanbul'da karşılaştıkları ölçek, geldikleri kırsal kesimdeki yapıdan çok daha büyüktür ve ihtiyaçlar da gün geçtikçe çeşitlenmektedir. Artık kırsaldaki "talip" dedesinden kopmuş ve kendini çalışma ve kente tutunma mücadelesine vermiştir. Öte yandan bu yıllarda popülerleşen sol değerleri, kentlileşen Alevi gençlerinin Alevi felsefesindeki adalet, eşitlik ve zulüme karşı durma anlayışına yakın bulmaları sebebiyle Alevi kurumlarından çok sol örgütlerle yakınlaşmalarına sebep olmuştur¹. Bu süreçte kente adapte olmaya çalışan Aleviler inanç kurumlarını kurma noktasında çekinden davranmışlardır, gençlerin desteğini de yitirdikleri için cemevleri 1980'li yıllara kadar kentte görünür hale gelmemiştir. Bütün yasaklı inanç gruplarının tarih boyunca yaptıkları gibi kamusal alanda var olamayan inanç grupları özel alanda yani evlerinde kendi ritüellerini ve ayinlerini gerçekleştirmek zorunda kalmışlardır. İstanbul'da kurulan ilk Cemevi olan Esenyalı Seyid Seyfi Cemevi de 1982 yılında İstanbul'a gelen Musa Küçük Dede'nin girişimi ve taliplerinin desteğiyle 1986 yılında ortaya çıkabilmiştir. Önceleri Musa Dede de kendi evini Cemevi olarak kullanmış

¹ Cemal Şener ile yapılan görüşme notlarından yararlanılmıştır.

ama gittikçe sayının artması sebebiyle yeni bir yere ihtiyaç doğmuştur. Musa Dede ile gerçekleştirdiğim mülakatta kendi söylemine göre bu yıllarda İstanbul'da Karaca Ahmed ve Şahkulu Sultan Dergâhları dışında bir Alevi inanç merkezi ya da kuruluşu yoktur.

Cemevlerinin oturmuş bir mimari üslubu da yoktur. Cemevlerine bakıldığında mimari anlamda bir üslubun oturtulamamış olmasında, yeni kentlileşen ve kentte ortaya çıkan çeşitli ihtiyaçların karşılanabilmesi amacıyla yereldeki Alevilerce kısıtlı maddi imkânlarla cemevlerinin devlet desteği ya da mimari konularda uzman desteği de alınamadan inşa edilmek zorunda kalınması başlıca sebeptir. Bunula birlikte kırsaldaki cemler ya dedenin evinde ya evi müsait olan birisinin evinde ya da açık kırsal alanlarda yürütüldüğü için, özelleşmiş bir mirasi bulunmamaktadır. Bu sebeple resmi makamlar ve çeşitli Alevi olmayan yazarlar tarafından "cemevlerinin aslında var olmadığı ve son yıllarda ayrılıkçı bir siyaset sebebiyle üretildiği" yaftası kullanılmaktadır. Bu iddia gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü ibadet ve cem sadece tanımlı ve tek üsluplu bir ibadethanede yürütülen bir eylem değildir. İbadethaneler daha çok iktidarlar eliyle inşa edilen ya da inşa edilmesine izin verilen resmi ya da yarı resmi yapılardır. Bu açıdan bakıldığında cemevlerinin mimari üslup olarak olmasa da işlevsel açıdan Bektaşî Dergâhlarını miras kabul eden bir üslupla kendi ihtiyaç duydukları fonksiyonları barındıracak biçimde kurgulandıkları görülmektedir. Cemevlerinin ortak özellikleri ve fonksiyonları aşağıdaki şemada özetlenmektedir. Şemada görülen halkalar hizmet sunulan hedef kitleyi ve hizmetin, yazar tarafından seçilmiş anahtar kelimesini ifade etmek için tasarlanmıştır.

Şekil 4-4 Cemevi mekânsal işlev-anlam ve hizmet katmanları¹

Burada üretilmeye çalışılan soyutlamaya göre cemevlerinde sunulan hizmetlerde hedef kitle en dış çemberde bulunabilen karma bir nüfustur. Bu haliyle hem Aleviler hem de Alevi olmayanlar bu hizmetlerden yararlandıkları için “kamusal” bir görüntüdedir. Ama merkeze gidildikçe kamusalılık azalmakta ve ilgili kültürel gruba hizmet sunan özel alan ortaya çıkmaktadır. Alınan hizmetlerde merkeze, yani Pir’e, yaklaşıldıkça hizmet alan kitle de özelleşmekte ve sadece ilgili Aleviler haline gelebilmektedir. Örneğin görgü cemlerinde sadece ilgili dede ve onun talipleri bulunmakta ve dışarıya kapalı yürütülmektedir.

Cemevlerinde sürdürülen hizmetler ve cemevlerinin çevresine sundukları hizmetler birçok konuyu kapsamaktadır. Bu mekânlar sadece ibadethane olarak değil aynı zamanda birer “toplum merkezi” olarak sosyal gelişime ve birlikteliğe de hizmet sunmaktadırlar. Aleviliğin eğitime, paylaşıma ve birlikteliğe verdiği önemi cemevlerinde sunulan hizmetlerde görmek mümkündür.

Burada üzerinde özellikle durulması gereken hizmet ise cenaze hizmetidir. Çünkü cenaze ritüeli birçok cemevinin kurulmasında temel sebeplerden birisi olarak saha

¹ Şema yazar tarafından, katılımcı gözlemler sırasında belirlenen anahtar kelimeler esas alınarak hazırlanmıştır. İdeal bir Cemevi şeması oluşturmak amacı taşımamaktadır. Örneğin mahkeme ifadesi cem ayini öncesinde katılanların rızasının alınması ve canlar arasında problemleri bir durum varsa dede öncülüğünde çözüme kavuşturulması girişimini ifade etmek için kullanılmıştır. Öte yandan post sadece Hacı Bektaş ile temsil edilmez, burada örnek olarak yer almaktadır.

çalışması sırasında karşıma çıkmıştır. Hem İstanbul'da ilk kurulan Cemevinin hikâyesinde hem de İngiltere'de kurulan ilk cemevinin hikâyesinde kurucuları cemevini artık inşa etme kararına götüren ve çevredeki Alevilerin de ilk etapta desteğini almada başat rolü olan fonksiyon "cenaze ritüeli"dir. Çünkü birey ister inansın ister inanmasın bu fonksiyon her ailenin ihtiyaç duyduğu ve kendince bir görev olarak saydığı temel bir ritüeldir. Öte yandan Türkiye'deki cenaze hizmetleri belediyeler tarafından veriliyor olsa da verilen hizmet bir Sünni İslam hizmeti olarak sunulmaktadır. Resmi makamlar dedeleri din adamı ve ya önder olarak saymadıkları için cenazelerde İmamlarla ritüellerin uygulanması gerekmiştir. Saha çalışmaları sırasında görüştüğüm ve kendisini kültürel açıdan Alevi sayan ve ateist ya da agnostik olduğunu ifade eden Aleviler cemevlerine neden ihtiyaç duyuyorsunuz sorusuna çok benzer biçimde "Cemevleri olmazsa cenazelerimizi nereden kaldıracağız!" diyerek cevap vermişlerdir. Öte yandan semah, bağlama eğitimi gibi eğitimler hem Alevi ritüelleri açısından gerekli eğitimlerdir hem de kültürel faaliyet olarak önemsenmektedir. Bu eğitimlere hem Aleviler hem de Alevi olmayanlar katılmaktadırlar. Bir diğer yönde de gençler çocuklara eğitim vererek kuşaklar arası iletişim ve etkileşim de pekişmektedir. Bu eğitim süreçleri sayesinde topluluğa yeni katılan çocuklar Aleviliğin önemli esaslarını öğrenmekte ve yetişmektedir.

Aleviliğin yaşatılması ve sürdürülmesi konusunda görev alan sadece cemevleri olmamıştır. Çeşitli yasaların ve ilgili mevzuatın izin vermemesi sebebiyle Alevilik adı altında Dernek kurulamayacağı için başka isimlerle çeşitli dernekler kurulmuştur. Bunların en çok bir Türbe onarma ya da hemşerilik dernekleri olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Öte yandan çeşitli özel teşebbüsler de Alevilik konusunda görevler üstlenmişlerdir. Günümüzde ise Aleviliğin hem dinsel hem de kültürel açıdan geliştirilmesi ve ortak bir dile kavuşması için vakıf ve derneklerin aktif biçimde örgütlenmiş başat kurumlar olduğu görülmektedir. Yaman [113] Alevilik-Bektaşılık alanında faaliyet gösteren ana küme aktörleri şu şekilde tanımlamaktadır:

"1. Dergahlar, 2. Cemevleri, 3. Dernekler, 4. Vakıflar, 5. Araştırmacı-Yazarlar, 6. Ticari Kuruluşlar, 7. Dergiler, 8. İşadamları, 9. Medya Kuruluşları, 10. Diyanet İşleri Başkanlığı, 11. Hükümetler, 12. Siyasal Partiler, 13. Üniversiteler, 14. Sünni örgütler, 15. Sanatçılar, 16. Saz/semah kursları, 17. Araştırma Kurumları, 18. Türkiye'deki Şii/Caferi Cemaati." [113]

Yaman'ın da tanımladığı genel küme içinde mekanda Cemevi olma yönünde öne çıkan dernek ve vakıflar haricinde saha çalışması sırasında çok sayıda yöre dernekleri olduğu görülmüştür. Şekil 4.2'de yer alan ve mekânsal tespit anlamında cemevlerinin yer seçimleri anlamında ilk çalışma olan gösterim kabaca İstanbul'da yer alan cemevleri ve vakıflarını göstermektedir. Haritadaki bölgeler cemevlerinin toplandığı ilçeleri ifade etmektedir. Sorasıyla bu ilçeler bölgelere göre aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

Çizelge 4-15 Günümüzde İstanbul'da Cemevlerinin İlçelere göre dağılımı.

Bölge	Bulunduğu İlçe	Cemevi Sayısı
1. Bölge (Tarihi merkez)	ÜSKÜDAR, KADIKÖY, FATİH, BEYOĞLU, BEŞİKTAŞ, ŞİŞLİ	4 DERGÂH, 1 TÜRBE, 2 DERNEK, CEMEVİ YOK
2. Bölge	ADALAR, ATAŞEHİR, ÜMRANİYE, SARIYER, ŞİŞLİ, KÂĞITHANE, GAZİOSMANPAŞA, SULTANGAZİ, GÜNGÖREN, BAHÇELİEVLER, BAĞCILAR, EYÜP	22 CEMEVI VE DERNEK
3. Bölge	ARNAVUTKÖY, BAŞAKŞEHİR, KÜÇÜKÇEKMECE, ESENYURT, BEYLİKDÜZÜ, AVCILAR, BAKIRKÖY	21 CEMEVI VE DERNEK, 1 TÜRBE
4. Bölge	TUZLA, PENDİK, KARTAL, SULTANBEYLİ, SANCAKTEPE, ÇEKMEKÖY, MALTEPE	25 CEMEVI VE DERNEK
Diğer	BEYKOZ, SİLİVRİ, ÇATALCA	3 CEMEVI

Şekil 4-5 İstanbul’da Cemevlerinin dağılımı ve yoğunlaştıkları ilçeler.

4.3.3 Cemevleri ve Dergâh Kurma ve Yeniden İnşa Etme Deneyimleri Örnekleri

İstanbul’da merkez ilçelerde Alevi ve Bektaşî kutsal mekanlarının bulunmamasının temel sebebi bu bölgede var olan kültürel mirasın Bektaşî Dergahların ihya edilmemesi ve büyük kısmının kaybolmuş olmasıdır. Bu açıdan Beyoğlu ilçesi sınırları içinde bulunan Karaağaç Bektaşî Tekkesinin açılması sürecindeki yaşananlar genel problemlerin bir özeti niteliğindedir. Bir diğer önemli örnek olarak Alevi Vakıfları Federasyonunun Beyoğlu Belediyesine başvurusudur.

4.3.3.1 Beyoğlunda Alevi Bektaşî Kültürü Korunması Girişimi

Alevi Vakıfları Federasyonu (AVF), Beyoğlu Belediyesi tarafından hazırlanan Beyoğlu İmar Planı’na itiraz etmiş ve temel gerekçesi de bu imar planında cemevilerine yer verilmemesi ve cemevi arsası ayrılmamasıdır. Bu itiraz metni aşağıdaki gibidir:

“Beyoğlu Belediye Başkanlığına, Beyoğlu/İstanbul

İlgi: 14.01.2011 tarihinde askıya çıkarılan 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı’nın bütününe itiraz.

Taşıdığı kültürel ve tarihi değerler ile ülkemizin en seçkin bölgelerinden birisi olan Beyoğlu’nda Alevi – Bektaşî geçmişimizin de birçok değeri bulunmaktadır. Ancak yıllardır süren eksik ve yanlış uygulamalar nedeni ile bu değerlerin büyük kısmı müzelere dönüşmüş, bir kısmı yok edilmiş veya biçim değiştirmiştir.

Planda 14 adet alan ihya edilirken, Alevi inanç sistemi yine gözardı edilmiş ve 3 milyon metrekareyi aşan Beyoğlu’nda bir adet dahi CEMEVI alanı öngörülmemiştir.

Bizler İstanbul’da ve Beyoğlu’nda yaşayan milyonlarca Alevi adına, BEYOĞLU’nda inşa edeceğimiz “Hz. Ali Cemevi” için yer tahsis edilmesini, koruma altındaki veya ihya edilecek eski eserlerden Çakır Dede Tekkesi – Kantari Baba Tekkesi - Cihangir Tekkesi gibi aradan geçen yüzyıllara rağmen Alevi – Bektaşî kimliklerini adları ile korumuş yapıların da Alevi inanç ve Kültür Merkezleri olarak ihya edilmesini istiyoruz.

Kentimiz ve ülkemizde yaşayan nüfusun büyük bir kısmını oluşturan Alevilerin ve Aleviliğin planlama aşamasında böylesine görmezden gelinmesi, tarihi ve kültürel değerlerinin yok sayılması, çağdaş bir ülkede kabul edilecek nitelikte bir uygulama değildir. Bu planlama kusurlarının derhal düzeltilmesini, barış ve huzur içinde sürmesini istediğimiz ortak yaşamımız için de çok önemli bulduğumuzu dikkatlerinize sunuyoruz.

Görkemli kültürel mirasımıza uygun bir alanın “Hz. Ali Cemevi” için derhal tahsisini, uzun ve köklü bir tarihten süzülerek bugüne gelmiş Alevi inanç

merkezlerinin de, bu inancın süreceği merkezler olarak ihya edilmelerini önemle talep ediyoruz. Alevi Vakıfları Federasyonu, Doğan Bermek, Genel Başkan”

Bu başvuru aslında kültür-plan-demokrasi ilişkisi açısından tarihi bir belge niteliğindedir. Çünkü genelde görmezden gelinen alt kültür gruplarının önemli bir itirazını kayıt altına almaktadır. Toplumun bir parçası olarak kültürel miraslarının ve özgün değerlerinin iktidar tarafından görmeden geçilemeyeceğini belirtmekte, kamunun ve iktidarların görevinin toplumun tüm kesimlerinin kültürel değerlerinin korunması için çalışmak olduğunu hatırlatmakta, evrensel insan hakları ihlalleri konusunda yerel idareyi uyarmakta, imar planları ile kültüre temas edilirken seçkinci davranılamayacağını belirtmekte ve Alevilerin kamusal alandan dışlanmasına itirazlarını dile getirmektedir.

Bu başvuruya Beyoğlu Belediyesi tarafından cevap olarak 6 Mayıs 2011 tarihli 57 Karar Numaralı Beyoğlu Belediyesi Meclis Kararı iletilmiştir.

“İtiraz incelendiğinde, 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planlarının 3194 sayılı İmar Kanununun 5. Maddesi 2. Paragrafı gereği 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planına uyması zorunluluğu vardır. 1/1000 ölçekli Beyoğlu İlçesi Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı, 1/5000 ölçekli Beyoğlu İlçesi Kentsel Sit alanı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı değişikliği gerektirmektedir.”

Belediyenin verdiği cevap aslında topun Büyükşehir Belediyesine atılması ve süreçteki sorumluluktan kaçılması anlamına gelmektedir. Çünkü 1/500 ölçekli planları hazırlamakla görevli olan kurum Büyükşehir Belediyesidir. Doğal olarak değişikliği de Büyükşehir Belediyesinin yapması gerekecektir. Öte yandan parsel bazlı değişiklikler ya da kararlar Nazım İmar planlarının yetki alanında değil Uygulama İmar Planlarının konusudur. Doğal olarak itirazın konu aldığı ölçek doğrudur ve uygulama İmar Planı ölçeğinde çözüm üretilmesi gerekmektedir. Bunlardan daha önemlisi de koruma amaçlı bir plan hazırlanırken Bektaşî kültür mirasının korunacak değerler ve miraslar arasında sayılmaması ve eksik bırakılması ilgili ilçe ve Büyükşehir Belediyelerinin ortak eksikliği ve hatasıdır.

4.3.3.2 Küllerinden Doğan Bir Dergâh; Karaağaç Bektaşî Tekkesi

Karaağaç Bektaşî Tekkesi günümüzde yeniden yapılmadan önce 1826'da Yeniçeri Ocakları kapanması sırasında yıktırılmıştır. 1826'dan önce İstanbul'da çalışan Bektaşî Tekkeleri arasında en eskisi ve tarikat organizasyonunda en kıdemlisi bu tekkedir (Öz, [109]). Karaağaç Tekkesi II. Beyazıt'ın vakfıdır. Hasip Baba 1870'de tekkeyi uyandırır ve ikinci kurucusu olarak anılır. Cumhuriyet döneminde kapatılan Tekke harap olur ve Mezarlığı 1996 yılına kadar varlığını sürdürse de bu tarihte belediye arsasını satar ve tamamen yok olur.

Tekkede yaptığım mülakatlarda edindiğim bilgilere göre Tekke'nin yakın tarihi tipik bir Alevi mekânsallaşmasını ve iktidar çatışması örneği sergilemektedir. Alevi-Bektaşî Eğitim ve Kültür Vakfı ve Alevi Dernekleri Federasyonu yöneticileri ile yaptığım mülakatlarda Sütlüce'de ortaya çıkarılan Bektaşî Tekkesinin şu anda tapusuz, elektriksiz biçimde tüm eksikliklerine rağmen Alevi-Bektaşîler tarafından sahiplenilmesi ve kullanılır hale getirilmesi mücadelesinin arkasında yatan süreci öğrenmeye çalıştım. Süreci özetleyen mülakat notları aşağıdaki gibidir.

“2004 yılında o bölgede oturan bir Alevi vatandaşımız/canımız bir toplantımıza geldi ve büyük bir heyecanla geldi ve dedi ki “ben bütün kurumlara gittim ama ilgilenen olmadı, gelin siz ilgilenin” Karaağaç tekkesinin yok olacağını, işgal edildiğini, mezar taşlarının durduğunu büyük bir heyecanla anlattı. Neresi olduğunu merak ettik. O söyleyince, ben Sütlüce bölgesini az çok biliyordum yaptığım araştırmalar sayesinde, “kalkın gidelim!” dedik. Gittiğimizde otların arasından çıkmış mezar taşları vardı tabi onu, açıkçası 1-2 mezar taşını da görünce orada, 12 dilimli taçlı, ben sanki yeraltından büyük bir servet çıkmış büyük bir gibi heyecanlandım. Hemen otlarla kapattık, birileri alıp götürmesin diye. Burayla ilgili çalışmaya başlamaya karar verdik.

Orada şimdi yerinde otel olan 3257/1 parseldeki dergâh arazisi yerinde şu an otel var. Orada daha önce Kiptaş konutları yapılmış. 1999'da oradaki o depremle birlikte onlarda kayma olmuş, sivaları yapılmadan o binalar çökmüş. O binaları yaparken şu anda otelin olduğu yerdeki dergâha ait kalıntılar da tamamen yok olmuş. Çünkü ciddi anlamda temel çalışmaları yapılmış. Biz alt tarafta yani 3257/2 parselde kazı çalışmalarına başladık. Şu anda dergâh binasının ve AKP il binasını olduğu yerde. Tabi hemen, direk kazı çalışmasına başlamadık. Önce mahkemeye başvurduk. Buranın bir Alevi Bektaşî Dergâhı olduğunun tespitini yaptık. Tespit davası açtık. Bilirkişi heyeti bir inceleme yaptı ve tespit yapıldı. Ondan sonra biz toprak sahibine, İBB'ye ve Kiptaş'a dava açtık. Dava açma süresinde de Anıtlara başvurduk. Anıtlar Yüksek Kurulu bize “iki üniversiteden rapor getirmeniz gerekiyor”

dedi. “Fen Edebiyat Fakültesinden, Orman Fakültesinden, Türk İslam Eserleri Müzesi denetiminde de bir kazı yaptırmanız gerekiyor” dedi ve bunların sonunda da bakıp değerlendireceğiz dedi. Bu arada 8 aylık bir süre geçti. Hem iki üniversitenin raporunda hem de kazı sonucunda burada bir dergâhın olduğu, 3 ayrı sürece ait kalıntıların olduğu tespiti yapıldı. Bu tespit yapıldıktan sonra kalıntıların aslına uygun onarımının yapılabilmesi için anıtların bir raporunun olması gerekiyordu. Anıtlar da bize bir rapor verdi ve “evet, burada korunması gereken bir kültür varlığı vardır” dedi.

Tam bu esnada çok ilginç bir gelişme oldu. Bu arsa sahibini buraya (Şahkulu Sultan Dergâhı) davet ettik. Mal sahibi buraya geldiğinde “ben burayı en uygun fiyata size satmak isterim” dedi. Biz de dedik “o zaman araştıralım alalım”. Yani çok ilginçtir düşünebiliyor musunuz? Alevi Bektaşilerin ve önemli bir dergâhın arazisi birilerine satılmış ve sürekli el değiştirmiş. Ama bu adamla bir anda görüşmemiz kesildi. Yeğenin telefonunu var. Aradık ve ülke dışına çıktığını öğrendik. Bu arada yeri bir başkasına satmışlar. Bu beyefendi hemen el değiştirmiş.

Büyükşehir Belediye Meclisinde hemen burası için başka bir statü belirlemişler. Meclise getirmişler, karar vermişler. Burasını satın alan adam lehine bir karar çıkarmışlar. Yapıtay ve Astay diye bir şirkete satılmış burası. Tabi bu şirketin ilişkileri direk başbakana dayanıyor. Ondan sonra çok çok uzun bir süreç yaşamaya başladık. Sürekli bir şekilde görüşmeler yapılıyor. Oradan oraya gidiyoruz, buradan buraya geliyoruz falan derken en sonunda Türkiye’deki tüm Alevi kurumları orayla ilgili bir basın açıklaması yaptık. Ha bu arada sürekli bir şekilde orayı gündemde tutmaya çalıştık. Lokmalar yaptık, kapısının önüne gittik, muharrem ayında binlerce ziyaretçi, artık İstanbul’da en çok ziyaret edilen dergah haline geldi kamuoyunun dikkati nedeniyle. Artık o insanlar giriş çıkışta sıkıntılar yaşamaya başlayınca bunlar da dediler ki “ya burası bize ciddi anlamda sıkıntı yaşatacak”. Bu Yapıtay ve Astay’ın genel müdürüyle sıkı ilişkiler içine girdik ve bu beyefendiye dedik ki “Artık sizin başka çareniz yok. Burayı bize açmak zorundasınız.”

Ondan sonra bakalım edelim derken ciddi bir zaman yaşadık. Ondan sonra da bir şekilde anahtarını aldık ve 2 yıldır kullanıyoruz. Fakat bu tabi yetmiyor. Tapu sorununu bir türlü çözemedik. Kullanımını iyi kötü yapıyoruz fakat bizim orayla ilgili çok ciddi bir projemiz var. Biz orayı canlı müze yapmak istiyoruz. Onunla ilgili bütün hocalarla görüşmeler yaptık, üniversitelerle görüşmeler yaptık, altyapısını hazırladık, 1,5 yıl oldu maalesef tapusunu alamadığımız için işe başlayamıyoruz.

Önemli olan bu dergâhın niteliği nedir? Karaağaç Dergâhı Tekkeyi Aliye unvanı taşıyor. Hacı Bektaş Dergâhından atanan postnişin İstanbul’a direk Karaağaç Dergâhına geliyor. Karaağaç Dergâhına oturuyor. Oradan da diğer dergâhlara atama yapılıyor. Bu kadar önemli bir görevi var. Konum olarak o kadar önemli ki, unvan olarak orası en büyüklerinden. Yeniçerilerin inançsal eğitiminin yapıldığı yer yine Karaağaç Dergâhı. Yol erenlerinin de ayrıca eğitiminin yapıldığı bir alan. Yani resmen okul, üniversite görevi görüyor. Şimdi orasının bir başka adı daha var; Karaağaç Dergahı aynı zamanda 2. Beyazıt Vakfı. Yani o yüzden süreç bu kadar uzun...

Kazılarda biz 1870'e kadar olanları bulduk. Daha eski dönemlere ait sadece 2 duvar bulabildik. Tarih olarak oldukça eski ve 500-600 yıllık bir dergâh. Orası aynı zamanda Saya Ocağı olarak da geçiyor. Yani o bildiğimiz alan, tamamen o bilgedeki arazi buraya ait. Orada 40 tane hane var içinde, tavuk, koyun çiftlikleri var. Kendi topraklarını ekip biçiyorlar. Yani dergâh dışarıdan hiçbir şekilde hiçbir şey almıyor neredeyse. Tamamen kendi üretimini kendi bahçesinde yapıyor... Saya Ocağı büyük bir ocak ve büyük bir alana sahip. Ama maalesef şu anda mevcut olan İstanbul'daki bütün dergâhlar gibi onun da mevcut arazisi şu anda yok. Mevcut arazisi 3000 dönüm bile yok.

Şu anda ne yapıyoruz. Şu anda hiçbir şey yapmıyoruz. Halen AKP'nin bize vereceği cevabı bekliyoruz. (İlgili alanda AKP il Merkezi binası olduğu için siyasi arenadan sürece katılan kişiler ve kurumlar kastediliyor) Defalarca randevu almak istedik ama sürekli erteleniyor, onu bile sağlayamıyoruz. Şu anda en son süreçte de yine el değiştirdi. Maalesef şu anda yeni bir muhatabımız var.... Fakat satılan adam burada dergâh olduğunu bilmiyor ve "Ben burayı alırken bir de dergâh satın aldığımı bilmiyordum" dedi. "En kısa zamanda bu işi çözeceğiz" dedi. Fakat bu kısa zaman olmuyor...

Biz istiyoruz ki mevcut sorunlara yeni bir sorun da biz eklemeyelim. Bizim vakfımızın üyeleri her kurumu (önemli Alevi-Bektaşî kurumları kastediliyor) temsil ediyor. Amacımız biraz da eskiden olduğu gibi (dergâh) bütün kurumları temsil etsin istiyoruz.

Kurul buranın 1. Derece tarihi eser olduğunun tespitini yaptıktan sonra ciddi anlamda kurulun üzerinde ciddi bir baskı oluştu. İmardan sorumlu belediye başkan yardımcısı imar müdürü çok ciddi anlamda baskı yaptı. Her gün kurulun kapısını aşındırdı. Şöyle bir karar çıkarmak istediler, mezarlıkları oradan taşımak istediler. Tabi mezarlıklar taşınınca oranın içi boşalacaktı artık hiçbir anlamı kalmayacaktı. Orayı çocuk kütüphanesi yapmak istiyorlardı. Beyoğlu Belediye Başkanıyla görüştüğümüzde "Ben burayı çocuk kütüphanesi yapacağım" dedi. Ben de "ozaman başkanım Selimiye camisini kadınlar kütüphanesi yapabilir miyiz?" dedim... Çok tartıştık.

Büyükşehir Belediye Başkanının danışmanından birkaç kez katkı istedim orayla ilgili. "Cemevi yapmayın da ne yaparsanız yapın" dedi. Çok ilginç. Yani "Cemevi yaparsanız biz size katkı sunmayız" diyor.

Bu öneriler doğrultusunda itirazımıza yönelik kurulun almış olduğu en son karar 3 madde olarak sıraladı: "1. Hazire yerinde korunacak 2. Dergâh aslına uygun olarak onarılacak 3. Kültür ve Hizmet amaçlı kullanılmak üzere bir bina daha yapılacaktır." İşte o kültür ve hizmet amaçlı kullanılmak için yapılacak bina da AKP il merkezi binası. Toprak sahibi oraya o binanın yapılmasını çok istiyordu ve yapıldı. AKP oraya kiracı olarak geldi..."

Tekkenin ve arazisinin akıbeti bir ara medyada da yer bulmuş ve çeşitli sorular ortaya atılmıştır. Büyükşehir Belediyesinin konuya ilişkin açıklamaları İddialar ve Gerçekler¹ isimli belediye bülteninde yer verilmektedir. Kısaca konuyu aşağıdaki biçimde özetlemiştir.

“1. Sötlöce’de biri Kiptaş’a diğeri özel mülkiyete ait olmak üzere iki parsel bulunuyor. Birinci parsel Kiptaş: Beyoğlu İlçesi, Sötlöce Mah. 3257 ada 1 parsel, ikinci özel parsel: 3257 ada- 2 parsel. Yapıtay İnş. Tekstil San. Tic. Ltd. Şti. adına kayıtlıdır.

2. Özel mülkiyetteki 2’nolu parselde ilk kazılarda mezar kalıntılarına rastlanması üzerine, arkeolojik çalışma başlatıldı. 53 adet mezar kalıntısı ile Karaağaç Tekkesinin temel kalıntıları ortaya çıkarıldı. 53 mezar tek tek paftaya işlendi. Kalıntı Tekkenin 2’nolu parselde kaldığı tespit edildi.

3. Arkeolojik çalışmalar, Anıtlar Kurulu Kararı ile Türk İslam Eserleri Müzesi’nin denetiminde yapıldı. Kazı çalışmalarının bedeli parsel maliklerince ödedi.

4. Kiptaş’a ait olan 1 nolu parselde hiçbir tarihi kalıntıya rastlanmadı. Bu nedenle, Parsel tapusundaki Anıtlar Kurulu şerhi kaldırıldı.

5. Bütün mezarlar, kotunda ve koordinatında tespit edildi, kemiklere dokunulmadı. Kemikler tek tek fırça ile temizlenip, oynatılmadan ve yerinde bırakıldı.

6. Bütün mezarlar restore edilerek düzenlendi.

7. Temel kalıntılarına rastlanan Tekke, aslına uygun olarak Kurul Kararı ile yeniden yapıldı.

8. Hizmet binası da tarihi kalıntıların bulunmadığı alan esas alınarak yeniden projelendirilip kurul onayından geçti. Bina mezar kalıntılarının dışında kalan alanda yer alıyor.

Son Durum: 2 No’lu parselde yer alan Kültür ve Hizmet Fonksiyonlu ek binanın projesi, bazı bölümlerinin mezar alanlarına isabet etmesi nedeniyle, Anıtlar Kurulu kararı ile revize edildi.

Ek yapıya ait teklif projenin düzeltmelerle uygun olduğuna ilişkin Kurul Kararına istinaden hizmet binası, mezar kalıntılarının olmadığı alana alınarak yeniden projelendirildi. Mezar yerleri aynı yerinde muhafaza edildi.

Kurul, ayrıca Kütüphane ve Kültür Merkezi fonksiyonlu Karaağaç Tekkesine ait restitüsyonu onaylamış rekonstrüksiyon projesini uygun bulmuştur.

Hizmet binasının İskân şartını Kültür Varlığı Yapı-Tekke Binasının bitirilmesi şartına bağlamıştır. (Karar Tarihi 02.05.2007)

¹ İBB [114]

Kurul 01.07.2009 tarihinde 115 pafta 3257 ada 2 parselde bulunan ek yapıya iskân verilmesinde sakınca olmadığına karar verdi.

Kazılar sonucunda ortaya çıkartılmış olan kalıntıların 19. yüzyıldan daha erken hiçbir döneme ait olmadığı da tespit edilmiştir. Arkeolojik araştırmalar tekke ve mezarların 2'nolu parselde olduğunu ortaya koymuştur. Bunun üzerine Anıtlar Kurulu da Kiptaş'a ait olan 1'nolu parselde 'korunması gerekli kültür varlığı bulunmadığından' tescili kaldırmıştır.

2 nolu parselde yer alan Kültür ve hizmet fonksiyonlu ek binanın projesi, bazı bölümlerinin mezar alanlarına isabet etmesi nedeniyle, Anıtlar Kurulu kararı ile revize edilmiştir. Türk İslam Eserleri Müzesi'nin proje alanına isabet eden bazı mezarların taşınabileceği yönündeki uygun görüşü Kurulca kabul edilmemiştir.

Binanın mezar kalıntılarının üzerine yapıldığı iddiası doğru değildir. Komşu parsel maliki Kiptaş, her gün denetim yapılan alandaki işlemi yakından takip etmiştir. Ne Müze yetkilileri ne de Kiptaş, bu iddiaya haklılık kazandıracak bir bulguya rastlamamıştır. Son derece özenle büyük bir çalışma yapılmış ve bu çalışma sonucunda İstanbul tarihi bir eser kazanmıştır.”

Bu ifadelerde bütün çalışmayı başlatan ve yöneten kuruluşun Büyükşehir Belediyesi olduğu hissi uyanmaktadır fakat durumun aslının bu olmadığını Alevi-Bektaşî Eğitim ve Kültür Vakfının yöneticisinin anlatımında görmekteyiz. Vakfın ve Alevi-Bektaşîlerin yürüttüğü mücadele olmasa bu kültürel mirasın topluma kazandırılacağı konusu şüphelidir. Çünkü hem ilçe hem de büyükşehir belediyelerinin alandaki kültürel mirasın tespiti gerçekleşmiş olmasa bölgeye ilişkin farklı projelere sahip oldukları açıktır. Bu açıdan kültürel mirasın korunması konusunda kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının taraf haline gelmeleri ve sorunu çözmek için mahkemeye taşımaları ilgili miras değerleri hakkında koruyucu ve geliştirici politikaların eksikliği ve yerel idarelerin konuya bakışlarında tarafsızlığını yitirmesi önemli bir problem olarak karşımızda durmaktadır.

Büyükşehir Belediyesi açıklamalarında kendi içinde bilimsellikle bağdaşmayan bazı iddialarda bulunmaktadır. Örneğin, ilgili alanda 19. yy öncesi kalıntıya rastlanmadığı ifade edilmektedir. Fakat bu ifade ile tarihsel bir gerçeklik olan Yeniçeri Ocaklarının 1826 yılında kapatılması hadisesi sonrasında dergâhın yıkılması gerçeğini göz ardı etmektedir. Ayrıca, İstanbul'un en eski dergâhlarından birisi olan Karaağaç Bektaşî Tekkesinin, Bektaşî Dergâhlarının uzun süre yasaklı olduğu 19. yy'da ilk defa ortaya çıktığını ifade etmek bilimsel tutumlarla da örtüşmemektedir.

Mezarların taşınması önerisinin kurul tarafından reddedildiğini yine her iki tarafın açıklamalarında görüyoruz. Bu da bize yerel idaremizin temel bir koruma ilkesi olan “yerinde ve yaşatarak koruma” ilkesini nasıl göz ardı edebildiğini göstermektedir.

4.3.3.3 Karaca Ahmet Sultan Dergâhı

Günümüzde en son açıklamalarda sıklıkla tekrarlanan yanıltma haber çılgınlığı gittikçe yayılmış durumdadır ve evrensel İnsan Hakları ilkeleriyle de tezat olacak biçimde devam etmektedir. Bilindiği gibi son aylarda Diyanet İşleri Başkanlığı, TBMM, Yargıtay ve son olarak da başbakan, Alevilik ve ibadethaneleri hakkında çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Son açıklamasında başbakan, yeniden inşa edilmiş, önemli bir Dergâh ve Cemevi örneğini, Karaca Ahmet Sultan Dergâhı binasını ve yeniden inşa sürecini Alevilik ile ilişkilendirerek değerlendirmiştir. Basında da “incitici” bir başlıkla yer alan habere göre aşağıdaki şekilde değerlendirmektedir:

'Karacaahmet'in yanındaki cem evi bir ucube'

Alevilerle ilgili düşüncelerinin sorulması üzerine de Başbakan Erdoğan, yapılan toplantılardan sonra bir neticeye vardıklarını ifade ederek *"Şimdi ben size bazı örnekler vererek konuşacağım, Sayın Kılıçdaroğlu Alevi. Sayın Kılıçdaroğlu Alevi olduğu için Alevi topluluk Sayın Kılıçdaroğlu'nu destekliyor. Haklıdır, destekleyebilir. Ama gönül arzu eder ki hizmet politikası prim yapsın"* dedi. Kendilerinin hizmet götürürken ayırım yapmadıklarını da altını çizen Erdoğan, kendisini Alevilik düşmanı gibi gösterenler olduğunu söyledi.

Erdoğan, *"Aleviliği Hazreti Ali'yi sevenler olarak biliyorum. Şimdi Hazreti Ali'yi sevmekse diyorum ben, bugünkü 'Alevi'yim' diyenlere baktığım zaman hepsinden daha Aleviyim. Çünkü hiç birisi Hazreti Ali'nin yaşadığı gibi yaşamıyor. Ama ben onun gibi yaşamaya çalışıyorum. Ama onlarda öyle bir yaşam tarzı yok"* diye konuştu. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı iken Karacaahmet Mezarlığı'ndan bir haber geldiğini ve *"Karacaahmet Mezarlığı'nı söküyorlar"* dendiğini belirten Erdoğan, şunları kaydetti:

"Atladım gittim. İnanır mısınız, tarihi mezar taşlarında 106 aklımda kaldığı kadarıyla mezar başlık taşını sökmüşler, onları kenara dizmişler ve o zaman orada bu faaliyeti yürüten derneğin başkanı aynı zamanda İTO'nun üyesi. Ve o günün Ticaret Odası Başkanı ile irtibat kurdum veya o beni aradı, öyle bir şeyimiz oldu. Dedim, 'bak burada böyle bir şey yapılıyor. Burası bir tarihi bir mezarlık ve tarihi mezarlıkta bu taşlar sökülüyor. Yazıktır, günahtır' dedim. 'Ben kendilerine Üsküdar'da 46 yerde farklı yer gösteriyorum. Hangisini beğenirlerse biz cemevini oraya yapalım. Hafriyatını vesairesini de ben yapayım' diyorum. Ama orada bu cemevini kuralım ne olur şu mezarlığa dokunulmasın. Daha sonra biz üçlü bir araya geldik Ticaret Odası

Başkanı, Dernek Başkanı. Ne dedi biliyor musunuz? 'siz beni oraya gömersiniz ama bunu yapamazsınız'. Nasıl böyle bir şey söylersin? Ruhsat muhsat veremem, böyle bir şey yok, başladığın anda da yıkarım dedim. Bunlar kaçak inşaata başladılar. Tabii ben de dozeri gönderdim, dozeri vurdum. O zaman İstanbul Valisi Hayri Kozakçıoğlu duruma müdahale ettiler ve o yıkımı durdurdular. Allah'tan ki biz resimleri vesaireleri çektiymiştik yıkım çalışmalarıyla ilgili. Çünkü daha sonra o cemevi bir ucube olarak yapıldı orada. Şimdi hala olan cemevi ruhsatı filan yoktur, hala kaçaktır. Gidin bakın orada bir ucube olarak Karacaahmet Türbesi'nin yanında durur. Ve hakkımda benim orayı yıkmadım diye dava açıldı. Biz resimleri-mesimleri her şeyi ibraz ettik de ben beraat ettim."

Aleviliğin kendi içinde paramparça olduğunu gördüklerini söyleyen Erdoğan, "Aleviler Müslüman'dır diyen var, 'Aleviler Müslüman değildir' diyen var. Aynı zamanda bir de bunların içinde ateist olan var. Şimdi eğer biz Müslüman'sak, bir Alevi olarak Müslüman'ın ibadethanesinin tek olması lazım. Cemevine karşı olduğumu söylemiyorum. İbadethanesinin tek olması gerektiğini söylüyorum. Aksi takdirde bu ayrımcılık olur, bölücülük olur. Mesela Türkmen Alevileri camiye gelirler, ama şu anda bu gündemde bağırın çağırın tipler var ya bunların camiyle mamiyle zaten alakası yok. Cemeviyle de alakası olduğunu zannetmiyorum. O da ayrı konu" diye konuştu. Belediye başkanlarının da cemevlerine hep olumlu yaklaşımları olduğunu belirten Erdoğan, "Ama eğer, 'Alevilik bir dindir' deniliyorsa, o zaman çıksınlar bunu müşterek olarak açıklasınlar, biz de bunu bilelim. Ama bunu diyemiyorlar" diye konuştu. Cemevinin bir ibadethane değil kültürel etkinliklerin yapıldığı bir merkez olduğunu, olayı böyle değerlendirmek gerektiğini ifade eden Erdoğan, 'Çünkü ibadethane bizde tektir, mescittir, camidir, burada ibadetimizi yaparız ama cemevinde de Aleviler olarak gideriz kültürel etkinliklerimizi yaparız. Ne gerekiyorsa yaparız. Bu konuda da bizim en ufak olumsuz yaklaşımımız söz konusu değildir. Hazreti Ali'yi sevmek noktasında hareketse ben çok güçlü bir Aleviyim" dedi [115].

Bu açıklamada da diğer devlet kurumlarının açıklamalarında da rastlandığı gibi çeşitli hatalar söz konusudur. Kısaca değinilecek olursa;

Alevilerin, kendi çeşitliliklerini tekleştirip tek bir talep ve inanç algısıyla devletin kapısını çalmak yükümlülüğü yoktur. En azından uluslararası antlaşmalar ve Anayasa'ya göre böyle bir zorunluluk yoktur. Kültürel grubun çeşitliliğini yok etmek ve homojen bir ana grup haline getirmek düşüncesi baskıcı bir yaklaşımdır. Evrensel İnsan Hakları ilkelerine de aykırıdır.

Aleviliğin İslam içinde ya da dışında olduğu kabulleri tamamen Alevilerin kendi karar vereceği bir konudur ve hiçbir kurum ya da kişi bu konuda bir dayatmada bulunamaz. Alevilerin büyük bir kesimi inançlarını, özüne en az dokunulmuş ve Anadolu'daki

kültürle harmanlanmış “İslam’ın doğru/gerçek yorumu” ve bir yol olarak görmektedirler. Öte yandan Alevilik İslam dışı bir inanç olsa bile, bir inanç olma özelliğini kaybetmez ve hem ibadethane hem de ibadet haklarını ve kültürel haklarını korumak ve kurumsallaştırmak hakkına sahiptirler. Bu noktada Alevilerce yükseltelen temel talep, “eşit haklarla, eşit vatandaş olarak yaşamak” talebidir.

Camiye giden Alevilerin, Türkmen Aleviler olduğu iddiası da gerçeği yansıtmamaktadır. Araştırma sürecinde ziyaret ettiğim birçok Cemevi mensupları Türkmen kökenli Alevilerdir ve kurdukları cemevleri için hem yerel hem de merkezi iktidarlar ile mecburen mücadele içindedirler. Camiye de giden az sayıda Aleviler olduğu belirtildiği halde, tez saha çalışması sırasında ziyaret edilen kurumlardaki Alevilerin hiçbiri camilere gitmemekteydiler. Sadece geçmişte kırsalda ya da kente ilk göç ettikleri dönemlerde cenazelerini kaldırmak için mekâna/cemevlerine sahip olamadıkları dönemlerde cenazelerin ritüellerini yerine getirebilmek amacıyla camilere gidildiği ifade edilmiştir. Günümüzde kurulan cemevlerinin sundukları hizmetler sayesinde bu ihtiyaç da ortadan kalkmaktadır.

İslam’ın tek tip ibadethanesi olduğu ya da olması gerektiği ifade edilmektedir. İbadethaneyi geniş sosyal anlamı ile düşündüğümüzde belirtebiliriz ki, İslam’ın tek tip ibadethanesi yoktur. Çünkü her millet kendi kültürel değerleri ve sembollerini kullanarak kendisine özgü bir cami tipolojisi yaratmıştır. Bunun güzel bir örneğini Londra gibi çok etnikli küresel bir kentte görmek mümkündür. Genellikle herhangi bir millet mensupları kendi dillerinin konuşulduğu, kendi sembolleri ile donatılan ve kendi insanların kullandığı camilere gitmeyi tercih etmektedirler. Özellikle Cuma ve Bayram Namazları gibi cemaatle kılınması gereken ve hutbe okunan namazlarda bu ayrım daha da net görülmektedir. Bu da çok anlaşılabilir bir sonuçtur. Çünkü her ibadethane ilgili kültürel grubun yarattığı bir “mekân” ya da “yer” olarak bir sosyal bütündür ve çok çeşitli sosyal işlevleri yerine getirmektedir. Bu sebeple Alevilere “İslam’ın tek bir ibadethanesi vardır” demek hem gerçeği yansıtmamaktadır hem de bu haliyle anlamsızdır.

Türkiye’nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerine göre kimseye nerede ve nasıl ibadet edeceği dayatılamaz. Bu bağlamda hiçbir Alevi camilere çağırılamaz.

Bir diğerklasikleşmiş söylem de Sünni Hanefi politikacıların “Alevilik, Aliyi sevmekse, ben hepinizden Aleviyim!” söylemidir. Bu söylem de bir bilgi eksiğinden ya da bilgi çarpıtmasından kaynaklanmaktadır. Tez saha çalışmaları sırasında 200’e yakın Alevi ile yapılan görüşmeler ve değerlendirilen literatüre göre Aleviliğin sadece Hz. Ali’yi sevmek değil, Hz. Aliye ve Hz. Ali felsefesine inanmak ya da bağlanmak olduğu vurgulanmaktadır. Hiçbir şekilde sadece “Ali’yi sevmek” olarak daraltılamayacak bir değerler sistemine sahip felsefi ve sosyal derinliği olan bir inançsal tavidir ve öte yandan Kerbela, Sivas, Çorum, Maraş gibi acı katliamlara ve haksızlıklara karşı çıkış içermektedir. Bu tavırlarıyla aslında edilgen olmayan aktif bir kültürdür.

Mezarlık işgali iddiası konusunda Karaca Ahmet Sultan Kültürünü Tanıtma-Dayanışma ve Türbesini Onarma Derneği’nin internet sayfasında da yer alan Karaca Ahmet Sultan Dergâhı tarihçesine göz atmak yerinde olacaktır.

II. Mahmut döneminde 15 Haziran 1826 günü Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılma işlemine geçildi. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılma işlemi bittikten sonra sıra Bektaşî Tekkeleri’ne gelmişti. Padişahın emriyle Ebusuut Camii’nde Sünni tarikat şeyhleri toplattırılarak istenilen karar alındı ve bu karara dayalı olarak kimi Bektaşî Tekkeleri kapatılırken, kimi tekkeler de yıktırılarak postnişin ve babaları sürgün edildiler. Üsküdar’daki Karaca Ahmet Sultan Dergâhı da kapatılan dergâhlar arasındadır.

1925’de tekke ve zaviyelerin kapatıldığı tarihten "Karaca Ahmet Sultan Kültürünü Tanıtma-Dayanışma ve Türbesini Onarma Derneği’nin kurulduğu 1969 yılına kadar devam eden 44 yıllık süre içinde tıpkı Şahkulu Sultan Külliyesi’nin harabeye dönüşmesi gibi için için yıpranarak bir harabeden farksız duruma gelir. Meydanda sadece etrafı ve arazileri mezarlarla doldurulmuş bir türbe kalır.

Bağlı bulunduğu belediyenin rant sağlamak amacı ile türbe etrafındaki bahçeyi, düzensiz yerleştirilmiş mezarlar ile doldurması, bu memlekete ve insanlara büyük hizmetler vermiş Karaca Ahmet Sultan gibi ulu kişilerin tarihi türbelerine ne derece saygı gösterildiğinin bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türbenin ve bir zamanlar cıvılcıvıl insanlarla dolup taşan dergâhın, yeniden eski şekline getirilmesi için bir kısım özverili canlar bir araya gelerek bir dernek kurarlar ve kolları sıvayarak ellerindeki olanaklarla ve toplanan bağışlarla Karaca Ahmet Sultan Türbesi’ni onartarak insanlarımızın yeniden ziyaretlerine açık duruma getirdiler. [116]

Bu örnekler dışında medyaya da yansımış onlarca cemevi açma bu sayede de Alevi kimliğinin kamusal alana çıkma mücadelesi öyküsüne rastlanmaktadır. Saha çalışması sırasında bu mücadeleye konu olan çeşitli cemevleri ziyaret edilmiştir. Genellikle

cemevleri için belediyeden yer talep eden Alevilerin mevzuatın izin vermemesi ya da ilgili yerel yönetimin bu talebe sıcak bakmaması sebebiyle cemevi girişimcileri kendi çözümlerini üretme arayışına girmektedirler. Çok nadir olsa da, Şişli Belediyesi yetki alanındaki Okmeydanı Cemevi örneğinde olduğu gibi, mülkiyeti belediyede olan ibadethane fonksiyonlu cemevleriyle de karşılaşılabilir. Bu mekânların kurulmasıyla sorun tamamen çözülmemektedir fakat çözüm için büyük bir adım atılmış olmaktadır.

Cemevlerinin varlığı ve tespiti sorunu günümüzde yoğun biçimde tartışılmaktadır. Bu noktada hem uluslararası hem de yerel mevzuat aslında son sözün inanç grubu tarafından söylenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır fakat uygulamada bu anlayış hüküm sürmemektedir. Çünkü bir Sünni kamu kurumu olarak açıklamalarda bulunan Diyanet İşleri Başkanlığına ve bu kurumun açıklamalarını esas kabul eden ilgili yargı organlarına göre cemevleri yasal değildir. Cemevleri henüz yasallaşamamış olsalar da önemli bir kültürel geleneğin ürünü olarak meşru ve geçerlidir. Tez çalışması sırasında ortaya çıkan son önemli açıklama da 49. Ulusal, 23. Uluslararası Hacıbektaş Veli Anma Etkinlikleri sırasında önemli üç Alevi federasyonun ortak basın açıklamasıdır.

“Saygıdeğer konuklar,

Konuşma metnimiz Ülkemizdeki Alevi – Bektaşî kurumlarının büyük bir bölümünü bünyelerinde barındıran Alevi Bektaşî Federasyonu, Alevi Dernekleri Federasyonu ve Alevi Vakıfları Federasyonu tarafından hazırlanmış olup, Ülkemizde örgütlü bulunan Alevi – Bektaşîlerin duygu, düşünce ve taleplerini ortaklaştıran bir metindir.

Federasyonlarımızın yöneticileri, şahsi politik eğilimlerinden arınarak ve özlelerini dara çekerek bir araya gelmiş, Alevilere karşı geliştirilen dışlama ve ötekileştirme uygulamalarına karşı, bu saldırıları birlikte göğüslemeye, bu anlamda eylem ve söylem birliği sağlamaya karar vermişlerdir.

Bu anma etkinliği;

Alevilerin yaşadığı mekanların işaretlendiği, Malatya Sürgü’de olduğu gibi gece yarısı linç girişimlerinin gerçekleştirildiği, ülkemizin ana muhalefet partisi genel başkanı Sayın Kemal Kılıçdaroğlu’nun inancının politik malzeme konusu yapıldığı, halkın oylarıyla seçilmiş olan milletvekilinin kaçırıldığı, düşman ülke ilan edilen komşumuz Suriye’ye yapılan müdahalelerle, rejim muhaliflerinin silahlandırıldığı, kaos ortamının yaratıldığı, böylelikle de bir insanlık dramına destek olunan bir ortamda Suriye devlet başkanı Sayın Beşar Esad’ın Alevi inancının dahi gerekçe gösterilmeye çalışıldığı, bir süreçte yapılmakta ve bu yönleriyle büyük bir anlam ifade etmektedir.

Böylesi önemli bir süreçte, Alevi Kurumları olarak siz canlarımızla hemhal olma fırsatını bize veren Serçeşmemizin bulunduğu Hacibektaş'ın Belediye başkanı Sayın Ali Rıza Selmanpakoğlu'na içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Aralarında devleti yönetme sorumluluğu olanların da bulunduğu bazı siyasetçilerin, tarihteki Alevi katliamlarına neden olan Ebussud, Kuyucu Murat, İdris-i Bitlisi gibi insanlık düşmanlarını örnek almaları, biz Alevileri derinden üzmekte ve yaralamaktadır.

Siyasilerin ve siyasallaştırdıkları kurum temsilcilerinin, tahrik edici ve ötekileştirmeye dönük davranışları, ülkemizin vicdan sahibi kamuoyunda da büyük rahatsızlığa neden olmaktadır.

Yargıtay'ın, Cemevlerinin ibadethane olma statüsünü reddeden kararına, Diyanet İşleri Başkanlığından aldığı fetvayı gerekçe göstermesi, Alevilerin kabul edebileceği bir durum değildir.

İktidar ve onun güdümüne giren yargı kurumları hangi kararı alırlarsa alsınlar, CEMEVLERİ BİZİM İBADETHANEMİZDİR.

Çünkü Aleviler, yüzyıllardır her türlü baskı ve zulüm altında dahi, ibadetlerini Cemevlerinde yapmışlardır, bundan sonra da yapmaya devam edeceklerdir.

Ülkemizde yaşayan herkesin güvenlik içinde; sağlıklı, özgür ve onurlu bir yaşam sürmeye hakkı vardır.

Gelinen aşamada, Ülkemizin eşitlikçi, özgürlükçü, katılımcı, çoğulcu, demokratik ve laik anlayışa dayalı, bütün inanç guruplarının haklarını güvence altına alan bir Anayasaya ihtiyacı olduğunu bu vesileyle bir kez daha vurguluyoruz. 16.08.2012

Alevi Bektaşî Federasyonu Genel Başkanı Selahattin Özel / Alevi Dernekleri Federasyonu Genel Başkanı Hüsniye Takmaz / Alevi Vakıfları Federasyonu Genel Başkanı Doğan Bermek" [130]

Bu basın açıklaması Alevi kurumları açısından birlikte hareket etme iradesinin ortaya konulduğu önemli bir adımdır. Öte yandan cemevleri olgusunun Alevi kurumları ve kimliği açısından ne oranda önemli olduğunu ifade etmektedir. Siyasi söylemlerle Alevilerin içine itildiği politik ortama ilişkin çekinceler de açıklamada yer almaktadır. Fakat hepsinden önemlisi, geçmişte birbirini sert bir dille eleştiren federasyonlar bir araya gelmiş ve tek bir açıklama yapmıştır.

4.4 Gayrimüslim Cemaat Vakıfları ve Azınlık örgütlenmesi

Türkiye Cumhuriyetinde Azınlıklar, Lozan anlaşması hükümleri uyarınca tanımlanmakta ve tüzel kişilikler de bu kapsam çerçevesinde oluşturulmaktadır. Genel olarak Hristiyanlıkta kiliseler toplumsal işlevler açısından etkin bir role sahiptirler. Osmanlı İmparatorluğunda ise gayrimüslim tebaa kendi patrikliği ve dini önderi tarafından

temsil edilen millet sistemine göre yönetilen ve toplumsal görevlerin kiliseler eliyle de yönetilebildiği bir yapıya sahip olmuştur. Tanzimat’la birlikte millet sisteminden vatandaşlık sistemine geçiş denemeleri başlamış ve Cumhuriyetle birlikte topluluğu temsil eden kurumlar tüzel kişilik kazanmışlardır. Cemaat vakıfları da Azınlıkların varlığını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları temel kurumlardır. Çünkü bu kurumlar birçok faaliyeti bir arada içermektedirler. Özellikle de Cemaatin ortak kullanım mekânları bu vakıflar üzerinden tanımlanmakta ve sürdürülmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı oluşturulmuş bu kurumlar ilgili kurum mevzuatın göre “Cumhuriyet öncesinde gayrimüslim Türk vatandaşlarının oluşturduğu hayır kurumları” [117] olarak tanımlanmaktadırlar. Bu tanımlama ile kiliseler, okullar, mezarlıklar ve çeşitli gayrimenkuller, bu vakıfların denetiminde varlıklarını sürdürmektedirler.

1936 yılında; düzenledikleri beyannameler ile Vakıflar Genel Müdürlüğündeki kütüğe tescil ve kayıtları yapılmıştır. Böylece, cemaatlere ait bu hayır kurumları Cumhuriyet döneminde de “vakıf” olarak kabul edilmiştir. Fakat 1936 beyannameleri beraberinde bir takım sıkıntıları da getirmiştir.

Fakat Oran [118] bu konuda; “nam-ı müstear ve mevhumlara tescil edilmiş” vakıflar meselesinin sıkıntılı bir durum yarattığını belirtmektedir. Çünkü 1913 yılına kadar vakıfların tüzel kişiliği olmadığı için adlarına taşınmaz tescil edilememiştir. Bu sebeple de gayrimüslim vakıflarının taşınmazları, rahiplerin, cemaat ileri gelenlerinin ya da azizlerin adına tescil ettirildiğini ifade etmektedir. Oran, bu durumun yarattığı trajik komik bir örnek verir. Meryem oğlu İsa adına da kayıt edilen taşınmazlar olduğunu ve Hazine dava açınca mahkemede mübaşirin “Meryem veledi Oseeep! (İsa)” diye bağırıldığını ve kimse gelmeyince taşınmazın hazineye geçtiğini anlatır.

Türk Medeni Kanununa göre belli bir cemaati desteklemek amacıyla vakıf kurulması mümkün olmadığından; “yeni cemaat vakfı” kurulması hukuken mümkün değildir. Fakat 1950’li yıllarda bu konuda bir rahatlama yaşanır. Saha çalışması sırasında görüştüğüm Özel Surp Haç Tıbrevank Ermeni Lisesi yöneticisi yaşadıkları sıkıntılı durumu aktarmaktadır:

“Okulumuz 1953 yılında kurulan bir okuldur. Okulumuz orta-lise ve teoloji kısmıyla beraber kurulmuş bir okuldur. Dolayısıyla teoloji kısmı 71'lere kadar açık kalmış, pek faaliyet göstermediği için daha sonra da kapatılmıştır. Orta sınıfları ilköğretim yasası çıktıktan sonra kapanmış ve şu anda sadece lise olarak eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürüten bir okul statüsündedir. Okulumuz 1953 yılında daha önce var olan bir vakfın üzerine kurulması kabul görmüş yalnız daha sonra 1981 yılında Vakıflar İdaresinin bir kararıyla “sehven vakıf olduğuna” karar vererek seçimlerin inceleneyeceğini ve seçimlerin tanınmayacağına dair bir hukuki durumla karşı karşıyayız... Burada vakıfların dayandığı hukuki dayanak vakıfların taşınmazlarını beyan ediniz denmiştir ve 36'da bizim olmadığımız ve 53 yılında kurulmuş olmamız sebebiyle kabul görmedik. Bu sebeple şu anda mahkemedeyiz. Devlet 1999'da bize azınlık tali komisyonunun¹ kararına atfedilerek sehven vakıftır diye aleyhimizde karar verildiği bildiriyor. 1953 yılında Patriklik Okulu olarak kurulmuştur... Patrik Kaçaduryan böyle bir okul hayal etmiş, istemiş ve gerekli müracaatlar yapılarak kurulmuştur. Başvuru sırasında bize izin veriliyor, 1981 yılına kadar cemaat vakfı olarak faaliyetlerini yürütüyor fakat 1981 yılında sehven vakıf olduğuna karar veriliyor. O yazıdan sonra 2001-2003 arası mahkemeye dava açıldı bizim için. Okulun binası gibi şeylerin devletçe geri alınmasına vede okulun kayyumla idare edilmesi gibi bir durum çıktı ortaya. Ancak bizim de Danıştay'da açtığımız davada Danıştay 10. Dairesi vakıf olduğumuza dair hükmetti. Ancak 2011 başlarında Danıştay Genel Kurulu Vakıfların temyiz istemini yerinde bularak kararı bozdu. Bu karar, Tashihi Karar'a götürdü bizi. Şimdi bizim hukuki durumumuz budur...”²

18 Nisan 2012'de Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesindeki Vakıflar Meclisi, Surp Haç Tıbrekank Ermeni Lisesi'nin vakıf statüsüne alınmasını kararlaştırmıştır [119].

5737 sayılı Vakıflar Kanunu 3. Maddesine göre cemaat vakfı “Vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince tüzel kişilik kazanmış, mensupları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Türkiye'deki gayrimüslim cemaatlere ait vakıflar” olarak tanımlanmıştır.

Bu vakıflar, Kanunun 4. maddesine göre ayrı ayrı özel hukuk tüzel kişisi olup; kendi mensuplarının seçtiği yönetim kurulları tarafından yönetilirler. Yönetim Kurulu seçimleri Vakıflar Yönetmeliği'nin ilgili hükümlerine göre kendileri tarafından yapılır.

¹ Azınlık Tali Komisyonu azınlıkların sorunlarıyla ilgilenmesi gereken bir kurumdur. İlgili bakanlıkların birer temsilcilerinden oluşur. Mesela Vakıflar idaresinin, Askeriyenin, Dış ve iç işleri ya da ilgili bakanlıkların birer temsilcisiyle Azınlıkların herhangi bir sorun olduğu zaman bu komisyonun kararı önemli bir dayanak oluyor.

² Özel Surp Haç Tıbrekank Ermeni Lisesi Müdürü ile yapılan mülakat, Mayıs 2011'de okulda gerçekleştirilmiştir.

Cemaat vakıfları yönetim kurulu kararıyla mal edinebilirler ve malları üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilirler. (Kira, intifa, üst hakkı vb.) Cemaat vakıflarının, başlangıçta özgülünen mal ve hakları dışında, sonradan iktisap ettikleri mal ve hakları vakıf yetkili organının kararı ile daha yararlı olanları ile değiştirilebilir veya paraya çevrilebilir.

Cemaat vakıflarına ait, kısmen veya tamamen hayrat olarak kullanılmayan taşınmazlar, vakıf yönetiminin talebi halinde Meclis kararıyla; aynı cemaate ait başka bir vakfa tahsis edilebilir veya vakfın akarına dönüştürülebilir. Yeni bir değişiklik uzun süre sıkıntısı yaşanan hayratlarını akara çevrilememe sıkıntısı bu ifade ile düzeltilmiştir. Örneğin, cemaatin azalan nüfusu sonucunda birçok okul vb. taşınmaz kapalıdır ve başka amaçla kullanılamamaktadır. Bu sebeple de buralardan gelir elde edilememekte ve bu yapılar zarar görmektedir. Bu yeni düzenleme ile artık vakıflar, ellerindeki atıl durumdaki yapıları da değerlendirebilir hale gelmektedirler.

Oran [118] 1936 beyannamesi olayının aslında sermayenin gayrimüslimlerden Müslümanlara geçişine yol açan sürecin bir parçası olarak görmektedir. Bu sürecin önceki adımlarını şu şekilde sıralamaktadır:

- 1915 Ermeni tehciri,
- 1923 Türk ve Rum halkları zorunlu mübadelesi
- 1927 Lozan'ın Bozcaada ve İmroz'da eğitimde uygulanmasının sonlandırılması ve buradaki halkın göçe zorlanması
- 1932'de uygulanan "2007 sayılı Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun" düzenlemesi ile Yunan pasaportu taşıyan İstanbullu Rumlar işsiz kalmışlardır.
- 1934 Trakya'dan Yahudilerin göç etmek zorunda bırakılması
- 1941'de 'Yirmi Kura İhtiyatlar' diye adlandırılan olayda 20 ila 44 yaş arasındaki gayrimüslimler askere alınmış, ellerine silah verilmeden 'Amele Taburu' olarak bilinen birliklerde çok zor koşullar altında askerlik yaptırılmışlardır.
- 1942 Varlık Vergisi; en önemli sermaye transferi olayıdır
- 1955, 6-7 Eylül olayları
- 1964 Yunan pasaportlu İstanbul Rumlarının sınır dışı edilmesi ve 1964 kararnamesiyle paralarının merkez bankasında bloke edilmesi. Bundan sonra İstanbullu Rumlar kitlesel halde göç etmişlerdir.

- 1971 sonrasında 1936 beyannamesi uygulaması ile gayrimüslim cemaatlerin taşınmazlarına el konularak sermaye transferinde 10. adım atılmıştır. Bu adımı Oran hukuk dışı kanun uygulaması olarak adlandırmaktadır.

Tüm bu müdahaleler ve olaylar sonrasında İstanbullu Rumların sayısı 1924’lerde 110.000 iken günümüzde 2.500’lere kadar düşmüştür. Burada mevcut olan ve varlığını sürdürmeye çalışan azınlıkların temel dayanakları kendilerine miras kalan kurumlarını yaşatmaları ve gelecek nesillere aktarmalarına bağlı hale gelmiştir. Bu açıdan vakıflar bu kültürel grupların varlığının temel dayanakları haline gelmişlerdir.

Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı 165 cemaat vakfının, en fazla İstanbul’da (126) olmak üzere, ülkenin çeşitli yerlerinde çeşitli sorunlarla birlikte varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu vakıflar içerisinde Rum Cemaati vakıfları, sayıca ve mülkiyet birikimi açısından en fazla vakfa sahip olan cemaattir. Rum cemaatinden vakıf temsilcileri ile yaptığım görüşmeler sırasında Vakıflar Genel Müdürlüğü Cemaat Vakıfları Temsilciliğini yürüten Laki Vingas’ın Rum cemaatinden olmasının nedenlerinden birinin bu olduğu ifade edilmiştir. Nüfus olarak Rumların en küçük cemaat grubu olarak kalmış olmalarına rağmen, vakıf sayısı açısından en büyük cemaat olmalarının temsilci seçiminde etkisinin olduğu ifade edilmiştir.

Genel olarak İstanbul’da iki vakıf bölgesinden birinci bölgede Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beyoğlu, Eminönü, Eyüp, Fatih, Sarıyer, Şişli ilçeleri yer almakta olup toplam 100 cemaat vâkıfının 49’u Rum, 38’i Ermeni cemaatleri vakfıdır. İkinci bölgede ise Adalar, Beykoz, Eminönü, Kadıköy, Üsküdar ilçeleri yer alıp toplam 26 cemaat vakfının 14 Rum ve 9 tanesi de Ermeni cemaatleri vakfıdır [117].

Çizelge 4-16 Vakıflar Genel Müdürlüğüne Bağlı Cemaat Vakıfları¹

BÖLGE ADI	İL	İLÇE	CEMAATLER								TOPLAM
			Rum	Ermeni	Gürcü	Keldani	Maroni	Musevi	Bulgar	Süryani	
Adana Bölge Müdürlüğü	Mersin	Akdeniz					1				1
Ankara Bölge Müdürlüğü	Ankara	Altındağ						1			1
Balıkesir Bölge Müdürlüğü	Çanakkale	Bozcaada	1								1
		Gökçeada	5								5
		Merkez						1			1
Bitlis Bölge Müdürlüğü	Şırnak	İdil								1	1
Bursa Bölge Müdürlüğü	Bursa	Osmangazi						1			1
Diyarbakır Bölge Müdürlüğü	Diyarbakır	Sur		1		1				1	3
	Mardin	Merkez		1		1				3	5
	Mardin	Midyat								3	3
Edirne Bölge Müdürlüğü	Edirne	Merkez							1		1
	Kırklareli	Merkez						1			1
Hatay Bölge Müdürlüğü	HATAY	Altınözü	2								2
		İskenderun	2	1							3
		Kırıkhan		1							1
		Merkez	2					2			4
		Samandağ	1	1							2
İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü	İSTANBUL	ADALAR	1								1
		BAKIRKÖY	1								1
		BEŞİKTAŞ	2	3							5

¹ VGM [117]

Çizelge 4-16 devamı

		BEYOĞLU	18	17		1		6		1	43
		EMİNÖNÜ	15	13							28
		EYÜP		2							2
		FATİH	11	1				3			15
		SARIYER	1	2							3
		ŞİŞLİ			1				1		2
İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü ARA TOPLAM			49	38	1	1	0	9	1	1	100
İstanbul Vakıflar II. Bölge Müdürlüğü	İSTANBUL	ADALAR	9					1			10
		BEYKOZ	2	1							3
		EMİNÖNÜ		2							2
		KADIKÖY		1				1			2
		ÜSKÜDAR	3	5				1			9
İstanbul Vakıflar II. Bölge Müdürlüğü ARA TOPLAM			14	9	0	0	0	3	0	0	26
İzmir Bölge Müdürlüğü	İzmir	Konak						1			1
Kayseri Bölge Müdürlüğü	Kayseri	Kocasinan		1							1
Malatya Bölge Müdürlüğü	Elazığ	Merkez								1	1
GENEL TOPLAM			76	53	1	3	1	19	2	10	165

Mekânsal yığılma açısından azınlık vakıflarının sayıca en çok bulundukları şehir İstanbul'dur. Bunlar içinde de yine Rum vakıfları sayıca en çoktur ve Ermeni vakıfları da sayıca ikinci sıradadır. Bu 126 vakfın İstanbul'daki ilçelere dağılımına bakılacak olursa vakıf varlığı açısından en kalabalık ilçenin Fatih ilçesi olduğu ve bunu takiben de Beyoğlu ve Adalar ilçelerinin geldiği görülmektedir.

Belirtilen ilçeler İstanbul'un en eski ilçeleri olup vakıfların Lozan antlaşması ile birlikte varlıklarının dondurulduğunun ve gittikçe azalan nüfusla birlikte tanımlı bir alanda

kaldığı görülmektedir. Eğer bir cemaat üyesi dindar bir kişi iseniz ve kilisenizdeki ritüelleri takip etmeyi önemsiyorsanız öte yandan gittikçe büyüyen İstanbul'da yeni iş alanlarını takiben çepere doğru yayılan konut alanlarında bir ev sahibi iseniz uzun bir yolculuğu göze almak zorundasınızdır. Çünkü siz kent içinde mobil iken kiliseleriniz sabittir sizin bulunduğunuz yeni mahalleler gelemmez.

Çizelge 4-17 Vakıflar Genel Müdürlüğüne Bağlı İstanbul'daki Cemaat Vakıfları¹

İSTANBUL CEMAAT VAKIFLARI										
		CEMAATLER								
İL	İLÇE	Rum	Ermeni	Gürcü	Keldani	Maroni	Musevi	Bulgar	Süryani	TOPLAM
İSTANBUL	ADALAR	10	-	-	-	-	1	-	-	11
	BAKIRKÖY	1	-	-	-	-	-	-	-	1
	BEŞİKTAŞ	2	3	-	-	-	-	-	-	5
	BEYKOZ	2	1	-	-	-	-	-	-	3
	BEYOĞLU	18	17	-	1	-	6	-	1	43
	EYÜP	-	2	-	-	-	-	-	-	2
	FATİH	26	16	-	-	-	3	-	-	45
	KADIKÖY	-	1	-	-	-	1	-	-	2
	SARIYER	1	2	-	-	-	-	-	-	3
	ŞİŞLİ	-	-	1	-	-	-	1	-	2
	ÜSKÜDAR	3	5	-	-	-	1	-	-	9
	TOPLAM	63	47	1	1	0	12	1	1	126

Cemaat vakıfları hem kiliselerin hem de okulların yönetiminden ve diğer gayrimenkullerin yönetiminden sorumlu cemaat örgütlenmeleri olarak faaliyetlerine

¹ [117]'den üretilmiştir

devam etmektedirler. Vakıflar yasasındaki düzenlemeler ile 2003 yılında ve 2008 yılında yasa değiştirilmiş ve Gayri Müslimlerin hak kayıplarının giderilebileceği bir ortam yaratılmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) açılan davalarda ödemesi gereken tazminat miktarı 100 milyon TL'ye ulaşınca, bu tazminatları en aza indirmek için, azınlık cemaatleri için hayati önem taşıyan bir kararı yürürlüğe konuldu Vakıflar Kanunu'na 20 Şubat 2008'de eklenen geçici maddeyle, azınlık vakıflarının devlet tarafından el konulan gayrimenkulleri iade edilebilir hale gelmiştir. Böylece azınlık vakıflarının büyük çoğunluğunu AİHM'e taşıdığı, bir kısmı hakkında ise halen iç hukuk mücadelesi süren gayrimenkullerin dava sonuçları beklenmeden devredilmesinin önü açılmıştır (Uçar, [120]).

Saha çalışmasının İngiltere ayağını gerçekleştirirken Başbakanın bir açıklamasıyla VGM tarafından el konulmuş ve hatta üçüncü şahıslara geçmiş cemaat vakıfları taşınmazlarının iadesi için 1 senelik süre verilmiş ve başvuru yapmaları istenmiştir. Konu ile ilgili 29.08.2011 tarihli Sabah gazetesi haberi aşağıdaki biçimde yer almıştır.

"Hükümet, azınlık (cemaat) vakıfları ile ilgili tarihi bir adım atarak 75 yıl önce el konulan veya Hazine adına tescil edilen mal varlıklarının asli sahiplerine iadesine imkân sağladı. 3'üncü kişilere devredilen mallar için de rayiç bedelden tazminat ödenecek. Vakıflar Genel Müdürü Adnan Ertem, bu tarihi adımın perde arkasını Sabah'a anlattı. Değişikliği, Erdoğan'ın, farklı inanç gruplarının temsilcileriyle buluştuğu dün akşamki iftar öncesine yetiştirdiklerini aktaran Ertem, ilk etapta 370 gayrimenkulün sahiplerine iade edileceğinin müjdesini verdi. Ertem, 2008'de çıkarılan Vakıflar Yasası'nda cemaat vakıflarının mallarının iadesi için yeni düzenlemeye ihtiyaç duyduklarını söyledi. Ertem şunları söyledi: "2008'de bin 410 müracaat yapıldı. Yasadaki eksiklik ve uygulamadaki sorun nedeniyle ancak 181 iade yapılabildi. Yeni düzenlemeyle ilk etapta 370 gayrimenkul devri gerçekleştirilecek." 3'üncü kişilere satılmış, devredilmiş gayrimenkuller için rayiç bedelden tazminat ödeneceğini hatırlatan Ertem, "Yeni uygulama ile devlet kazançlı çıkacak. Gayrimenkullerin değerinin ödeneceği rayiç bedel, AİHM'den gelen tazminatların 5'te biri oranında" dedi. Ertem, "Artık hakkının ihlal edildiğini savunanların AİHM'ye gidiş sebepleri de ortadan kalktı" diye konuştu. El konulan gayrimenkullere ödenecek tazminatları inceleyeceklerini aktaran Ertem, "Kamulaştırılmış veya takas yapılmış gayrimenkullere bedel ödenmeyecek" dedi." [129]

Bu konuda atılmış önemli bir adım olan vakıf mallarının iadesi kararı azınlık cemaatine mutlulukla karşılanmış fakat elde kalan az sayıdaki nüfusun bu süreci yönetmede yetersiz kalması ve bu malların yönetimi gibi konulardaki endişeler de dile getirilmiştir.

4.5 İstanbul’da Rum Ortodoks Kimliğinin Mekânsal İzleri

Rum kimliği çeşitli süreçlerde yeniden tanımlanmış ve farklı referanslarla adlandırılabilmiş bir üst kimlik ifadesidir. Bu noktada resmi tanımlama ile kültürün kendi tanımları arasında çeşitli nüanslar ortaya çıkmaktadır.

Görüşmeler sırasında beni şaşırtan bazı cevaplarla karşılaştım. Rum kime denir sorusuna genellikle “Ortodoks olana denir” cevabını almak bendeki ön bilgileri ve yargıları değiştirmeme ve farklı gözle bakmama sebep olmuştur. Çünkü Etnik bir tanım olduğunu düşündüğüm bir kimlik ifadesi inançsal bir tanımla içkin halde karşıma çıkmıştı. Bu tanımla karşılaşmam tezin hedeflerini daha da canlı kılmış ve çalışma süresinde heyecan duymama sebep olmuştur. Çünkü zaman içinde, Lozan Anlaşmasının koyduğu azınlık tanımlaması ya da Lozan’ı yorumlayan Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan Devletinin tanımlamaları inanç temelli bir toplumsal tasnifi karşıma çıkarmıştır. Bu laik olma hedefinde hareket eden ve laiklik esasına göre kurulmuş olan bir devletin ilkesel esasları ile çelişen bir yapı ortaya koymaktadır. Çünkü vatandaşlarının bir kısmını inanç kimliği üzerinden tanımlayan ve bu sebeple bazı hizmet alanlarından uzak duran bir bakışı simgelemektedir. Bu çelişkinin toplumda çeşitli yansımaları görülmüş ve bunlar hak mağduriyetlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

4.5.1 İstanbul’un Rum Ortodoks Mekânları

Rumlar Türkiye’de yasal anlamda Azınlık oldukları için varlıklarını, Cemaat Vakıfları statüsüne geçirilen kurumları üzerinden sürdürebilmişlerdir. Vakıflar azınlık cemaatlerinin gayrimenkullerinin korunması ve sürdürülmesi konularında yetkili organlardır. Kültürel kimliğin sürdürülmesi açısından önemli olan gündelik yaşamın canlı tutulması ve yeni nesillere aktarılması sürecinin hissedildiği diğer kurumlar da derneklerdir. Genel olarak görüşmelerde kültürün sürdürülebilmesi açısından kültür, spor ve okul mezunları derneklerinin önemli roller üstlendiği belirtilmiştir.

İstanbul’da kalmış Rum nüfusun temel örgütlenme yapısı olan vakıflar genellikle Okul ve Kilise vakfı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üst yapı bir hiyerarşik ve coğrafi örgütlenme modeli de sunmaktadır. Her kilise Patrikhaneye bağlı Metropolitlikler altında yer almaktadır. Her kilisenin yetkili olduğu bir cemaat bölgesi vardır. Patrikhanenin ekümenikliği evrensel bir ölçekte de yetkili kurum haline getirmektedir. Etki alanı bütün dünyadaki Ortodoks nüfusu kapsayabilen Fener Patriği Papa’dan farklı olarak diğer otosefali kiliselerin sorunlarına doğrudan müdahale edemez. Fakat diğer kiliseler ve patriklikler ihtiyaç duyduklarında başvuracakları en yüksek makamdır. Patrikhaneye bağlı İstanbul’daki metropolitlikler ve kiliseler hiyerarşisi Patrikhane tarafından tablodaki gibi sıralanmaktadır.

Metropolitlikler:

- Kadıköy
- Terkos
- Prens Adaları
- İmroz ve Tenedos

Çizelge 4-18 İstanbul Metropolitlikleri¹

Metropolitlik	Kilise, Tapınak ve Okullar	Metropolitlikler ve Kiliseleri	İlçe
Kadıköy Metropolitliği	Metropolitlik Kiliseleri	Kadıköy Metropolitliği	Kadıköy
		Of the Holy Trinity	Kadıköy.
		St Euphemia	Kadıköy.
		St John	Kalamış
		St Ignatius (mezarlıkta).	Hasan Paşa
		St George.	Yeldeğirmeni
		St Elijah, Chrysopolis.	Yenimahalle
		St Panteleimon.	Kuzguncuk

¹ [121], Patrikhane sitesinin dili İngilizce ve Rumcadır. Bu sebeple hata yapmamak için isimler web sayfasında yer aldığı gibi İngilizcesiyle bırakılmıştır.

Çizelge 4-18 devamı

Kadıköy Metropolitiği	Metropolitlik Kiliseleri	St George	Kuzguncuk
		St George	Çengelköy.
		Of the Holy Transfiguration	Kandilli
		Ss Constantine and Helen	Paşabahçe
		St Paraskevi	Beykoz
	Kutsal tapınakları (Holy Sancturies)	Holy Sanctuary of St Catherine	Moda
		Holy Sanctuary of St John	Kuzguncuk.
		Holy Sanctuary of St Panteleimon	Kuzguncuk.
		Holy Sanctuary of St Panteleimon	Çengelköy.
		Holy Sanctuary of the Mother of God	AnadoluHisarı.
		Holy Sanctuary of St Kyriaki	Paşabahçe
	Okullar	City School of Chalcedon.	Kadıköy,
		Sisterhood for the poor of Chalcedon.	Kadıköy,
		Educational Youth Society of Chalcedon.	Kadıköy,
Terkos Metropolitiği		Metropolitlik ofisleri	Tarabya.
		St Paraskevi	Tarabya,
	Kiliseler:	St Paraskevi.	Büyükdere,
		St John, Yeni-Mahalle.	Sarıyer,
		St George.	Bakırköy
		St Stephen.	Yeşilköy.
Prens Adaları Metropolitiği		Prens Adaları Metropolitiği	Büyükada
		Cathedral of St Demetrios, Prinkipos	Büyükada.
	Kiliseler:	Of the Dormition of the Mother of God	Büyükada.

Çizelge 4-18 devamı

Prens Adaları Metropolitiği	Kiliseler:	Of the Prophet Elijah (mezarlıkta).	Büyükada.
		St Nicholas, Chalki	Heybeliada.
		St Barbara, Chalki	Heybeliada.
		St John the Forerunner, Antigone	Burgazada.
		Of the Prophet Elijah, Mezarlıkta	Burgazada.
		Of the Nativity of the Mother of God.	Kınalıada.
		Mezarlık	Kınalıada.

İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerin ağırlıkla tarihi bölgelerde, merkezi ilçelerde ve mahallelerde bulundukları görülmektedir. Rum kurumları ve vakıfları diğer azınlık gruplarının kurumlarından sayıca daha fazladır. Bunun temel sebepleri Rumların İstanbullu olması ve Osmanlı döneminde İstanbul'daki en kalabalık gayrimüslim tebaayı oluşturmasıdır. Günümüzde ise en az sayıdaki azınlık cemaati Rumlardır. Patrikhane tahminlerine göre sayıları 2500-3000 arasındadır. Görüşmelerde bu sayının biraz daha üstünde oldukları yönünde tahminler de verilmiştir. Fakat en çok 4500'e kadar çıkmaktadır tahminler.

Çizelge 4-19 İstanbul'daki Rum kiliseleri¹

1	Fener Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi	Fener
2	Fener Hagios Georgios Metokhion Kilisesi	Fener
3	Fener Hagios Georgios Poteras Kilisesi	Fener
4	Ayakapı Hagios Nikolaos Kilisesi	Ayakapı
5	Yenikapı Hagioi Theodoroi Kilisesi	Yenikapı
6	Altımermer Panagia Kilisesi	Altımermer
7	Samatya Hagios Menas Kilisesi	Samatya

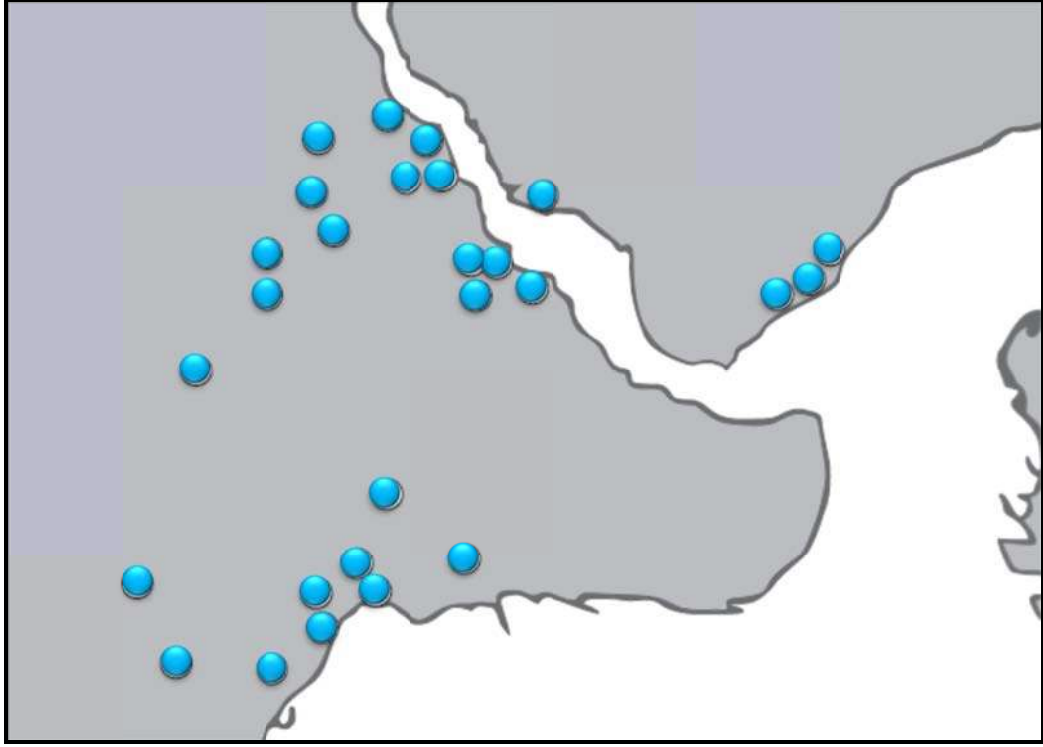
¹ Karaca, [122]

Çizelge 4-19 devamı

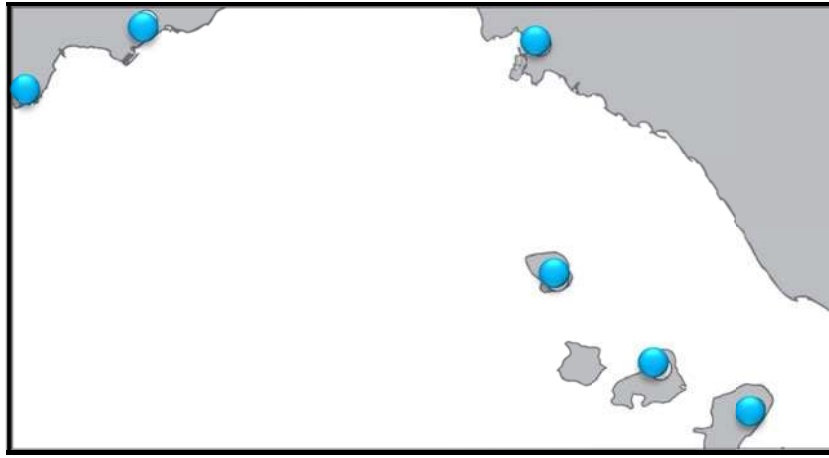
8	Samatya Hagios Georgios [Kyparissa] Kilisesi	Samatya
9	Samatya Khristos Analepsis Kilisesi	Samatya
10	Samatya Hagios Nikolaos Kilisesi	Samatya
11	Samatya Hagios Konstantinos-Hagia Helene Kilisesi	Samatya
12	Belgradkapı Panagia Kilisesi	Belgradkapı
13	Silivrikapı Panagia [Pege] Kilisesi	Silivrikapı
14	Topkapı Hagios Nikolaos Kilisesi	Topkapı
15	Sarmaşık Hagios Demetrios Kilisesi	Sarmaşık
16	Edirnekapı Hagios Georgios Kilisesi	Edirnekapı
17	Salmatobruk Panagia [Uranon] Kilisesi	Salmatobruk
18	Tekfursarayı Panagia [Hañçeriotissa] Kilisesi	Tekfursarayı
19	Eğrikapı Panagia [Suda] Kilisesi	Eğrikapı
20	Ayvansaray Hagios Demetrios [Kananou] Kilisesi	Ayvansaray
21	Balatkapı Panagia [Balinou] Kilisesi	Balatkapı
22	Balatkapı Taksiarkhes Kilisesi	Balatkapı
23	Balatkapı İoannes Prodromos Metokhion Kilisesi	Balatkapı
24	Hasköy Hagia Paraskeve Kilisesi	Hasköy
25	Galata Panagia [Kaphatiane] Kilisesi	Galata
26	Galata Hagios Nikolaos Kilisesi	Galata
27	Galata İoannes Prodromos Kilisesi	Galata
28	Galatasaray Panagia [Eisodion] Kilisesi	Galatasaray
29	Kurtuluş Hagios Demetrios Kilisesi	Kurtuluş
30	Beşiktaş Köyiçi Panagia Kilisesi	Beşiktaş

Çizelge 4-19 devamı

31	Beşiktaş Cihannüma Panagia Kilisesi	Beşiktaş
32	Ortaköy Hagios Phokas Kilisesi	Ortaköy
33	Kuruçeşme Hagios Demetrios Kilisesi	Kuruçeşme
34	Kuruçeşme İoannes Prodromos Kilisesi	Kuruçeşme
35	Bebek Hagios Kharalampos Kilisesi	Bebek
36	Boyacıköy Panagia [Evangelistria] Kilisesi	Boyacıköy
37	İstinye Taksiarkhes Kilisesi	İstinye
38	Yeniköy Hagios Nikolaos Kilisesi	Yeniköy
39	Yeniköy Hagios Georgios Metokhion Kilisesi	Yeniköy
40	Yeniköy Panagia Kilisesi	Yeniköy
41	Büyükdere Hagia Paraskeve Kilisesi	Büyükdere
42	Yenimahalle İoannes Prodromos Kilisesi	Yenimahalle
43	Beykoz Hagia Paraskeve Kilisesi	Beykoz
44	Kandilli Khristos [Metamorphosis] Kilisesi	Kandilli
45	Çengelköy Hagios Georgios Kilisesi	Çengelköy
46	Kuzguncuk Hagios Georgios Kilisesi	Kuzguncuk
47	Bağlarbaşı Prophetes Elias Kilisesi	Bağlarbaşı
48	Kalamış Hagios İoannes Khrysostomos Kilisesi	Kalamış
49	Büyükada Khristos Kilisesi	Büyükada
50	Heybeliada Hagia Trias Kilisesi	Heybeliada
51	Kınalıada Khristos Kilisesi	Kınalıada
52	Yeşilköy Hagios Stephanos Kilisesi	Yeşilköy
53	Bakırköy Hagios Georgios Kilisesi	Bakırköy

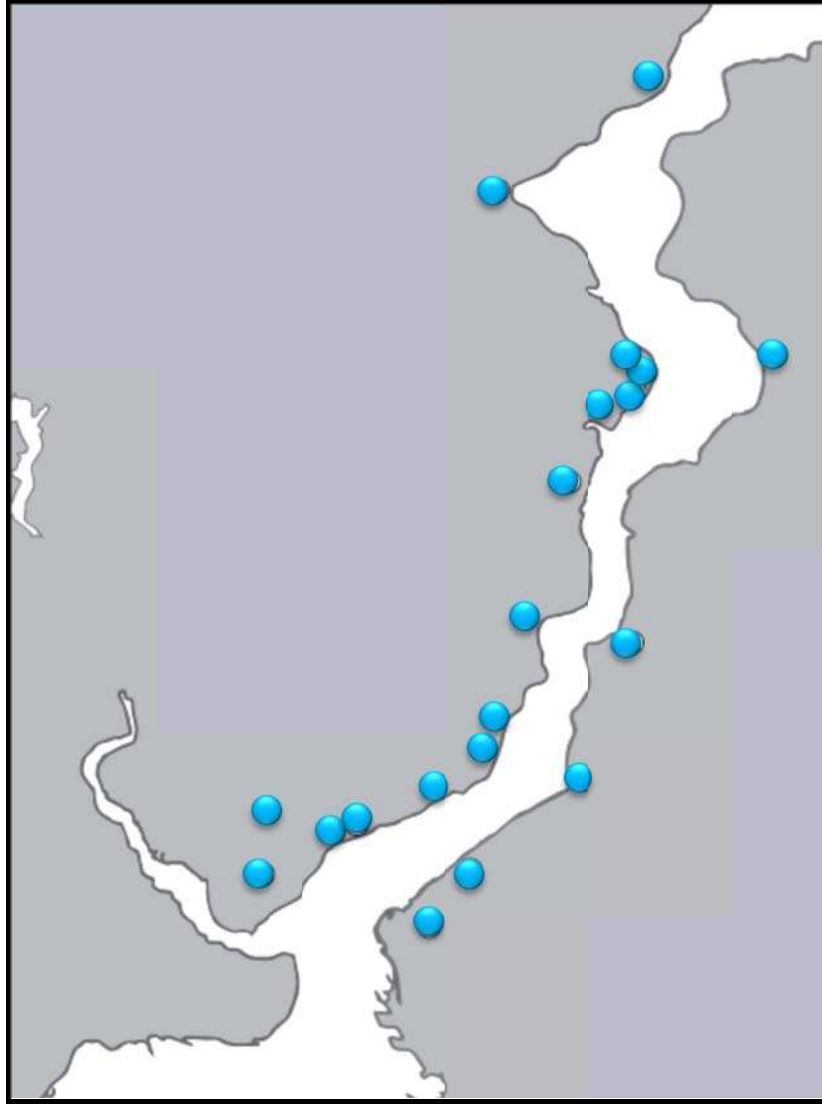
Şekil 4-6 İstanbul Tarihi Yarımada ve Beyoğlu bölgesindeki Rum Ortodoks kiliseleri¹

Şekil 4-7 İstanbul Prens adalarındaki Rum Ortodoks kiliseleri²

¹ Karaca [122]

² [122]

Şekil 4-8 İstanbul Boğaziçi alanında Rum Ortodoks Kiliseleri¹

¹ [122]

4.6 İstanbul’da Ermeni Ortodoks Kimliğinin Mekânları

Ermeniler de Türkiye’de Rumlar gibi resmi açıdan da azınlık olarak tanımlanan bir diğer etnik grubudur. İznik Konsülündeki fikir ayrılığı sebebi ile Apostolik olmasına rağmen “Milli Kilise” ya da Patrikhane görüşmesinde ifade edildiğine göre yanlış ama yaygın bir kullanımla “Gregoryen Kilise” olarak da anılmaktadır. Geçmişten beri varlığını sürekli koruyabilen ve halkını birleştiren bir ruhani merkez olarak Ermeni kilisesi Ermenilere ait ulusal bir kimlik taşımaktadır. Kilise, inanç dışında kültür ve geleneğin devamlılığı açısından da önemli roller üstlenmiş ve ayrıca kültürün sembol sistemlerinin gelecek nesillere de aktarılmasında önemli roller üstlenmiş olduğu ifade edilmektedir [30].

Patrikhane Fatih’in İstanbul’u fethetmesi sonrasında Bursa’dan İstanbul’a davet edilmesi ve Patrik olarak ilan edilmeleri ile birlikte İstanbul’da (1461) yerleşmiştir. Yine daha önce azınlıklarla ilgili anlatımda bahsedildiği gibi Ermeniler de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak tartışılan bir gerçeklik olarak ilk etapta inanç kimlikleri üzerinden tanınmaktadırlar. Bu noktada dinleri ve bağlı bulundukları kiliseleri toplumsal birer temsiliyet kurumları haline gelmişlerdir.

Nüfus tahminleri çok değişken olmakla birlikte Patrikhanede yaptığım mülakattaki tahminlere göre Türkiye’de Ermeni nüfusu 70.000-75.000 civarındadır.

İstanbul’da Bizans dönemi Ermeni kiliseleri hakkında bilgi yok denecek kadar azdır. İstanbul Ermeni Patrikliğinin 1461’de kuruluşundan sonra inşa edilen 55 kiliseden 22’si yıkılmış 33 tanesi ise ibadete açıktır [124]. Bugün ayakta olanların en eskileri İstanbul’un fethinden sonra Ermenilere tahsis edilen kiliselerdir. Seropyan [124] yerli Rum halkında alınarak Ermenilere verilen bu kiliselerin Ermeni kilise planı ve işlevselliğinden uzak olduğunu belirtir. Karaca [123] bu konuda Özellikle Tanzimat’a kadar kilise inşasında çeşitli düzenlemelerin olduğunu ve gösterişli vb.. kilise inşasına izin verilmediği ve genellikle bu sebeple sade bir üslubun tutturulduğu bilgisini verir. Kiliselerin 15’i 18-19. yy’da inşa edilmişlerdir. Daha önce inşa edilenler de bu dönemde büyük onarımlar geçirmişlerdir.

Günümüzde İstanbul dışında Anadolu’da çok az Ermeni kaldığı aktif kiliselerin ise sadece Kayseri, Diyarbakır, Mardin ve Hatay’da (Kırıkhan ve Vakıflıköy) olduğu belirtilmektedir. Bunların dışında kilise binası olmayan çok küçük sayıdaki cemaatlerin

ise Adana, Adıyaman, Amasya (Gümüşhacıköy), Ankara, Antalya, Bitlis, Elazığ, Kastamonu, Malatya, Mersin, Ordu, Sason, Sivas, Tokat, Tunceli, Yalova (Çınarcık), ve Yozgat'ta (Boğazlıyan) bulunduğu belirtilmektedir. Asıl önemli nüfusun İstanbul'da olduğu bilinmekte ve kiliseleri ise çizelge 4.20'de görülmektedir. [125]

Çizelge 4-20 Ermeni kilise bölgeleri ve kiliseleri¹

		İstanbul Ermeni Patrikliğine Bağlı Kiliseler	AÇILIŞI	KULLANIM	İLÇE	SEMT
1. Bölge Eski İstanbul (16)		Patrikhane	1641	Dünyevi	Fatih	Kumkapı
	a	Surp Hoki Şapeli		Şapel		
	b	Surp Antreas Şapeli		Şapel		
	c	Surp Krikor: Naregatsi Ayazma Şapeli		Şapel		
	a	Surp Asdvadzadzin Patriklik Kilisesi	1641	Kilise	Fatih	Kumkapı
	b	Surp Votvos Vorodman Kilisesi		Kilise		
	c	Surp Harutyun Şapeli		Şapel		
	d	Surp Haç Kilisesi (Bezciyan Salonu)		Dünyevi		
	e	Surp Hovhannes Vaftiz Şapeli		Şapel		
	f	Surp Toros Ayazma Şapeli		Şapel		
	a	Surp Kevork Ermeni Kilisesi	1461	Kilise	Fatih	K.M.Paşa
	b	Surp Hovhannes Mıgırdiç Ayazma Şapeli		Şapel		
	4	Surp Hagop Ermeni Kilisesi		Kilise	Fatih	Altımermer
	5	Surp Sarkis Anıt Mezar şapeli		Şapel	Fatih	Balıklı
	6	Surp Harutyun Ermeni Kilisesi		Kilise	Fatih	Kumkapı
	7	Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi		Kilise	Fatih	Gedikpaşa

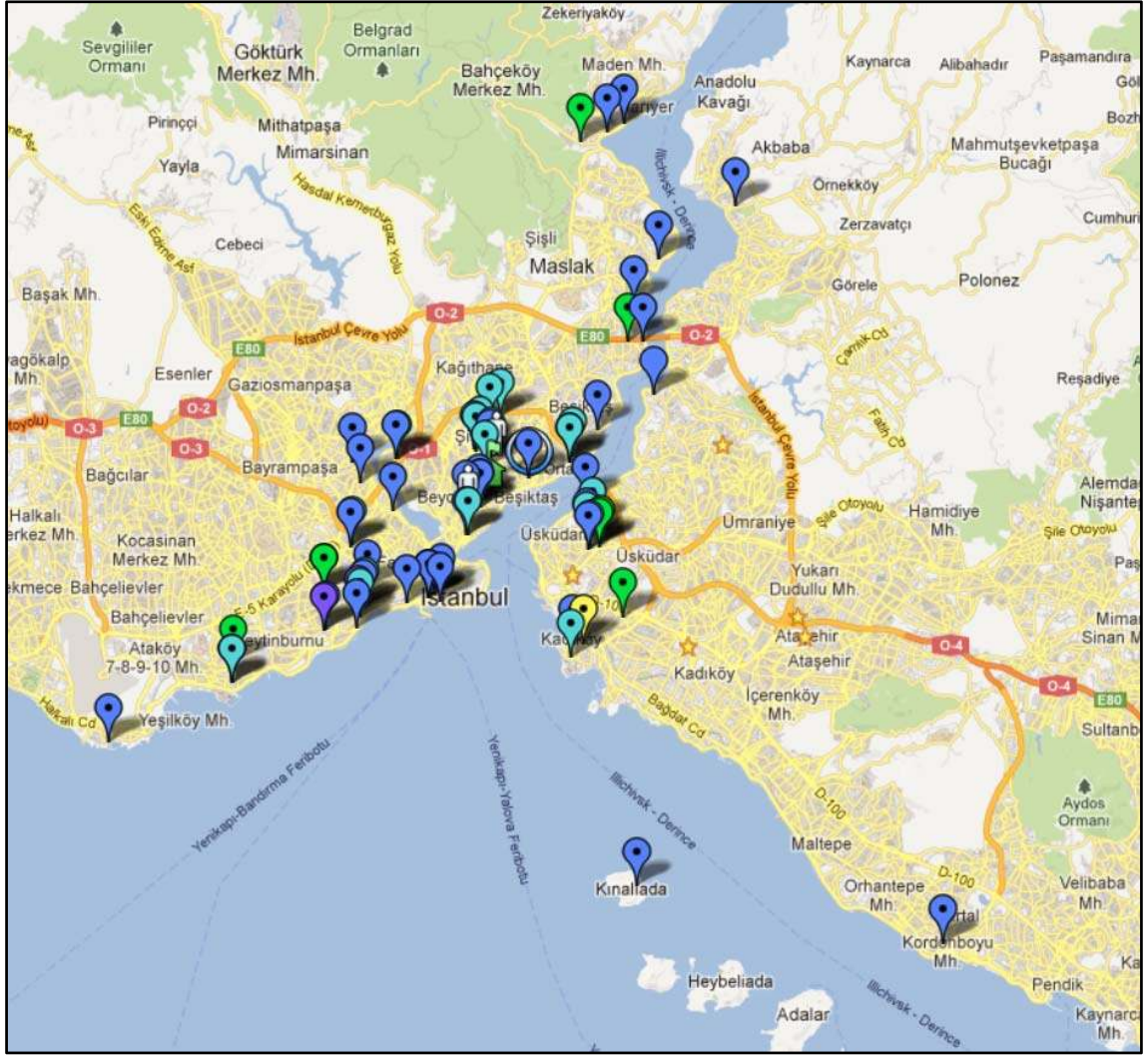
¹ [125]'den üretilmiştir. Girit Adası Ermeni kilisesi çizelgeye eklenmemiştir.

Çizelge 4-20 devamı

1. Bölge Eski İstanbul (16)	8	Surp Tateos-Partoğomeos Ermeni Kilisesi		Kilise	Fatih	Yenikapı
	9	Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi		Kilise	Fatih	Narlıkapı
	10	Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi	1475	Kilise	Fatih	Topkapı
	11	Surp Pirgiç Ermeni Şapeli		Şapel	Z.burnu	Yedikule
	12	Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi		Kilise	Bakırköy	
	13	Surp Stepanos Ermeni Kilisesi		Kilise	Bakırköy	Yeşilköy
	14	Surp Hreşdagabed Ermeni Kilisesi	1628	Kilise	Fatih	Balat
	15	Surp Yeğya Ermeni Kilisesi		Kilise	Eyüp	
	16	Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi		Kilise	Eyüp	
2. Bölge Boğaz'ın Avrupa Yakası (12)	1	Surp Stepanos Ermeni Kilisesi		Kilise	Beyoğlu	Halıcıoğlu
	2	Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi		Kilise	Beyoğlu	Karaköy
	3	a Surp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi		Kilise	Beyoğlu	Galatasaray
		b Surp Minas Şapeli		Şapel	Beyoğlu	Galatasaray
	4	Surp Harutyun Ermeni Kilisesi		Kilise	Beyoğlu	Taksim
	5	Surp Vartanants Ermeni Kilisesi		Kilise	Şişli	Feriköy
	6	Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi		Kilise	Beşiktaş	
	7	Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi		Kilise	Beşiktaş	Ortaköy
	8	Yerevman Surp Haç Ermeni Kilisesi		Kilise	Beşiktaş	Kuruçeşme
	9	Surp Santuht Ermeni Kilisesi		Kilise	Sarıyer	Rumelihisar
	10	Surp Yerits Mangants Ermeni Kilisesi		Kilise	Sarıyer	Boyacıköy
	11	Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi		Kilise	Sarıyer	Yeniköy
	12	Surp Hripsimyants Ermeni Kilisesi		Kilise	Sarıyer	Büyükdere

Çizelge 4-20 devamı

3. Bölge Boğazın Anadolu Yakası (7)	1	Surp Takavor Ermeni Kilisesi		Kilise	Kadıköy	
	2	Surp Haç Ermeni Kilisesi		Kilise	Üsküdar	Selamsız
	3	Surp Garabet Ermeni Kilisesi		Kilise	Üsküdar	Bağlarbaşı
	4	Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi		Kilise	Üsküdar	Kuzguncuk
	5	Surp Yergodasan Arakelots Ermeni Kilisesi		Kilise	Beykoz	Kandilli
	6	Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi		Kilise	Beykoz	
	7	Surp Nişan Ermeni Kilisesi		Kilise	Kartal	
4. Bölge / Adalar		Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi		Kilise	Adalar	Kınalıada
5. Bölge Anadolu Ermeni Kiliseleri (8)	1	Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi		Kilise	Kayseri	
	2	Surp Giragos Ermeni Kilisesi		Kilise	Diyarbakır	
	3	Surp Sarkis Ermeni Kilisesi		Kilise	Mardin	Derik
	4	Surp Hagop şapeli		Şapel		
	5	Surp Kevork Ermeni Kilisesi		Kilise	Batman	Sason
	6	Surp Karasun Manuk Ermeni Kilisesi		Kilise	Hatay	İskenderun
	7	Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi		Kilise	Hatay	Kırıkhan
	8	Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi		Kilise	Hatay	Samandağ

Şekil 4-9 İstanbul’da Ermeni Kurumlarının mekânsal dağılımı.

Özgün bir mimari yapısı olan Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi içten kubbelidir. Osmanlı döneminde kubbeli inşa etmek yasak olduğu için gizlenmiştir ve özgün Ermeni mimarisinin özelliklerini taşıyan ender kiliselerdendir. (Seropyan, [124])

Ermeni Kültürünün yaşatılması ve sürdürülmesinde önemli bir rolü de kültür kurumları üstlenmişlerdir. Toplumsal sorunların çözümlendiği, kültürel adetlerin sürdürüldüğü, dilin yaşatıldığı etkinliklerin organize edildiği temel kurumlar kiliselerle birlikte bu kültür kurumları olmuşlardır. Ermeni Kültür Kurumlarını Seropyan [126] 3 gruba ayırır;

1. 17. yy sonu - 1810 öncesi “eski dönem” genellikle “kardeşlik” adı altında, daha çok dinsel ve hayırsever amaçlarla kurulmuşlardır.

2. 1810-1908 arası “orta dönem” genellikle “kurum” adı altında, okullara yardım etmek ve okul olmayan yörelerde okul açmak amacıyla kurulmuşlardır. En verimli çalışma

dönemi Tanzimat’la başlar 1880’le son bulur. 1881’de okul ve dernek salonlarında toplantı ve konuşma düzenlemek yasaklanır. 1895-1908 arasında İstanbul’da tüm kültür kurumlarının faaliyetleri durmuştur.

3. 1908 sonrası yeni dönem genellikle “dernek” adı altında toplanır. Kültür kurumları faaliyetleri Cumhuriyetle birlikte artar. İstanbul’da 1994’te 20 kilise korosu, 25 dernek faaliyettedir. Kültürel amaçlı, konser, gösteri, açık oturum, konferans, panel ve sergiler düzenlerler.

Çizelge 4-21 Ermeni Cemaati Faal Okulları¹

	Okul	Anaokulu	İlköğretim	Lise	ilçe	Ortodoks Katolik	Öğrenci Sayıları	Kontenjan
							2010 - 2011	
1	Dadyan Ermeni İlköğretim Okulu	+	+	-	Bakırköy	Or	387	476
2	Yeşilköy Ermeni İlköğretim Okulu	+	+	-	Bakırköy	Or	231	331
3	Tarkmançats Ermeni İlköğretim Okulu	+	+	-	Beşiktaş	Or	149	240
4	Esayan Ermeni Lisesi	+	+	h ²	Beyoğlu	Or	292	531
5	Getronagan Ermeni Lisesi	-	-	h	Beyoğlu	Or	235	272
6	Bezciyan Ermeni İlköğretim Okulu	+	+	-	Fatih	Or	145	354
7	Kocamustafapaşa Anarat Hıgutyun Ermeni İlköğretim Okulu	+	+	-	Fatih	K	62	139
8	Levon Vartuhyan Ermeni İlköğretim Okulu	+	+	-	Fatih	Or	96	204
9	Sahakyan-Nunyan Ermeni Lisesi	+	+	h	Fatih	Or	408	790
10	Aramyan-Uncuyan Ermeni İlköğretim Okulu	+	+	-	Kadıköy	Or	131	321
11	Bomonti Ermeni İlköğretim Okulu	+	+	-	Şişli	K	30	202
12	Karagözyan İlköğretim Okulu	+	+	-	Şişli	Or	187	357
13	Merametciyan Ermeni İlköğretim Okulu (Ferikey)	+	+	-	Şişli	Or	186	663
14	Pangaltı Anarat Hıgutyun Ermeni İlköğretim Okulu	+	+	-	Şişli	K	210	329
15	Pangaltı Ermeni İlköğretim Okulu ve Lisesi	+	+	h	Şişli	K	82	277

¹ Sayılar, Surp Haç Lisesinde yapılan mülakat sırasında elden alınmıştır.

² Hazırlık sınıfı da olan liseler

Çizelge 4-21 devamı

16	KalfayanCemaran İlköğretim Okulu	+	+	-	Üsküdar	Or	81	176
17	Şurp Haç Ermeni Lisesi	-	-	+	Üsküdar	Or	53	209

Cemaat açısından önemli bir diğer mekânsal iz de mezarlıklardır. Ermeni Mezarlıkları’da her kültürel grupta olduğu gibi bir mekânda yaşanmışlığı simgeleyen ve o mekânın ilgili kültür grubu tarafından vatan kabul edildiğini gösteren önemli mekânsal düzenlemelerdir. Seropyan [127] eski geleneklere göre ölüler kilise bahçelerine gömüldüğünü ama nüfus arttıkça bunun zorlaştığını ifade etmiştir. 1560’da veba salgını artınca şehrin meskûna açık yerlerinde defin işleminin yasaklandığı ve bu dönemde boş arazi olan Taksim bölgesinde (Askeri müzeden Taksim Gezi Parkına kadar olan bölge Pangaltı mezarlığı adıyla kullanılmıştır) Ermeni Rum ve Latinlerin mezar ihtiyacını karşılayacak yerler gösterildiğini ifade eder. 1865’deki veba salgınında Taksim’in iskâna açık olması sebebiyle bu bölgede de defin yasaklanmış ve Ermenilere Şişli sırtlarında arazi verilmiştir. [127]

Çizelge 4-22 İstanbul'da Bulunan Ermeni Mezarlıkları¹

Bağlarbaşı Surp Haç	Bağlarbaşı Nuh Kuyusu Cad No 144
Bağlarbaşı Surp Garabet	Bağlarbaşı Nuh Kuyusu Cad No 148
Bakırköy	Tayyareci Hayrettin Sok No 2
Balıklı	Silivrikapı Yolu No 8
Boyacıköy	Emirgan, Reşitpaşa Mah, Zergerdan Sok No 7
Büyükdere	Çayırbaşı Bentler Cad, Kibrit Fabrikası Yanı
Edirnekapı	
Halıcıoğlu	Halıcıoğlu, Bademlik Yokuşu No 7
Kadıköy Uzunçayır	Hasanpaşa Taş Ocakları No 34
Kandilli	
Kınalıada	Kınalıada, Şükrü Gülesin (Mezarlık) Sok
Kuruçeşme	Kuruçeşme, Tepeüstü, Avize sok
Ortaköy	Dereboyu, Bostan Üstü
Rumelihisarı	Rumelihisar Üstü, Birinci Sok, Ayazma Yolu No 3
Şişli	Şişli, Abide-i Hürriyet Cad No 4
Yeniköy	Yeniköy, Salih Ağa Sok Bağlar Yolu

¹ [125]

Çizelge 4-23 Ortak Ermeni Vakıfları ve Kurumları¹

Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi	Fatih
Getronagan Ermeni Lisesi ve Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi	Beyoğlu
Surp Haç Ermeni Lisesi (Eski Tıbrevank)	Üsküdar
Kalfayan Yetimhanesi	Üsküdar
Karagözyan Yetimhanesi	Şişli
Türkiye Ermeni Azınlık Okulları Öğretmenleri Yardımlaşma Vakfı	Şişli
Dirasular Vakfı	Fatih
O. Gümüşyan Vakfı	Fatih

Çizelge 4-24 İstanbul’da Bulunan Ermeni Dernekleri²

Dadyan Okulundan Yetişenler Derneği	Bakırköy
Yeşilköy Ermeni Okulundan Yetişenler Derneği	Bakırköy
Tarkmanças Okulundan Yetişenler Derneği	Beşiktaş
Esayan Lisesinden Yetişenler Derneği	Beyoğlu
Şişli Spor Kulübü	Beyoğlu
Surp Haç Tıbrevanktan Yetişenler Derneği	Fatih
Sahakyan Lisesinden Yetişenler Derneği	Fatih
Bezciyan Okulundan Yetişenler Derneği	Fatih
Boğosyan-Varvryan Okulundan Yetişenler Derneği	Fatih
Aramyan Okulundan Yetişenler Derneği	Kadıköy
Kınalıada Çocuk Kampı (Karagözyan)	Kınalıada
Getronagan Lisesinden Yetişenler Derneği	Şişli
Pangaltı Lisesinden Yetişenler Derneği	Şişli

¹ [125]

² [125]

Çizelge 4-24 devamı

Feriköy Okulundan Yetişenler Derneği	Şişli
Karagözyan Okulundan Yetişenler Derneği	Şişli
Türkiye Ermeni Azınlık Okulları Öğretmenleri Yardımlaşma Derneği	Şişli
Taksim Gençlik Kulübü	Şişli
Semerciyan Cemaran Nersesyan Yermonyay Derneği	Üsküdar

4.7 Değerlendirme; İstanbul’da Alevi, Rum ve Ermeni Mekânsallaşma Süreçlerinin Değerlendirmesi

İbadethaneler açısından gayrimüslim azınlıklar ile Aleviler arasındaki temel farklılıklar “yasal olarak tanınma”, “koruyucu mevzuat ile desteklenme” ve “yeni mekân inşa edebilme hürriyeti” alanlarında ortaya çıkmaktadır. Özetle kamusal alanda görünürlüğün sağlanabilmesi için bu kültürel grupların hakları ve durumları açısından çeşitli benzerlikler ve farklılıklar mevcuttur.

Alevilerin ibadethaneleri bazı ilçe belediyelerinin yerel uygulamaları dışında genel olarak kültür merkezi statüsünde kabul edilmekte ve hem kamu kurumları hem de mevzuat açısından ibadethane olarak tanınmamaktadır. Öte yandan, gayrimüslim cemaatin kiliseleri hem Lozan antlaşması hem de yasal mevzuat gereği ibadethane olarak tanınmaktadır. Fakat yeni kilise inşa etme talepleri olumsuz karşılanmaktadır. Özellikle Süryanilerin İstanbul’da 15.000 olduğu ifade edilen nüfusuna hizmet eden sadece bir kilisesi vardır ve ikinci bir kilise inşa etme izni alamamaktadırlar¹. Öte yandan Protestanlar da kilise inşa etme konusunda sıkıntılarla karşılaştıklarını ifade etmektedirler. Azınlık statüsündeki Rumlar ve Ermeniler ise azalan nüfuslarına yetecek

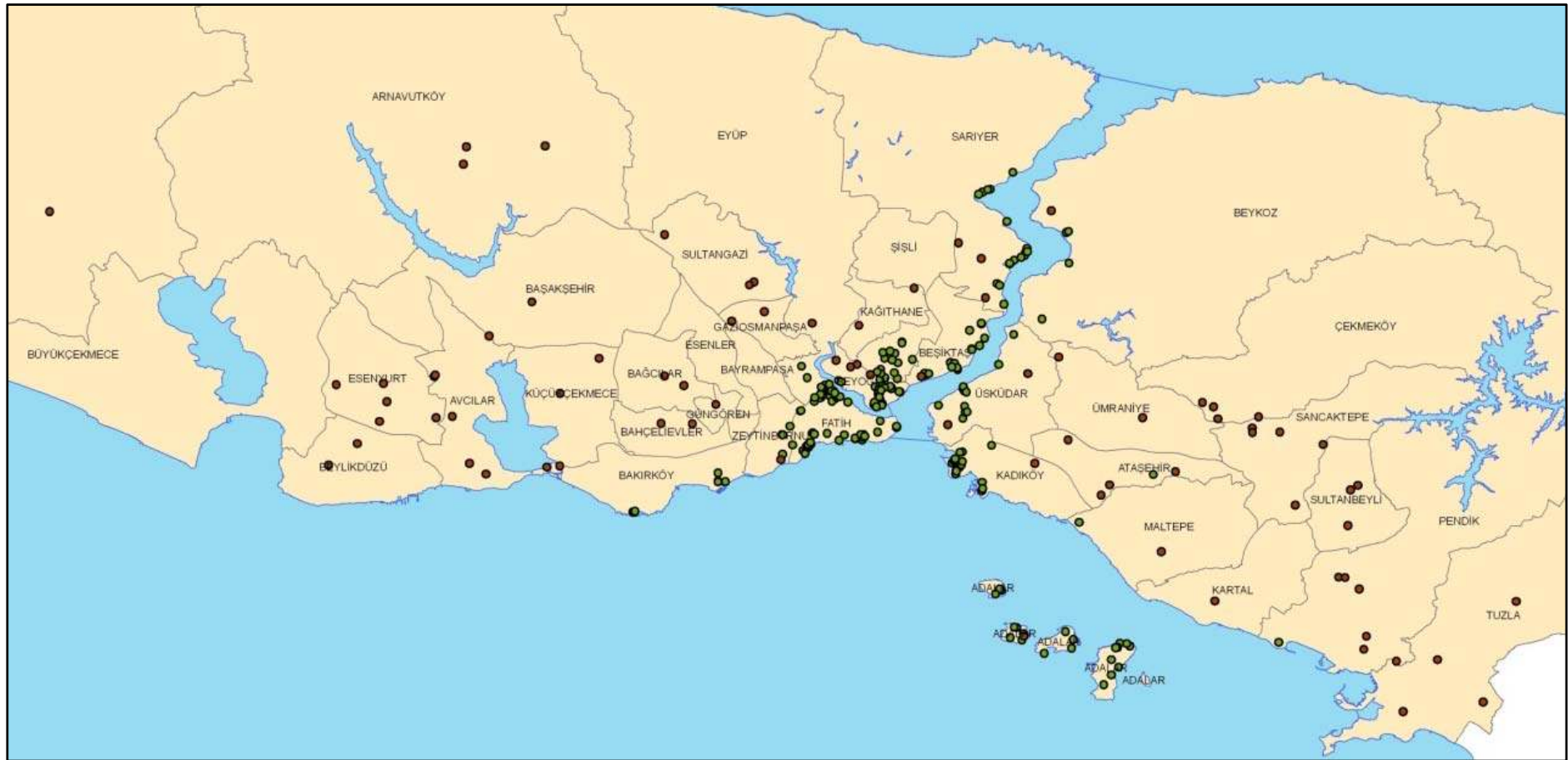
¹ İstanbul ve Ankara Süryani Kadim Cemaati Ruhani Reisi ve Patrik Vekili Metropolit Yusuf Çetin, 23 Kasım 2010 tarihli “İstanbul 2010 İnanç Turizmi Zirvesi”nde, “Geçmişte ve Günümüzde İstanbul’un Önemi” başlıklı açılış oturumunda İstanbul’da yaşayan Süryani cemaati sayısının 15000 civarında olduğunu, Tarlabası’ndaki Meryemana Kilisesi dışında ikinci kiliseleri olmadığı için, gerekli hizmeti sunamadıklarını ve yıllardır yetkili makamlara başvurdukları halde ikinci bir kilise yapmak için izin alamadıklarını ifade etmiştir.

kadar kiliseye sahiptirler fakat sürdürebilecek insan ve maddi kaynak sıkıntısı içinde olduklarını ifade etmektedirler.

Kurumsallaşma açısından her iki grup da çeşitli sıkıntılardan bahsetmektedirler. Bunlardan öne çıkan sorunlar şunlardır:

1. Yetişmiş eleman sorunu ve yetişmiş din adamı sorunu,
2. Kurumları canlı tutacak vakıf gelirleri sorunu,
3. Devletin desteğinde, eşit vatandaşlık ilkesinin korunmaması sorunu,
4. Kùltürlerini gelecek nesillere aktarmada yaşanan pratik sorunlar,
5. Nefret söylemi ile ötekileştirilme sorunu ya da aynılaştırılarak (asimilasyon) yok edilme sorunu

Yer seçim açısından azınlıkların ve Alevilerin ibadethane dağılımlarına bakıldığında Alevi ibadethanelerinde iki farklı yapı göze çarpar; birincisi tarihten gelen Bektaşî tekkeleri ikincisi de kentte bağımsız birer birim olarak özellikle 1980 sonrasında kurulmaya başlanan Cemevleridir. Bu yapılardan, tarihsel niteliğı olan yapılar günümüz İstanbul coğrafyasında merkezi konumda “Tarihi İstanbul” içinde ve yakın çevresinde bulunurken, kente kitlesel olarak özellikle 1960’lar sonrasında eklenen Alevilerin cemevlerinin daha çeperde kalan konut alanlarının içinde yer seçtikleri görülür. Bu Cemevlerinin yer seçimlerinde çeşitli etkenlerden bahsetmek mümkündür. Birincisi, geleneksel cem ayini kırsalda köy ölçeğinde ve birbirini bilen tanıyan bir sosyal çevre içinde erişilebilir bir mesafede olan köydeki uygun bir mekânda (dedenin evinde, toplanmaya müsait büyük bir evde, uygun bir açık alanda) gerçekleştiğı için bu ritüeller için şehirde de geleneksel erişilebilirlik mesafesinin kısmen korunduğı söylenebilir.

¹ Kırmızı noktalar cemevlerini, yeşil noktalar da kilise ve sinagogları göstermektedir. (Kurtarır, 2012)

Şekil 4-11 İstanbul'da merkez ilçelerde cemevleri ve kiliselerin dağılımı¹

Haritalarda da görüldüğü gibi kentin merkezinde yer alan tarihi kiliseler orada kalmış ve gelişememiş cemevleri ise merkeze girememişlerdir. Burada her iki grup da dışlanma ile karşılaşmaktadır. Bu tutumlar Aleviler için asimilasyon, gayrimüslimler için de disimilasyon olarak yorumlanabilmektedir. Çünkü Aleviler, sayıları artmasına ve kentin her bölgesinde oturmalarına rağmen belli ilçelerde hiç Cemevi kuramamışlar ve izin alamamışlardır. İzin alamadıkları için kaçak kurdukları bazı cemevleri ise yıkım tehdidi ile karşı karşıyadır. Öte yandan Gayrimüslim ibadethaneleri ise özellikle 1936 beyannamesi ile dondurulmuş ve nüfusun mevcut kurumlarıyla yetinmesi beklenmiştir. Hâlbuki İstanbul gelişen ve dinamik bir şehir olarak kent içinde nüfus hareketinin sık yaşandığı bir metropoldür. Doğal olarak Tarihi Yarımada ve tarihi ilçeler turizm ve artan arazi fiyatları sebebiyle yerleşik nüfusunu kaybetmektedir. Bu sebeplerle merkezden çepere doğru dışarı çıkan gayrimüslim nüfus bu bölgedeki tarihi kurumlarla varlığını sürdürmeye mecbur bırakılmaktadır. Bu konunun büyük bir sorun haline gelmemesinin temel sebebi de ülke ve kent nüfusu hızla artarken gayrimüslim nüfusunun hızla

¹ GIS ortamında IBB verileri ve yazarın özgün araştırma verileri kullanılarak hazırlanmıştır. Yeşil renkli gösterimler kilise ve sinagogları, kırmızılar ise cemevleri ve Alevi derneklerini göstermektedir. Merkez ilçeler olan Beyoğlu, Beşiktaş, Üsküdar ve Kadıköy'de yakın zamana kadar düzenli cem yürütülen bir Cemevi kurulamamıştır. (Kurtarır, 2012)

azalması veya sabit kalmasıdır. Nüfus azaldıkça “çıkan ses de azalmakta” ve sorun “küçülmektedir”.

Cemevlerinin halen yasal olarak tanınmamasının yarattığı problemleri durum sebebiyle ihtiyaç olan her yerde açılması mümkün olmamaktadır. Çünkü bu kurum bir ibadethane olarak kabul edilmemekte ve yereldeki donatı ihtiyacına cevap olarak cami inşa edilerek sunulmaktadır. Teknik ve yasal açıdan plan müellifleri ve yetkili kurumlar ibadethane inşası konusunda cami inşa ederek hiçbir problem yaşamamaktadırlar. Fakat hizmet almak isteyen ve hizmet sunmakla görevli kesimlerin anlaşılmadıkları bu noktada topluma hizmet etmesi ve mekânsal sorunları çözmesi gereken bir disiplin olarak şehircilik ilkeleri çözüm ürettiğini sanarken aslında ciddi bir sosyal probleme sebep olmaktadır. İmar mevzuatımızın ve planlama ilkelerimizin tıkanıdığı yer de tam burasıdır. Yasal kısıtlar sebebiyle, toplumun gerçek ihtiyaçları karşılanamamakta ama yasa dışı olarak inşa edilmesine müsamaha gösterilmektedir. İmar mevzuatı ve planlama ilkeleri açısından erişilir mesafede olması gereken donatılar olan ibadethaneler, erişilebilirlik ilkesi gözetilmeden inşa için “fırsat bulunan yerlerde” ortaya çıkmak zorunda kalmaktadırlar. Ülke genelinde yasal açıdan bu sorun henüz aşılamamış olsa da yerel ölçekte kısmen aşılabilmektedir. Popülist ya da liberal yerel yönetimlerin yaklaşımları genelde oy kaygısı ile ilçenin seçmenleri olan Alevi mahallelerinde kurulan cemevlerine “göz yummaları”, “görmezden gelmeleri” ya da “teşvik ederek desteklemeleri” şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Yani Aleviler, kent ölçeğinde güçlü bir etkinliğe sahip olamazken nüfus oranlarının yüksek olduğu kendi ilçelerinde ve mahallelerinde nüfusları ve nüfuzları oranında etkin olup ibadethanelerini, imar planlarında “kültürel tesis” fonksiyonu olarak gösterilen lejant altında, inşa edebilmektedirler. Bu durumun dışına çıkan az sayıdaki örnekte (örneğin Şişli’de) ibadethane fonksiyonu ile gösterilen cemevleri bulunduğu da bilinmektedir.

Bir diğer husus da güven hissinin en yoğun yaşandığı ve kısmen de olsa en özgür hissedilen mekânların bu cemevlerinin yer seçiminde etkin olmasıdır. Dışarıdan gelecek tehdit sebebiyle şüpheli ve ürkek biçimde ortaya çıkan cemevlerini yeri geldiğinde savunabilmek için ona yakın olmak önemlidir.

Öte yandan Gayrimüslim vatandaşlar açısından durum tam tersidir. Çünkü kiliselerin kent merkezinde yer alan tarihi yapılar olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Azınlıklar

için koruyucu Lozan Antlaşması hükümleri ve uluslararası kamuoyu bu mekânların korunmasını sağlamıştır. Fakat mekân korunmuş olsa da insan kaynağı ve nüfus korunamamıştır. Genel politikalar, sosyal açıdan dışlamaya sebep olduğu dönemlerde nüfus kaybı kaçınılmaz olarak yaşanmış ve gün geçtikçe nüfus azalmıştır. Öte yandan Azınlıklar ibadethanelerin kendileriyle birlikte hareket ettirememektedirler. Onlar ancak eski eser niteliğindeki ibadethanelerine ya da kutsal mekânlarına bir şekilde erişmek zorundadırlar.

Kültürel bellek açısından en önemli sembolik kutsal yerlerden birisi olan mezarlıklar da kültürel kimliğin devamlılığı açısından önemli mekânlardır. Çünkü bu mekânlar kültürel bulunduğu kentte ilgili kültürel grubun yaşanmışlığını gösteren mekânlardır. Mezarlık, Rumca'da hatıra ve hafıza anlamında da kullanılmaktadır. Bu açıdan da mezarlıkların kültürel bellek için özel bir yeri olan mekânlar olduğu ifade edilebilmektedir.

Mezarlıkların belediyelere devrini öngören 1930 tarihli Belediyeler Kanunu, Lozan Antlaşması'nın 42. Maddesi'ne rağmen cemaat vakıflarına da uygulanmış, ileriki yıllarda Gayrimüslimlere ait mezarlıkların cemaat vakıflarının elinden alınmasına dayanak sağlamıştır. Mezarlıkların idaresi yine de cemaatlerine bırakıldıysa da, Gayrimüslimler bu idare hakkında yararlanmada siyasi iradeden tamamen bağımsız olamamışlardır (Kurban, Hatemi, [131]). 2010 yılında AİHM kararıyla 3 adet Rum mezarlığının ilgili vakıflara iade edilmesi kararlaştırılmış ve son olarak da 2011'de bir iftar yemeği sırasında Başbakanın açıklamasıyla taşınmazların Azınlıklara iade edileceği müjdesi verilmiş e mezarlıklar da bu vesile ile iade edilmiştir.

Alevilerde mezarlık vurgusu çok güçlü değildir. Ölüm kavramsallaştırmasındaki farklılıklar ve yaşam sonrası yolculuk olarak tanımlanan ölüme bakış Alevi kimliğinin mekânsallaşmasını etkilemektedir. Alevilerde doğduğu yerde, ocağın bulunduğu yerde gömülme, birçok kültürde olduğu gibi yaygın bir uygulamadır. Fakat bu noktada büyük genellemeler yapmak hatalı olacaktır. Çünkü Alevilerin yaşadıkları bölgeye göre farklılaşan kültürel alışkanlıkları ve adetleri vardır. Karaca Ahmet Dergâhında gerçekleştirdiğim bir mülakatta; Egedeki bir Tahtacı köyü olan Tahta Kuşlar Köyünde mezarlarda gömme adetlerinin genel uygulamalardan farklılaştığı, gömülen kişinin sevdiği bir eşyası ile gömüldüğü, mezar taşlarına hakka yürüyen kişinin kimliğini çağrıştıran eşyalar asıldığı ifade edilmiştir. Öte yandan İngiltere'de cemevi kurucuları

gerçekleştirdiğim mülakatta ilginç bir örnek olarak, geçmişte defin işleminin mevtanın elbiseleri ile yapılmasını isteyen Maraş Pazarcık kökenli iki Alevi aileyle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu İngiltere’de bulunulan güçlü üst kültürden etkilenen bir alt kültür grubunun kültürlenme sonucu yaşanmış bir örnek olabileceği gibi aynı zamanda gelinen yerdeki bir özgün adet de olabilir.

Rum ve Ermeni kurumları tarihsel bir geçmişe de sahip olan ve topluluk aćısından önemli işlevler üstlenmiş güçlü kurumlara sahiptir. Özellikle Balıklı Rum Hastanesi ve Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi önemli azınlık kurumlarıdır.

Cemevlerinin büyük kısmı müteşebbis heyeti ve dernek olarak başlamış ve ilerleyen zamanda bazıları vakıflaşmıştır. Günümüzde, kurulan federasyonlarla, birliktelik ruhu ve örgütlenme kapasitesi arttırılmaya çalışılmaktadır.

GURBETTE ÖTEKİLER; İNGİLTERE’DE TÜRKİYE KÖKENLİ ALEVİLER VE SÜNNİ CEMAATLER

5.1 İngiltere’de Din ve Devlet İlişkisi

İngiltere’de din’in konumu ve devletin bu alandaki politikası çok karmaşık bir yapı sergilemektedir. Sembolik anlamda resmi bir kiliseden bahsedilebilirken din alanında etkin bir politikadan bahsedilmemektedir. Bunda İngiltere’nin yazılı bir anayasasının olmamasının ve kültürel tarihinin önemli etkileri vardır. Hem yasal sistemi hem de kültürel tarihi düşünüldüğünde İngiltere Kıta Avrupa’sından da Türkiye’den de farklı bir görüntü sergilemektedir. Bir anayasası yoktur ama “common law” olarak isimlendirilen gelenek, Anglosakson hukuk sistemine sahiptir. Öte yandan Birleşik Krallık üç ayrı hukuk sistemi (1. İngiltere ve Galler, 2. İskoçya, 3. Kuzey İrlanda) ve 4 farklı ülkeden oluşan birleşik bir devlettir. (Catto ve Davie [132])

İngiltere’de dini kurum olarak 1558 yılında Roma Katolik kilisesinden ayrılan Anglikan Kilisesi (İngiliz Kilisesi) resmi bir kilise olarak kurulmuştur. Kilisenin devletle olan ilişkileri ve halen süren sembolik statüsü oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir. Örneğin kilise devlet desteğini sadece eski eser niteliğindeki kiliselerin bakım ve onarımı konularında ya da ordu, hapishane, hastane gibi kurumlarda çalışan din adamlarının maaşları konusunda devlet desteği almaktadır. Bunlar dışında devlet ayrıca dini okulların finansmanı¹ konusunda da destek sunmaktadır. Devletin mali desteği

¹ 2001 verilerine göre İngiltere’de devletin finanse ettiği okulların 1/3’ü dini nitelikli okullardır. [132]

açısından kilise diğer dinler ve mezheplerden farklı durumda değildir[132]. Ülke genelinde seküler bir yasal çerçeve ve özgürlükçü ve eşitlikçi politikalar egemenken Kilisenin geçmişten gelen bazı siyasi rollerini sembolik olarak kalmış olsa da kaybetmediğini görmekteyiz. Anglikan Kilisesinin hakları bu konuda önemli bir ipucu vermektedir [132]:

- Avam kamarasında meclis başkanlığına bağlı bir kilise açabilir.
- Oxford Cambridge ve Durham üniversitelerinde profesörlük kadroları vardır ve üniversite kilisesi açabilir.
- Ulus için önemli sayılan günlerde ve olaylarda öncü konumdadır
- Lordlar Kamarasında piskoposların belli sayıda sandalyeleri vardır
- Kral veya Kraliçe tahta çıktığı zaman tacını Baş Piskopos giydirir.
- Kral veya Kraliçeden Anglikan Kilisesinde ekmek ve şarap ayinine katılmasını talep edebilir.
- Kraliçe kilisenin başıdır.
- İngiltere Kralı ya da Kraliçesi Protestan olmak zorundadır.
- Tüm piskoposları ve üst düzey kilise görevlilerini Kraliçe atar,

Eğitim alanında dinin yeri açısından 1996 Eğitim yasası gereğince okullar bütün kayıtlı öğrencilere din eğitimi sunmak zorundadırlar. Fakat ailelerin çocuklarını bu derslerden alma hakları vardır. Yerel olarak belirlenen müfredatlarda ülkede Hristiyan çoğunluğun dışında kalan din ve inançlara da yer verilmesi zorunluluğu vardır. [132] Din Eğitimi Danışma Konseyi yıllık değerlendirmelerle eğitimi denetlemektedir. Bu kapsamda saha çalışmalarım sırasında İngiltere’de Alevilerin önce ilgili bakanlığa daha sonra da yerel okullara başvurusu ile karşılaştım. Bu başvurular sonunda Alevilerin yoğun yaşadıkları bölgelerdeki okullarda Aleviliğin de din derslerinde anlatılması gerektiği kararlaştırılmış ve ben alanda iken (2011 yaz süreci) iki okulda din derslerinde Alevilik ile ilgili temel prensipler ve temel figürler öğretilmeye başlanmıştır. Derste ki temel hedefin de ülkede birlikte yaşanan farklı kültürler hakkında fikir sahibi olan ve nefret söyleminden uzaklaşan gençler yetiştirmek olduğu ifade edilmiştir.

Ülkedeki inanç çeşitliliği inanç grupları hakkındaki politikaları ister istemez gündeme getirmektedir. Fakat bu çeşitlilik karşısında çıkarılan yasalar hangi inancın din olduğu ya da hangi inanç mabedinin ibadethane olarak sayılacağı konusundaki yasal

düzenlemeler değildir. Burada çıkarılan yasalar Eşitlik, dışlamayı önleme, insan hakları, çeşitliliği teşvik alanlarındadır. Aşağıdaki liste 2001 yılında ilk defa sorulan din ve inanç sorusu sonuçlarını göstermektedir. Bu listeye göre ülkedeki çeşitliliği anlamak yerinde olacaktır fakat halen listede öteki ve diğer olarak ifade edilen gruplar olduğu da bir gerçektir.

Çizelge 5-25 Büyük Britanya’da 2001 Nüfus Sayımı Din Sorusuna Verilen Yanıtlara Göre Nüfus Dağılımı¹

	İngiltere ve Galler	İskoçya	Büyük Britanya	Yüzde Dağılım
Hristiyan	37 338 486	3 294 545	40 633 031	71.2
Müslüman	1 546 626	42 557	1 589 183	2.8
Hindu	552 421	5 564	557 985	1.0
Sikh	329 358	6 572	335 930	0.6
Yahudi	259 927	6 448	266 375	0.5
Diğer Dinler	150 720	26 974	177 694	0.3
Budist	144 453	6 830	151 283	0.3
Tüm Dinler	40 321 991	3 389 490	43 711 481	76.5
Dinsiz	7 709 267	1 394 460	9 103 727	15.9
Tüm Dinsiz ve Cevapsızlar	11 719 925	1 672 521	13 392 446	23.5
Toplam	52 041 916	5 062 011	57 103 927	100.0

5.2 İngiltere’de Saha Çalışması ve Temel Gözlemler

Saha çalışması Büyük Britanya (Galler, İngiltere ve İskoçya) genelinde sürdürülmüştür. Büyük Britanya’da görüşülen Türkiye kökenli inanç gruplarının diasporadaki kültürel kimlik inşa süreci bu grupların kurdukları inanç merkezlerinin kurulma süreçleri, toplumsal rolleri ve çevresel etkileri derinlemesine mülakatlarla araştırılmıştır. Bu

¹ Peach, 2006 [154], Giddens [152]

araştırmada süreç içinde bazı düzenlemeler ve yenilemeler yapılması gerekmiştir. Burada yaşayan Türkiye kökenli nüfus literatürde farklı biçimlerde ifade edilmektedir. Bunlardan en çok karşılaşılanı “Türkçe konuşan nüfus” ifadesidir. Özellikle Tayfun Atay (2003) saha çalışmasında bu isimlendirmeyi daha uygun bulduğunu, İngiltere’de yaşayan Türkiye, Kıbrıs, Avrupa vb. ülke kökenli ya da Türk, Kürt, Süryani vb. etnik gruplar için ortak noktanın aralarında gündelik yaşamda kullandıkları ortak dil olduğunu belirtmektedir. Türkiye’den göç etmiş çeşitli kültürel ve etnik grupların farklı ana dil hassasiyetleri olsa da kullandıkları ortak dil Türkçedir. Bu grupların sayıca büyük olanları, kronolojik sırayla, Kuzey Kıbrıs’tan göç etmiş Kıbrıslı Türkler, Türkiye’den göç etmiş Türkler ve Kürtler olarak sıralanmaktadır. Bu ortak dil de geniş anlamda tüm topluluğu ifade edebilen bir tanımlama olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tanımlama literatürde sıklıkla kullanılmaktadır. Fakat saha çalışması sırasında görüşülen bazı görüşmeciler bu tanımlamayı hoş bulmadıklarını ve kabul etmediklerini ifade etmişlerdir. Özellikle Kürtlerin yoğun oldukları gruplarda yaptığım görüşmelerde, kullandıkları güncel hâkim dil Türkçe olsa da, ana dil referansı açısından bu isimlendirmenin yanlış anlamalara yol açan bir ifade olduğunu belirtmişlerdir. Hatta bu yönde örneğin Hackney belediyesinin resmi belgelerinde de “Turkish and Kurdish” ifadesini kabul ettirdiklerini belirtmişlerdir. Bu sebeple tezde genellikle orijin coğrafya verisi kullanılarak bu gruplar tanımlanmaya çalışılacaktır.

Tezin saha çalışmanın İngiltere ayağına başlık olarak “Türkiye ve Kıbrıs kökenli göçmen inanç gruplarının İngiltere’de kamusal alanda kültürel kimlik inşa süreçleri” seçilmiştir. Türkiye’de üç etnik grup üzerinde gerçekleştirilen ilk saha çalışmasından elde edilen sonuçlar ışığında bir araştırma kurgusu yapılmış ve İngiltere’de diaspora şeklinde varlığını sürdüren ve ülkeye entegre olma mücadelesi veren Türkiye’den göç etmiş iki ana inanç grubuyla görüşmeler yapılmıştır. Bunu çeşitli sebepleri vardır.

Türkiye’de yürütülen saha çalışmasında olduğu gibi İngiltere’de de mekâna eklenme, kimliği yeniden inşa etme ve kültürel kimliği sürdürme süreçleri anlaşılmaya ve

keşfedilmeye çalışılmıştır. Bu örnekte hedef grubun Türkiye kökenli nüfusa daraltılmasının temelinde de iki saha arasında karşılaştırma yapma hedefi olmasıdır¹.

Görüşülen kişiler, bu mekânla bütünleşme süreçlerinde rol almış ve topluluğun kendi ihtiyaçları adına kurduğu kurumların temsilcileri, destek hizmet sunan uzmanları ve kanaat önderleri ya da liderleridir. Çalışma süresince topluluğun inanç merkezleri ziyaret edilmiş ve kurulan bu merkezlerin oluşum süreci, hizmet alanları, yasal kısıtlar ve farklılıkları hakkında derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Bunun haricinde topluluk üyesi olmasa da tez konusu ile ilgili çalışmalar yapmış ve hedef topluluğun entegrasyon süreci hakkında bilgi sahibi olan akademisyenler ve araştırmacılarla da görüşmeler yapılmıştır. İngiltere'deki planlama, kent ve alt kültür grupları ilişkisinde etkin olan atmosferi ve genel yasal çerçeveyi anlamak için konu hakkında uzman olan akademisyenlerle de genel çerçeve mülakatları yapılmıştır.

Çalışma sırasında, görüşmek ve gözlemlemek için Türkiye kökenli nüfusun kurduğu ana inanç kurumları ziyaret edilmiştir. İngiltere'de yaşayan nüfusun büyüklüğünü anlamak ve genel yapısı hakkında bilgi alabilmek için Türkiye Cumhuriyeti Londra Başkonsolosluğu ziyaret edilmiş ve çeşitli uzmanlarla görüşülmüştür. Bu kapsamda ayrıca Konsolosluk Hukuk Danışmanlığı ve T.C. Londra Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği gibi birimler ile de görüşülmüştür. Türkiye ve Kıbrıs kökenli nüfus açısından öne çıkan inanç kurumları ziyaret edilmiştir. Aleviler açısından en önemli kurum Hackney Dalston'daki Londra Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi'dir. Sünni grup ile görüşebilmek için de özellikle Londra'da Türkiye ve Kıbrıs kökenli nüfusa hizmet amacıyla kurulmuş inanç kurumları olan camiler ve bu camilerin dahil olduğu vakıflar ziyaret edilmiştir. Toplumda öncü rol üstlenmiş olan ve kurulan birçok kurum için danışmanlık görevi üstlenmiş "koordinatör" olarak anılan uzmanlarla da görüşülerek topluluğun geçirdiği süreç öğrenilmeye çalışılmıştır. Kartopu örneklem metoduyla da bu görüşülenlerin işaret ettiği belediye konseyi üyeleri gibi topluluğun önemsendiği kişilerle de ayrıca görüşülmüş ve bilgi alınmıştır.

¹ İngiltere'ye gittiğimde ilk olarak Türkiye'deki görüştüğüm inanç grupları ile görüşmeyi hedeflemiştim fakat Aleviler dışında Rum ve Ermenilerle görüşemedim. Rum Ortodoks kilisesi görüşme talebimi reddetti. Ermeni Ortodoks toplulukta da inanç kümesi olarak adlandırılabilir bir büyüklüğe ulaşamadım.

Bu görüşmeler sürecinde bazı temel sorunlarla da karşılaşmıştır. Bunlardan ilki görüşme yapılan topluluk üyesi kişiler ve kurumlarından bilgi alınması için uzun süren bir güven ilişkisi inşası gerekmiştir. Tekrar tekrar yapılan ziyaretler ve sohbetler sayesinde bu sorun aşılabilmektedir. Bir diğer sorun da görüşülen kişilerin vakit problemi yaşaması görüşme takvimini çok uzatmış ve kartopu metoduyla görüşmelere devam edildiği için bir sonraki görüşülecek kişiye ulaşılması için vakit sorunu yaşanmıştır. Topluluk içi iletişimsizlik yaşanan konuların olması ve hatta mahkemeye taşınmış problemlerin olması bilgi alınması aşamasında sıkıntı yaratmıştır. Fakat en önemli eksiklik de özellikle topluluğun nüfus bilgisi gibi konularda yapılmış çalışmaların olmaması, hükümet verilerinin yetersiz kalması ve genel anlamda hedef grup hakkında yeterli kodlanmış bilginin üretilmemiş olmasıdır.

Konsolosluk verilerine göre İngiltere’de yaşayan Türkiye kökenli Gayri-Müslüm nüfus oldukça küçüktür. İngiltere’de yaşayan Türkiye kökenli Gayri-Müslümler arasında en büyük grubu 2000-3000 arası bir nüfusa sahip olan Süryanilerin oluşturduğu ifade edilmiştir.

Türkçe konuşan nüfusun nüfus bilgileri hakkında konsolosluk verileri ve İngiltere nüfus sayımı verileri arasında büyük bir farklılık vardır. Bu konuda güvenilir kayıt bulunamamıştır. Bu nüfus bilgisi eksikliği konusunda çeşitli sebepler olduğu ifade edilmiştir. Bunlardan ilki Türkiye’den İngiltere’ye gitmiş nüfusun önemli bir kesimi ülkeye sığınmacı olarak girmiş ve yerleşmiştir. Özellikle 1980 sonrasında iltica talebiyle İngiltere’ye çok sayıda başvuru yapıldığı ve 1985-1995 arasındaki dönemde bunun en yüksek seviyeye ulaştığı belirtilmektedir. Bu kişiler şimdilerde sığınmacı olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Dolayısıyla bu grup hakkında Konsoloslukta yeterli bir veri bulunmamaktadır. Konsolosluğun belirttiği veri eksikliği sebeplerinden birisi de veri toplama sisteminin sağlıklı olarak 2006 yılında başlamış olmasıdır. Önceki veriler hakkında bilgi elde edilememektedir. Öte yandan ikinci ve üçüncü kuşağın nüfus verileri de konsoloslukta bulunmamaktadır. Nüfus büyüklüğü hakkında sadece tahminlerle konuşulmaktadır. Konsolosluğun elindeki verilerin, orada yaşayan nüfusun bir şekilde konsolosluğa işi düşerse oluşturulabildiği ifade edilmiştir. Bu eksik verilere göre şu anda yaklaşık 160.000 Türkiye kökenli kişinin İngiltere’de yaşadığı bilinmektedir. Konsolosluk tahminlerine göre Britanya’da en az 400.000 toplam Kıbrıs

ve Türkiye kökenli nüfus yaşamaktadır. Konsolosluk verilerinde inanç grupları 6 farklı alt grupta sınıflandırılmıştır:

1. Müslüman
2. Hristiyan (1000)
3. Süryani (3000)
4. Yahudi (300)
5. Diğer
6. Bilinmeyen

Burada dikkat çeken bir nokta da Alevi nüfusunun ayrılmamış olmasıdır. Müslümanlık içinde yer alan bir yorum olarak tanımlanmasına rağmen Alevilerin inançsal, mekânsal ve kültürel ihtiyaçlarının farklılaşması ayrıca değerlendirmelerini gerektirmektedir. Çünkü Türkiye cumhuriyeti devleti olarak gurbetteki vatandaşlara sunulan Sünni eksenli kimi hizmetlerden Aleviler yararlanamamaktadır.

Görüşülen kurumların nüfus tahminleri benzerlik göstermekte ve genel olarak 350.000 ile 500.000 arasında değişmektedir. Temel olarak her kurum bu belirtilen nüfusun yaklaşık yarısını Kıbrıs kökenlilerin oluşturduğunu ifade etmektedir. Bir diğer ortak tahmin de Türkiye kökenli inanç grupları hakkında yapılmaktadır. Aksini ifade eden cami vakıfları olsa da nüfus olarak Türkiye kökenli Alevilerin Sünnilerden daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Bu farklılığı Din İşleri Müşavirliği %60 Alevi, %40 Sünni olarak ifade ederken Alevi Vakıfları %70-80 Alevi - %30-20 Sünni olarak ifade etmektedirler.

İngiltere’de Türkiye ve Kıbrıs dışında Avrupa, Amerika ya da Avustralya gibi dünyanın değişik yerlerinden göç etmiş Türkiye ya da Kıbrıs kökenli topluluk üyeleri de yaşamaktadır. Türkiye ve Kıbrıs kökenli hedef grup içindeki her alt kültür grubu kendi inanç yorumu çerçevesinde farklı bir görünüme sahiptir. Özellikle adada ilk yer almış Kıbrıs kökenli nüfus İngiltere’deki ilk camileri, mezarlıkları ve inanç kurumlarını kurmuş ve kullanmaya başlamıştır. Günümüze gelene kadar bu kurumlara Alevi inanç kurumları da eklenmiş ve hem camiler hem de cemevleri İngiltere’nin her yanına yayılmaya başlamıştır. Araştırma süresince bütün cami ve cemevleri ile iletişime geçilmiş ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Genel olarak bu görüşmelerde ortaya çıkan bir sonuç inanç kurumlarında aktif olan grubun Türkiye kökenli kurumlar olduğu gözlenmiştir. Kıbrıs kökenli nüfus ilk cami ya da mezarlığı kurmuş olsa da şu anda aktif olan din adamları ve kurum yönetimleri Türkiye kökenli gruptandır. Öte yandan Camilerde aktif cemaatin Türkiye kökenlilerden oluştuğu belirtilmektedir. Kıbrıs kökenli bir cemaat olan Şeyh Nazım Kıbrısı'nın öncülüğünde kurulmuş camiler ve dergâh sonradan Türkiye kökenlilerin yönetimine geçmiş ya da çok uluslu bir yapıya dönüşmüştür. Genel olarak görüşülen kişilerin ifadesine göre Kıbrıs kökenlilerin camiler ve inanç merkezleri ile ilişkisi Türkiye kökenlilere göre daha zayıf olarak nitelenmektedir. Bu sebeple de kurumlardaki kullanıcı ve yönetici kesimin el değiştirmiş olması şaşırtıcı bir sonuç değildir.

Öte yandan hedef nüfus içinde en kalabalık inanç grubunun Türkiye kökenli Aleviler olduğu ifade edilmektedir. Bu açıdan İngiltere'de ilk kurulan cemevi olan Londra Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi önemli bir ziyaret noktası olmuştur. Son yıllarda çeşitli şehirlerde yeni cemevleri kurulmuş olsa da bu ilk cemevi Aleviler için halen merkezi işlevlerini sürdürmekte ve diğer yeni cemevlerine kurulma aşamasında destek sunmaktadır. Özellikle Alevilerin cenaze hizmetleri açısından halen ülkedeki tek merkez olma özelliğini sürdürmektedir.

Bu inanç merkezi niteliğindeki mekânlar hem ülke, hem kent hem de ilçe açısından belli bir yığılmayı gösterir nitelikte birbirleriyle yakın ve yaya erişimi mesafesinde yer seçmişlerdir. Özellikle İngiltere'deki Türkiye kökenli Sünni Müslüman ibadethaneleri birbiri ardına ve birbirine yakın mesafede yer seçmişler ve kurumsallaşmışlardır. Bu ortak kullanım mekânları hem kamusal alanda ortaya çıkış süreçleri, hem mimari karakterleri hem de sosyal anlamları açısından özgün birer karakter sergilemektedirler.

Her iki büyük inanç grubu açısından da kurulan kurumlar ve organizasyonlar gündelik hayatın sürdürülmesinde temel sosyal etkileşim alanları haline gelmiş ve geniş toplumda karşılanamayan kültüre özgü sosyal ihtiyaçların karşılandığı birimlere evrilmişlerdir. Bu önemli yapısı gereği inanç ile ilgili bu kurumlar ve yönetimleri tez çalışmasının ana hedef grubunu oluşturmaktadır.

Araştırmayı süresince, hedef grup hakkında yapılmış araştırma ve üretilmiş bilgi eksiği olması yapılan görüşme sayısının artmasına sebep olmuştur. Yapılmış az sayıdaki çalışmalarda özellikle Aleviler hakkında bilgiye rastlanmamıştır. Bu gibi eksiklikler

araştırmada hedef grubun anlaşılması sürecini uzatmıştır. Tüm İngiltere genelinde 50’den fazla derinlemesine mülakat yapılmış ve Glasgow da dahil olmak üzere çeşitli kentlerde çeşitli Türkiye kökenli topluluk kurumları ziyaret edilmiştir. Bu görüşmelerin yarısından fazlası sesli kayıt ile kayıt altına alınabilmektedir. Diğerleri ya görüşme sırasında not tutularak ya da görüşme sonrasında not alınarak kayıt edilmiştir.

Nüfusun İngiltere’de yer seçme süreci incelendiğinde Kıbrıs ya da Türkiye kökenlilerin İngiltere’de Özellikle Kuzey Londra’da yer seçtikleri görülmektedir. [133], [134] Nüfusun önemli bir kısmının halen K:uzey Londra’da ikamet ediyor olması ve önemli kurumların merkezlerinin yine burada olması görüşmelerin çoğunun Kuzey Londra’da gerçekleştirilmesine sebep olmuştur.

5.3 İngiltere ve Göç

İngiltere’de Etnik çeşitlilik konusu hem hayati hem de önemli bir siyasal sorunsaldır. Özellikle, dünyanın her yerinden göç alan Londra, İngiltere’nin en çeşitli kenti olarak gösterilmektedir. Eski belediye başkanı Livingston ünlü “dünya tek şehirde” (world in one city) mottosu ile kentin bu özelliğine vurgu yapmaktadır. Vervotec [135] ise kentin çeşitlilik seviyesini “çeşitlilik içinde çeşitlilik” (super diversity) olarak ifade etmektedir. Kentin bu doğası, bir takım siyasal ve yasal düzenlemenin yapılmasını da gerektirmiştir.

İngiltere’de Türkçe konuşan nüfusun var olma süreci özgün bir tarihselliğe sahiptir. Fakat her bir alt grubun İngiltere’ye geliş ve yerleşme süreci de ayrı bir karakterdedir. İlk gelenler Kuzey Kıbrıs’tan göç eden Türklerdir. Bu nüfusun adaya gelişi Aydın’ın [136] ifadesiyle 1920’lere kadar geri gitmektedir. Bu sebeple İngiltere’ye göçün Almanya’daki gibi işçi göçüyle başladığını iddia etmek yanlış olacaktır. Fakat büyük nüfus göçleri 1940’larla birlikte başlamıştır. Aydın [136], 1931 nüfus sayımına göre İngiltere’de sayıları 1075 olan Kıbrıslının 1951’de 10.343’e çıktığını ifade etmektedir. Bu nüfus artışının ikinci dünya savaşı sonrasında da devam ettiğini ifade etmektedir. Özellikle 1960’da Kıbrıs’ın bağımsız hale gelmesi sonrasında İngiltere’ye göçün hızlandığını ve özellikle Türklerin bu dönemden sonra İngiltere’ye yerleştiklerini belirtmektedir. Bu göç hareketi açısından önemli olan bir diğer olay da 1974 yılındaki, Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri müdahalesi olarak gösterilmektedir.

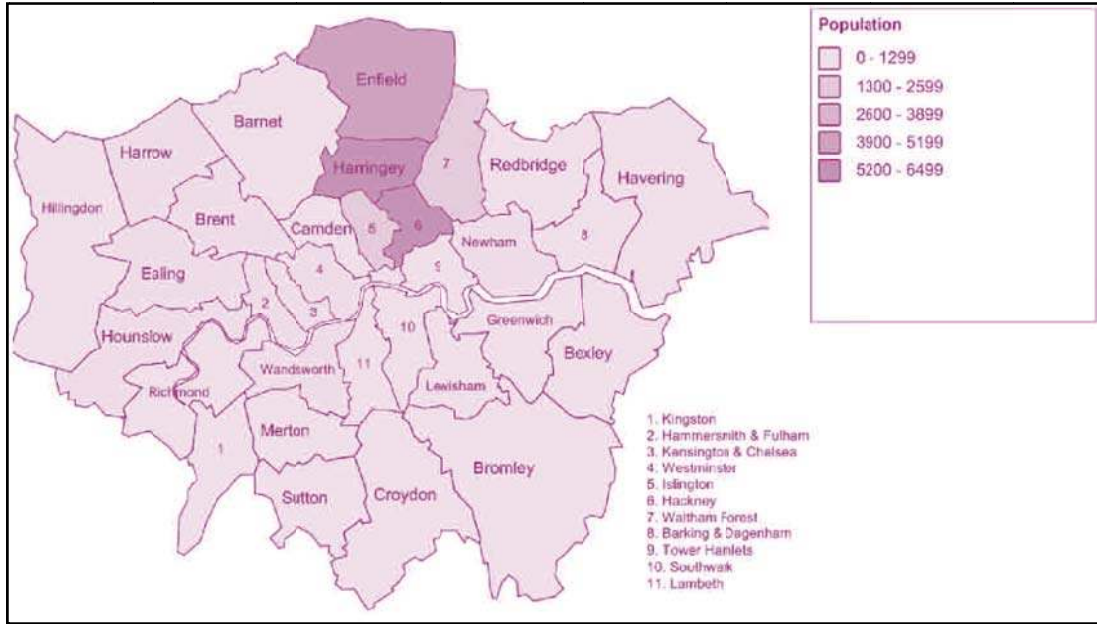
Diğer yandan, Türkiye kökenli nüfusun Adaya göç etmesi de 1970'li yılların başına rastlamaktadır. Özellikle adadaki ilk kuşak olan görüşmeciler, İngiltere'ye geliş tarihlerini 1970-1975 yılları arasında olduğunu ifade etmişlerdir. Bu göç İngiltere'ye Türkiye'den işçi göçünün başlaması anlamına gelmektedir. Bu işçiler özellikle Niğde, Aksaray ve Kahraman Maraş şehirlerinden İngiltere'ye kendilerinden önce gelmiş Kıbrıslılar tarafından tekstil atölyelerinde çalışmak üzere davet edilen *permit*'li¹ Türk işçilerdir. Yine görüşülenlerin² ifadelerine göre bu ilişki bir etnik ilişki zincirini ifade etmektedir. Tarihsel olarak Kuzey Londra'daki Tekstil atölyelerinin ilk sahipleri Yahudi işverenlerdi. Bu atölye sahipleri çalışmaları için Rumları davet ediyorlar. Süreç içinde Rumlar gelir düzeylerini arttırıyor ve atölye sahipliği el değiştirmeye başlıyor. Rumlar atölyelerin yeni işleticileri haline gelince Kıbrıs'tan komşuları olan Türkleri çalışmaları için davet ediyorlar. Bu esnada Yahudiler artık kentin daha varlıklı kesimlerine doğru geçiyorlar. Bu ilişkideki döngü yine işliyor ve Türkler yavaş yavaş Rumlardan aldıkları atölyelere yeni işgücü çekebilmek için Türkiye'ye yöneliyorlar. Niğde, Aksaray ve Maraş gibi iller başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yerlerinden işçi davet ediyorlar. Bu ilişki sürecinde yaşam ve çalışma alanları hep kesişim halinde kalıyor ve Kuzey Londra'nın Hackney, Haringay, Islington, Enfield gibi komşu ilçelerinde yoğunlaşarak yaşamlarını sürdürüyorlar.

Öte yandan 1971 askeri müdahalesinden sonra özellikle sol eğilimli çeşitli siyasal örgüt elemanları İngiltere'ye göç ediyorlar. Öte yandan içlerinde işçi ve öğrenci hareketlerinde yer almış kişilerin de bulunduğu eğitimli bir grup da eğitim amacıyla İngiltere'ye geliyor. Bu aşamada kendilerinden daha önce gelmiş ve yerleşmiş olan Kıbrıslı Türkler bu yeni gelen eğitimli gençlerin İngiltere'ye uyum sağlama sürecinde kendilerine yardımcı oluyorlar ve hatta bu süreçte yeni aileler de kuruluyor. 1982 askeri müdahalesine kadar bu yapı devam ediyor. Askeri müdahalenin etkileri ve sonrasında ortaya çıkan terör olayları sebebiyle 1985 sonrasında büyük bir Kürt ve Alevi nüfus köylerinden çıkarak İngiltere'ye sığınmacı olarak başvuruyor ve göç ediyorlar. İngiltere'de 1989 yılında, ülkeye girişleri denetim altına almak amacıyla, vize

¹ İlk dönem İngiltere'ye tekstil işçisi olarak 1970'li yıllarda göçmüş Türkiye kökenlilerin kullandıkları tanımlama bu şekildedir. Büyük oranda, etkin İngilizce bilmeyen ya da konuşamayan bu nesil üyeleri bu tarz terimleri günlük Türkçelerine geçirmiştir.

² Bu bilgi Atay'ın (2006) [133] aktardıkları ile de örtüşmektedir.

uygulamasına geçilmesi veya göç koşullarının zorlaşması, bu göç hızını kesmeye yetmemiştir. 1990'lı yılların ortalarına kadar kaçak yolları da kullanarak büyük çoğunluğu Maraş'tan olmak üzere Kayseri, Malatya, Sivas ve çevre illerden nüfus göçü devam etmiştir. Görüşülenlerin hemen hepsinin ifade ettiği gibi, bugün İngiltere'de yaşayan Türkiye kökenli nüfusun büyük çoğunluğunu bu süreçte kitlesel olarak göç eden Aleviler oluşturmaktadır.

Şekil 5-12 Türkiye doğumlu Müslümanların Londra'daki dağılımı¹

Toplum üyelerinin cevaplarına, akademik ve Yerel Yönetimlerin Türkiye ve Kıbrıs kökenli Müslümanlar üzerine yaptığı araştırmalara göre İngiltere'de ilk olarak Londra'ya geliyorlar. Londra içinde Euston ve Camden ilçelerine yerleşiyorlar. Daha sonra Seven Sisters, Haringay, Palmers Green ve Enfield'e doğru yoğunlaşıyorlar. Bugün ise bu nüfus ağırlıklı olarak Lewisham, Lambeth, Southwark, Croydon, Enfield, Islington, Kensington, Waltham Forest, Wood Green and Hackney gibi bölgelerde ve ilçelerde yerleşmiş durumdadır. 1980 sonları ve 1990 ilk yarısı arasında Kürt kökenli Türkiyeliler sığınmacı olarak hem yasal hem de yasa dışı yolları kullanarak Londra'ya göç ediyorlar [137]. Bu büyük göç neticesinde de yine aynı yerlerde yerleşiliyor ve önceki nüfusa eklemleniliyor.

¹ [137]

Küçükcan'ın [134] 1987-1995 yılları arasına ait sığınmacı başvurusu verileri bu sure içindeki yoğunlaşmayı göstermektedir. 1987 yılına kadar İngiltere'ye sığınma amaçlı toplam 277 başvuru yapılmışken¹ bu yıldan itibaren sayı hızla artmaktadır.

Çizelge 5-26 1987-1995 yılları arasında kabul edilen sığınmacı başvuruları²

1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	Total
121	337	2,415	1,590	2,110	1,865	1,480	2,045	1,820	13,783

İngiltere'ye 1997-2010 yılları arasında da sığınma başvuruları 2004 yılına kadar yüksek oranda devam etmiş 2004 sonrasında azalma eğilimine girmiştir.

Çizelge 5-27 1997-2010 yılları arasında İngiltere'ye yapılmış sığınma başvuruları³.

Ülke	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Türkiye	1,445	2,015	2,850	3,990	3,695	2,835	2,390
Avrupa Toplamı	9,145	17,745	28,280	22,880	14,215	13,235	6,295
Genel Toplam	32,500	46,015	71,160	80,315	71,025	84,130	49,405
Ülke	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Türkiye	1,230	755	425	210	195	185	155
Avrupa Toplamı	3,025	1,810	1,210	825	740	735	650
Genel Toplam	33,960	25,710	23,610	23,430	25,930	24,485	17,915

Kıbrıs doğumluların İngiltere'deki dağılımlarına bakıldığında ise Nüfusun en çok Londra'da yoğunlaştığı görülecektir.

¹ [138]

² Aile bireyleri dışındadır. [134]

³ [139]

Çizelge 5-28 Kıbrıs doğumlu Müslümanların ülkedeki dağılımı¹

Bölgeler	Kıbrıs Doğumlu Nüfus	Kıbrıs Doğumlu Müslümanlar	Her bölgedeki Kıbrıs doğumlu oranı	İngiltere’de Kıbrıs doğumlu oranı	Müslümanlar içinde Kıbrıs doğumluların oranı
Londra	45,898	15,997	35	89.3	2.6
Doğu	5,630	780	14	4.4	1.0
Güney D.	6,741	571	6	3.2	0.5
Orta Batı	3,224	208	4	1.2	0.1
Kuzey Batı	3,002	116	4	0.6	0.1
Orta Doğu	3,063	104	3	0.6	0.1
Güney Batı	3,849	72	2	0.4	0.3
Yorkshire ve Humber	2,453	45	2	0.3	0.0
Kuzey D.	911	22	2	0.1	1.1
Toplam	74,771	17,915	24	100	1.2

Türkiye doğumlu Müslümanların da ülke genelindeki büyük bir çoğunluğu (75.8) Londra’da yaşamaktadır.

Çizelge 5-29 Türkiye doğumlu Müslümanların ülkedeki dağılımı²

Bölgeler	Türkiye Doğumlu Nüfus	Türkiye Doğumlu Müslümanlar	Her bölgedeki Türkiye doğumlu oranı	İngiltere’de Türkiye doğumlu oranı	Müslümanlar içinde Türkiye doğumluların oranı
Londra	39,122	29,761	76	75.8	4.9
Güney Doğu	3,714	2,516	68	6.4	2.3
Doğu	2,475	1,757	71	4.5	2.2
Kuzey Batı	1,449	1,087	75	2.8	0.5
Orta Doğu	1,404	1,073	76	2.7	1.5
Güney Batı	1,416	958	68	2.4	1.5
Yorkshire ve Humber	1,187	867	73	2.2	0.5
Orta Batı	1,113	842	76	2.1	0.4
Kuzey Doğu	516	396	77	1.0	1.5
Total	52,396	39,257	75	100	2.6

¹ [137]

² Agk.

Türkiye ve Kıbrıs kökenlilerin Birleşik Krallıktaki nüfus dağılımı açısından çok öne çıkan Londra Türkiye kökenlilerin kurduğu kurumlar açısından da en yoğun kenttir. Londra içinde de en yoğun Türkiye kökenlilerin kurumlarının bulunduğu bölge Hackney'dir. Tarihsel bir özelliği olan bu yoğunluğun sebepleri arasında ilk kurumların da bu bölgede kurulmuş olduğu gösterilebilir.

Birleşik Krallıktaki on yıllık nüfus sayımı verileri Kıbrıs ve Türkiye kökenliler açısından gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü bu sayımlar en son 2001 yılında yapılmıştır ve etnik gruplar sınıflandırmasında Türkiye ya da Kıbrıs kökenlileri ayrıca tanımlayabilecek bir kategori yoktur. Genellikle kolonileşme sürecinde İngiltere'nin himayesine girmiş ülkeler ve bölgeler hakkında detaylı bilgilere ulaşılabilirken henüz ülkeye entegre olma sürecini tamamlayamamış azınlık durumundaki Türkiye ve Kıbrıs kökenlilerin nüfus bilgilerine ulaşamamaktadır [132] [136]. Nüfus sayım formunda etnik kimliklerin belirtilebileceği kutuların vatandaşlar tarafından işaretlenmesi gerekmektedir. Nüfus sayımı formlarında topluluk üyelerinin cevaplayabileceği etnik, dini ve dil konularında sınırlı bir kategori vardır. Çoğu Türkiye kökenli dil bilmediği için bu tarz sorularda cevaplarda hata da yapmaktadır. Belirtilen bir diğer önemli konu da burada yaşayan Türkiye ya da Kıbrıs kökenlilerin hepsinin her konuda (etnisite, dil, din vb) aynı kategorileri işaretlememeleridir. Görüşmeler sırasında etnisite ifadesinde "diğer" kutucuğunun işaretlenip yanına Türk/Kürt gibi tanımlayıcı bir özgün ifade yazılması konusunda topluluk üyeleri bilgilendirilmeye çalışıldıysa da bunu çoğunun yapmadığı belirtilmiştir. 2011 yılı verilerinde bu verilerin daha hassas olacağı ve gerçeğe daha yaklaşacağı düşüncesi olsa da yine bu gibi konularda her topluluk üyesinin hassas davranmadığı şüphesi hâkimdir.

Çizelge 5-30 2001 İngiltere Nüfus sayımı sonuçlarında etnik gruplar

ETNİK GRUP	NÜFUS	ORAN
Beyaz Britanyalı (White British)	50,366,497	85.67%
Beyaz diğer (White other)	3,096,169	5.27%
Hintli (Indian)	1,053,411	1.8%
Pakistanlı (Pakistani)	747,285	1.3%
Beyaz İrlandalı (White Irish)	691,232	1.2%
Melez (Mixed race)	677,117	1.2%
Siyah Karayipli (Black Caribbean)	565,876	1.0%
Siyah Afrikalı (Black African)	485,277	0.8%
Banladeşli (Bangladeshi)	283,063	0.5%
Çinli dışındaki diğer Asyalı (Other Asian /non-Chinese)	247,664	0.4%
Çinli (Chinese)	247,403	0.4%
Diğer (Other)	230,615	0.4%
Siyah /diğer (Black /others)	97,585	0.2%
Toplam	58.789.194	100%

İngiltere’de yaşayan Kıbrıslılar ülkede daha eski bir geçmişe ulaşmış oldukları için [133] günümüzde üçüncü hatta dördüncü kuşak aile üyelerine rastlanmaktadır. Bu da ülke koşullarına entegre olma konusunda Türkiye’den gelenlere oranla daha avantajlı durumda olduklarını göstermektedir. Türkiye kökenli göçmenler ise, küçük bir grup dışında, henüz ikinci kuşak aile bireylerinin yeni yeni ailelerine katıldığı ifade etmektedirler. Bu sebeple İngiltere’deki konumlarının henüz sığınmacı, mülteci, göçmen gibi ülkede geçici olduğu çağrışımı¹ yapan bir kimlik ifadesi aşamasında kaldıklarını göstermektedir. Nüfus verileri konusunda sıkıntılı bir diğer konu da İngiltere

¹ Katıldığım Hackney Refugee Office ve Hackney Belediyesi bütçe görüşmelerinde katılan azınlık grupları temsilcileri belediye tarafından sıklıkla telaffuz edilen “refugee” ifadesinin dışlayıcı bir tabir olmaya başladığı ve 30 yıldır burada yaşayan, üçüncü kuşak aile bireylerine ulaşan ailelerin artık buralı olduğu konusunda uzlaşılması gerektiği hatırlatılmıştır.

doğumlu ikinci ya da sonraki kuşak aile üyelerinin Türkiye ya da Kıbrıs kökenli olarak tanımlanmaması ve gittikçe artan bu nüfusun topluluk büyüklüğü ile ilgili tahminlerde ihmal edildiği ifade edilmektedir.

Çalışma sırasında Türkiye ya da Kıbrıs kökenli nüfus dışında dünyanın her yerinden göç etmiş “Türkçe Konuşan” nüfusa rastlanmıştır. Fakat bu hedef gruplar içinde inanç grupları olarak tanımlama çalışması yapıldığında özellikle Türkiye kökenli Sünni ve Alevi inanç gruplarının dominant olduğu gözlenmiştir. Kıbrıs kökenli küçük bir zümrenin halen inanç kurumları ile ilişkisi sürse de Şeyh Nazım Dergahı dışındaki bu kurumlar Türkiye kökenli inanç grupları tarafından yönetilmekte ve sürdürülmektedir. Bu sebeple saha çalışması aşamasında Türkiye kökenli Sünni ve Aleviler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu grup dışında kalan gruplar ile sadece kurumların oluşum süreci ve çevre bağlantıları hakkında bilgiler alınmıştır.

5.4 Türkiye Kökenli Göçmenlerin Kimlik İnşa Süreçleri ve Kurumları; Dini Hayır Kurumları (Vakıflar) ve İbadethaneler:

Türkiye kökenli nüfusun İngiltere’deki kimlik inşa süreci bazı özgün süreçler içermektedir. Önemli bir durum, İngiltere gibi demokrasi konusunda medeniyet geçmişi daha eski olan toplumlarda karşımıza çıkan, her inanç grubunun kendi inanç kurumlarını kurma ve ibadethanesini hiçbir inanç temelli otoriteye danışmadan açabilme hakkı’dır. Ülkedeki yasal çerçeve ülkede bulunan inanç gruplarının kendi inançlarını ifade edebilme, kamusal alanda görünür hale getirebilme hakkını koruyan bir yapıdadır. Tıpkı diğer diaspora topluluklarında olduğu gibi Türkiye ya da Kıbrıs kökenli nüfus da kurdukları ortak platformlar ve kurumlar sayesinde kendi kimliklerini bu ülke koşulları içerisinde bir anlamda yeniden inşa etmektedirler.

Mercia Group [140] 2006 tarihli araştırmasına göre İngiltere’de ibadethane açılabilmesinin temel olarak üç farklı yöntemi vardır. Bunlar;

1. Adaptasyon (adaptation): İbadethane kullanımına izin verilebilecek aynı kullanımlı binanın yine ibadethane olarak kullanılması
2. Uyarlama (converting): Farklı bir kullanımda olan ama aynı kullanım sınıfında olan binanın ibadethane kullanımına dönüştürülmesi.

3. Yeniden inşa (purpose build): İbadethane inşası izni olan bir alanda yeni bir yapı inşa edilmesi.

Binanın ya da parselin kullanım sınıfının değiştirilebilmesi için plan izni alınması gerekmektedir.

İngiltere’deki inanç grupları ve dinsel ortam Avrupa içinde de özgün bir yapıya sahiptir. Sandberg [141] İngiltere Hukuk sisteminde, çoğu Avrupa ülkesi hukuk sisteminde olduğu gibi, dini grupların tescillenmesi için detaylı bir mevzuat yoktur”. Öte yandan İngiltere’deki çeşitli yasalar ve kurallar da dini grupları tanımlayan, koruyan ve sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Bu yasal çerçevede ilk karşımıza çıkanlar, “vakıflar ve tescili yasası” (charity and registration law), “insan hakları yasası” (human rights law) ve “ayrımcılık yasası” (discrimination law)’dır.

İnanç özgürlüğünü ve inanç gruplarını koruma altına almak için referans alınan çeşitli yasalar daha vardır. Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu 9. Maddesi (European Convention of Human Rights Article 9), Eşitlik ve Tahkim Yasası (Equality Act and Arbitration Act) bunların başlıcalarıdır. Bu yasalar ve sundukları ortam İngiltere’deki dini grupların hareket alanının tanımlamakta ve özgürlük alanlarını tarif etmektedir. [141]

İngiltere’de çeşitli organizasyon ve kurum tiplerine rastlanmaktadır. Türkiye kökenlilerin oluşturdukları temel organizasyonlar ve kurumlar ise çeşitli konularda yoğunlaşmıştır.

1. Siyasi kurumlar ve temsilcilikleri
2. Kültürel faaliyet organizasyon kurumları (kimlik, eğitim, din, aktivite, sanat, hemşerilik gibi konularda),
3. Ekonomik konularda yoğunlaşmış kurumlar (ticaret birlikleri, işletme dernekleri, refah ve yoksullukla mücadele kurumları gibi),
4. Spor kulüpleri ve ligleridir.

Temel kurumsal yapılanmalar ise dernekler, vakıflar ve kulüpler üzerinden oluşmaktadır. Bu kurumları oluştururken bakılan temel konular, kurulmak istenen kurumun faaliyet göstereceği alana göre belirlenmektedir. Yasal çerçeve izin verdiği sürece bakılan bir diğer önemli tercih de özellikle vakıf gibi kurumlarda daha serbest

hareket edebilme olanağına kavuşulması ve hükümet fonlarından yararlanabilme kolaylıkları olduğu ifade edilmektedir.

Talip Küçükcan [134] kurumları sınıflandırmak için bir tipoloji aramış ve birkaç krumsal yapının sıklıkla kullanıldığını ifade etmiştir. Bu organizasyon çeşitleri; “dernek” (association), kuruluş (establishment) ve kurumdur (institution).

Merkezi rolü ve konumu sebebiyle Türkiye Kökenlilerin kurduğu çoğu kurum ilk önce Londra’da kurulmuştur. Daha sonra bu kurumların bazıları İngiltere’nin değişik yerlerinde şubeler açmışlar ama merkezlerini Londra’da tutmuşlardır. Saha çalışması sırasında bu kurumların büyük çoğunluğu ziyaret edilmiştir. Özellikle Londra’daki bütün inanç kurumları ziyaret edilmiş ve idarecileri ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Ülkedeki kurumsal farklılaşmaları gözlemleyebilmek için İngiltere’de ziyaret edilen kurumların Galler ve İskoçya’daki şubeleri de ziyaret edilmiş oradaki topluluk üyeleriyle de görüşülmüştür.

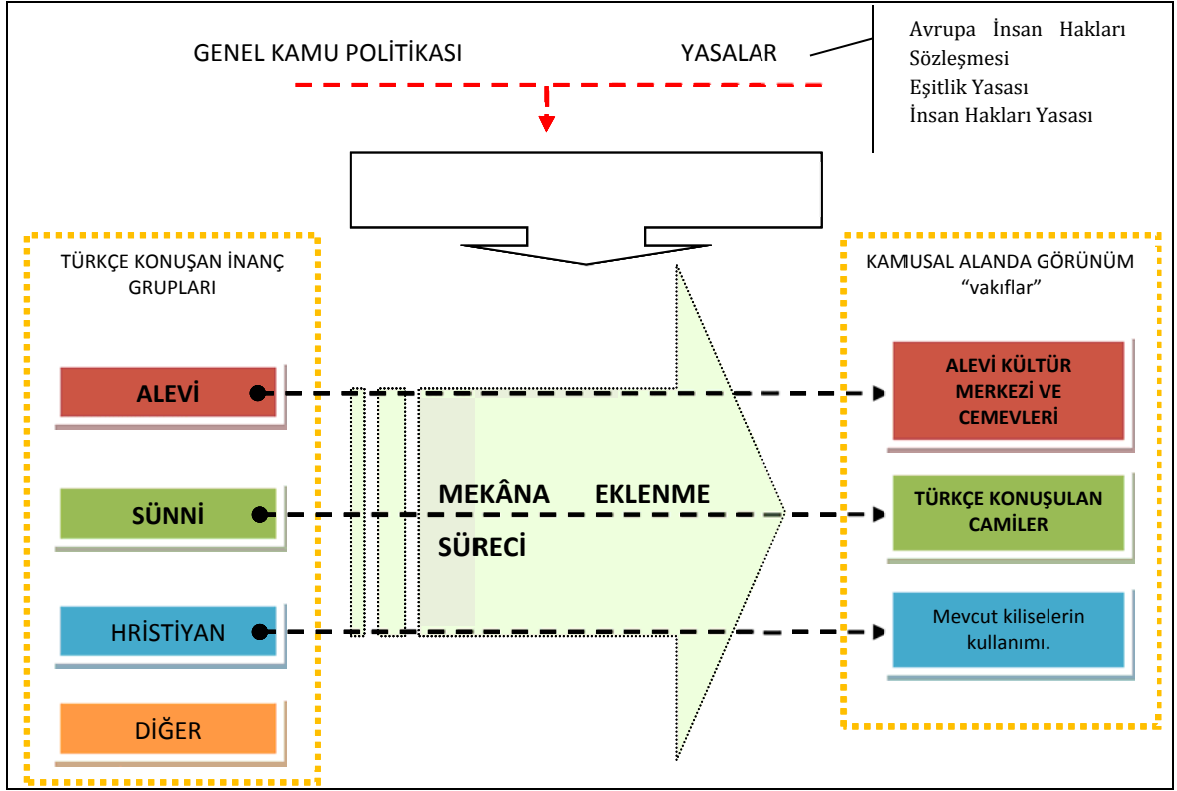
Bu kurumlar bulundukları kentte ya da ilçeye topluluk ile yerel idare arasında köprü olmakta hatta diğer gruplarla etkileşimi sağlamaktadır. Topluluk içi sorunların tanımlanması ve aşılması aşamasında özellikle eşitlik yasası ya da insan hakları yasalarının getirdiği mevzuat gereği hem yerel hem de merkezi otorite bu gibi kurumlara ihtiyaç duymaktadır. “Şeriat Mahkemesi¹” uygulamaları göstermektedir ki bu gibi topluluk kurumları ve merkezleri topluluk içi sorunların çözüme kavuşturulmasında anahtar roller üstlenmektedirler.

Tüzüğünde dini faaliyetleri de ifade eden vakıfların sundukları başlıca hizmetler ve kullanım biçimleri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır. Birleşik Krallıktaki saha çalışması sırasında ziyaret edilen ibadethaneler ve bağlı bulundukları vakıf merkezlerinde burada ifade edilen hizmetlerin hepsi ya da bir kısmı gözlenebilmiştir. Genellikle eski ve hizmet alanı geniş olan vakıf ve ibadethane aşağıdaki hizmetlerin hepsini karşılamaya çalışmaktadır.

- İbadethane faaliyetleri,
- Nikâh hizmetleri (resmi ve dini)

¹ [142] [143]

- Cenaze hizmetleri
- Türkiye kökenlilerin ve bunun içinde de ilgili vakfın hedef kitlesinin buluşma noktası,
- Mahallelinin buluşma yeri,
- Sempozyum, seminer ve atölye organizasyonu,
- Yemek dağıtımı,
- Periyodik sağlık kontrolü,
- Özellikle kadınlara dönük beceri geliştirici kurslar,
- Kurban ritüeli ve alanı,
- Hukuk, Belediye işleri ve çevirmenlik gerektiren topluluk üyeleri ile resmi kurumlar arasında doğrudan ilişki gerektiren işlerde danışmanlık hizmetleri
- Çeşitli eğitim ve eğlence faaliyetleri,
- Okula destek dersleri,
- Dil kursları,
- Beceri kursları,
- Halk oyunları,
- Dua, törenler ve ayinler hakkında eğitim,
- Müzik ve halk oyunları kursları,
- Tiyatro kursları
- Özel günlere ilişkin kutlamaların organizasyonu ve mekanı,
- Kutsal günlerde dua ve anma toplantısı,
- İngiltere'ye gelen topluluk üyesi işçi ve öğrencilerin doğrudan ve ya aracı olarak yurt ve konaklama ihtiyacı yardımı.

Şekil 5-13 İnanç Kurumlarının Mekâna Eklenme Sürecinin Yansıması Olarak Ortaya Çıkma Etkenleri.

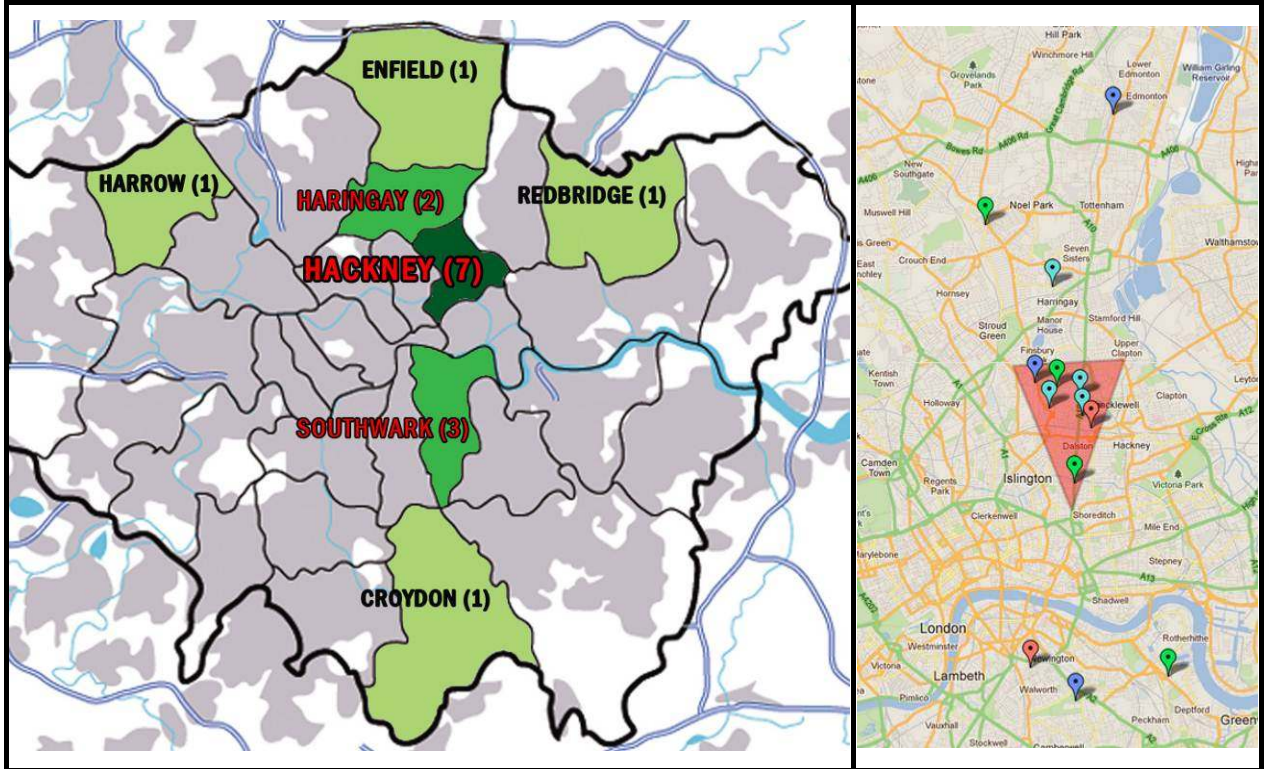
Şekil 5-14 İngiltere’de Türkiye Kökenli Nüfusun ibadethanelerinin¹ dağılımı²

¹ Kırmızı simgeler Cemevlerini, diğerleri Camileri göstermektedir.

² Kurtarır, Erhan, 2011 from “Cultural Identity Construction Process of Turkish Speaking Community in UK Research” notes.

Şekil 5-15 İngiltere’de Türkiye Kökenli Nüfusun ibadethanelerinin kentler arasındaki dağılımı¹

Şekil 5-16 Türkiye Kökenli Nüfusun ibadethanelerinin Londra’daki dağılımı¹.

¹ Kurtarı, Erhan, 2011 “Cultural Identity Construction Process of Turkish Speaking Community in UK Research”, Tübitak – Bideb, final raporundan alınmıştır.

Çizelge 5-31 Türkçe konuşan göçmenlerin kurduğu hizmet vakıflarından (charity), tüzüklerinde faaliyet olarak “Dini aktiviteler” olan hayır kuruluşları²

	Vakıf İsmi	Öne çıkan kullanım		Resmi Kabul	Adres
1	London Islamic Turkish Association	Cami	Muradiye Mescidi	15.12.1976	16 Green Lanes, Newington Green, London N16 9nd
2	Turkish Students Welfare Charity	Merkez	Toplum Merkezi	01.08.1978	Bab-lalı Cad No.54 Cagaloglu, Istanbul Turkey
3	The UK Turkish Islamic Trust	Cami	Ramazan-I Şerif Cami	21.06.1978	9-15 Shacklewell Lane London , E8 2da
4	United Kingdom Turkish Islamic Association	Cami	Aziziye Cami	28.01.1981	117-119 Stoke Newington Road London , N16 8bu
5	The United Kingdom Turkish Islamic Cultural Centre	Cami	Süleymaniye Cami	22.02.1984	212-216 Kingsland Road London , E2 8ax
	Peckham Mosque Trust	Cami	Peckham Camisi	07.06.1991	25 Lausanne Road, London , Se15 2hu
6	London Alevi Cultural Centre And Cemevi	Cemevi	Dalston Cemevi	12.10.1994	89 Ridley Road, London , E8 2nh
7	Southwark Cyprus Turkish Association	Centre	Toplum Merkezi	19.12.1994	152 Old Kent Road London Se1 5ty
8	North London Islamic Turkish Trust	Mescid	Mescid	06.06.1995	576a Lordship Lane, London , N22 5by
9	London Islamic Culture And Recreation Society	Merkez	Yurt, Kitap evi, Hac Seferleri	30.08.1996	272 Highbury New Park, London , N5 2lh
10	Turkish Community Association Newcastle Upon Tyne	Cami	Kotku Cami	07.10.1999	Turkish Community Centre, 35 Grainger Park Road Newcastle Upon Tyne, Ne4 8sa
11	Turkish Religious Foundation Of The United Kingdom	Merkez	Diyanet Vakfı	30.04.2001	149 Granville Road, London , N22 5ls

¹ Çeşitli kaynaklardan yararlanılmış ve saha çalışmasında yapılan mülakat bilgileriyle hazırlanmıştır. Kurtarır, Erhan, 2011 “Cultural Identity Construction Process of Turkish Speaking Community in UK Research”, Tübitak – Bideb, final raporundan alınmıştır.

² Charity Commision web sayfası bilgilerinden derlenmiştir. On July 2011.

Çizelge 5-31 devamı.

12	Hull Anatolian Society	Okul	Okul	17.01.2006	Hull Anatolian Society 183 Beverley Road Hull Hu3 1ty
13	Turkish Community Association Of Bristol And The South West	Cami	Cami	20.07.2006	270 Gloucester Road, Horfield Bristol
14	Spring Educational Society (Ses)	Okul	Okul	21.09.2006	18 Cony Walk, Grange Park, Northampton , Nn4 5dj
15	Anatolian Muslims Society	Cami	Mevlana Rumi Cami	17.11.2006	337 Fore Street, London , N9 Onu
16	Turkish Education And Development Association Limited	Okul	Okul	18.12.2007	63 Moresby Road, London , E5 9le
17	Bridge Education Society	Okul	Okul	17.10.2008	116 Hyde Road, Manchester , M12 5ar
18	The London Merit Association	Okul	Okul	15.06.2009	4 Centre Way Claverings Industrial Estate London N9 0ap
19	Luton Turkish Community Association	Okul	Destek Okulu	03.06.2010	58 Dumfries Street, Luton , Lu1 5bs
20	Scotland Alevi Bektasi Association	Cemevi	Glasgow Cemevi	19.08.2010	88 Kilburnie Street, Glasgow
21	Coventry Alevi Bektasi Cultural Centre And Cemevi	Cemevi	Coventry Cemevi	05.11.2010	232 Foleshill Road, Coventry , Cv1 4hw
22	South London Alevi Cultural Centre & Cemevi	Cemevi	Güney Londra Cemevi	15.06.2011	Central Building 15 Brandon Street London SE17 1NA
23	Manchester Turkish Community Association	Merkez	Toplum Merkezi	26.07.2011	4a Helmshore Walk, Manchester , M13 9th
24	Croydon Alevi Cultural Centre	Cemevi	Croydon Cemevi	23.01.2012	32 Goodwin Gardens, Croydon , Cr04hs
25	Edinburgh Turkish Cultural Association	Merkez	Toplum Merkezi	27.01.2012	3 Robert Burns Drive Edinburgh

Tabloda da görülebileceği gibi diasporadaki Türkiye ve Kıbrıs kökenli nüfusun kurduğu 25 kurumun 15'i Londradadır. Bunun sebebi de Türkiye ya da Kıbrıs kökenli nüfusun ilk gelenlerinin doğrudan Londra'ya gelip yerleşmeleridir. Bu ilk göç edenlerin burada yer seçmeleri daha sonradan gelenlerin de onların yanında yerleşmelerini sağlamıştır. Bir çeşit diaspora dayanışmasının yarattığı yığılma ile kendi güven bölgelerini ve

territoy'lerini yaratmışlardır. Kurumların yer seçiminde de görülebileceği gibi “Türkçe konuşan nüfusun” Kuzey Londra’da yığılma gösterdiği görülmektedir. Fakat bu Londra merkezli yerleşme görüşmelerde belirtildiğine göre 2000’lerle birlikte yer değiştirmiş ve İngiltere’nin geneline yayılmaya başlamıştır. Bunda da iki sebep vardır. Birincisi ve en güçlü sebep İngiltere hükümetinin iskân politikası olarak gösterilmektedir. Çünkü Londra’daki aşırı yığılma ve kamu destekli iskân sunumu sıkıntıya girince yeni gelen sığınmacılar Glasgow gibi henüz tam kapasitesini tüketmemiş diğer kentlerine ve bölgelerine yönlendirilmiştir.

İngiltere’de Türkçe konuşan nüfus, gün geçtikçe artmaktadır. İngiltere’deki Türkiye ya da Kıbrıs kökenli nüfusun kimlik inşa ve mekâna eklenme süreçlerinin anlaşılabilmesi için ilk olarak, göç süreçlerinin incelenmesi gerekmektedir. Tıpkı diğer topluluk kurumları gibi inanç kurumlarının da bugün toplum için hayati rolleri yerine getirmektedirler. Coştu [144] inanç kurumları olan cami ve cemevleri gibi ibadethanelerin kullanımlarının ve rollerinin arttığından ve ibadet dışı kullanımlar da eklenerek işlevlerinin genişlediğinden bahsetmektedir.

5.5 İngiltere’de Türkiye Kökenli Nüfusun İnanç Temelli Vakıfları ve İbadethaneleri

İngiltere’de Türkiye ve Kıbrıs kökenli topluluğun inanç vakıfları topluluk üyelerinin yaşadıkları çeşitli yerlerde kurulmuşlardır. Bu kurumlar¹ 1970’lerin ilk yarısından itibaren kurulmaya başlamışlardır. İlk kurulan kurum da Kıbrıslı bir Nakşi Şeyhi olan Şeyh Nazım Kıbrısı’nın önyak olduğu merkezdir [145] [146]. Şeyhin müritleri ve topluluk üyeleri daha sonraları da Şeyh önderliğinde yeni camiler kurmuşlardır.

Kurulan camiler ve vakıfların kurumsal yapısı güçlendikçe içlerinden bazıları şubeler açarak İngiltere geneline yayılmaya başlamışlardır.

Bu mekânlar sadece ibadet edilen mabetler olarak değil aynı zamanda küreselleşmeyi en üst seviyede yaşayan ve çeşitliliğin çok yüksek olduğu Londra gibi bir kentte anlam yoğunlaşması yaşanan ve kimliğin en yoğun yaşandığı özgün teritoriler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu mekânlar hem topluluk üyelerinin “özgürleşme” mekânı hem de bu

¹ İngiltere’de camiler ve cemevleri çok işlevli birer kompleks olarak işlev görmektedirler. Bu açıdan bu yapılar için “merkez” ifadesi daha doğru olmaktadır.

yabancı topraklarda “aidiyet kurabildikleri” yegâne ortak mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

5.6 Türkiye Kökenli Camiler ve Vakıflar:

5.6.1 Muradiye Camisi ve Londra Türk İslam Cemiyeti

Muradiye Camisi Londra’daki ve İngiltere’deki ilk Türkçe konuşulan camidir. Bu vakıf ve bina Şeyh Nazım Kıbrısı’nın İngiltere’ye geldiği dönemde kullanmak için satın aldırıldığı bir yapı ve kurdurduğu vakıftır. Burada ilk dergâh kurumsallaşmasını gerçekleştiren şeyh ve müritleri Atay’ın [146] ifade ettiğine göre daha sonra yine Şeyhin isteği ile Ramazan Güney tarafından satın alınan Shacklewell Lane üzerindeki Sinagog’u camiye dönüştürerek oraya geçiş yapmışlardır.

1980’lerin sonlarında MHP’li bir grup tarafından yönetim devralınmış ve o yıllardan sonra MHP üyeleri tarafından idare edilmeye devam edilmiştir. Aslında buradaki bina da üç katlıdır giriş katı iletişim amaçlı ofis faaliyetleri, kitaplık, mutfak faaliyetlerini içinde olan bir topluluk merkezidir. Üst katlarda özellikle okul destek eğitimi amaçlı kullanılan odalar bulunmaktadır. Bodrum katında mescit olarak kullanılan, küçük bir oda, kısım yer almaktadır. Vakıf yetkilileri tarafından mescitte en fazla 40 kişinin aynı anda namaz kılabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca, bu kısıtlı mekânda verilen hizmetler konusunda destek aldıklarını ifade etmişlerdir. Gerek imam için ve gerek cami ile ilişkili diğer (cenaze vb.) fonksiyonlar için Süleymaniye Camisi ve vakfının sunduğu hizmetlerden yararlandıklarını ve destek aldıklarını ifade etmişlerdir.

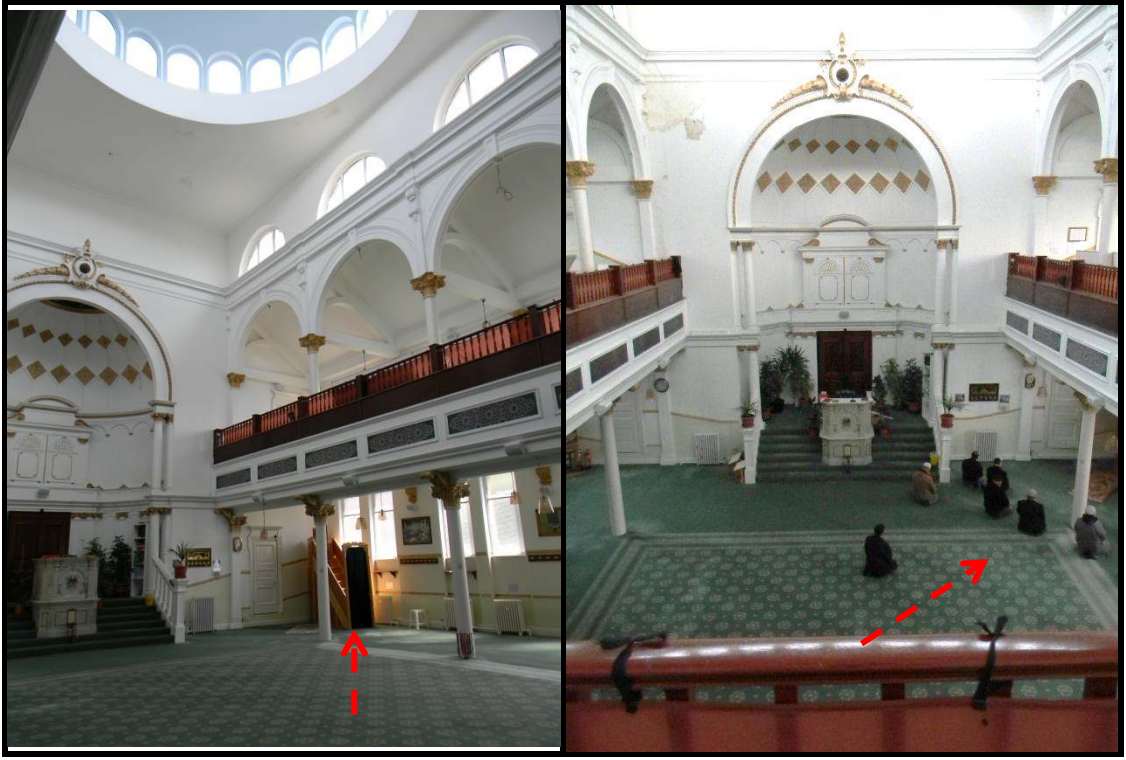
Şekil 5-17 Londra Türk İslam Cemiyeti / Muradiye Camisi Londra¹

5.6.2 Ramaz-ı Şerif Camisi (Shacklewell-Lane Camisi)

Büyük Britanya Türk İslam Vakfı Camisi ve Kültür Merkezi (UK Turkish Islamic Trust Mosque And Cultural Centre)

Ramaz-ı Şerif Camisi İngiltere’de açılan ikinci Türkçe Konuşulan camidir. Aynı zamanda topluluğun ilk büyük camisidir ve uzun süre ana cami olarak hizmet sunmuştur. Camide yaptığım görüşmelerde ilçe dışına Yahudilerin göç etmiş olması sebebiyle atıl kalan Sinagog Şeyh Nazım’a yakınlığıyla bilinen ve İngiltere’de yaşayan Kıbrıslı işadamı Ramazan Güney tarafından Yahudilerden “depo olarak kullanılacağı” sözü verilerek alınmıştır. Daha sonra burası küçük müdahalelerle cami olarak dönüştürülmüş ve kullanılmaya başlanmıştır.

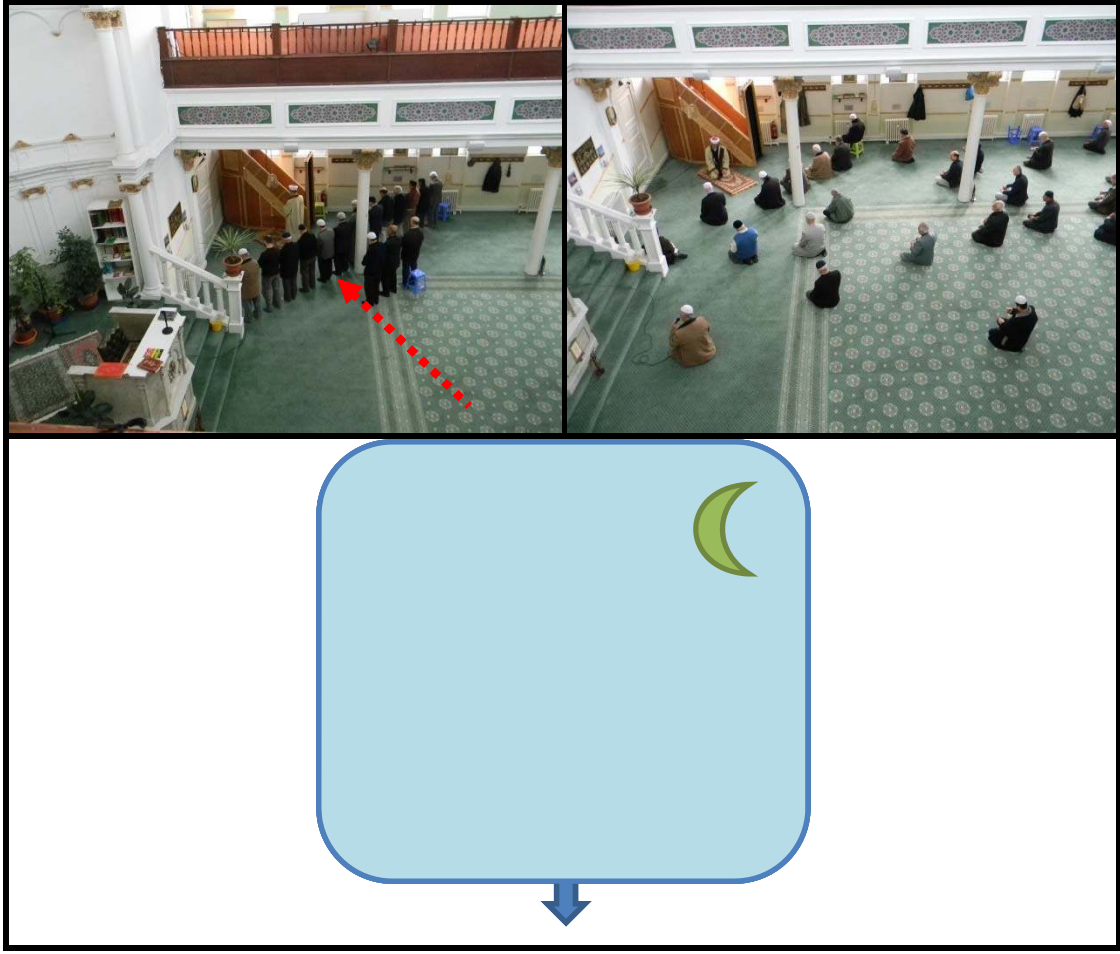
¹ Kurtarıcı arşivi, 2011

Şekil 5-18 Ramazan-ı Şerif Camisi içeriden görünüm¹

Caminin mimari özellikleri açısından dikkat çekici bazı karakteristikleri vardır. Bunlardan ilki, her iki dinde de ibadet esnasında kadın – erkek ayrımının olması mimari modifikasyon esnasında bir avantaj sunmuştur ve böylelikle camiye çevrilirken kadınlar için balkon kısmı gösterilmesi yeterli olmuştur. Bir diğer önemli mimari özellik de kiblenin her iki dinde farklı olması sebebiyle Camiye çevrilen bu eski sinagog içinde namaz kılan Müslümanların diyagonal biçimde kibleye dönerek ibadet etmeleridir. Her dinde kible algısı bir şekilde farklılaşmakta ve bu yöne kimi inanışlarda değiştirilemez bir kural olarak uygulanmaktadır. Bu sebeple namaz esnasında ilginç bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Camini toplu ibadet kapasitesi kadınlarla beraber 350 kişidir.

¹ Kurtarı arşivi, 2011

Şekil 5-19 Ramazan-ı Şerif Camisinde¹ kiblenin diyagonal olması.

Günümüzde Vakıf, Ramazan Güney'in kızının başkanlığında faaliyetlerine devam etmektedir. Fakat artık Şeyhin müritleri, Şeyh talimatıyla kurulan dergâh binasına ya da daha sonra alınan ve dönüştürülen diğer camilere yönelmişlerdir.

Vakfın önemli bir işlevi de ilk Türkiye kökenlilerin cenaze işlerinin burada örgütlenmiş olmasıdır. Özellikle Kıbrıs kökenlilerin halen bu caminin cenaze hizmetlerinden faydalandığı belirtilmektedir. Öte yandan İngiltere'de mezarlık kullanımının çoğunlukla özel şirketlerce yönetilmesi ve cenaze ritüellerinin İslami öğretinin dışına çıkılarak gerçekleştirilmek zorunda kalınması sebebiyle Ramazan Güney bir mezarlık alanı satın almış ve topluluğun kullanımına sunmuştur. Müslümanların İngiltere'deki ilk cenaze ritüelleri denemelerinde tabut kullanımının zorunlu olması, kefenle doğrudan toprağa gömülmeye, izin verilmemesi gibi sıkıntı yaratan kurallar sonucunda mezarlık satın alma ve kendi ritüellerini uygulayabilmek için mücadele süreci yaşanmıştır.

¹ Kurtarır arşivi, 2011

Şekil 5-20 Ramazan-ı Şerif Camisi dışarıdan görünümü ve Cami levhaları¹

5.6.3 Aziziye Camisi

Aziziye Camisi cemaati İngiltere'deki ilk cami olan Shacklewell-Lane camisinden ayrılarak bu camiyi kurmuşlardır. Atay'ın [133] [144] aktardığına göre bu ayrılışın arkasında tarikat farklılığının yarattığı çatışma yatmaktadır ve ayrılış süreci cemaatler arasında bir kopuş yaşanmasına da vesile olmuştur. Her ikisinde Nakşi tarikatı olan cemaatlerden bir tarafta Şeyh Nazım'ın mensupları diğer yanda da İsmail Ağa Cemaati lideri Mahmut (Ustaosmanoğlu) Hoca'nın müritleri yer almaktadır. Bu ayrımı yaşan bu çekirdek kadro dışında kalan geniş gruplar da bu mekânları kullanmaya devam etmektedirler. Camide yaptığım mülakatta, vakıf çalışanlarının belirttiklerine göre, bu ayrılık eskide kalmıştır ve şu anda cami heyeti ve cemaati hem TC Diyanet İşleri Başkanlığıyla hem de diğer cemaatlerle iletişim halindedir.

Mülakat notları: *“En zorlanan bizim gibi ilk gelen nesildir. Babam çalışma amacıyla geldi ama bir taraftan da memleketle bağını koparmamak istiyordu. Biz okula gidiyor ve anneye babaya yardım ediyorduk. Abim 16 yaşında iyi bir koleji kazanıyor ama babam, “çalış birikim yapalım döneceğiz” diyor. Sonraki abimde de aynısı yaşanıyor. Ama ben itiraz ediyorum ve okula gidiyorum 1982 yılına kadar döneceğiz diye düşünülüyordu. Ama halen daha köyde bir mülkiyet elimizde tutulmaya devam ediyordu. Fakat 93-94 gibi artık tamamen elimizde kalanları da sattık ve burada kalacağımız netleşti.*

¹ Bina inşa tarihi 1903 / mimar Lewis Solomon; Kurtarır arşivi 2011.

Bizim nesil okula gittiğimiz dönemde kültürel olarak çok karışıktı. Eğer annemiz babamız İngilizce bilseydi biz tamamen kültürümüzü kaybederdik. Örneğin Kıbrıslı ailelerin durumu odur. Yanlış anlaşılmasın küçük görme için söylemiyorum Ama annemiz babamız eğer İngilizce bilseydi biz kültürümüzü ve dinimizi kaybedebilirdik. Benim çocukluk zamanımda ilkokul eğitimimde kiliseye gitmek mecburi değildi ama okulda ayin yani dua yapmak mecburiyeti vardı. Hristiyan dinine göre yapılıyordu bunlar. Bütün herkes okuldaki talebeler toplanıyordu salona ve salonda toplu olarak ayin yapılıyordu. Yani dua yapılıyordu.”

Caminin içinde olduğu binanın eskiden bir sinema olduğu ve sonraları Sikh’ler tarafından alınıp ibadethaneye dönüştürüldüğü ifade edilmiştir. Daha sonra binayı alan vakıf ve cemaat üyeleri bir camiye dönüştürmüşlerdir. Cami tıpkı diğerlerinde olduğu gibi çok fonksiyonlu bir yapı olarak kullanılmaktadır. Binanın ana fonksiyonları cami, öğrencilere destek okulu, alt katta restoran, kasap ve marketten oluşmaktadır. Öte yandan cenaze hizmetleri, evlilik hizmeti, adak hizmetleri verilmektedir. Eğitim faaliyetleri sadece öğrenciler için değil aynı zamanda yetişkinler için de verilmektedir. Ayrıca Arapça ve Türkçe dil kursları, kadınlar için eliş kursları, Kuran kursları verilmektedir.

Bugün çeşitli araştırmacıların ifadesine göre ya da sahada yaptığım görüşmelerde ifade edildiğine göre cami ve cemaatinin Mahmut hoca bağlantılı olduğu görüşü halen devam etmektedir [144] [146] fakat vakıf yöneticileri ve cemaat doğrudan bir bağlantıyı kabul etmemekte kendilerini bağımsız olarak tanımlamaktadırlar.

Şekil 5-21 Aziziye Camisi¹

¹ Kurtarı arşivi 2011

5.6.4 Şeyh Nazım El Hakkani Dergâhı

Dergâh binası şeyhin müritleri tarafından satın alınıp dergâha dönüştürülmüştür. Aslında bir Hristiyan Manastırı olan bina üzerinde halen Azize heykelleri ve haç figürlerini görmek mümkündür. Çünkü bina tescilli bir Hristiyan manastırı eski eserdir ve yapının cephesine müdahale edilmesi yasaktır. Aslında Dergâh, Şeyh Nazım'ın İngiltere'de kurulmasına öncü olduğu üçüncü inanç merkezidir. Dergâhtaki görüşmelerimde dergâh iç kullanımlarının Tayfun Atay'ın doktora tezi [145] kapsamında incelediği döneme göre değişimler gösterdiği göze çarpmaktadır. Artık üst kat bir İslami İlköğretim okulu olarak kiraya verilmiş, bahçeden geçilen ek binadaki dairelerin bir kısmı kiraya verilmiş, Dergah içinde bir tesettür ağırlıklı üretim yapan konfeksiyon atölyesi oluşturularak hizmete ve satışa açılmıştır. Dergâhı diğer Türkiye camilerinden ayıran temel özelliği kullanılan ortak dilin İngilizce ve Türkçe olmasıdır. Örneğin ben mülakatımı Dergâhın Bosna kökenli İmamı ile İngilizce gerçekleştirdim. Bu sebeple dergâh müritleri sadece Türkler değildir, aynı zamanda İngilizler ya da dünyanın herhangi bir yerinden gelen insanlardır. Bu yönüyle diğer camilere oranla daha kültürler arası milletler arası bir konuma sahiptir.

Dergâhta yaptığım görüşmelerde müritlerin Londra'da açtığı cami sayısının 7-8'i bulunduğunu ifade etmişlerdir. İlk açılan camilerin artık tarikatle ilişkisi kalmamıştır. Müritlerin dönüştürdüğü binalar genellikle eski kullanımları da ibadethane olan büyük yapılardır. Dergâhın kapasitesi kadınlar bölümü ile beraber 950 kişidir. Dergâhta cenaze hizmeti sunulmamaktadır.

Şekil 5-22 Şeyh Nazım Dergâhı, Londra. Solda dergâh içinde faaliyet gösteren İslami eğitim okulu tabelası. Sağda dergâhın dışarıdan görünümü¹.

5.6.5 Süleymaniye Camisi (UK Turkish Islamic Cultural Centre and Trust)

UK Turkish Islamic Cultural Centre and Trust vakfı inşa edildiği zaman İngiltere'deki en büyük cami olan Süleymaniye Camisi merkezli faaliyet gösteren bir vakıftır. Ülkedeki en yaygın Türkiye kökenli nüfusa hizmet sunan Cami ağına sahip vakıftır. Bu vakfın cemaati de Süleymancılar olarak bilinen tarikat mensuplarıdır. Organizasyon olarak İngiltere'deki en yaygın Cami ağına sahip olan vakfın şimdiki merkezi aslında ikinci camisidir. Açılışını R. Tayyip Erdoğan'ın yaptığı cami dışındaki görüşmelerim sırasında çevredeki halk tarafından ifade edilmiştir. Vakfın internet sitesinde vakıf kurumsal ağının ve dolayısıyla camilerin oluşum süreci şu şekilde aktarılmaktadır [147];

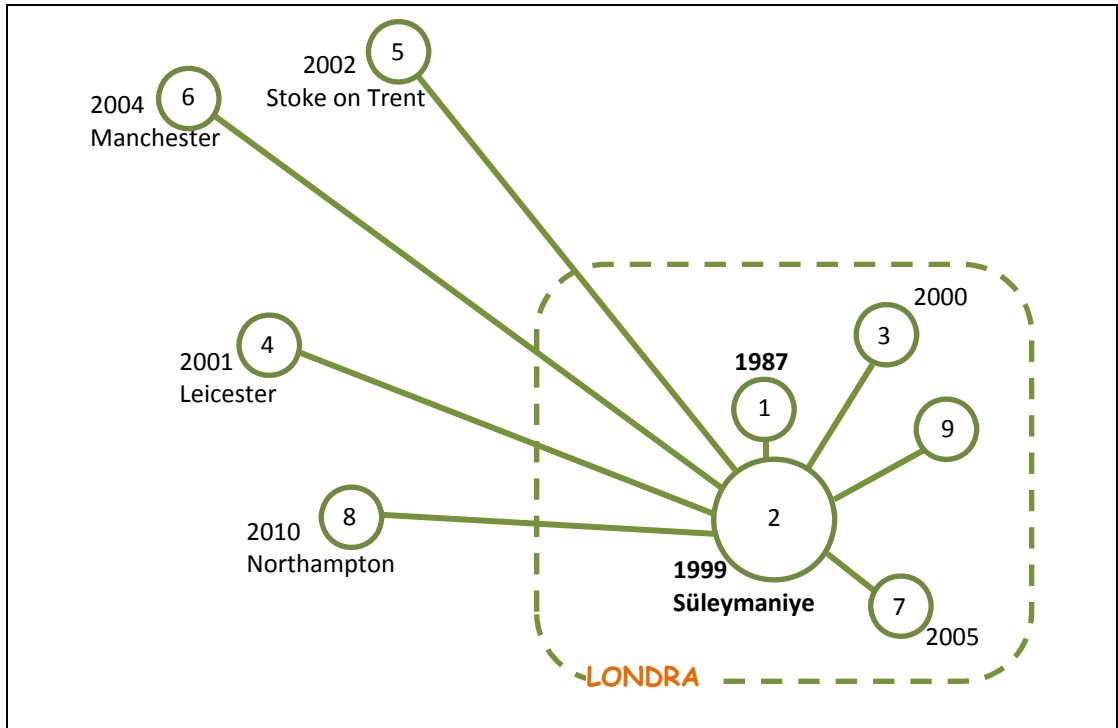
- 1987; Bir kömür deposu Valide Sultan Camisine dönüştürülmüş ve bir de destek okulu² açılmıştır.
- 1994 Süleymaniye Camisinin yeri satın alınmış ve inşaatı başlamıştır.
- 1998 Süleymaniye Kültür Merkezi ve Camisi hizmet vermeye başlamıştır,
- 1999 Süleymaniye Kültür Merkezi ve Camisi resmen açılmıştır,
- 2000 Fatih Camisi ve destek okulu Woodgreen'de açılmıştır,
- 2001 Hamidiye Camisi ve destek okulu Leicester'da açılmıştır.
- 2002 Osmaniye Camisi ve destek okulu Stoke on Trent'te açılmıştır,
- 2004 Selimiye Camisi ve destek okulu Manchester'da açılmıştır,
- 2005 Greenwich Camisi ve destek okulu açılmıştır,

¹ Kurtarır arşivi 2011

² Çocukların okul eğitimine destek olması için kursların yapıldığı haftasonu okulu.

- 2010 Northampton Okulu ve Kültür merkezi açılmıştır.

Bugün İngiltere'nin en büyük Türk Camisi olan Süleymaniye Camisi aynı zamanda bazı özellikle ile diğ r camilerden ayrılmaktadır. Örneğın minaresi olan tek Türk camisidir. Camide yaptığım görüşmelerde günde iki defa kısık sesle ezan yayını yapıldığını ifade etmişlerdir. Binanın kapasitesi, kadınlar bölümü ile birlikte 3000 kişi kadardır. Ayrıca bu merkezde ibadethane, cenaze hizmeti, toplantı odaları, düğün salonları, öğrenciler için yurt, ofisler, eğitim birimleri, okullar iletişim ofisi, resmi evlendirme hizmetleri gibi hizmetler sunulmaktadır.

şekil 5-23 Birleşik Krallıkta Süleymaniye Kültür Merkezi şubelerinin dağılımı.

Birleşik Krallıktaki Türkiye kökenli cemaatler arasında en geniş örgütlenme ağına sahip olan kurum UK Turkish Islamic Cultural Centre and Trust ya da kısaca Süleymaniye Kültür Merkezi kurulmuş cami merkezli kurumların haricinde okul faaliyetlerine The London Merit Association bünyesinde yürütmektedir. Okul işlerin bir ofis Süleymaniye Kültür Merkezi yapısı içinde yer almaktadır.

Şekil 5-24 1990’da Valide Sultan Camisi¹ ve 2011’de Süleymaniye Camisi görünümüleri².

Şekil 5-25 Süleymaniye camisi minaresi ve Cami içi görünümü³.

5.6.6 Mevlana Rumi Camisi ve Diyalog Merkezi (Anatolian Muslims Society)

Mevlana Rumi Camisi ve Diyalog Merkezi ve Anatolian Muslims Society vakfı, İngiltere’de *Gülen Hareketi* üyeleri tarafından kurulmuş bir vakıftır. Diğer ülkelerdeki Gülen hareketi kuruluşlarında olduğu gibi eğitim alanı başta olmak üzere çeşitli alanlarda hizmet sunmaktadırlar. İngiltere’deki merkezde yaptığım görüşmelerde Gülen hareketinin genelde cami kurmadığı, okul kurduğu fakat ilk defa İngiltere’de cami de kurduğu ifade edilmiştir. Londra’nın kuzeyindeki Hackney bölgesindeki

¹ <http://mosques.muslimsinbritain.org/show-mosque.php?id=1148>

² Kurtarır arşivi 2011

³ Kurtarır arşivi 2011

kurumsal yığılmadan kopuk biçimde Edmonton’da kurulmuş olan caminin, bu bölgede Türkiye kökenlilerin kurduğu inanç kurumları olmadığı için öncelikle bu bölgede yaşayan Türkiyelileri hedeflediği ifade edilmiştir. Vakıf 2006 yılında kurulmuştur. Binanın üzerinde bulunan tabelada görülebileceği gibi binanın ilk kullanımı bir kütüphanedir. Daha sonra bina bir Sikh tapınağına dönüştürülür. Takip eden süreçte de uzun süre boş ve atıl kalır. Vakıf binayı satın alarak Camiye ve kültür merkezine dönüştürür. Binada okul (Türkçe eğitimi, din eğitimi ve kuran eğitimi amaçlı), cami, konferans ve seminer, çok amaçlı toplantı odası, nikâh merasimi gibi faaliyetler ve iç mekânlar yer almaktadır. Caminin kapasitesi de kadınlar bölümü dahil 300 kişiliktir.

Burada yaptığım görüşmelerde, yakınlarda başka Türkiye kökenli bir cami olmadığı için bu kapasitenin zaman zaman yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Özellikle bayram namazı için üç ayrı cemaat halinde toplanıldığı ve 3 ayrı imam ile 3 seferde bayram namazı kılınabildiği ifade edilmiştir.

Şekil 5-26 Edmonton Mevlana Rumi Camisi ve Diyalog Merkezi¹.

Londra dışında ziyaret ettiğim çeşitli kentlerde Gülen hareketi mensuplarının toplantılar düzenlediği, dernek faaliyetleri yürüttüğü ve Camilerde tanışma seminerleri yürüttükleri ifade edilmiştir. Glasgow’da ziyaret ettiğim Cemevine Kurban sebebiyle ziyarete gelen Gülen Hareketi üyeleri kendi kurdukları bir dernek olduğu, burada hem destek kursları verildiği hem de bazen ibadet amaçlı kullanıldığını ifade etmişlerdir.

¹ Kurtarıcı arşivi 2011

Aleviler bu merkezde öğretmenlik yapan ve Türkiye’den buraya hizmet vermeye gelmiş olan kişiyi hoca ya da imam olarak tanımakta ve isimlendirmektedirler. Kendisiyle yaptığım görüşmede böyle bir vasfı olmadığı sadece öğretmen olarak bulunduğu ama ihtiyaç olduğunda cemaate yardımcı olduğunu ifade etmiştir.

Bir diğer önemli merkez de Cardiff’e çok yakın olan ve önemli bir Türk nüfusu barındıran Newport’tur. Burada hareketin bir tanışma toplantısına davet edilen bir restoran çalışanı Hareketin burada cami kiralayıp tanışma seminerleri düzenlediğini ifade etmiştir. Bu örneklerde olduğu gibi, Türklerin yaşadığı her bölgede, Gülen hareketinin mensuplarının faaliyet yürüttükleri ifade edilmiştir. Fakat kurumsallaşma açısından Süleymaniye Cemaati en geniş cami ağına sahip kurum olarak görülmektedir.

5.6.7 İngiltere Türk Diyanet Vakfı

İngiltere’de Diyanet Vakfının temsilciliği ve Konsoloslukun Din işleri müşavirliğini yöneten ve yürüten vakıf 2001 yılında Londra’da Turkish Religious Foundation of the UK adı ile dönemin Din Hizmetleri Müşaviri ve Londra’da yerleşik bir grup Türkiye kökenli göçmenler tarafından kurulmuştur. Vakfın web sayfasında da paylaşılan ve kuruluş amacı; “kamuya yararlılık ve hayır amacıyla Birleşik Krallık bünyesinde yaşayan tüm Türklere, dini, kültürel, sosyal ve eğitim hizmetleri vermek, dini, milli, ahlaki ve kültürel kimliklerini koruyarak İngiltere toplumu ile uyumlu yaşamalarını temin etmektir” şeklinde ifade edilmektedir [147].

Vakıf tarafından sunulan hizmetler çok çeşitlidir ve kendi ifadelerine göre yurt dışında yürütülen din hizmetleri her sosyal ihtiyacı içerecek biçimde genişlemektedir. Çünkü görüşmede de belirtildiği gibi gurbetteki Türkiyeliler camilere sadece ibadet amaçlı değil aynı zamanda vatan özlemini gidermek ya da bir sosyal ihtiyacını ve sorunu hakkında görüş almak için de gitmektedir.

Saha çalışması Aralık 2011’de sonlandırılmıştır ve bu sürece kadar vakıf henüz bir cami sahibi değildir. Fakat görüşmeler sırasında Hornsey, Londra’da içinde cami hizmeti de olan bir vakıf merkezi inşa edildiği ifade edilmiştir. Vakfın amaçları kendi sitesinde aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

Yurtdışında yürütülen din hizmetlerinin önemli bir bölümü cami merkezli olarak yürütülmektedir. Cami hizmetleri denildiğinde sadece ibadet işlerinin

anlaşılması hizmetin kapsamını tanımlamada eksik kalmaktadır. Zira cemaatin doğru ve sahih bilgi ile dinî konularda aydınlatılması, gerektiğinde manevi rehberlik sağlanması, din eğitimi verilmesi, sohbetler, seminerler ve toplantılar yolu ile aydınlatılması gibi başlıklarla özetlemek mümkündür. Bu hizmet ağırlıklı olarak Diyanet İşleri Başkanlığınca Türkiye’den İngiltere’ye görevlendirilen din görevlileri tarafından ifa edilmekte, Din Hizmetleri Müşavirliğince de desteklenmektedir. [147]

Bütün bu faaliyetleri yürütmek üzere 2001 yılında kurulan vakfın görüşmeler sırasında ancak 2006 yılından itibaren aktif biçimde çalışmaya başlayabildiği ifade edilmiştir. İngiltere’deki cemaatlerin arasında bir eşgüdüm olmaması ve hatta namaz vakitlerinin, ezanların, iftar ve sahur vakitlerinin cemaatten cemaate farklılaştığı ifade edilmiştir. Bu gibi sebeplerle İngiltere’deki bazı cami cemaatleri bir eşgüdüm olması gerektiğini, tepede denetleyen ve kontrol eden bir iradenin olması gerektiğini belirtmişlerdir. Diyanet vakfının bu anlamda cemaatlerle ilişkileri geliştirip bu noktadaki açığı kapatmak üzere görev alacağı temenni edilmektedir.

Vakıfta yaptığım görüşmelerde Sünni cemaat dışında kalan Türkiye kökenli göçmen ailelerle ilişkilerini sorduğumda bir kurum olarak zaman zaman sohbet için buluştuklarını ifade etmişlerdir. Fakat doğrudan bir hizmet sunumu konusunda ilişkileri yoktur. Çünkü inanç açısından farklı ritüellere sahip gruplar olarak görülmektedirler. Bu konuda öne çıkan örnek Aleviler ve Süryanilerdir. Alevilere bir hizmet sunulması konusunda girişim olup olmadığını sorduğumda “Ülkemizin laik olduğu” cevabını almam tezimi daha anlamlı hale getirmiştir.

5.7 İNGİLTERE’DE ALEVİLER VE CEMEVLERİ

Bütün görüşmelerde, şu anda İngiltere’deki en kalabalık Türkiye ya da Kıbrıs kökenli inanç grubunun Aleviler olduğu ifade edilmiştir. Resmi bir nüfus bilgisine dayandırılmasa da görüşülen bütün grupların, Alevi olsun olmasın, sayıca Alevilerin fazla olduğunu belirtmesi önemli bir veridir. Alevi Kültür Merkezleri ve Cemevleri merkezi şeklinde faaliyet gösteren İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevinde Türkçe konuşan nüfusun Yüzde sekseninin Alevi olduğu ifade edilmiştir. Bu oran biraz yüksek olmakla birlikte Diyanet işleri temsilciliğinde de yüzde 55/60 gibi bir oranla Alevilerin fazla olabileceği ifade edilmiştir.

Özellikle Kuzey Londra merkezli olarak İngiltere’de yaşayan bu grup 1970’lerin başlarından itibaren Adaya gelmeye başlamıştır. 1980’lerin ikinci yarısından itibaren de hem Terör baskısı, hem ekonomik kaygılar, hem de siyasi sebeplerle kendilerini yurt dışına göç etmek zorunda hissetmişler ve İngiltere’de ve özellikle Kuzey Londra’da kendilerinden önce yerleşmiş hemşerilerine eklenmişlerdir. Görüşmelerimde burayı neden tercih ettikleri sorulduğunda ise ilk olarak vize probleminin olmayışı, siyasi nedenlerle sığınma taleplerine olumlu cevap alınması ve bu aradaki göç trafiğini yöneten araçların olması gibi sebepler gösterilmiştir. Öte yandan hemşerilik bağları gibi etkenler de bu göçü tetiklemiştir. Özellikle İngiltere’de Başta Maraş olmak üzere, Kayseri, Sivas, Malatya ve Tunceli gibi illerden Alevilerin geldikleri ve hatta bazı köylerin neredeyse tamamen kalkıp buraya göç ettiği belirtilmiştir. Bütün görüşmelerde en öne çıkan kent hep Maraş olmuştur. Bu kentin bazı ilçelerinin de ön plana çıktıkları çeşitli etkinliklerde kendi ilçe ve köylerinin derneklerinin tanıtım afişlerini sergiledikleri, etkinliklerde etkin rol aldıkları gözlenmiştir.

İngiltere’de etkin olan gruplar sadece inanç ve hemşerilik temelli gruplar değildir. Bunlardan önce Türkiye kökenliler için ilk kurumsallaşmanın siyasi organizasyonlar eliyle olduğu belirtilmelidir. Çünkü 70’li yıllarda ve 80 askeri müdahalesi sonrasında tüm Avrupa’ya olduğu gibi Adaya da siyasi organizasyonlarda yer almış insanlar göç etmişlerdir. Bu göç edenler örgütlenme kapasitesi yüksek ve eğitim seviyeleri yüksek kişiler olduğu için sonradan gelen kırsal kökenli ve eğitim ya da dil becerisi düşük olan gruplara öncü olmuş ve bu grupların mekâna eklenmesinde aracı roller üstlenmişlerdir. Hem göç süreçlerinde, kaçak olarak ülkeye girme konusuna kadar, hem de ülkeye giren fakat kalacak yeri olmayan insanlara kalacak yer ve iş bulma, devlet kurumlarıyla olan ilişkilerde tercüman ve hukuki işlemler gibi işlerde hukuk danışmanlığı hizmeti sunma görevleri üstlenen kurumlar kurmuşlardır. Topluluk için üstlendikleri bu roller sebebiyle hem yerel yönetimler hem de merkezi yönetimler tarafından da desteklenmiş ve topluluk için kilit kurumlar haline gelmişlerdir. Bu kurumların başında Halkevi, Daymer gibi kurumların adları sıklıkla telaffuz edilmiştir.

İlk gelen grup İngiltere'deki tekstil fabrikalarında işçi olarak ve İngiltere'deki tekstil firmalarının aldıkları çalışma izinleriyle¹ buralara göç etmişlerdir. Birçok işçi göçü hikâyesinde anlatıldığı gibi buraya ilk göçenlerin gelirken akıllarında burada yerleşme duygusu oluşmadığı ve yeterli para kazanıp dönme güdüsüyle geldiklerini ifade etmişlerdir².

Özellikle 1985 ve 1995 yılları arasında yoğunlaşan Alevi göçünün önemli bir kısmının Mülteci hakkı alarak Birleşik Krallığa yerleştiği ifade edilmiştir. Bu sığınma taleplerinde ilk itici gücün siyasi ve insan hakları ihlalleri noktasında başladığı ama devamında ekonomik sebeplerle devam ettiği fakat aynı usulün kullanıldığı da ifade edilmiştir. Yani sığınma talebinde bulunan kişinin aslında bir baskıyla karşılaşmış olmasa da bu yöntemi kullanarak İngiltere'ye göç etmeyi hızlandırdığı belirtilmiştir. Atay'ın (2006) da belirttiği ve benim de saha çalışmasında görüştüğüm bir MHP kökenli Vakıf çalışanı kendi dava arkadaşlarının içinde de bazı kişilerin Kürt olduğunu ya da ülkede siyasi baskı altında olduğunu ifade ederek ve verilen belgeyi imzalayarak sığınma talebinde bulunduğunu belirtmiştir. Bu sürecin bu şekilde kullanılmaya başladığını gören Hükümet de 89 sonrasında vize uygulamasına geçmiş ve takip eden dönemlerde de sığınma talebinde bulunanları detaylı bir incelemeye tabi tutmuş ve bir kısmını geri çevirmiştir. Bu süreçte de Adaya kaçak göçün hızlandığı ve çok kötü koşullarda çeşitli örgüt bağlantılı organizasyonlar yardımıyla sınırdan kaçak girişlerin yapıldığı ifade edilmiştir.

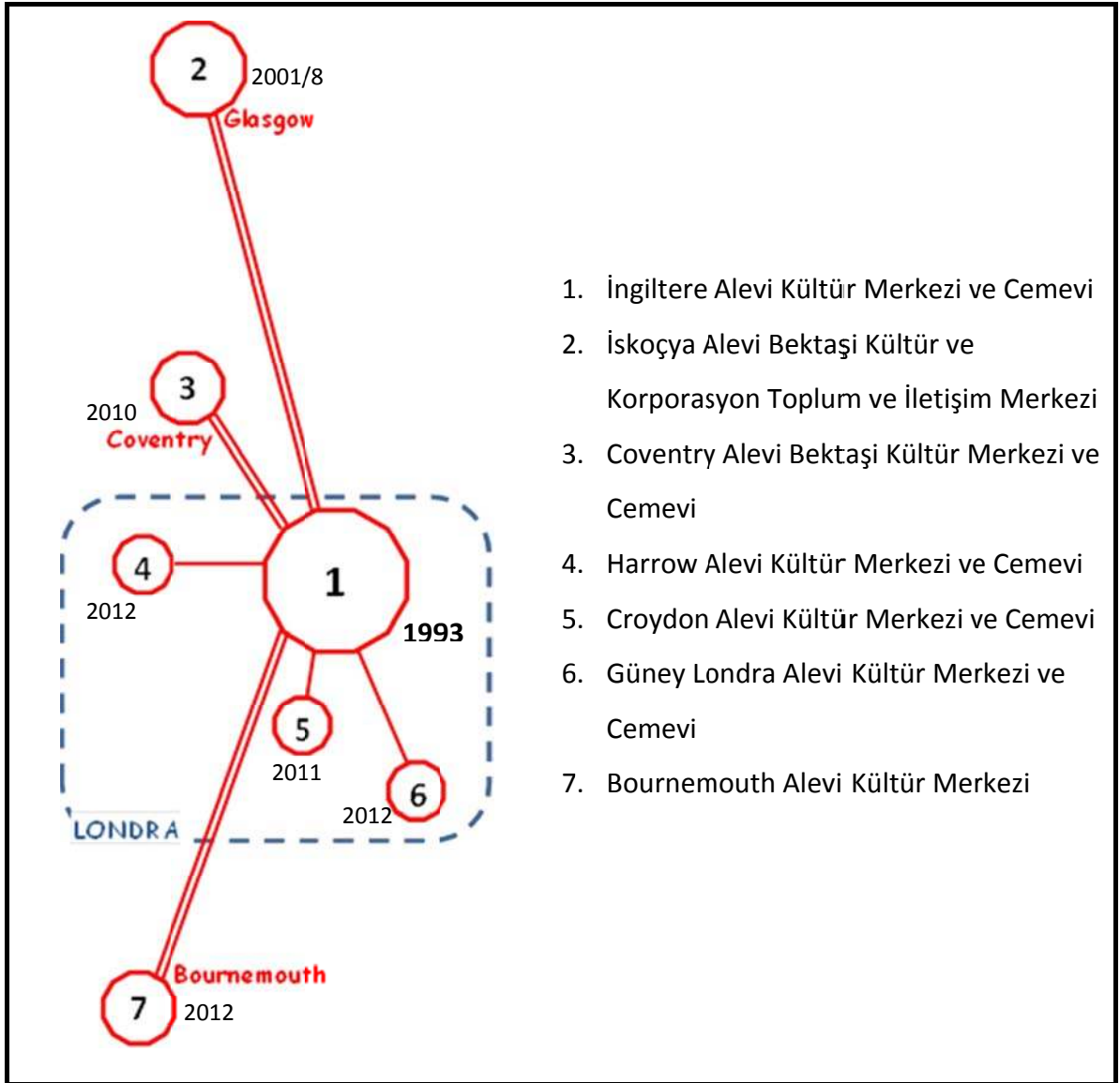
5.7.1 İngiltere'de Alevi Kültür Merkezleri ve Cemevleri

İngiltere'de Cemevleri dağılımını gösteren şemada da görülebileceği gibi Aleviler İngiltere'nin değişik kentlerine yayılmış ve bu kentlerde kendi kimlik değerlerini yaşatmak ve yeni nesillere aktarabilmek için Cemevleri ve Kültür Merkezleri kurmuşlardır. Bunlardan ilki olan ve 1993 yılında Londra Hackney Dalston'da kurulan

¹ Bu izin konusunda oturmuş bir tabir kullanılmaktadır. Özellikle "Permitli" olma ifadesi sıklıkla görüşmeciler tarafından kullanılmıştır.

² Londra'da eski bir sosyoloji öğrencisi göçmen ile yaptığım bir görüşmede ilginç bir örnek karşımıza çıkmıştır; 1990'lı yıllarda, göçmen kadınların yaşamları üzerine doktora çalışması yaparken yaptığı bir görüşmede, göç etmesinin üzerinden seneler geçmiş olmasına rağmen halen evinde kolilerle yaşayan bir Türkiyeli ile karşılaştığını belirtmiştir. Görüşülen kişinin temel içgüdüünün, alınan eşyaları kolilere yerleştirip orada yer tutmadan "bir gün döneceğim" duygusuyla her an dönmeye hazır hareket ettiğini ifade etmiştir.

İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi girişimi diğer cemevleri kurulurken destek sunmuş ve Alevi toplumunun örgütlenmesinde merkezi roller üstlenmiştir. Bu yeni merkezlerde tarihsel y ılma daha çok 2005 sonrasıdır.

şekil 5-27 İngiltere’de Cemevleri dağılımı.

5.7.1.1 İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi

1992 yılında çalışmalarına başlanan Cemevi girişimi 13 aylık bir çalışma sonucunda, İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi ismiyle 16 Mart 1993 yılında kurulmuştur. 9 Mayıs 1993'te Vakıf statüsü elde etmiştir. Hackney ilçesi sınırları içinde kalan Sandringham Road  zerindeki, 55 metrekarelik bir oda kiralanarak faaliyetlerine

başlamış ve aynı yıl ilk kongresini gerçekleştirmiştir. Bu küçük dairede faaliyetlerine başlayan Cemevi girişimcileri sadece 9 kişilik geçici genel kurul üyeleri ve 18 üyeyle yola çıkmışlardır. İlk başkan Ali Öztürk¹ seçilmiş ve kiralari de üç beş kişi ortaklaşıp ödemişlerdir. İlk süreçte çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştır. Özellikle ilk dönemde çeşitli siyasal örgütlerin tehdit ve baskılarıyla karşılaştıkları kurucuları tarafından ifade edilmiştir. Yine aynı tabandan beslenen örgütler bu şekildeki bir girişimle tabanlarını kaybetme endişesine düştüğü belirtilmiştir. Öte yandan dinin toplumsal afyon olduğı suçlamalarıyla bu girişime karşı çıkıldığı kurucu grup üyeleri tarafından görüşmelerimde ifade edilmiştir. Gittikçe toplumsal desteğı artan cemevinin yer sıkıntısı yaşamaları sebebiyle Aralık 1994'te Kingsland Road üzerinde yer alan 3 katlı binaya geçiş yapılmıştır. Son olarak İAKM ve Cemevi, Ridley Road üzerindeki eski bir Yahudi Tekstil fabrikası olan binada şimdiki yerini satın almış ve buraya taşınmıştır. Bütün bu süreçteki maddi desteğini de yine İngiltere'deki Alevilerden sağlayan vakıf, topluluk adına borca girip kredi ile Londra, Wood Green'de yeni bir yer satın almış, mimari proje hazırlatmış ve burada büyük bir Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi inşaatına başlamıştır.

2008 yılında kuruluşundan beri cemevi ve vakfının yönetiminde bulunan kişiler değişmiş ve ilk defa genç ve yaklaşımları eski yönetime göre farklılaşan bir ekip yönetime gelmiştir. İnşaat faaliyeti ekseninde eski yönetim ve yeni yönetim arasında cemevinin yönetimi adına ya da Aleviliğın tanımı adına ciddi anlaşmazlıklar yaşanmış ve her iki yönetim vakıf komisyonuna (*charity commission*) itirazlarda bulunmuş ve sonunda anlaşmazlıkların çözümü için mahkemeye gitmişlerdir. Buradaki önemli nokta diğeri Türkiye kökenli camilerde yaşanan tartışmalardan farklılaşarak yönetimdeki anlaşmazlıkların kurumsal bir parçalanmaya sebep olmaması ve bütün tartışmanın aynı çatı altında sürdürülmüş olmasıdır.

Benim İngiltere'ye vardığım ilk günlerde görüşmek için Cemevi yöneticilerine ulaştığımda randevunun bir mahkeme arifesine rastlamış olduğunu öğrenmiş ve bu eski ve yeni yönetimler arasındaki çatışma ortamı ile karşılaşmışım. İngiltere'de bulunduğum süre içinde, karşılıklı suçlamalar ve itirazlar da istenmeyen bir üsluba

¹ Ali Öztürk İngiltere'ye 1973 yılında giden ilk Alevilerdendir ve Alevi kurumsallaşmasında önemli bir isim olmuştur. Adaya gelenlere yardımları ve Cemevinin kurulmasındaki rolleri kendisine Ali Baba lakabı takılmasına bütün bu süreçte yanında olan ve önemli roller üstlenen eşi Meryem hanıma da Meryem Ana lakabı takılmasına sebep olmuştur.

taşinsa da yine aynı çatı adına tartışan ve birbirinin yönetim anlayışını beğenmeyen ve Alevilik mücadelesini yanlış bulan bir bakışla ve hararetle sürmekteydi. Bu süreçte başlayan Yönetim ve yetki konusundaki hukuki sürecin de 23 Temmuz 2012 de son dava ile sonuçlanacağı ifade edilmiştir. Fakat davada asıl kararın çıkması uzamış ve tezin teslim aşamasında yeni yönetimin haklarını elde ettiği yönünde duyumlar alınmıştır.

Bu süreçte dikkat çeken bir nokta da karşılıklı tartışma ortamında kullanılan dilin, yine Alevi tarihinden beslenen bir dille sürdürülmüş olmasıdır. Örneğin mevcut yönetim ekibi eski yönetimi medya aracılığıyla “Hızır Paşa” olmak ile suçlamıştır ve bu suçlama cemevini kuran eski yönetim tarafından son derece ağır bir hakaret olarak algılanmıştır. Görüşmelerde dikkat çeken bir diğer nokta da bu ifadenin çok ağır bir suçlama olduğu ve gerçek bir Alevinin böyle bir ifade kullanmaması gerektiğinin vurgulanmış olmasıdır. Yine eski yönetim üyeleriyle yaptığım görüşmelerde, adına mücadele edilen yerin sıradan bir vakıf olmadığı topluluğun ortak değeri olduğu için bir kutsallığı olduğu, bir “dergâh” olduğu ve bunu yönetmenin “demir leblebi¹” olduğu ifade edilmiştir. Bütün bu söylemlerde ve süreç içinde yaptığım görüşmelerde kullanılan üslubun Alevilik öğretisinden gelen kavramlarla yürütüldüğünü görmek kimlik adına ayrı bir önem taşımaktadır.

Vakfın web sayfasında², cemevi ve kurumun temel amacı olarak “İnanç ve Kültür mirasımızın korunması için gereken hizmetleri sunmak ve bu hizmeti veren diğer kuruluşları desteklemek.” şeklinde ifade edilmiştir. Bununla birlikte tüzükte amaçlar arasında, hedef kitle olan Aleviler’in sağlık, bilgi, refah, eğitim ve yaşam standardını yükseltmek için danışma, rehberlik ve yönlendirme hizmetleri vermek sayılmaktadır. Web sayfasında amaçlar şu şekilde ifade edilmektedir:

İnanç hizmetleri sağlamak;

Her düzeyde eğitim, öğretim ve sosyal faaliyetleri destekleyecek, okul ve kurslar açmak, bu uğurda açılan binaların kapasitesini artırmak, kütüphane, sağlık evleri, kreş, yurt, konukevi, tesisleri kurmak.

¹ Bu deyim alınan sorumluluğun ağırlığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bektaşî geleneklerinde ve değişimlerinde de yer verilen önemli bir ifade biçimidir.

² http://www.alevinet.org/Pages.aspx?pn=Hakkimizda&fn=FA_20111207_173222 (erişim: Aralık 2011)

Yaşlı ve muhtaçlar için huzur evleri açmak ve sağlık hizmetleri vermek yaşlı ve kimsesiz insanlar ile anasız babasız çocukları barındırmak, doğal afetlerde olanaklar ölçüsünde yardım etmek ve yardım kampanyaları düzenlemek. Bu doğrultuda çalışma yapan, tüm kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerle yardımlaşma ve işbirliği yapmak

Hizmet ve faaliyetimizde din, dil, cinsiyet, renk, ırk, zengin, fakir ayrımı yapmadan servis yapmak, temel inancımızın gereğidir.

Cemevinin kuruluş süreci aslında İstanbul'da kurulan ilk cemevi olan ve tez saha çalışması kapsamında gördüğüm Esenyalı Seyit Seyfi Cemevinin kuruluş süreci ile büyük paralellik göstermektedir. Her iki cemevinin de kurulması aşamasında önemli bir payı olan işlev "cenaze hizmeti"dir. İlk cemevinin kuruluşunda tıpkı İstanbul'da kurulan cemevinde olduğu gibi bir Alevi ailesinin cenazesi camiye kabul edilmez ve Aleviler artık cenazelerini kaldıracabilecekleri bir kutsal yerleri olması gerektiğini derinden hissederek. Şüphesiz tek sebep de bu değildir. Ama önemli bir sebeptir. Çünkü böylelikle bu mekân topluluk için en meşru zeminini yaratmaktadır. Örneğin Alevi ailesinden gelen ama kendini dinsiz olarak tanımlayan kişilerle yaptığım görüşmelerde bile bu gerekçe kendini göstermektedir. Bu kişilere cemevi hakkındaki düşüncelerini sorduğumda aldığım ilk cevap "tabiki cemevi lazım yoksa nereden kaldıracağız cenazelerimizi"dir. Çünkü cemevi kurulmadan önce camileri kullanan Aleviler bu cenaze ritüellerinde Sünni İslam anlayışının farklılıkları sebebiyle süreçten rahatsız olduklarını ve namaza katılmadıklarını ifade etmişlerdir.

İngiltere'de ilk cemevinin kurulması sürecinde tetikleyici bir başka etken olarak da Aleviler tarafından çok sevilen ve saygı duyulan Aşık Mahsuni gösterilmektedir. Çünkü Aşık Mahsuni İngiltere'ye her sene ziyarette gelmektedir ve bahsedilen cenaze sıkıntısı da yaşandıktan sonra Ali Baba'ya "Bir dahaki geldiğimde burada Cemevi göreceğim" der ve Türkiye'ye döner. Bu saygı duyulan kişiden gelen istek karşısında Ali Baba Meryem Ana¹ ve diğer kurucu üyeler bir araya gelip cemevlerini kurma işlemlerine başlarlar. Âşık Mahsuni'nin resimleri İngiltere'deki tüm cemevlerinin duvarında sergilenmektedir.

¹ Yerelde sıklıkla telaffuz edilen Ali Baba ve Meryem Ana lakaplarının, İngiltere'ye ilk gelen kuşak oldukları için kendilerinden sonra gelenlere analık ve babalık yapmalarından ötürü verildiği söylenmiştir.

Şekil 5-28 İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi Binası önünde biriken kalabalık bir cenaze ritüelinden henüz ayrılmaktadır¹.

Binanın ilginç bir özelliği de mekândaki kültürel izleri üzerinde taşıması ve ilgili sembolleri sergilemesidir. Çünkü Bina Bir Yahudi Tekstil Fabrikası olarak kurulmuşken süreç içinde dönüşerek bugün her katında bir başka fonksiyon bulunduran bir hana dönüşmüştür. Cemevi yapının birinci katında yer almaktadır. Zemin katta bulunan TFC (Turkish Food Center) bir Alevi girişimcinin kurduğu ve Londra geneline yayılan ilk zincir markettir. Market sahibi aynı zamanda binanın da sahibidir ve Cemevinin yerini de satan kişidir.

Şekil 5-29 İAKM Cemevinin bulunduğu bina dıştan görünümü².

¹ Kurtarır arşivi, 2011

² Kurtarır arşivi, 2011

Şekil 5-30 İAKM Cemevinin bulunduğu binadaki bazı semboller¹

Bina üzerinde kullanılan çeşitli semboller aslında kültürel katmanları da göstermektedir. Çünkü Bina dışındaki parmaklıklar üzerinde Yahudilerin kullandığı Davut Yıldızı sembolü, Cemevi Pencerelelerinde Semah dönen insan figürleri, zemin katta bulunan ilk Türkiye kökenli Market Zinciri TFC logosu, ikinci katta İngiltere Fenerbahçeliler Derneği ve en üst katta da Sanat Atölyesi ve sembolleri göze çarpmaktadır.

Son üç yıl içerisinde diğer cemevlerinin kurulduğu göze çarpmaktadır. Bunlar içinde Glasgow cemevi İngiltere'deki, 2001 yılında, ikinci kurulan cemevidir.

5.7.1.2 Glasgow Cemevi; İskoçya Alevi Bektaşî Kültür ve Korporasyon Toplum ve İletişim Merkezi

Glasgow cemevi girişimi İskoçya bölgesindeki tek cemevi girişimidir. İlk denemenin 2001 yılında yapıldığı daha sonra sürdürülemediği ama 2008 yılında yeniden açıldığı ifade edilmiştir. Şu anda kentin dışında sanayi ve depo alanları içerisinde bir yerde faaliyetlerini sürdürmektedir. Ziyaretim Kurban Bayramına denk geldiği için topluluk bir etkinlik gerçekleştirmiş ve İskoçya'daki Türkiye ya da Kıbrıs kökenlileri davet ettikleri bir yemek organize etmişlerdir. Ziyaretim sırasında farklı cemaatlerden kişilerin de bu davete katıldıklarını gözlemledim.

¹ Fotoğraflardaki semboller sırasıyla, Solda Davut Yıldızı, Ortada Semah Figürü, Sağda ilk Türk Market Zinciri Logosu. Bu fotoğrafta olmayan diğer semboller de anlamlıdır. Çünkü Binanın 2. Katı sanatçılar tarafından ortak kullanılan bir sanat atölyesi ve en üst katı da İngiltere Fenerbahçeliler Derneğidir.

Şekil 5-31 Glasgow Cemevi dışarıdan görünüm¹

Glasgow’da yerleşen nüfusun büyük çoğunluğu özellikle 2000’li yıllarda İngiltere’ye Türkiye’den göçen insanlardan oluşmaktadır. Burada yaptığım görüşmelerde öne çıkan noktalar şunlardır. Özellikle sığınma talebiyle İngiltere’ye Kabul edilen Türkiyeliler İç işleri Bakanlığı (Home Office) iskân politikası sebebiyle Londra’da yerleşmelerine izin verilmemiş, o tarihlerde daha müsait olan Glasgow’a yönlendirilmişlerdir. Aslında akrabaları ve hemşerileri ile yakın olmak isteyen bu göçmen nüfus 4 yıl sonunda oturma müsaadesi elde edince Londra’ya göç etmiş ve Glasgow’dan ayrılmıştır. Bir dönem Cemevinin açılıp sonra sürdürülememesi de bu nüfus hareketi ile ilişkilidir.

Cemevi kullanıcıları buradaki yerleşim sürecinde ilk dönem ırkçı saldırılara maruz kaldığını belirtmektedir. Hatta 2001 yılında bir Türkiyeli gencin bu saldırılar sonucu öldüğünü ifade etmişlerdir. Londra’ya göç edilmesinde etken olan bir sebep de buradaki güvensizlik ve mekâna entegre olamama olarak yorumlanabilir. Çünkü Londra’da Hackney ve Haringey merkezli Türkiyelilerin mahalleleri bir güven ortamı kurulmasını da sağlamaktadır. Diaspora ortamında belki de en çok tesis edilmeye çalışılan duygunun da güven duygusu olduğu bu örnekle daha da pekişmektedir.

¹ Kurtarır, 2011

Şekil 5-32 Cemevinde Kurban bayramı sebebiyle verilen kurban yemeği¹.

5.7.2 Kamusal Alanda Aleviler

İngiltere alevi Kültür Merkezi ve Cemevi'nin yürüttüğü çalışmalar sadece Londra ve Bulunduğu ilçe olan Hackney ile sınırlı kalmamaktadır. Dalston'da faaliyetlerini sürdüren ve örgütleyen bu merkez hem İngiltere genelinde Alevi kurumsallaşmasını teşvik etmekte hem de kara Avrupası ve Türkiye ile bağlantılarını diri tutmaya çalışmaktadır. Özellikle Türkiye'de öne çıkan merkezler İngiltere Alevilerinin çoğunun göç ettiği kent olan Maraş ve çevresi Türkiye ile kurulan bağda öne çıkan bir ziyaret ve anma merkezi niteliğindedir. Öte yandan Serçeşme olarak anılan Hacı Bektaş'ı Veli Dergâhı ve Sivas da diğer bir ziyaret odağıdır. Postnişin Veliyettin Hürrem Ulusoy Londra'da devam eden eski ve yeni yönetim anlaşmazlıklarında başvurulan önemli bir otorite olmuştur. Alevi örgütlenmesinin ivme kazanmasında önemli bir rol oynayan Sivas katliamı ve anma etkinlikleri de İngiltere Alevileri için önemsenen ve her yıl anma etkinliklerine katılımın gerçekleştiği bir etkinliktir.

2011 yılında saha çalışmam devam ederken açılan Sivas anıtı da Avrupa'daki ilk Sivas anıtı olma özelliğini taşımaktadır. İlk açılış yılı 1997 olan bu anıt zaman içinde unutulmuş ve 2011 yılında saha çalışmam devam ederken tekrar keşfedilmiş ve çevre düzenlemesi yenilenerek açılışı yeniden yapılmıştır. Bu anıtın sembolik anlamıyla topluluk tarafından önemli bir nirengi noktası olarak kabul edileceği ifade edilmiştir.

¹ Kurtarır, 2011

Şekil 5-33 Londra Hackney’de Pir Sultan Abdal Anıtı Açılışı.

Açılış konuşmalarında Mehmet Turan Dede anıt alını ve çevresini birlikte değerlendirirken artık yeniden keşfedilen bu anıtın Aleviler için anlamı konusunda önemli bir tespitte bulunmuştur.

“Hepimiz sefa geldik dostlar. Artık bir yeni bellek noktamız, bir yeni buluşma yerimiz daha var, Londra’da var bu. Dostlar bahsettiler, ülkemizin pek çok konuda alın kararı gibi, bütün dünyaya kendi içinde olan, o insana sığmaz davranışı gösterdiği hele hele bunu arttırdığı günlerde Londra’da bir park köşesinde bundan yıllarca önce 33 canın anısına mekân edinilmiş bir köşeyi duyar duymaz harekete geçen İAKM ve Cemevi ve onun değerli yönetici hizmetkârları can dostlar bir an evvel buraya sahip çıkarak böyle bir noktayı bizlerle buluşturdular. Bundan büyük bir gurur duyuyorum. Biraz önce yolda gelirken Süleyman arkadaşım söylemişti, yolda gelirken dostlarla paylaştım. Çok önemli bir konu, küçük de olsa. Artık bundan sonra bu civarda oturanlar Pir Sultan’ın üst tarafında oturuyoruz, Pir Sultanın alt tarafında oturuyoruz diye buranın adını koyacaklar ya da anıtın üst tarafı, anıtın alt tarafı, anıtın sağı, anıtın solu diye. Burada Hasretlerin, burada Asımların, Altıokların, Nesimilerin, o körpecik insanların her zaman biz seslerini yüreklerimizde duyacağız. Onların semahlarını burada döneceğiz vaktin geldiği her anma etkinliğinde.”¹

Bu anıt Mehmet Turan dedenin de bahsettiği gibi, bir anma etkinliğinin buluşma noktası ve bellek noktası olarak artık İngiltere Alevilerinin yaşamında bir yer edineceği ve İngiltere’deki zihin haritasında anlamlı bir nokta oluşturacağı açıktır.

¹ Pir Sultan Abdal Anıtı Açılışı konuşmaları.

Alevilerin İngiltere’de kamusal alandaki görünürlükleri ile ilgili önemli gelişmelerden birisi de yine saha çalışması sırasında tanık olduğum din derslerinde Aleviliğin Alevi öğrencilerin okuduğu okullarda tıpkı diğer dinlerde olduğu gibi bir genel kültür bilgisi olarak derslere eklenecek olmasıdır. İAKM başkanı İsrail Erbil bu konuda izin almak için önce bakanlığa gittiklerini ama daha sonra bakanlık yetkililerinin doğrudan Alevi ailelerin çocuklarının okudukları okullardaki yetkililerle görüşebileceklerini ifade ettiklerini aktarmaktadır. Bu konuda girişimde bulunan cemevi yetkilileri Alevilik ile ilgili ders kitaplarında yer alacak bilgileri derleyip bir broşür haline getirmiş ve görüştükleri iki okula iletmışlerdir.

Okullardaki etnik çeşitlilik çeşitli biçimlerde hem müfredata hem de kamusal sanat işleriyle ve çeşitli etkinliklerle kamusal alanlara yansımaktadır. Din kültürü dersindeki içerikte gözlenebilecek bu yansıma Londra’da bir okulun duvarında içerideki öğrencilerin anadil çeşitliliğini yansıtacak biçimde çeşitli dillerde “merhaba” yazılmış kabartmalarla da yansıtılmaktadır.

Şekil 5-34 William Patten Okulu¹ dış duvarında okul öğrencilerinin anadillerinde yazılmış “merhaba” kabartmaları¹.

¹ Okul Türklerin yoğun yaşadığı Londra, Hackney’de Stoke Newington, Church Street’te yer almaktadır.

Diğer önemli gelişme de saha çalışması sonrasında Enfield belediyesi açılışında bir Alevi Dedesi'nin açılış duası okumasıdır. Dua, önce Türkçe sonra İngilizce olarak okunmuştur. Enfield belediyesi Londra'daki okullarda en fazla Türkiye kökenli öğrencinin bulunduğu ilçedir. İlçedeki etnik grup öğrenciler arasında da Türkiye kökenli öğrenciler ilk sıradadır. Enfield belediyesinin geçmiş belediye başkanlarından birisi (halen meclis üyesi) İstanbullu Yasemin Brett'tir. Öte yandan tıpkı Hackney ve Haringay'de olduğu gibi çok sayıda Türkiye kökenli Belediye meclis üyesi de bulunmaktadır.

5.8 İngiltere'de İnanç Gruplarının Mekânsallaşma Süreçlerinin Değerlendirmesi

İncelenen gruplarla yapılan mülakatlar da göstermiştir ki mekân, inanç grupları açısından temel ayırt edici bir kimlik ögesidir. Bu mekânlar hem kimliğin tanımlanmasında hem sürdürülmesinde hem de kültürel grubun pratik gündelik ihtiyaçlarının görülmesinde rol üstlenen temel ortak paylaşım mekânları haline gelmişlerdir. Diaspora olmanın da bir sonucu olan bu çok işlevli yapısı gereği, yerel otoriteler açısından da oldukça önemli bir temsiliyet değerine sahiptirler. Çünkü İngiltere'de İnanç grupları kendi özel kurumsallaşma süreçlerinde oldukça özgür bırakılmakta ve teşvik edilmektedirler. Bunun kamu tarafından teşvik edilmesinin altında da o toplulukla kamunun teması sırasında, öz girişimlerle ve devlet desteğiyle ortaya çıkan bu tampon kurumların topluluğun sözcüsü olarak kabul edilmesi yatmaktadır.

İngiltere'deki Türkiyeli İnanç gruplarından sayıca daha fazla gözüken Alevi inanç grubu kendi kimliklerinin farklılığını, tıpkı Türkiye'de ya da Avrupa'nın diğer ülkelerinde gerçekleştirdikleri gibi kendi kurumları olan cemevleri ve kültür merkezleri ile göstermektedirler. Çok işlevli birer mekân olarak örgütlenen cemevleri bu süreçte en önemli kültürel göstergeler olarak kamusal alanda yerlerini almaktadırlar. İnançları gereği camileri kullanmamaktadırlar. Cemevlerini de çok işlevli bir kültürel ve inançsal merkez olarak kullanmaktadırlar. Kıta Avrupa'sındaki diasporaya göre daha genç bir nüfusa sahip olan İngiltere Diasporası henüz kurumsal birikimini tamamlamamış gözükmektedir. Öte yandan kurumsallaşma sürecine son yıllarda hız kazandırdıkları ve

¹ Ortada Türkçe yazılı kabartma görülmektedir.

hem Avrupa hem de Türkiye ile ilişkilerini daha sıklaştırdıkları ve uluslararası bir organizasyona ulaşmak istediklerini göstermektedirler.

İngiltere’de yaşayan Türkiye kökenli diğer bir inanç grubu olan Sünni gruplar da Camileri çok işlevli kültürel merkezler olarak kullanmaktadırlar. Bu ortak buluşma mekânı haline gelmiş yapısından ötürü Türkiye’deki cami kullanımının çok üzerine çıkan bir oranda kadın ve çocukların da camileri kullandığı görüşülen kişilerin ortak vurgusudur.

Aziziye Camisinde yaptığım görüşmede aktarılan anı, mekânın anlamı açısından oldukça önemlidir. “Henüz camilerimiz inşa edilmediği dönemde, babalarımız ve diğer Türkiyeli Müslümanlar parklarda ve futbol sahalarında namaz kılmışlar...” Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, henüz 70’li yılların başında göç eden bu ailelerin bireyleri başka kültürel grupların camileri olduğu halde açık alanlarda ya da parklarda Cuma namazını kılmayı tercih etmeleridir. Bu durum bu kurumlardaki bir noktayı açıkça ortaya koymaktadır; Camiler milli birer kurumlardır ve kimlik tanımında rol alan bir anlamda araçsal mekânlardır. Camide konuşulan dil, o kültüre, o kuruma ve o millete olan aidiyeti tanımlayan ve pekiştiren önemli bir unsurdur. Cami kurum olarak aslında millet ve hatta cemaat ile anılan ve onların özgürleştiği bir mekân olarak farklı anlamlar da kazanmaktadır.

Önemli bir diğer görüşme de camilere girildiğinde ne hissedildiği sorusudur. İngiltere Diyanet Vakfı temsilcilerinin aktardığına göre cemaat camilere geldiğinde sıklıkla “Camiye girdiğimde kendimi evde/vatanımda hissediyorum” şeklinde duygularını ifade etmektedirler. Burada özellikle üzerinde durulması gereken diasporada kullanılan kamusal mekânlar, hatta evler, hem mimari açıdan hem de malzeme açısından vatandaki görsellikten ve sembollerden yoksun olduğu için kendini hep yabancı ve öteki hissetme durumunda kalmaktadır. Fakat camiler Türkiye’deki anıtsal camilerin iç düzenlemesini kopyaladıkları için ve cami iç mimarisinde benzer semboller kullanıldığı için yapının hissettirdikleri ve kullanılan ortak dilin sokaktakinden farklı olarak anadil olması buraya gelen cemaatin de kendini evinde hissetmesini sağlamaktadır. Bu durum Cemevi için de geçerlidir. Tabi cemevlerinde tek bir mimari üslup yoktur ama iç düzenlemede Allah, Muhammet, Ali üçlemesinin sembolleri, Hacıbektaş-ı Veli ya da Pir

Sultan Abdal resimleri, Atatürk Posterleri ve çeşitli resim ve figürler Türkiye'deki cemevleri ile benzer bir sembolik mekân kurgusu oluşmasını sağlamaktadırlar.

Öte yandan camiler ya da cemevleri diasporada Türkiye'dekine oranla çok daha fazla fonksiyonlu bir yapı kazanmışlardır. Çünkü yereldeki ihtiyaçlar (eğitim, topluma entegrasyon, hukuk, sağlık, sosyal beceri, kutlamalar, ritüeller, danışma, çeviri vb.) zaten sayısı az olan bu kurumlar tarafından karşılanmaya çalışılmaktadır. Hatta bu kurumlar zaman zaman sosyal olaylarda arabulucu görevi üstlenmekte ve belediye tarafından bu yönleri sebebiyle desteklenmektedirler. Burada bir farklılık da Camiler için bu değişim çok ciddi bir farklılaşma sergilerken Cemevleri için sürpriz konular değildir. Çünkü Türkiye'de de cemevleri zaten çok işlevli yapıdadırlar ve toplumsal meselelerin her alanında görev üstlenirler. Fakat Diasporada özellikle dil gibi alanlarda ve hukuk ya da sağlık gibi alanlarda bu kurumlar ek görevler üstlenmek durumunda kalmaktadırlar.

Camilerle Cemevlerinin farklılaştığı bir diğer nokta da kurumların ortaya çıkma süreçlerinde aldıkları desteklerin farklılaşabilmesidir. Bütün kurumlar finans kaynaklarının kendi cemaatleri olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle Aziziye camisi ve Süleymaniye camisinin ortaya çıkışında büyük bir maddi destek gerektiği ve bu aşamada devlet desteği aldıkları şüphesi çeşitli kaynaklarda ya da görüşmelerde ifade edilmiş olsa da bu kurumların yönetimleri bu iddiayı reddetmekte ve İngiltere içinde ve Türkiye ya da dünyanın değişik yerlerindeki cemaat üyelerinin kendilerini finansal açıdan desteklediklerini ifade etmişlerdir. Burada önemli bir gerçek Cami cemaatlerinin fon kaynaklarının cemevi girişimcilerine oranla çok daha geniş olduğu, uluslararası fon desteğini kullanabildikleri kendilerince de ifade edilmiştir. Öte yandan Cemevleri sadece yereldeki Alevilerin destekleriyle ve borçlanılarak kurulmuştur. Uluslararası destek alamamışlardır. İşin bu maddi arka planı da mekâna mimari proje olarak yansımaktadır. Alınan uluslararası destek sadece maddi değildir. Aynı zamanda Camiler Diyanet işlerinden imam talep edebilmektedirler. Din adamı açısından Alevi kuruluşları böyle bir destek alamamaktadırlar. İngiltere'de yerleşik cem yürütebilecek bir dede olmaması da cemevi için bir başka sorunsaldır. Dedeler ve Alevilik konusunda uzmanlaşmış kişiler hem ayinleri yürütmek hem de Alevilik öğretisini aktarmak için Türkiye'den ya da Avrupa'dan gelerek destek vermektedirler.

Bu kurumlar toplumun var olmasını sağlayan ve tanımlayan temel kurumlar haline gelmişlerdir. Bu sebeple de bu kurumların işleri ve görevleri her geçen gün artmaktadır. Birçok hayati konuda hizmet sunmaktadırlar. Bunlardan başlıcaları Cenaze işleri, Nikah işleri olarak tanımlanabilir. Bu önemli alanlar sebebiyle hem varlıklarını meşrulaştırmakta hem de daha tanınır hale gelmektedirler. Bu hizmet alanlarında toplumun tüm kesimlerine hizmet sunabilmektedirler. Fakat ritüeller her alt gruba göre farklılaşmaktadır. Cenaze konusunda mekân ve kimlik açısından önemli bir diğer nokta da Buradaki cenazelerin % 95'leri aşan bir oranda, Türkiye'ye ve memleketlere gönderildiğı bilgisidir. Bu bilgi kesin bir veriye dayanmamaktadır fakat görüşme yaptığım tüm resmi kurumlarda ya da vakıflarda bu konuda bir sözbirliğı vardır. Konsoloslukta bu verilere ulaşmayı denediysem de bu verilerin düzenli biçimde ellerinde olmadığını ifade etmişler fakat aynı oranı onlar da kullanmışlardır.

Toplumsal rollerinde öne çıkan bir diğer unsur da İngiltere'ye entegrasyon konusunda üstlendikleri görevlerdir. Çünkü bu kurumların ülke kurumları açısından en öne çıkan faydası ülkeye yeni gelen göçmenin topluma uyumlu hale getirilmesi konusundaki katkısıdır. Bir anlamda devletin görev alanını da paylaşmaktadırlar. Bu kurumlar hem temsiliyet görevi, hem arabulucu görevi hem de yönlendirici görevi bulundukları konuma göre üstlenebilmektedirler. Hizmet olarak sundukları dil kursları, hukuk danışmanlığı, destek okulları, sanatsal aktiviteler ve kurslar, sağlık bakımı gibi konular bunun en önemli göstergesidir.

Öte yandan bu topluluk içinde de birçok sosyal problem vardır. Zaten İngiltere'de neredeyse getto gibi bir yapı içinde yaşayan göçmen gruplar iç problemlerini de gün geçtikçe daha da büyötmektedirler. Özellikle Türkiye kökenli ailelerin çocuklarında ve gençlerde suça karışma oranı, intihar oranı, madde bağımlılığı oranı ve hapse girme oranı son derece yüksektir. Genç yaşta çetelere karışan çocuklar ilerleyen yaşlarında birer suçlu olarak hapiste yer almaktadırlar. Özellikle Kürt-Alevi ailelerin çocuklarında intihar oranını yüksek olduğu ve acil çözüm bekleyen bir konu olduğu saha görüşmelerim sırasında sıklıkla ifade edilmiştir. Bir diğer problem de okullardaki başarı oranlarında en düşük başarıyı yine Türkiye kökenli ailelerin çocuklarının yaşadığı belirtilmiştir. Burada eğitimcilerle yaptığım görüşmelerde bu durumun tek sorumlusunun aileler ya da çocuklar olmadığı, eğitim modelinin de bunda etkili olduğu

ifade edilmiştir. Bu gibi problemler sebebiyle aileler en çok korktukları asimile olma ve yok olma problemlerini ciddi biçimde hissetmektedirler ve kendi kurdukları kültürel kurumlarına ve inanç kurumlarına sıkı sıkıya bağlanmaktadır. Çocuklarına kendi kimliklerini hatırlatıp öğreterek onlara bir yaşam felsefesi aşılamak ve bir hedefe kazandırabilmek arzusundadırlar. Bütün bu hayır kurumları da bu konulardaki benzer hedeflerle çalışmalarını sürdürmektedirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İngiltere Başbakanlık Ofisinin [155] 2005 yılı “Planlamada Çeşitlilik ve Eşitlik: İyi Uygulama Rehberi”nde vurgulanan kimi tavsiyeler planlama tutumunun siyaseti açısından çok önemlidir. Rehberde plancıların politikalarının ve uygulamalarının belirli grupları ya da bireyleri dışlamayan onları dezavantajlı konuma itmeyen içerikte hazırlanması yönünde çaba harcamaları gerektiği ifade edilmektedir. Planlama toplum yararı mottolu bir hizmet olduğuna ve toplum da çok çeşitli gruplar içeren bir yapıda olduğuna göre plancıların bütün farklı düşünceleri dinlemek zorunda olduklarını sadece kendini temsil yeteneği olan grupları dinlemekle yetinmemeleri gerektiğinin altını çizmektedir. Planların insanların katılımı konusunda çeşitli bariyerler içermesi sebebiyle plancının proaktif bir tutum içinde olmaları gerektiği belirtilmektedir. Bu sebeple plancılar geçmişte ihmal edilen gruplara ulaşabilmek ve onlarla iletişim kurabilmek için engelleri aşmak zorundadırlar.

Rehberde de bahsedildiği gibi artık “Plancı” içinde bulunduğu toplumdan kopmadan onun gerçeklikleri doğrultusunda kendini ve elindeki araçları güncelleyen dinamik ve proaktif bir role geçiş yapmak zorundadır. Bunun öncesinde de toplumu ve o toplumu oluşturan değişik kültürel grupları tanımak ve anlamak için çaba harcaması gerekmektedir. Çünkü planlama mesleği sadece fizik mekâna temas eden ve onun üzerinde bir mühendislik faaliyeti, teknik bir uğraş sunan bir meslek ya da kamusal hizmet alanı değildir. Plan kararları fizik mekânla ilgili gibi görünse de her bir kararın sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yansımaları vardır. Önemli olan da karar almak değil bu karar bizi ulaştıran süreci ve kararlar alındıktan sonraki süreci sürekli

güncelleyerek yönetme ve ilerletme becerisidir. Bu açıdan planlar sosyal ve kültürel etkileri toplum tarafından denetlenebilen ve bu açıdan hesap verebilir olan bir yapıya geçmek zorundadır. Günümüzde planlar kalıp sistemde toplumla temas kurmadan ve yereldeki ihtiyaçlar analiz edilmeden, katılımı beceremeden, tepeden inme ve hesap verebilirlikten uzak biçimde oluşturulmakta ve yürütülmektedir. Bu noktada tüm faturanın sadece plana çıkarılmaması aynı zamanda planlarla üretilen kararların felsefesine ve gerekçesine haiz ekipler tarafından yürütülmeleri gerekmektedir.

Toplumsal etkileşimi ve katılımı sağlamak için farklı kültürlerin kendi iletişim becerilerini ve anlam kümelerini kavramak gerekmektedir. Bu konuda önemli bir saptama yapan Sandercock önemli bir soruya cevap aramaktadır ve neden hatırlamak istediğimizin cevabını arar. Neden mezarlıkları ziyaret ettiğimizi, neden ulusal hatıralarımızı ölmüş kahramanlarımızı hatırlamak için mekanlar ürettiğimizi sorar. Cevap çok önemlidir; “...Hatırlarız, çünkü hem bireysel hem de toplumsal hafızamız bizim için derin anlamlar taşımaktadır. Çok önemlidir, çünkü hafızanın kaybı kimliğin kaybı demektir.” [156]

Sandercock Modernist/Rasyonel plancıları bellek hırsızları olarak tanımlamaktadır. Çünkü Modernist planlamanın toplulukları yok edebilen gelişmeci ve ilerlemeci paradigması, alt kültür gruplarını yaşadıkları yerden kopartan, evlerini yıkan, kent dışına atabilen ve ortak belleğimizi oluşturan mekânları bir hamleyle dönüştürebilen tepeden inmecî bir tutuma sahip olduğunu belirtmektedir. Hâlbuki dönüşüm sadece tek yönde olması gerekmeyen alternatif seçeneklere de sahip olan, geniş bir eylem demetidir ve Sandercock bu konuda da sadece yıhma gücümüzü değil aynı zamanda iyileştirme müdahalelerimizi de kullanarak belleğimizi oluşturan mekanların korunması gerektiğinden bahsetmektedir.

Katılım konusunu tartışırken toplumsal grupları da anlamak gerekmektedir. Bu açıdan her grubun kültürel değerlerini ve kültürel kimlik tanımlarını kendilerinden dinleyerek anlamak önemlidir. Fakat bu konu çok da kolay bir mesele değildir. Özellikle kimlik olgusu çok katmanlı ve girift bir yapıdadır. Bu tezin odaklandığı toplumsal gruplar olarak inanç gruplarını tanımak için inanç sistemleri ve kimliğin ortak değerleri anlaşılmalıdır. Kültürel kimliklerin bir boyutu olan inanç sistemleri ve kimlikleri de karmaşık bir yapıdadır. Çünkü yere özgü ve bölgeler arasında farklılaşabilen zamanla da

değişime uğrayabilen yönleri vardır. Paksoy (2005) inanç sistemlerini güzel bir tanımlamayla ele almaktadır:

“İnanç sistemleri başka türlü anlaşılamayan bir olguyu açıklamak için vardır. Bir inanç sisteminin kendi yaptığı açıklamalara hükmeden bir otoritesi, bir merkezi kişiliği veya bir ortak değerler silsilesi bulunacaktır. Her inanç sistemi bir tanrı ve ya tanrıça inancına dayanmaz. Her inanç sisteminin emredici el kitabı veya öğretici başvuru kaynağı da bulunmaz. Ancak bütün inanç sistemlerinin toplu ayinleri vardır.” Paksoy (2005): 55

Alt kimlik ve üst kimlik arasında da bir gerilim olması doğaldır. Çünkü üst kimlik eğer önleyici politikalar benimsenmemişse asimile edici bir yapıya sahiptir ve çekinik alt kimlik ise özümsemeye direnecektir. Bu gerilimde planlama eliyle alt kimliğin tutunduğu ve kendini anlamlandırdığı mekanlar ve araçlar elinden alınabilmektedir. İşte bu noktada planlama eyleminin tam nerede duracağı hayati bir sorudur.

Tez çalışmasında değerlendirilen ve keşfedilmeye çalışılan inanç gruplarının kendi kimlikleri ile ilişkili ve kültürel kimliklerinin devamlılığı için vazgeçilmez gördükleri mekânlar aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

1. **Dini tesis ve ibadethaneler:** Azınlıklar için hem birleştirici hem de sosyalleştirici mekânlar olarak Patrikhaneler ve Kiliseler en başta sayılan kurum ve yapılardır. Öte yandan Aleviler için bir varoluş sorunsalı haline gelen Cemevleri ve geçmişler ile bağlantı kurabildikleri dergâhlar en başta sayılan kurumlar ve yapılardır. Her iki grup da inanç grupları olarak tanımlansalar da her iki grubun içinde kendini dinsiz olarak ifade eden bireyler de kültürel olarak Ortodoks ya da Alevi olduklarını ifade etmişler ve temel birleştirici unsurlar olan dini kurumlarının kendileri için de önemli olduğunu ifade etmişlerdir. İlgili bölümde de değinildiği gibi örneğin ateist bir Ermeni¹ kilisede vaftiz edilmiş, kilisede evlenmiş ve ölünce de kilisede ritüeli gerçekleşmiş olabilir. Çünkü her ne kadar dinsel açıdan bağlı olmasa da kültürel açıdan ait olduğu grubun onunla temas etmesi ve onu sosyal açıdan dışlamaması için bu ritüelleri bu mekanlarda gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Ayrıca bu kurumlar daha önce de değinildiği

¹ Bahsedilen kişi kendisini “inanç açısından ateist, kültürel açıdan Ortodoks” olarak tanımlamıştır. Çünkü bu kişi, kilisede vaftiz edilmiştir, kilisede evlenmiştir ve büyük ihtimalle cenazesi de kiliseden kalkacaktır. Dışarıdan bakışla sadece ibadet ve ritüel kurumları olarak görülen kiliseler ve diğer kutsallık atfedilen mekanlar aslında aynı zamanda bir sosyal paylaşım ve kültürel aidiyet mekanlarıdır.

gibi sadece dini ritüelleri yerine getirmez aynı zamanda topluluğun her türlü ihtiyacı konusunda bir aracı kurum olarak her alanda hizmet üretir.

2. **Okul ve Eğitim:** Azınlıklarda dilin öğretildiği ana mekan okuldur. Böylelikle topluluğa sonradan katılan çocuklar hem dillerini hem de kültürlerini okullar aracılığıyla öğrenebilmektedirler. Bunun haricinde sonradan İstanbul'a göçen Antakyalı/Arap Ortodokslar da Rumca bilmemektedirler fakat çocukları okullar sayesinde Rumca öğrenmekte ve yeni gruba ailelerinden daha rahat entegre olmaktadır. Alevilerde ise kendilerine özgü ayrı bir okul beklentisi yoktur. Çünkü dil problemi yoktur. Öte yandan, kültürlerinin öğretilmesi açısından hem cemevleri hem de dergâhlar birer eğitim kurumu gibi çalışmakta ve her alanda eğitim vermektedirler. Hem ritüellerini öğrenmekte hem de Aleviler için çok önemsenen "okuma" ve bilimsel eğitim için destek kursları yürütülmektedir.
3. **Hayır Kurumları:** Özellikle Azınlıklar için hayır kurumları bir güvence sunmaktadır. Görüşmelerde ifade edildiğine göre nüfusun büyük çoğunluğu yüksek yaşlardadır. Öte yandan dışarıdan sanıldığına aksine varlıklı bir durumu yoktur. Bu şartlar altında hayır kurumları olan hastaneler, yardım kurumları ve huzurevleri gibi kurumlar topluluk açısından çok önemsenmektedir. Aynı zamanda, bu yapılar önemli miras eserlerdir ve sürdürülmesi geçmişe olan saygının gereğidir.
4. **Dernekler:** Dernekler, her iki ana grup için de önemsenmektedir. Çünkü aktif devam eden gündelik yaşam içinde, etkinlikler düzenleyerek hem kültürü yaşatan hem de dış gruplarla etkileşim içinde bulunulmasını sağlayan temel kurumlardır. Azınlıklarda öne çıkan dernekler; belli bir okulun mezunlar derneği, kilise koroları, spor kulüpleri ve anadilde oyun sergileyen tiyatro dernekleri gibi derneklerdir. Aleviler için dernekler ise temel örgütlenme kurumları olmuşlardır. Çünkü dernek kurmak Vakıf kurmak ile kıyaslandığında çok daha kolay ve düşük maliyetlidir. Fakat dernekler ö-mevzuatının belli bir etnik ve inanç grubunu hedef alan dernek kurulamayacağı ilkesi gereği kurulan ilk dernekler hep türbe onarma derneği, hemşerilik derneği veya çeşitli başlıklarla kurulmuş kültür dernekleri gibi dernekler olmuşlardır.
5. **Mezarlıklar:** Mezarlık kavramı Rumlar ve Ermenilerde daha çok önemsenmektedir. Her iki grup için öncelikli anlamı geçmişten miras kalan ve

sahip çıkılması gereken ortak bir bellek mekânı olmasıdır. Bir diğer sebep de kendi topraklarında gömülmek istenmesi ve bu arzuya sahip çıkılmasıdır. Mezarlıklar kültüre göre farklılaşan anlamlar içeren ve bu sebeple de farklı tasarımlarla ortaya çıkan özel mekânlardır. Bir diğer ilginç özelliği de yarı-kamusal olmasıdır. Çünkü Türkiye’de mezarlıklar inanca göre tasnif edilmiştir ve Müslüman ve Gayrimüslim (Hristiyan mezhepleri ve Yahudi mezarlıkları olmak üzere) mezarlıkları vardır. Bunlar haricinde bir de kimsesizle mezarlığı bulunmaktadır. Fakat diğer dünya dinleri için ya da dinsizler için ayrıca mezarlık ve defin hizmeti bulunmamaktadır. Görüşmelerde aldığım cevaplara göre Alevilerin ayrı bir mezarlık talebi yoktur fakat bazı pratiklerden doğan sıkıntılara işaret etmektedirler. Örneğin bir Alevi mezar başında kutsal kabul edilen bağlamasını çalarak bir gülbank okuyabilir fakat bu Sünni Müslüman açısından hoş karşılanmayabilir. Bir diğer örnek de Tahta Kuşlar köyünde olduğu anlatılmıştır; bir Tahtacı mezarında rakı şişesi görebilirsiniz. Bu ölenin vasiyetidir ve mezarına dökülmesini istemiş olabilir. Bu durum da bir Sünni mezarlığında hoş karşılanmayacak bir durumdur. Bu açılardan bakılınca Alevilerin özel bir talebi olmasa da kültürel farklılıkların getirdiği hassasiyetler gereği yer yer ayrı mezarlara rastlanabilmektedir.

6. **Medya:** Dergi, Kitap, Gazete, Radyo kanalı, TV kanalı ve Sanal medya araçları temel medya alanlarıdır. Medya her iki grup için de çok önemlidir. Çünkü grup içi ve grup dışı iletişimin temel aracı medya organlarıdır. Örneğin azınlık gazeteleri kendi dillerinin canlı tutulmasını sağlayan, topluluğun bireylerinin birbirleri hakkında bilgi edinmesini sağlayan (düğün, cenaze gibi konular ilk sıradadır) temel iletişim araçlarıdır. Öte yandan internet ortamında paylaşılan bilgilerle hem topluluk üyeleri arasında bilgi paylaşılmakta hem de diğer gruplara kendi kültürlerini kendilerince tanıtmaya imkânı bulabilmektedirler. Bir diğer önemli nokta da kurumsallaşma açısından bu organlar temel haberleşme kaynaklarıdır. Alevilerin, geçmişten getirdikleri güçlü bir yazılı kültürleri olmasa da günümüzde üretilen eserlerle önemli bir birikim sağlanmaktadır.

Kültürel kimliğin sürdürülmesinde mekânın rolünü araştırırken inanç gruplarının mekân kullanımları ve anlamlandırmaları özellikle kutsallık atfedilen mekânlar üzerinden net

bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Modernizm eleştirilerinde dinin toplumsal yaşamdaki rolü ve öneminin kaybolacağı düşüncesine dönük eleştiriler karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan modern toplumda dinin öneminin kaybolmadığı aksine bir kimlik sorunsalını temsil ettiği ve alt kültür gruplarının varoluş mücadelesinde önemli bir mücadele alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Planlama ile tezin hedef grupları olan inanç gruplarının kimlik ve kültür alanlarının ilişkisi de çeşitli aşamalarda karşımıza çıkmaktadır.

- İnanç grubunun resmi olarak kabul edilmesi
- İbadethanenin resmi olarak kabul edilmesi
- Kutsal mekânların resmi olarak kabul edilmesi
- Ritüellere izin verilmesi
- Ritüellere uygun mekânların sunulması
- İnanç gruplarının teolojik ve kültürel eğitim hakkının sağlanması
- Doğum, evlilik ve ölüm gibi aşamalarda inancın gerektirdiği ihtiyaçların karşılanabilmesi
- Sembollerin kamusal mekânlarda kullanımının görünür olması
- Vakfiye, okul, hayır kurumları ve dernekler gibi sosyal organizasyonların özgürce yönetilebilmesi.

İnanç grupları açısından öne çıkan temel yapı olan ibadethaneleri inşa etmek bugün gelinen yasal çerçevede, bir ön sunum şeklinde devlet eliyle ya da planlar eliyle olabilecek bir hizmet şekli değildir. Bu süreç genellikle bir ihtiyacın belirmesi, talebin ortaya çıkması ve buna cevaben bu ihtiyaç duyulan hizmetlerin sunulmasına uygun “yer” gösterilmesi şeklinde yürümektedir. Burada devletin, egemen kültürel grubun inanç kurumunu geliştirip, diğer inanç gruplarına hizmet sunmaması da ayrımcılık olarak tanımlanmaktadır. Örneğin İmar mevzuatında ibadethane kavramının kullanımı 2003 yılında AB uyum paketi sayesinde Cami’den İbadethaneye değiştirilmiştir. Öncesinde bu konuda sıkıntılı bir durum olduğu ortadadır. Bu haliyle de ibadethane kavramı sorunu çözememiştir. Çünkü yine hangi yapıların ibadethane olacağı mevzuatta tanımlanmamıştır ve Cemevleri de bunlar arasında sayılmamıştır. Burada İngiltere örneğini hatırlamak yerinde olacaktır. Çünkü İngiltere’de Kraliyet Antropoloji Enstitüsü başkanı David Shankland ile yaptığım mülakatta İngiltere’nin Türkiye gibi bir

din politikası olmadığını belirtmiştir. Ülkelerinde hangi yapının ibadethane olacağı konusunda düzenleyici yasalar olmakla birlikte hangi inancın din olduğu ya da hangi inanç kurumunun gerçekte ibadethane olduğu kararının sadece ilgili grup tarafından verildiğini ve devletin bu lara karışmadığını ifade etmiştir. Bu tanımlama başka mülakatlarda da karşına çıkmıştır. Özellikle sürekli verilen bir örnek olarak “biz kurbağaya tapıyoruz” diyerek ona adanmış bir tapınak kurabileceğinizi ifade etmişlerdir. Burada da dikkat edilecek şey, ibadethanenin kurulacağı binanın bu konuda izin verilen D1 statüsündeki bir bina olması ve Sağlık ve Güvenlik yasasına uygun olarak kullanıcıların can güvenliğini temin eden mimari düzenlemelerin yapılmış olması gerekmektedir. Aynı konuda görüşüne başvurduğum Cardiff üniversitesinden Şehir Planlama Bölümünden Dr. Huw Thomas da bu konuda planlama biriminin içerik ile çok ilgilenmediğini, çeşitli standartların sağlandığı sürece binada özgür olunduğunu ifade etmiştir.

Fakat Türkiye’de durum farklıdır. Türkiye’de aktif bir din politikası vardır ve mekanın kullanımını da denetim altına almaktadır. Bu amaçla kurulmuş olan Diyanet İşleri Başkanlığı da bir devlet kurumu olarak din politikası belirlenmesinde temel aktördür. Diyanet İşleri Başkanlığı sadece Sünni İslam gruplarına hizmet sunmaktadır fakat kaynağını vergiler aracılığıyla toplumun tüm kesimlerinden almaktadır. Bu da Diyanet İlerinin hizmet sunmadığı kişiler düşünüldüğünde bir haksızlık yaratmaktadır.

Azınlık inanç grupları dezavantajlı konumdadırlar. Bunun sebeplerinin başında pasif hizmet anlayışının ya da önleyici/kısıtlayıcı hizmet anlayışının kamu kurumlarınca sürdürülmesi gelmektedir. Azınlıklarda ibadethanelerin erişilebilirliği konusunda bir inceleme yapıldığında görülebilir ki yeni oluşan azınlık yerleşim alanlarında ibadethane olmaması ve yenilerinin inşa edilmesi konusunda kamu kurumlarından gerekli izinleri alamamaları onların dolaylı ayrımcılığa uğradıkları savını güçlendirmektedir. Planlamada donatı alanlarının erişilebilirliği temel doğrulardan biridir ve bu erişimde her yaş grubundan ve her bedensel sağlıklılık grubundan insanların erişimine dikkat edilmesi temel ilkelerdendir. Ne yazık ki söz konusu olan gruplar azınlıklar olunca bu temel ilkeler ve doğrular uygulamada kendini gösterememekte ve ilgili gruplar kamusal alanda kendi ihtiyaçlarını karşılayamamaktadırlar.

Azınlık taşınmazları ve kutsal mekanları özellikle merkezdeki İstanbul'un en eski ilçelerinde yer almaktadır. Bu vakıfların Lozan antlaşması ile birlikte varlıklarının dondurulduğunun ve gittikçe azalan nüfusla birlikte sınırlı bir alanda kaldığı görülmektedir. Örneğin, eğer bir cemaat üyesi dindar bir kişi iseniz ve kilisenizdeki ritüelleri takip etmeyi önemsiyorsanız ve gittikçe büyüyen İstanbul'da yeni iş alanlarını takiben çepere doğru yayılan konut alanlarında bir ev sahibi iseniz özel günlerde uzun bir yolculuğu göze almak zorundasınızdır. Çünkü siz kent içinde mobil iken kiliseleriniz sabittir sizin bulunduğunuz yeni mahallelere gelemmezler.

Bu tartışmada önemle üzerinde durulması gereken nokta, kentsel projelerin ve mekânsal donatıların sadece fizik elemanlar olarak değerlendirilmesinin kısır bir yaklaşım olacağıdır. Çünkü bu örnekteki gibi, üretilen veya kutsallaştırılan mekânlar anlamları ile bir bütündür ve asıl tartışmalar da bu özellikleri üzerinden ortaya çıkmaktadır. Bu noktada hem mevzuat hem de bu mevzuatı kullanarak mekân tasarımı yapan uzmanlar mekânın anlam boyutunu da hesaplarına katmak zorundadırlar. Sandercock [156] bu konuda da bir uyarıda bulunmaktadır. Özellikle günümüzde insanların manevi bir atmosfere de ihtiyaç duyduklarını ve sadece dünyevi bir çevre içinde kalmalarının sağlıklı ve doğal olana aykırı olduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak da rasyonel plancı refleksinin nasıl, ne zaman ve kimin kamusal ya da özel alanları kullanacağını takıntılı biçimde kontrol etme güdüsünü eleştirmektedir. Bu kontrol çabası planlama elitlerinde olsa da halkın ve insanların bir şekilde kendi ihtiyaçlarını, arzularını, maneviyatlarını karşılayan mekânları üretmeye devam ettiklerini ve edeceklerini ifade etmektedir. Bu uyarısı planlama mesleği ve ilgili sorumluluk sahibi aktörler açısından son derece önemlidir. Çünkü bu konuda tarih boyunca insanlar kendi ihtiyaçlarını karşılayacak mekânları üretmişlerdir. Eğer kamusal alanda yasak söz konusuysa özel mekânlarda ve evlerinde ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Dinler tarihi bu konuda son derece öğreticidir. Günümüzün en yaygın tek tanrılı dinleri bile ilk olarak özel alanda yani evlerde ortaya çıkmış sonradan kamusal alana yani görünen ortak mekânlara yayılmıştır. Günümüzde bir anlamda yasaklanan cemevleri de bu tarihi gerçeğe uyan biçimde önce evlerde sonra da kamusal alanda kendini gösterir olmuştur. Planlar ve ilgili mevzuat ne kadar görmezden gelse de bu ihtiyaç kendi mekanını yaratmaya devam edecektir.

Bu konuda Türkiye’de içinden çıkılmasını güçleştiren konu, çoğunluk ve azınlık talepleri karşısında gösterilmesi gereken tavrın ve dengenin ne olacağı meselesidir. Türkiye’de azınlıklar genellikle, sayıları az oldukları için ihmal edilebilen, mevzuattaki eksiklikler sebebiyle ya da ilgili dönemdeki siyasi durum gereği iç hukuk yollarını etkin biçimde kullanamayan ve neticede uluslararası arenada haklarını aramak zorunda kalan gruplardır. Kendini ya da farklılığını ifade etme özgürlüğünün İnsan hakları açısından önemli bir yere sahip olduğu halde kamusal alan üzerinde görünür olma hali, azınlıklar için dışlama veya Aleviler için asimile edilme süreçleriyle ihlal edilebilmektedir.

Bir diğer önemli mesele de alt kültür gruplarının temsiliyet meselesidir. Bu, tez kapsamında incelenen her iki ülkede de üzerinde dikkatle durulması gereken önemli bir konudur. İngiltere ve Türkiye örneklerinde azınlık inanç gruplarının temsilcileri olarak öne çıkan inanç kurumlarının dünyevi ve dinsel temsiliyeti bir arada yerine getirmektedir. Bu açıdan her iki coğrafyada da temsiliyet amaçlı ortaya çıkan kurumların gerçek temsiliyet sağlayabilmeleri için ilgili grup içinde kendini ifade etme şansını bulamayan gruplar için pozitif uygulamalarla temsiliyet şanslarının artırılması gerekmektedir. Aksi takdirde güçlü olan aktörler başa geçip geride kalanları yönlendirebilmektedirler. Bu ilgili kültürel gruptaki örgütsüz bireyler için sıkıntı yaratmaktadır.

Bu sorunla ilgili bir diğer konu da ilgili inanç kurumlarının yönetim ilkelerinin aslında her zaman temsil ettiği bütün kitleyi ifade etmemesidir. Örneğin İngiltere’de cemaat gruplarının farklı camilere sahip olmalarının temel sebebi bu grupların çeşitli konularda uzlaşamayıp her birinin kendi inanç kurumlarını açma gereği duymasıdır. Diğer bir grup olan Alevilerde ise böyle bir parçalanma fizik mekânda ortaya çıkmasa da eski ve yeni yönetim arasında Alevilik ve yönetim yapısı konularında ciddi tavır farklılıkları olması ve birbirlerini reddeden bir yapıya evrilmesidir. Hal böyleyken öne çıkan bu kurumlar ilgili etnik ya da inanç gruplarını temsil eden yerel kurumlar olarak resmi makamlarca muhatap alınmaktadırlar. Örneğin Londra’da bir tür gettoya dönüşmüş etnik yoğunluklu mahallelerde öne çıkan kurumların söylemleri ve politikaları yaşayanlar için de belirleyici olabilmektedir. Bu haliyle kurum içi demokrasi olmadığı sürece temsiliyet konusu tartışılır hale gelecektir.

Temsiliyet sorununa bir örnek de Türkiye’deki azınlık cemaatlerinin vakıfları konusunda verilmiştir. Vakıf yönetimleri seçimle iş başına gelmektedir fakat denetim konusunda cemaatin seçilmiş yönetim üzerinde bir yaptırımı olamadığı ve bazı yönetimlerin halka hesap vermede eksik kaldığı sıklıkla vurgulanmıştır. Bu konudaki çekincelerden birisi de taşınmazların değerlendirilmesi konusunda vakıf yönetimlerinin tek yetkili konuma gelmesi gelecek açısından rantın çok fazla yükseldiği İstanbul gibi bir metropolde büyük bir tehlike ortaya koymaktadır. Özellikle azınlık mülkiyetlerinin kent merkezinde kalan kıymetli alanlarda olduğu düşünülürse artık kültürel mirasın korunması konusunda bir tehlikenin de kentsel dönüşüm projeleri olacağı açıkça görülebilir.

Tez çalışmasının sürdürüldüğü süreçte Türkiye’de bir değişimi gerçekleştirebilecek Anayasa değişikliği sürecine girilmiştir. Bu açıdan, Yeni Anayasa’dan beklentilerin tartışıldığı 2012 yılında, hem azınlık cemaatleri hem de Aleviler yeni anayasadan beklentilerini kamuoyu ve TBMM komisyonu ile paylaşmışlardır. Özetle taleplerde “eşitlik”, “hukuk” ve “insan haklarına saygı” vurguları öne çıkmaktadır.

Örneğin Ermeni cemaatinin temsilcileri Yeni Anayasa’dan beklentilerini, Mart 2012’de¹ TBMM başkanına ve Anayasa Komisyonuna sunmuşlardır. Ana hatlarıyla beklentileri patrikhane web sayfasında aşağıdaki biçimde ifade edilmektedir.²

- Dinlere, sosyal ve kültürel gruplara, etnik kimliklere, ideolojilere eşit mesafede durması;
- Türkiye toplumunun çok kültürlü, çok dilli, çok dinli bir toplum olduğu gerçeğini benimsemesi; ihtiyaç duyan grupların devamlılığını desteklemek için tedbir almayı sağlayabilmesi,
- Vatandaşlık tanımını bir etnik kimlik çerçevesinde yapmaması,
- Devlet tipi din yaratma amacı taşımaması; tüm dinlerin özgürce örgütlenmesini sağlaması,

¹ 2 Mart 2012 günü Patrik Genel Vekili Başepiskopos Aram Ateşyan önderliğinde ve çalışma grubu üyelerinden Krikor Döşemeciyan, Av. Sebuhan Aslangil ve Av. Arman Atınız’dan oluşan bir heyet Ankara’da temasları gerçekleştirmiştir.

² <http://www.lrapr.org/main.aspx?Action=DisplayNews&NewsCode=N000003846&Lang=TR>

- Hak ve özgürlükler, kadın, çocuk, çevre, cinsiyet, emek konularında evrensel, ulus-ötesi, insani hukuk standartlarını temel alması, bu düzlemdeki uluslararası hukuk literatürüne çekince getirmemesi şarttır.

Paylaşılan bir ortak alanda birbirinden farklı alt kültür gruplarının yaşam birlikteliğinin hem siyasi hem sosyal hem de mekânsal düzlemde gelişmiş yönetim modellerine ihtiyaçları vardır. İngiltere’de gözlemlerim birbirinden farklı grupların belirgin biçimde ayrıştıklarını ve kendi kurtarılmış bölgelerinde toplanarak bir çeşit getto mahalleler oluşturduklarını, kurumlarını da bu yapı içinde oluşturduklarını göstermektedir. Bu ayrışmış bir fiziksel atmosfer olarak karşımızda durmaktadır. Anadolu gibi ve özellikle İstanbul, Beyrut, Şam gibi çeşitliliğin asırlardır yaşandığı kentlerde ayrışmayı azaltan ve birlikteliği pekiştiren “dışlamayı” ortadan kaldırmaya yardımcı olacak politikalara ihtiyaç vardır.

İnanç gruplarının mekân talepleri alanında yaşanan sıkıntılara ilişkin çözüm üretme girişimleri yerel girişimler olarak yaşanmaktadır. Alevilerin ibadethaneleri resmi anlamda kabul edilmemekteyken ve baskı ile karşılaşırken bazı ilçe belediyeleri yerelde kendi çözümlerini üretebilmektedirler. Örneğin Şişli ilçesinde Okmeydanı Cemevi Belediye mülkiyetinde olan ve resmi olarak ibadethane olarak kabul edilmişken Üsküdar ilçesinde talep edilmiş olmasına rağmen bir Cemevi alanı belediye tarafından tahsis edilmemiştir. İstanbul’da çeşitli ilçelerde (örneğin Ümraniye’de) cemevleri kaçak yapı konumunda bırakılmaktadır. Avcılarda bir süre yıkım tehdidi alan ve hatta yıkılan Cemevi uzun mücadeleler sonrasında belediye ile uzlaşarak “kültür merkezi” tanımı ile cemevine tekrar tahsis edilmiştir. Esenyurt belediyesi sınırları içinde yer alan cemevleri, üst ölçekli Nazım İmar Planında sehven ibadethane olarak gösterildiği için Uygulama İmar Planlarına ibadethane olarak işlenmiş ve Aleviler bu resmiyet kazanma durumuna sevinerek belediyeye teşekkür etmişlerdir. Olayın büyümesi neticesinde hata anlaşılmış ve düzeltilmiş “ibadethane” lejantı paftalardan kaldırılmıştır¹. Ankara’da Çankaya Cemevi Yaptırma Derneği² hakkında yürütülen davada Yargıtay’ın cemevlerinin

¹ Belediye çalışanları ile yapılan görüşme neticesinde bilgi elde edilmiştir.

² Yargıtay 7’nci Hukuk Dairesi, cemevinin ibadethane yeri olduğu yönündeki tüzüğünü değiştirmemekte ısrar eden Çankaya Cemevi Yaptırma Derneği’nin kapatılması gerektiğine hükmetti. Ankara Valiliği İl Dernekleri Müdürlüğü’nün ihbar yazısı üzerine Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı’nca Çankaya Cemevi Yaptırma Derneği hakkında kapatma davası açıldı. Ankara 16’ncı Asliye Hukuk Mahkemesi davayı

ibadethane olmadığı yönünde aldığı karar bu konuda yaşanan son dönemlerdeki en önemli örneklerdendir.

Yerellik alt kültür gruplarının sorunları ve talepleri konusunda vazgeçilmez bir eylem sahası sunmaktadır. Çünkü çok farklılaşabilen talepleri olan alt kültür gruplarının taleplerine ülke genelinde cevap aramak her zaman mümkün olamamaktadır. Fakat örneğin İngiltere’de bu tarz sorunlara temel ilkeleri merkezi hükümet ve yasal çerçeve koyarken yerel idare, bütün ülkede olmayan özgün bir çözüm üretebilmektedir. Bu büyük bir avantajdır çünkü her kentte yerel dinamikler farklılaşabilmektedir ve her yer için aynı çözümü aramak ve dikte etmek yanlış sonuçlara ve hak ihlallerine yol açabilmektedir.

Sonuç olarak planlama mesleğinin konumu ve tutumu gittikçe kültürel çeşitliliği artan kentlerde eski tekniklerle mekan organizasyonu gerçekleştirmenin yaratacağı sıkıntılar görülmelidir. Bu tez çalışmasında inanç gruplarının kendi mekanlarını yaratma öyküleri üzerine odaklanılmış ve planlama sistematığında yer almayan ama gerçek yaşamda bütün özgünlüğüyle var olma savaşı veren alt kültür gruplarının deneyimleri aktarılmıştır. Burada yaşanan sıkıntılar ile ilgili bütün sorumluluğun sadece plan ve plancı kaynaklı olmadığı çok açıktır. Planlama eylemi bir süreçtir, bir yönetim meselesidir ve bu süreçte görev alan bütün aktörlerin sorumluluğu bulunmaktadır. Bu noktada mevzuatımızın ve kamu politikalarımızın yetersizliği ortadadır. En başta kendi nüfusunun çeşitliliğine hakim olamayan bir kamu politikası ivedilikle yenilenmeli ve toplumun tüm kesimlerinin katılımına açık hale getirilmelidir. Her kültürel değerın özgürce kendini ifade edebileceği, sürdürebileceği mekânlar oluşabilmesi için tüm kesimlere (hem ilgili kültürel gruplara hem devlete hem sivil topluma hem de uzmanlara) ve planlama camiasına önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu noktada evrensel değerlere sahip çıkılarak, dışlayıcı tutumların önüne geçilmesi için yasal düzenlemelere gidilmesi bir zorunluluktur. Bu yönde atılan ve atılacak olumlu adımlar geleceğe dönük umutları arttırmaktadır.

reddetti. Savcılığın temyiz başvurusu üzerine dosya Yargıtay 7'nci Hukuk Dairesi'ne geldi. Daire, yerel mahkemenin kararını yerinde bulmayarak, cami ve mescit dışında bir yerin ibadethane olarak kabul edilmesinin mümkün olmadığı gerekçesiyle bozdu. Daire oy çokluğuyla aldığı kararında; Anayasa ile diğer mevzuat hükümlerini hatırlattıktan sonra İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulduğunu anımsattı. (Sabah, 26 07 2012)

KAYNAKLAR

-
- [1] Sandercock, L., (2000). "Cities of (In)Difference and the Challenge for Planning", DISP 140 (1): 7-15.
 - [2] Thomas, H., (2008). "Race Equality and Planning: A Changing Agenda" Planning Practice and Research 23(1): 1-17.
 - [3] Crehan, K., (2006). Gramsci Kültür Antropoloji, Türkçe birinci basım, Kalkedon, İstanbul.
 - [4] Berman, M., (1999). Katı Olan Herşey Buharlaşıyor, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul; çeviren: Altuğ, Ü. Ve Peker, B., (1988). All That is Solid Melts into Air, Georges Borchardt, Inc.
 - [5] Karabaş, B., Diktatörlük ve Mimarlık, <http://v3.arkitera.com>, 05 05 2012.
 - [6] Saalman, H., (1971). Haussmann: Paris transformed, G. Braziller, New York.
 - [7] Thomas, H. (2000). Race and Planning: The UK experience, Routledge, RTPI Library Series, London.
 - [8] Neill, W. (2004). Urban Planning and Cultural Identity, Routledge, RTPI Library Series, London.
 - [9] Hague, C. ve Jenkins, P. (2004) Place Identity, Participation and Planning, Routledge, RTPI Library Series, London.
 - [10] Reeves, D. (2005) Planning for Diversity; Policy and Planning in a World of Difference, Routledge, RTPI Library Series, London.
 - [11] Wood, P. ve Landry, C., (2008). The Intercultural City Planning for Diversity Advantage, Earthscan, London.
 - [12] Sandercock, L., (1998). Towards Cosmopolis, Planing for Multicultural Cities, John Wiley & Sons, Chichester.
 - [13] Sandercock, L., (2003). Cosmopolis II Mongrel Cities in the 21st Century, Continuum, London.
 - [14] Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu, Ekim 2004, [www.ba.metu.edu.tr/~adil/baskin/225a\)IHDKRaporu\(Ekim2004\).rtf](http://www.ba.metu.edu.tr/~adil/baskin/225a)IHDKRaporu(Ekim2004).rtf). 10.11.2010

- [15] Toprak, B., Bozan, İ., Morgül, T. ve Şener, N., (2010). Türkiye’de Farklı Olmak, Üçüncü Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- [16] T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (2007). Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, M&B Tanıtım Hizmetleri ve Tic. Ltd. Şirketi, Ankara.
- [17] Uğur Mumcu, Köy Enstitüleri Buluşması Konuşması, <http://www.youtube.com/watch?v=7ynyRPB9jHE>, 10 09 2011.
- [18] Güvenç, B., (2008). Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları, Boyut Kitapları, İstanbul.
- [19] Bilgin, N., (2007). Kimlik İnşası, Aşina Kitaplar, İzmir.
- [20] Tok, N., (2003). Kültür, Kimlik ve Siyaset Kültüre İlişkin Meseleler İçin Kimlik Temelli Bir Yaklaşım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [21] Jenks, C. (2007). Altkültür Toplumsalın Parçalanışı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul; çeviren: Demirkol, N., (2005). Fragmentation of the Social, Sage Publication.
- [22] Güvenç, B., (1999). İnsan ve Kültür, Sekizinci Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [23] Güvenç, B., (1995). Kültür ve Demokrasi, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- [24] Oran, B. (rev. 2011). Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, İstanbul Rumları Bugün ve Yarın, 30 Haziran - 2 Temmuz 2006, 115, Zoğrafyon Lisesi Mezunları Derneği, (2012). İstanbul Rumları Bugün ve Yarın, İstos Yayınları, İstanbul.
- [25] Sosyal Değişim Derneği, (2010). Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek, Ed: Alğan, T. C. ve Şensever, F. L., Yön Matbaası, İstanbul.
- [26] Kitsikis, D., (1996). Türk-Yunan İmparatorluğu, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul. (orjinal basım yılı 1985)
- [27] Bebiroğlu, M., (2003). Tanzimat’tan II Meşrutiyet’e Ermeni Nizamnameleri, Ohan Matbaacılık, İstanbul.
- [28] Bebiroğlu, M., (2008). Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Nizamnameleri, İstanbul.
- [29] Bournoutian, G. A. (2011). Ermeni Tarihi: Ermeni Tarihine Kısa Bir Bakış, Aras, İstanbul.
- [30] Özdoğan, G., Üstel, F., Karakaşlı, K. ve Kentel, F., (2009). Türkiye’de Ermeniler Cemaat-Birey-Yurttaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [31] Karataş, İ., (2009). Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslümlerin Toplum Hayatı –Bursa Örneği-, Gökkubbe yayıncılık, İstanbul.
- [32] Sol Portal, Erdoğan’dan Alevilere: “Camiye gidin”, <http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogandan-alevilere-camiye-gidin-haberi-58009>, 10 08 2012
- [33] Melikoff, I., (2010). Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, Yedinci Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul; çeviren: Alptekin, T.

- [34] Mélikoff, I., (2009). Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırması, İkinci Basım, Demos Yayınları, İstanbul.
- [35] Öz, B., (2004). Çağdaşlaşma Açısından Tarikat ve Tekkelerin Kapatılma Olayı, Can Yayınları, İstanbul.
- [36] Tekeli, İ. (2001). Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge, Ankara.
- [37] Davie, G., (2005). Modern Avrupa’da Din, Küre Yayınları, İstanbul; çeviren: Demirci, A., (2000). Religion İn Modern Europe: A Memory Mutates, Oxford University Press.
- [38] Young, I. M. (1990) “City Life and Difference”, Justice and the Politics of Difference, 226-248, Princeton University Press, Derleyen: Campbell, S. Ve Fainstein S. S. (2003). Reading in Planning Theory, 2. Baskı, Blackwell Publishing, Cornwall.
- [39] Gale, R. (2005). Representing the City: Mosques and the Planning Process in Birmingham, Journal of Ethnic and Migration Studies, 31 (6): 1161-1179
- [40] Police Authority for the City of London ve Mehmood Naqshbandi, İslam and Muslims İn Britain, A Guide for Non-Muslims, <http://mosques.muslimsinbritain.org>, 11 09 2011
- [41] Gieryn T. F. (2000). A space for place in sociology, Annual Review of Sociology (26): 463-496.
- [42] Cresswell, T., (2004). Place a Short Introduction, Blacwell Publishing, Oxford.
- [43] Paksoy, H. B. (2005). Etnik ve Toplumsal Kimlikler Nasıl Oluşur?, Karam, Çorum, çeviren: Osman Karatay, Identities: How Governed, Who Pays?
- [44] Göbekli Tepe Nedir?, <http://gobeklitepe.info/tr/index.html>, 05 05 2012
- [45] Durkheim, E. (2010). Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri, Cem Yayınevi, İstanbul.
- [46] Waupun Area, Branches of Christianity, <http://www.waupun.k12.wi.us/Policcy/other/dickhut/religions/20%20Branches%20of%20Christ.html>, 11 06 2011
- [47] Solution Nine, Christian Denomination Research Materials, http://exploow.com/christian_denomination, 11 06 2011
- [48] Holloway, J. ve Valins, O. (2002). “Placing religion and spirituality in geography”, Social & Cultural Geography, 3 (1): 5-9.
- [49] Balandier, G. (2007). Çev. Çetinkasap, D. Siyasal Antropoloji, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [50] Kong, L. (2001). “Mapping ‘new’ geographies of religion: politics and poetics of modernity”, Progress in Human Geography, 25(2): 211–33.
- [51] Connerton, P., (1999). Toplumlar Nasıl Anımsar?, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- [52] Assmann, J., (2001). Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul; çevirmen: Tekin, A., (1997). Das Kulturelle Gedächtnis Schrift, Erinnerung und Politische Identität in frühen Hochkulturen, C.H. Beck.
- [53] Mazumdar, S. ve Mazumdar, S. (2004). "Religion and place attachment: A study of sacred places", Journal of Environmental Psychology, 24 (3): 385–397
- [54] Özkan, A., (2009). Kardeş Bayramlar ve Özel Günler, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- [55] Şener, C., (1996). Anadolu'da Alevi-Bektaşî Dergâhları, Şahkulu Sultan Dergâhı Mehmet ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul.
- [56] Şener, C., (2010). Alevilik Olayı, Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi, Kırkinci Baskı, Etik Yayınları, İstanbul.
- [57] Mazumdar, S. ve Mazumdar, S. (1993). "Sacred space and place attachment", Journal of Environmental Psychology, 13 (3): 231–242.
- [58] Çeğin, G., Göker, E., Arlı, A. ve Tatlıcan, Ü. (2007). Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [59] Hasluck, F. W. (2012). Sultanlar Zamanında Anadolu'da Hristiyanlık ve İslam – 1, Ayrıntı Yayınları / Tarih Dizisi, İstanbul; çeviren: Binder, T. (1929) Christianity and Islam Under the Sultans I. Volume, Ed. By Margaret M. Hasluck, Clarendon Press, Oxford.
- [60] Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Helesa Geleneği, <http://www.sinopkulturturizm.gov.tr>, 12 09 2012.
- [61] Kaya, A. (2011). Türkiye'de Çerkesler: Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı. İstanbul Bilgi University Yayınları, İstanbul.
- [62] Karpat, K.H., (2010). Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş, İstanbul; çeviren: Tırnakçı, B.
- [63] Karpat, K., (2008). Osmanlı Modernleşmesi, Toplum Kurumsal Değişim ve Nüfus, İkinci Baskı, İmge Kitabevi, Ankara; çeviren: Zorlu Durukan, A. ve Durukan, K.
- [64] Karpat, K., (2010). Elites and Religion From Ottoman Empire to Turkish Republic, Second Edition, Timaş, İstanbul.
- [65] Karpat, K., (2010). Osmanlı Nüfusu 1830-1914, İkinci Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- [66] Mardin, Ş., (2011), Türkiye, İslam ve Sekülerizm, 5, İletişim, İstanbul; Çeviren: Gen, E. ve Bozluolcay, M.
- [67] Mardin, Ş., (2011). Türk Modernleşmesi, Yirminci Basım, İletişim Yayınları, İstanbul; derleyenler: Türköne, M. ve Önder, O.
- [68] Yıldız, A., (2010). "Ne Mutlu Türküm Diyabilene", Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938), Dördüncü Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [69] TBMM, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm>, 13 05 2011.

- [70] Özenç, B.,(2006). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnanç Özgürlüğü, Başörtüsü, Zorunlu Din Dersleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- [71] Zakaria, F. (2010). Gerçek sıfır noktası: İlimli Müslümanları Tam da Bu Noktada Destekleyelim, 94: 26.
- [72] Miller, L. (2010). Sıfır Noktasında Savaş, Newsweek, 94: 29-35.
- [73] İnanç Özgürlüğü Girişimi (Türkiye), Düşünce, İnanç, Din Özgürlüğüne İlişkin Temel Uluslararası Mevzuat, <http://inancozgurlugugirisimi.com/uluslararası-mevzuat-international-law>, 17 05 2012.
- [74] Türkiye Protestan Kiliseler Birliği Hukuk Kurulu, Türkiye'deki Protestan Cemaati'nin İbadet Yeri Sorunu, <http://www.protestankiliseler.org/index.php/raporlar/49-tuerkiye-deki-protestan-cemaati-nin-ibadet-yeri-sorunu>, 22 05 2011.
- [75] Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi, Köy Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr>, 02 05 2011.
- [76] Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi, İmar mevzuatı ve ibadethane, <http://www.mevzuat.gov.tr>, 02 05 2011.
- [77] Radikal Gazetesi, CHP, Cemevleri İçin Kanun Teklifi Verdi, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1071081&CategoryID=78>, 30 11 2011
- [78] Reyna Y. ve Zonana, E. M. (2003). Son Düzenlemelere Göre Cemaat Vakıfları, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., İstanbul.
- [79] Belge, M. (2011) Sunuş, İçinde: Dufoix, S., (2011). Diasporalar, Uluslararası Hrant Dink Vakfı, İstanbul; çevirmen: Ergüden, I.
- [80] Dufoix, S., (2011). Diasporalar, Uluslararası Hrant Dink Vakfı, İstanbul; çevirmen: Ergüden, I.
- [81] Cohen, R. (1997). Global Diasporas: An Introduction, Taylor & Francis e-Library, 2001.
- [82] Atay, T., (2006). Türkler Kürtler Kıbrıslılar İngiltere'de Türkçe Yaşamak, Dipnot Yayınları, Ankara.
- [83] Küçük, A., Tümer, G. ve Küçük M. (2011). Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara.
- [84] Köse, A. ve Ayten, A., (2010). Türbeler, Popüler Dindarlığın Durakları, Timaş Yayınları, İstanbul.
- [85] Güç, A. (1996). "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı", Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu – 1, 08-09 Kasım 1996; Derleyen: Küçük, A., Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu – 1, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- [86] Hançerlioğlu, O., (2010). Dünya İnançları Sözlüğü, Beşinci Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- [87] Hançerlioğlu, O., (2011). İslam İnançları Sözlüğü, Beşinci Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [88] Geaves, R. (2003). "Religion and Ethnicity: Community Formation in the British Alevi Community", *Numen* 50 (1): 52– 70.
- [89] Neumann W. L. (2008). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, ikinci baskı, Yayın Odası, İstanbul, Çeviren: Özge, S. (2006) *Social Research Methods, Qualitative and Quantitative Approaches*, 6. Edition, Pearson Education, Allyn Bacon USA.
- [90] DüNDAR, F., (1999). Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar, Doz Yayınları, İstanbul.
- [91] McCarthy, J., (1998). Müslümanlar ve Azınlıklar, Osmanlı Anadolusunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu, İnkılap Yayınevi, İstanbul; çeviren: Umar, B., (1983). *Muslim and Minorities The Population of Ottoman Anatolia and End of the Empire*, New York University Press.
- [92] Sakin, O., (2010). Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu, İkinci Baskı, Ekim Yayınları, İstanbul.
- [93] Andrews, P. A., (1992). Türkiye'de Etnik Gruplar, Ant Yayınları, İstanbul; çeviren: Küpüşoğlu, M., (1989). *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden.
- [94] Oran, B., (2008). Türkiye'de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, Dördüncü Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [95] Saraç, N., (2011). Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971, Dördüncü Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- [96] Şener, C., (2010). Alevilik olayı Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi, Kırkinci Baskı, Etik Yayınları, İstanbul.
- [97] Yağız, S., (1994). Alevi Aydınları Alevi Dedeleri, Utku Yayınları, İstanbul.
- [98] Yılmaz, N., (2005). Kentin Alevileri, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- [99] Olsson, T., Özdalga, E. ve Raudvere, C., (2010). Alevi Kimliği, Üçüncü Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul; çeviren: Kurt Torun, B. ve Torun, H., *Alevi Identity*.
- [100] Tanıttıran, H. ve İşeri, G., (2006). Aleviler Aleviliği Tartışıyor, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- [101] Yörükan, Y. Z., (2006). Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- [102] Kocadağ, B., (1998). Şahkulu Sultan Dergâhı ve İstanbul Tekkeleri, Can Yayınları, İstanbul.
- [103] Barkan, O. L. (1942). İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, *Vakıflar Dergisi*, (2): 279-304.
- [104] Mélikoff, I., (2009). Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırması, İkinci Basım, Demos Yayınları, İstanbul.

- [105] Karacaahmet Sultan Kültürü Tanıtma Dayanışma ve Türbesini Onarma Derneği, Alevilik- Bektaşilik, www.karacaahmet.com, 15 10 2012.
- [106] Karacaahmet Sultan Kültürü Tanıtma Dayanışma ve Türbesini Onarma Derneği, Alevilikte Kutsal Günler, www.karacaahmet.com, 15 10 2012.
- [107] Alevi Bektaşî Federasyonu, ABF'nin Talepleri, <http://www.alevifederasyonu.org.tr>, 11 09 2012.
- [108] Haber 7, İç Politika, Aleviler Anayasa Önerilerini Açıkladı, <http://www.haber7.com/ic-politika/haber/825964-aleviler-anayasa-onerilerini-acikladi>, 06 05 2012.
- [109] Öz, B., (2001). Dünyada ve Türkiye'de Alevi Bektaşî Dergahları, Can Yayınları, İstanbul.
- [110] Canpolat, C., (2012). Osmanlı'nın Manevi Temelini Oluşturan Gerçek Dervişler-Babalar ve Bektaşî Dergâhları, Üçüncü Baskı, Markiz Yayınları, İstanbul.
- [111] Tanman, B. (1993). Karaca Ahmet Türbesi ve Tekkesi, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 4: 442, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- [112] Bektaşî Portalı, Tarih, www.bektasi.net, 11 08 2012.
- [113] Yaman, A. (2000). "Günümüzde Alevilik Bektaşilik Alanındaki Aktörlere İlişkin Genel Bir Analiz Denemesi", 1. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Kongresi 27 - 29 Nisan 2000, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Ankara. 191-225.
- [114] İBB (2011). İddialar ve Gerçekler, www.ibb.gov.tr, 10 05 2012.
- [115] Adalet ve Kalkınma Partisi, Müslümanın İbadethanesi Tek Olmalı, www.akparti.org.tr, 05 08 2012.
- [116] Karacaahmet Sultan Kültürü Tanıtma Dayanışma ve Türbesini Onarma Derneği, Derneğin Tarihçesi, www.karacaahmet.com, 15 10 2012.
- [117] Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cemaat Vakıfları, <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?id=38>, 11 05 2011.
- [118] Oran, B. (2011). Türkiyeli Gayrimüslimler Üzerine Yazılar, İletişim, İstanbul.
- [119] CNNTürk, Ermeni Kilisesi'ne Vakıf Statüsü, 18 04 2012.
- [120] Uçar, S (2009). 'Faşizan yaklaşıma milyar dolarlık iade', 04.06.2009, HaberTürk.
- [121] Ecumenical Patriarchate of Constantinople, Eparchies and Institutions, www.patriarchate.org, 21 09 2011
- [122] Karaca, Z. (2008). İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri, 1. Basım, YKY, İstanbul.
- [123] Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, 3. Basım, YKY, İstanbul.

- [124] Seropyan, V. (1993). Ermeni Kiliseleri, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 3: 183-184, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- [125] Türkiye Ermenileri Patrikliği (2010). 2011 Yılı Kilise Takvimi ve Ajandası, Umut Matbaası, İstanbul.
- [126] Seropyan, V. (1993). Ermeni Kültür Kurumları, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 3: 183-184, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- [127] Seropyan, V. (1993). Ermeni Mezarlıkları, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 3: 183-184, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- [128] Seyfeli, C. (2005). İstanbul Ermeni Patrikliği, Andaç Yayınları, İstanbul.
- [129] Sabah Gazetesi, "370 parça gayrimenkul devredilecek", 29 08 2011
- [130] Alevi Vakıfları Federasyonu, Hacıbektaş 2012 Etkinlikleri Alevi Federasyonları Ortak Bildirisi, http://www.avf.org.tr/haber_devam.asp?id=186 27 08 2012
- [131] Kurban, D. ve Hatemi, K. (1999). Bir Yabancılaştırma Hikayesi, Türkiye’de Gayrimüslim Cemaatlerin Vakıf ve Taşınmaz Mülkiyet Sorunu, TESEV Yayınları, İstanbul.
- [132] Catto, R. ve Davie, G. (2008). "İngiltere" 151-174, Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi: Hukuki Yapı/Din/Din Hizmetleri, Derleyenler: Köse A. ve Küçükcan, T., ISAM, İstanbul.
- [133] Atay, T., (2006). Türkler Kürtler Kıbrıslılar İngiltere’de Türkçe Yaşamak, Dipnot Yayınları, Ankara.
- [134] Küçükcan, T. (1999). Politics of Ethnicity, Identity and Religion Turkish Muslims in Britain, Ashgate, Aldershot.
- [135] Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its implications, Ethnic and Racial Studies, 30 (6): 1024-1054
- [136] Aydın, M. Ali, (2001) Turkish-Speaking Communities and Education – No Delight London: Fatal Publications.
- [137] Communities and Local Government (2009) "The Turkish and Turkish Cypriot Muslim Community in England Understanding Muslim Ethnic Communities", Communities and Local Government, London.
- [138] UNHCR (2001) Asylum Applications In Industrialized Countries: 1980-1999.
- [139] Salt, J. (2011). International Migration and the United Kingdom: Report of the United Kingdom SOPEMI Correspondent to the OECD, 2011, London.
- [140] Mercia Group (2006). "Review of the Evidence Base on Faith Communities" The Office of the Deputy Prime Minister, London: 53.
- [141] Sandberg R (2011). "Law and Religion" Cambridge: Cambridge University Press.

- [142] CNNTURK, İngiltere'de Şeriat Mahkemeleri Oluşturuldu, 15.09.2008, <http://www.cnnturk.com/2008/dunya/09/14/ingilterede.seriat.mahkemeleri.olusturuldu/493426.0/index.html>, 13 Nisan 2011.
- [143] BBc-Türkçe, İngiltere: Müslümanlar arasında şeriat uygulaması artıyor, 16 01 2012, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/01/120116_uk_sharia.shtml, 16 01 2012.
- [144] Coştu, Y., Turan, S. (2009). "İngiltere'deki Türk Camileri ve Entegrasyon Sürecine Sosyo-Kültürel Katkıları", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 4: 35-52
- [145] Atay, T., (1996). Batı'da Bir Nakşi Cemaati, Şeyh Nazım Kırısı Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [146] Atay, T., (2011). Batı'da Bir Nakşi Cemaati, Şeyh Nazım Kırısı Örneği, İkinci Basım, Berfin Yayınları, İstanbul.
- [147] İngiltere Türk Diyanet Vakfı, Kuruluş ve Amacı, http://diyanet.org/?page_id=128, 02 Eylül 2012.
- [148] Süleymaniye Kültür Merkezi, Hakkımızda, <http://www.suleymaniye.org/hakkimizda>, 11 06 2011
- [149] http://www.alevinet.org/Pages.aspx?pn=Hakkimizda&fn=FA_20111207_173222, 03 Aralık 2011
- [150] Eliade, M., (1987). The Sacred and Profane, The Nature of Religion, orijinal basım yılı 1957, Harcourt Inc., Orlando.
- [151] Eliade, M., (1995). Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu, çeviren: Aydın, M., İkinci Baskı, Din Bilimler Yayınları, Konya.
- [152] Giddens, A., (2008). Sosyoloji, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- [153] Erkızan, T, (2009). Tapınak, Tarih boyunca İbadetin Mekânı, Şenocak Yayınları, İzmir.
- [154] Peach, C. (2006). İslam, Ethnicity and South Asian Religions In The London 2001 Census, Transactions of the Institute of British Geographers, 31 (3): 353-370.
- [155] Office of the Deputy Prime Minister (2005) Diversity and Equality in Planning: A good practice guide, Office of the Deputy Prime Minister Publications, London.
- [156] Sandercock, L. (1998). "Towards Cosmopolis: Utopia as Construction Site", Readings in Planning Theory, derleyenler: Campbell, S. ve Fainstein, S. (2003), İkinci Basım, Blackwell, Oxford.
- [157] Yeni Bir Anayasa İçin Ermeni Cemaatinin Görüş ve Önerileri <http://www.lrapr.org/main.aspx?Action=DisplayNews&NewsCode=N000003846&Lang=TR>, 05 09 2012.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Erhan KURTARIR

Doğum Tarihi ve Yeri : 09.07.1976 / UŞAK

Yabancı Dili : İngilizce

E-posta : erhankurtarir@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Şehir ve Bölge Planlama	Yıldız Teknik Üniversitesi	2006
Lisans	Şehir ve Bölge Planlama	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	2003
Lise	Fen	Bursa Cumhuriyet Lisesi	1993

ÖĞRENİM SONRASI GÖREVLERİ

- 2005 Araştırma Görevlisi (Görev başlangıcı; 17 Ocak)
- 2003 2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Saha Personeli, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı ve Avrupa Birliği finansal desteği ve TC. Sağlık Bakanlığı katkısı ile gerçekleşmiştir.

MESLEKİ VE AKADEMİK UNVANLARI

- 2006 Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı
2005 Araştırma Görevlisi
2003 Şehir ve Bölge Plancısı

Tezler

Kurtarır Erhan, (2012); “Bir Planlama Sorunsalı Olarak Kültür ve Kent”, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi (İlk tez teslimi Ağustos 2012, final jürisi Eylül 2012), Danışman: Prof. Dr. Ayşe Nur ÖKTEN, YTÜ, İstanbul.

Kurtarır Erhan, (2006); Kentsel Bir Politika Olarak Küreselleşen Kentlerin Mekân Pazarlama Stratejilerinin Değerlendirmesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hüseyin CENGİZ, YTÜ, İstanbul.

YAYINLAR VE AKADEMİK ÇALIŞMALARIN LİSTESİ

UA ULUSLARARASI

UA-KBÖL KİTAP İÇİNDE BÖLÜM YAZARLIĞI

- UA-KBÖL/1.** Alexandropoulou, A.; Junussova, M.; Kurtarır, E., Nollert, M. (2006) “Establishing Alliances Among Urban Actors”, 16th Young Planning Professionals Report, To Integrate or To Disintegrate: Re-Assembling the Patchwork of Disintegrated Functions in Istanbul Central Area, IsoCaRP Congress 2006, Istanbul, Turkey. ISBN:97-890-755-24512

UA-BİLD BİLDİRİ

- UA-BİLD/1.** Kurtarır Erhan, Seçilmişler Töre, Özügül Mehmet Doruk (2006) “Spatial and Cultural Impact Assessment of Symbol Replacement in Istanbul”; 42nd ISOCaRP Congress 14–18 Eylül 2006, İstanbul
- UA-BİLD/1.** Kurtarır, Erhan; Cengiz, Hüseyin (2005) “What are the dynamics of creative economy in Istanbul?” 41st ISOCaRP Congress, 17–20 Ekim 2005, Bilbao, İspanya
- UA-BİLD/2.** Kurtarır, Erhan (2006), “Global Demands And Local Needs Struggle: Using Istanbul’s Unique Values as Image Components”, Global Places, Local Spaces - Planning Research Conference 5-7 Nisan 2006, The Bartlett School of Planning, UCL, London.
- UA-BİLD/2.** Cengiz, Hüseyin; Kurtarır, Erhan; Özügül, M. Doruk (2006), “Regeneration Of The Urban Space In The Globalization Process - Istanbul”, Global Places, Local Spaces - Planning Research Conference 5-7 Nisan 2006, The Bartlett School of Planning, UCL, London.
- UA-BİLD/2.** Gül, A., Sel., B. D., Kurtarır, E. (2007) “İstanbul Anadolu Yakası Kuzey Kıyı Yerleşmelerinin Değişimi ve Gelişimi: Ağva Örneği”, Akdeniz Üçlemesi2: KKK 8 - 10 Ekim 2007, Uluslararası Gazimağusa Sempozyumu, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

- UA-BİLD/2.** Enlil, Zeynep Merey; Back, Frederic; Çekiç, Tuba I; Islam, Tolga; Kurtarır, Erhan; Özkan, Evrim; Seçkin, Ebru (2005) "Creativity And Space: Explorations Into The Life-Styles And Spatial Preferences Of The Creative Class In Istanbul", "Dream of a Greater Europe" 2005 AESOP Congress, 13–17 Temmuz 2005, Viyana, Avusturya
- UA-BİLD/2.** Acar, A.; Kurtarır, E. (2002) "POLITICITY", XXI World Congress of Architecture in Berlin, The International Poster Exhibition (poster bildirisi)
- UA-KSUN** KONFERANS SUNUMU-SEMİNER
- UA-KSUN/1.** Çekiç, T. İ., Kurtarır, E., Seçilmişler, T., Seçkin, E., (2006); Young Planners Workshop "Central Area Models to Integrate Metropolitan Area: Content, shape and strategies Istanbul Central Area Case Study", ISoCaRP Local Organising Committee (LOC) , Workshop Katılımcısı, 14 September, İstanbul.
- UA-BTOP** **BİLİMSEL TOPLANTI DÜZENLEME**
- UA-BTOP** Ökten, A. N., Evren, Y., Kurtarır, E. (2011) Should I Stay or Should I Go? Embeddedness, place and the Traditional Jewellery Production in the Old City of İstanbul, 24-28 April 2011, Collaboration of Yıldız Technical University, Cardiff University and İstanbul Chamber of Jewellery, Yıldız Technical University, Beşiktaş, İstanbul. Local Organizing Committee (YTU): Prof. Dr. Ayşe Nur Ökten, Dr. Yiğit Evren, Res. Asst. Erhan Kurtarır
- UA-BTOP** Kurtarır, E., (2010). "Planning Education and Practice", AESOP 5th Heads of Schools Meeting, April 17th 2010, Auditorium of Yıldız Technical University - İstanbul (Diğer Düzenleme Kurulu Üyeleri: Zeynep Enlil vd.).
- UA-BTOP** Kurtarır, E., (2009). "Mega Projects: Multi-Scalar Economic Impacts, Governance and Form", International Workshop of Yıldız Technical University Faculty of Architecture Department of City and Regional Planning & FAU School of Urban and Regional Planning, March 2nd – 6th 2009, YTU Faculty of Architecture - İstanbul (Diğer Düzenleme Kurulu Üyeleri: Hüseyin Cengiz, Zeynep Enlil, Doruk Özgül, Ayşegül Özbakır, Semiha Sultan Eryılmaz, Senem Kozaman, Emrah Altınok).
- UA-BTOP** Enlil Z., Dinçer İ., Cina G., Kurtarır E., Özbakır B. Ayşegül., Bugatti E., (2008) Workshop organization: "Innovative Approaches to Urban Regeneration in Historical Environments: The Süleymaniye District", YERMİM-Faculty of Architecture Genova, 24-29 Aralık, YTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- UA-BTOP** Evren, Y., Çekiç, T. İ., Kurtarır, E., Seçilmişler, T., Seçkin, E., (2006); Young Planners Workshop "Central Area Models to Integrate Metropolitan Area: Content, shape and strategies Istanbul Central Area Case Study", ISoCaRP Local Organising Committee (LOC) , Workshop Düzenleme Ekibi Üyesi, 14 September, İstanbul.
- UA-BTOP** Atabay, S., Dinçer, İ., Cengiz, H., Özgül, D., Kurtarır, E., Uzbek, H, (2006); Crossing the Bridge: International Arts + Media Center in Ortaköy, Stuttgart, Städtebau Institut / SIAAL: Prof. E. Ribbeck, Dr. H. Reichert, cand. arch M. Buttler ve YTÜ, 23–30 Temmuz 2006 İstanbul YTÜ.
- UA-AYOD** **Atölye Yaz okulu düzenlemek (UA AYOD)**
- UA-AYOD 3** *Atölye, çalıştay, yaz okulu vb. organizasyonlarda sunuş yapmak, toplantılara bir fiili katkıda bulunmak*

- UA-AYOD 3** Enlil, Z.; Kurtarır E. (2009); "Urban Development in a Global Context: Contestation and Spatial Fragmentation in İstanbul", İstanbul City Wall Workshop, 06 Ocak, YTÜ, İstanbul
- UA – AYOD 3** Kurtarır, E.; Uzbek, H. (2006); "İstanbul- Bosphorus-Ortaköy "Urban Development Process", Crossing the Bridge: International Arts + Media Center in Ortaköy Workshop, Stuttgart, Städtebau Institut / SIAAL: Prof. E. Ribbeck, Dr. H. Reichert, cand. arch M. Buttler ve YTÜ, 23–30 Temmuz 2006 İstanbul YTÜ, İstanbul.
- UA-ATIF** **ULUSLARARASI ATIF**
- UA-ATIF** **Atıfta bulunan yayın:** Maria D. Alvarez, Sükrü Yarcın, (2010) "İstanbul as a world city: a cultural perspective", International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research, Vol. 4 Iss: 3, pp.266 - 276
- Atıfta bulunulan yayın:** Kurtarır, Erhan; Cengiz, Hüseyin (2005) "What are the dynamics of creative economy in İstanbul?", 41st ISOCaRP Congress, 17–20 Ekim 2005, Bilbao, İspanya.
- UA-ATIF** **Atıfta bulunan yayın:** Mould, Oli, (2010), "Session 6: The Role Of Creative Industries In Ranking Global Cities", Creative Cities And Industries In The 21st Century Symposium, 11th November, Yıldız Technical University, İstanbul
- Atıfta bulunulan yayın:** Kurtarır, Erhan; Cengiz, Hüseyin (2005) "What are the dynamics of creative economy in İstanbul?", 41st ISOCaRP Congress, 17–20 Ekim 2005, Bilbao, İspanya.
- UA-ATIF** **Atıfta bulunan yayın:** Fattahi, K., Kobayashi, H. (2009) "City Imaging after Kevin Lynch," csie, vol. 1, pp.283-287, 2009 WRI World Congress on Computer Science and Information Engineering
- Atıfta bulunulan yayın:** Kurtarır Erhan, Seçilmişler Töre, Özügül Mehmet Doruk (2006) "Spatial and Cultural Impact Assessment of Symbol Replacement in İstanbul"; 42nd ISOCaRP Congress 14–18 Eylül 2006, İstanbul.
- UA-ATIF** **Atıfta bulunan yayın:** Fattahi, K., Kobayashi, H. (2009) "New Era, New Criteria for City Imaging" Cercetari practice si teoretice in managementul urban/Theoretical and Empirical Researches in Urban Management, vol. 4, issue 3(12), pages 63-72, Research Centre in Public Administration and Public Services Academy of Economic Studies Publishing, Bucharest.
- Atıfta bulunulan yayın:** Kurtarır Erhan, Seçilmişler Töre, Özügül Mehmet Doruk (2006) "Spatial and Cultural Impact Assessment of Symbol Replacement in İstanbul"; 42nd ISOCaRP Congress 14–18 Eylül 2006, İstanbul.

UL ULUSAL

UL-KBÖL KİTAP İÇİNDE BÖLÜM YAZARLIĞI / UL - ULUSAL

UL-KBÖL/1. Kurtarır, E., (2007), “Denetim Toplumu ve Denetim araçları”, içinde Planlama Felsefesi, Seçilmişler, T., Kurtarır, E., Altınok, E., Küçükali, U. F. ve Gürel, S., ed., YTÜ.MF.DK-07.0779, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul

UL-KBÖL/1. **Görgülü, Z., İ. Dinçer, Z. Enlil, E. Örnek Özden, E. Kurtarır, E. Altınok,** (2007) *Mahalle Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Modeli: Küçükbakkalköy Örneği*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi için hazırlanan İstanbul’un Eylem Planlamasına Yönelik Mekânsal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme Çalışması.(www.ytu.mmr.edu.tr)

UL-KEDT KİTAP EDITÖRLÜĞÜ

UL-KEDT/2 Seçilmişler, T., Kurtarır, E., Altınok, E., Küçükali, U. F. ve Gürel, S., ed., (2007), Planlama Felsefesi, YTÜ.MF.DK-07.0779, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul

UL-KSUN KONFERANS SUNUMU-PANEL-SEMİNER

UL-KSUN/1. Ulusal, hakemli ve periyodik olarak düzenlenen konferanslarda **yayımlanmamış bildiri** sunumu

UL-KSUN/1. Kurtarır, E. (2008) “Mahalle Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Modeli, Küçükbakkalköy Örneği” İstanbul Buluşmaları 2008 "Belirsizlik Ortamında İstanbul'un Planlama Gündemi" 08 - 09 Ekim, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yıldız, İstanbul

UL-KSUN/1. Görgülü, Z., Dinçer, İ., Enlil, Z., Örnek Özden, E., Kurtarır, E., Altınok, E. (2006) İstanbul’un Eylem Planlamasına Yönelik Mekânsal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme Çalışması Kapsamında “Mahalle Ölçeğinde İrdelenen Kentsel Dönüşüm Süreçlerinden Çıkarılan Dersler”, İstanbul Mekânsal Gelişme ve Dönüşüm Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü, 23-24 Kasım, İstanbul

BTOP BİLİMSEL TOPLANTI DÜZENLEME

UL-BTOP Atabay, S., Kurtarır, E., Özügül, D., Seçilmişler, T., Uzbek, H. vd. (2005); Eko-Teknolojiler ve Ekolojik Yerleşmeler, 14–15 Kasım, İstanbul.

UL-BTOP Dinçer, İ., Akın, O., Kurtarır, E., “Boğaziçi’nin Doğal ve Kültürel Peyzajının Sürdürülebilirliğinde Yasalar Planlar Sorunlar Çözüm önerileri” atölye çalışması moderasyonu, İstanbul’un 2010 Avrupa Kültür Başkentliği ve Boğaziçi’nin Doğal-Kültürel Peyzajı’nın Sürdürülebilirliği Paneli, 14–15 Nisan 2008, Sheraton Otel, Maslak, İstanbul

UL-BTOP Turgut, S.; Erkan, N.; Kurtarır, E. (2005) “TUPOB Toplantıları–1” isimli Türkiye Planlama Okulları Birliği 1. Koordinasyon Toplantısı organizasyon komitesi üyeliği (30.Haziran - 1.Temmuz 2005)

UL – BEDT BİLDİRİ KİTABI DERGİ DOSYASI EDITÖRLÜĞÜ

UL – BEDT/1. Turgut, S.; Erkan, N.; Kurtarır, E. (2005); TUPOB Türkiye Planlama Okulları Birliği, 1. Koordinasyon Toplantısı, Yıldız Teknik Üniversitesi Buluşması, 30.06-01.7.2005,TAYF MATBAACILIK, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, ISBN No. 975-395-963-X, Baskı: İstanbul.

UL-ATIFULUSAL ATIF

UL-ATIF **Atıfta bulunan yayın:** Yılmaz, A., Bozkurt, Y. (2008) Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları ve Kütahya Örneği, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 17, Sayı:2, Nisan 2008, s.5-21.

<http://yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDQ5MDU3MDU2MDU0>

Atıfta bulunulan yayın: Görgülü, Z., Dinçer, İ., Enlil, Z., Örnek Özden, E., Kurtarır, E., Altınok, E., (2006). “Mahalle Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Modeli – Küçükbakkalköy Örneği”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi / BİMTAŞ Danışmanlık Hizmeti kapsamında İstanbul’un Eylem Planlamasına Yönelik Mekânsal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme İş Raporu, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Web Sitesi (www.mmr.yildiz.edu.tr) İstanbul.

UL-ATIF **Atıfta bulunan yayın:** Ağartan, G. (2007) Tarihi Alanlarda Kentsel Yenileşme Eğilimleri ve Sultanahmet Cankurtaran Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. <http://tez2.yok.gov.tr/>

Atıfta bulunulan yayın: Görgülü, Z., Dinçer, İ., Enlil, Z., Örnek Özden, E., Kurtarır, E., Altınok, E., (2006). “Mahalle Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Modeli – Küçükbakkalköy Örneği”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi / BİMTAŞ Danışmanlık Hizmeti kapsamında İstanbul’un Eylem Planlamasına Yönelik Mekânsal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme İş Raporu, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Web Sitesi (www.mmr.yildiz.edu.tr) İstanbul.

MESLEKİ VE DİĞER ARAŞTIRMA GELİŞTİRME ETKİNLİKLERİ

UA ARAŞTIRMA PROJELERİ (UA-PROJ)

B türü araştırma projeleri; TÜBİTAK, TTGV, DPT, NATO linkage, Collaborative Research, British Council linkage vb. projeler.

UA-PROJ B Kurtarır E. (2011) “Cultural Identity Construction Process of Turkey and Cyprus Origin Immigrant Faith Groups in UK”, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı, 2214-Yurt Dışı Araştırma Burs Programı 01 Haziran – 24 Aralık, Cardiff University, İngiltere.

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı’nca yürütülmekte olan 2214-Yurt Dışı Araştırma Burs Programı kapsamında, doktora bilimsel araştırma çalışmaları için, toplam 6 ay süreli (4.Haziran.2011 - 10.Aralık.2011) burs tahsis edilmiş olup İngiltere’de “Cultural Identity Construction Process of Turkey and Cyprus Origin Immigrant Faith Groups in UK” konulu saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Cardiff Şehir ve Bölge Planlama Okulunda çeşitli mesleki bilimsel seminerlere katılmış ve Tübitak’a ara değerlendirme ve final raporları sunulmuştur. Gerçekleştirilen saha çalışması bulguları ile ilgili ulusal ve uluslararası makale çalışmaları devam etmektedir.

UL-UZRP UZMANLIK RAPORLARI

UL-UZPR/1. Görgülü, Z., Dinçer, İ., Enlil, Z., Örnek Özden, E., Kurtarır, E., Altınok, E., (2006). “Mahalle Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Modeli – Küçükbakkalköy Örneği”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi / BİMTAŞ Danışmanlık Hizmeti kapsamında İstanbul’un Eylem Planlamasına Yönelik Mekânsal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme İş Raporu, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Web Sitesi (www.mmr.yildiz.edu.tr) İstanbul.

UL-DANŞ DANIŞMANLIKLAR

UL-DANŞ Görgülü, Z., Dinçer, İ., Enlil, Z., Örnek Özden, E., Kurtarır, E., Altınok, E., (2006). İstanbul'un Eylem Planlamasına Yönelik Mekânsal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme İşi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi / BİMTAŞ Danışmanlık Hizmeti, İstanbul.

EĞİTİM-ÖĞRETİM ETKİNLİKLERİ**YTÜG YTÜ'DE STATÜ VE GÖREVLER**

Üniv. Komisyonlarında ya da yönetim kurullarında üyelikler ya da bölüm başkanlığı, dekanlık rektörlük gibi görevler

- Yıldız Teknik Üniversitesi Araştırma Görevlileri Temsilciliği (2009 Kasım – 2011 Haziran)
- Yıldız Teknik Üniversitesi Araştırma Görevlileri Konsey Başkanlığı (2009 Kasım – 2011 Haziran)
- Mimarlık Fakültesi Araştırma Görevlileri Temsilciliği (2009 Ocak – 2011 Haziran)
- Şehir ve Bölge planlama Bölümü Araştırma Görevlileri Temsilciliği (2009 Ocak – 2011 Haziran)
- Bölüm Kuruluşunun 25. yıl tarihçe kitabı hazırlığı komisyonu üyeliği, Doç. Dr. İclal Dinçer, Yrd. Doç Dr. Hülya Yakar, Ar. Gör Töre Seçilmişler, Ar. Gör. Erhan Kurtarır (2008)
- Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Erasmus Kordinatörlüğü (2006 - 2011)
- ERASMUS İntibak Komisyon Üyeliği (2006 - 2011)
- Kentsel Planlama Bilim Dalı Sekreteri (2005–2006)